აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ლევან ტყეშელაშვილი

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკითხები

ისტორიის (აკადემიური) დოქტორის კვალიფიკაციის მოსაპოვებლად

წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

ქუთაისი

2012 წელი

ნაშრომი შესრულდა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორია–არქეოლოგიის დეპარტამენტში

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: გიორგი მჭედლიძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი. პროფესორი.

რეცენზენტები:

1. ვახტანგ გურული, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი.პროფესორი. 07.00.01
2. ელდარ ბუბულაშვილი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი.პროფესორი.07.00.01

დისერტაციის დაცვა შედგება 2012 წლის 17 ნოემბერს

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილ სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. მისამართი: 4600. ქუთაისი. თამარ მეფის ქ. 59, I კორპუსი აუდ. №1114.

შინაარსი

შესავალი.....გვ.4

თავი I. საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება (V საუკუნის 70-80- იანი წ.წ.).....გვ.20

I.1. ავტოკეფალიის მოპოვების ადრეული ისტორიიდან……..გვ.20

I.2 მსოფლიო საეკლესიო კრებების მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება.....გვ. 65

თავი II. ქართველი სასულიერო მოღვაწეების ბრძოლა ავტოკეფალიის შენარჩუნებისათვის (VIII-XI) საუკუნეებში.....გვ. 75

II.1 ავტოკეფალიის აღიარებისათვის ბრძოლა და პატრიარქობის ტიტულის მოპოვება.....გვ.75

II.2. ბერძენთა მიერ ქართული ეკლესიის ხელყოფის მცდელობა და ავტოკეფალიის "ხელახალი დადასტურება".....გვ. 101

თავი III. მცხეთისა და აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსთა ურთიერთმიმართების საკითხი.....გვ.116

III.1.აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩამოყალიბებისა და მისი მცხეთასთან გაერთიანების პროცესი.....გვ.116

III.2. ეკლესიის ავტოკეფალიისა და ერთიანობის საკითხი XV-XVII საუკუნეების საქართველოში.....გვ.147

თავი IV. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება.....გვ.173

თავი V. ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა და მისი საერთაშორისო აღიარებისათვის..... გვ. 192

V.1 ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლა XX საუკუნის I ოცწლეულში და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა.....გვ.192

V.2.საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება სხვა მართმადიდებელი ეკლესიების მიერ.....გვ.228

დასკვნები.....გვ. 249

დამოწმებული ლიტერატურა.....გვ.256

შესავალი

თემის აქტუალობა: საქართველოს სამოციქულო ეკლესია თავისი ორიათასწლოვანი ისტორიით ეკლესიის მკვლევართა მხრიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს. ივერიის ეკლესია, რომელიც ქრისტეს უპირველესმა მოწაფემ ანდრია პირველწოდებულმა დაარსა, შესაბამისად სამოციქულო ეკლესიის პატივით სარგებლობს. საქართველოს სამოციქულო ეკლესია ავტოკეფალური გახდა V საუკუნეში, წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის მოღვაწეობის პერიოდში. 681 წლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ მცხეთის კათალიკოსი აიყვანა იმავე პატივსა და ღირსებაში, რომელშიც მსოფლიოს სხვა მართლმადიდებელი პატრიარქები იმყოფებოდნენ. ამის შემდეგ ბერძენთა მხრიდან საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი რამდენჯერმე გახდა წინააღმდეგობისა და განხილვის საგანი. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ეკლესიამ V საუკუნის მეორე ნახევარში საეკლესიო კანონების სრული დაცვით ანტიოქიის საპატრიარქოსგან მიიღო ავტოკეფალია, ბერძნები ყოველნაირად ცდილობდნენ, შეელახათ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალური უფლებები. ქართველ მოღვაწეებს არაერთხელ მოუწიათ ბრძოლა, რათა დაეცვათ ქართული ეკლესიის კანონიერი უფლებები. როგორც ავღნიშნეთ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია მრავალჯერ დააყენეს ეჭვის ქვეშ (VIII,XI,XV,XX). XX საუკუნის დასაწყისში, როცა მიმდინარეობდა 1811 წელს უკანონოდ გაუქმებული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლა, ამჯერად უკვე რუს მეცნიერთა და საეკლესიო იერარქების მხრიდან, ბერძნების მსგავსად, გაისმა ბრალდებები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის წინააღმდეგ. ბუნებრივია, ასეთმა არაერთგვაროვანმა დამოკიდებულებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მიმართ, ქართველ მეცნიერებშიც აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია.ავტოკეფალიის საკითხებისადმი ინტერესი არც XX საუკუნის განმავლობაში განელებულა და აქტუალურია თანამედროვე ეტაპზეც, ვინაიდან საბოლოოდ ჯერ კიდევ არ არის გადაწყვეტილი საქართველოს ეკლესიის კანონიერი ადგილი მართლმადიდებელ ეკლესიათა დიპტიქში.მთელი ეს მოვლენები მონოგრაფიულად შესწავლილი არ არის. ეს ცხადია

მათ აქტუალობაზე მიუთითებს,თანაც ამ აქტუალურობას ზრდის საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის გამოცხადების შემდეგი პერიოდის, მისი საერთაშორისო აღიარების ისტორიის შესწავლის აუცილებლობა.

სიახლე:ნაშრომში თავმოყრილია და შესწავლილია საქრთველოს ეკლესიის ისტორიაში მომხდარი უმნიშვნელოვანესი მოვლენები, რომლებიც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიასთან არის კავშირში, ამ მხრივ იგი სიახლეს წარმოადგენს. ამასთანავე დისერტაციაზე მუშაობისას, შევისწავლეთ პრობლემური საკითხები და ახლებური ხედვა ჩამოვაყალიბეთ, რომლებიც შესაბამისი არგუმენტებით გავამყარეთ.ვინაიდან ავტოკეფალიის მთლიანი ისტორიის შესახებ არ არსებობდა მონოგრაფიული ნაშრომი, დისერტაცია ასეთი მონოგრაფიული ნაშრომის შექმნის პირველ ცდას წარმოადგენს.

მიზნები და ამოცანები:ნაშრომის მიზანია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის შესახებ სპეციალური მონოგრაფიის შექმნა, რომელშიც ყველა მნიშვნელოვანი საკითხია შესწავლილი შესაბამისი პრობლემური და აქტუალური თემატიკით, რასაც ადგილი ჰქონდა V-XX საუკუნეებში. ვინაიდან XIX-XX საუკუნეებში შესაბამისი ყურადღებით არ ხდებოდა საქართველოს ეკლესიის მდიდარი ისტორიის შესწავლა, ამიტომ სადისერტაციო ნაშრომის ამოცანაა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის უმთავარესი მოვლენების წინა პლანზე წამოწევა და პრობლემატური საკითხების კვლევა-ძიება, რათა დაინტერესებულ პირებს სრული წარმოდგენა შეექმნას არაერთ საკითხზე, რაც დაკავშირებულია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიასთან.

თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა: სადისერტაციო ნაშრომს შეუძლია თავისი წვლილი შეიტანოს საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევის საქმეში. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის შესახებ პირველი მონოგრაფიის გამოცემას, ვფიქრობთ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. აღნიშნულ ნაშრომზე დაყრდნობით შეიძლება, მომზადდეს ავტოკეფალიის ისტორიის ზოგადი სალექციო კურსი, რომელიც განსაკუთრებულ დახმარებას გაუწევს უნივერსი-ტეტების ისტორიის სპეციალობის, სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის სტუდენტებს, საქართველოს ეკლესიის ისტორიით დაინტერესებულ მკვლევარებსა

და მკითხველთა ფართო მასებს.

კვლევის მეთოდები:აქტიურად და სწორად წარვმართეთ კვლევის მეთოდოლოგია, მოვიძიეთ, გავეცანით და შევისწავლეთ ავტოკეფალიის შესახებ არსებული ქართლი და უცხოური წყაროები,ამასთან ერთად დისერტაციაზე მუშაობისას გამოვიყენეთ ავტოკეფალიის საკითხთან დაკავშირებული ყველა საჭირო სამეცნიერო ლიტერატურა.შედარებითი და დაპირისპირებითი მეთოდის საფუძველზე გაკეთდა ისტორიული მასალის ანალიზი და გამოტანილი იქნა დასკვნები.

პრობლემის კვლევის მდგომარეობა მიმდინარე ეტაპზე: საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვებისა და მისი შენარჩუნებისათვის ბრძოლის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურის შექმნა XX საუკუნის დასაწყისში დაიწყო, ხოლო ამავე საუკუნის 70–იანი წლებიდან საქართველოს ეკლესიის საერთაშორისო აღიარებისათვის ბრძოლამ აუცილებელი გახადა ავტოკეფალიის თემატიკის ირგვლივ ახალი სამეცნიერო ნაშრომები შექმნილიყო. აღნიშნულ ნაშრომებში შესწავლილი და გამოკვლეულია ავტოკეფალიის ისტორიის ცალკეული ეტაპები– (V-VIII, VIII-XI, XV-XVI, XIX –XXსაუკუნეები). სადისერტაციო ნაშრომში თავი მოუყარეთ საკითხთან არსებულ ძირითად ლიტერატურას და ეს არის ერთგვარი მოკრძალებული ცდა შედარებით სრული სახით წარმოვადგინოთ აღნიშნული საკითხი და შეიქმნას პირველი მონოგრაფიული ნაშრომი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის შესახებ.

დისერტაციის მოკლე შინაარსი

თავი პირველი

საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება

(Vსაუკუნის 70–80–იანი წწ)

პირველი თავის პირველ პარაგრაფში- ავტოკეფალიის მოპოვების ადრეული ისტორიიდან, განხილული გვაქვს თუ რა პირობებში მოიპოვა ავტოკეფალია V საუკუნეში ქართულმა ეკლესიამ.მცხეთის პირველი კათალიკოსის ხელდასხმა განხორციელდა ანტიოქიაში. წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის მიერ წარგზავნილი

კანდიდატი პეტრე, თავდაპირველად ჩადის კოსტანტინეპოლში პატრიარქ გენადისთან, რომელმაც იგი გააგზავნა ანტიოქიის მართმლმადიდებელ პატრიარქ მარტირიუსთან, ვის მიერაც პეტრე ეკურთხა კათალიკოსად. ზემოთჩამოთვლილი მოღვაწეები მართმადიდებლები იყვნენ, შესაბამისად პეტრეს, ქართლის პირველი კათალიკოსის კურთხევა ანტიოქიის მონოფიზიტ პატრიარქ პეტრე ფულონის მიერ საეჭვოდ უნდა იქნეს მიჩნეული.

პირველი თავის მეორე პარაგრაფში საუბარია მსოფლიო საეკლესიო კრებების მიერ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების ფაქტზე, აღნიშნული ცნობა მხოლოდ ქართულმა წყარომ შემოინახა.

თავი მეორე

ქართველი სასულიერო მოღვაწეების ბრძოლა ავტოკეფალიის შენარჩუნებისათვის (VIII-XI) საუკუნეებში

მეორე თავის პირველ პარაგრაფში-ავტოკეფალიის აღიარებისათვის ბრძოლა და პატრიარქობის ტიტულის მოპოვება- შესწავლილი გვაქვს, ვინ უნდა იყოს VIII საუკუნეში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ ნაკურთხი იოანე, მცხეთის თუ ახაზეთის (დას. საქართველოს) კათალიკოსი.ჩვენი აზრით იოანეს აფხაზეთის კათალიკოსობა გამორიცხულია, რადგან ამ დროისათვის აფხაზეთის სამეფო ჯერ დაარსებული არ იყო.

მეორე თავის მეორე პარაგრაფში-ბერძენთა მიერ ქართული ეკლესიის ხელყოფის მცდელობა და ავტოკეფალიის ,,ხელახალი დადასტურება“ განხილულია XI საუკუნის მოვლენები.ამ დროისათვის ბერძნების მხრიდან იყო მცდელობა საქართველოს ეკლესის თავისთავადობის შელახვისა.გიორგი მთაწმინდელმა ბერძნული წყაროების მოშველიებით დაუსაბუთა ბერძნებს საქრთველოს ეკლესიის სამოციქულო წრმომავლობა და ავტოკეფალურობა.

თავი მესამე

მცხეთისა და აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსთა ურთიერთმიმართების საკითხი

პირველ პარაგრაფში-აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩამოყალიბებისა და მისი მცხეთასთან გაერთიანების პროცესი- ვიხილავთ როდის და რა პირობებში ჩამოყალიბდა აფხაზეთის საკათალიკოსო და რა დამოკიდებულება ჰქონდა ერთმანეთთან მცხეთისა და აფხაზეთის კათალიკოსებს.

მეორე პარაგრაფში-ეკლესიის ავტოკეფალიისა და ერთიანობის საკითხი XV-XVII საუკუნეების საქართველოში -ძირითადად განხილული გვაქვს, როგორ მიმდინარობდა საქართველოს ეკლესიის დაშლის მცდელობები და ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქ მიხეილის მიერ როგორ აღზევდა აფხაზეთის კათალიკოსი.

თავი მეოთხე

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება

მეოთხე თავში საუბარია რა პირობებში გაუქმდა 1811 წელს მცხეთისა და 1814 წელს აფხაზეთის უძველესი საკათალიკოსოები, რუსეთის იმპერატორისა და წმინდა სინოდის ქმედებით დაირღვა მოციქულთა, მსოფლიო და ადგილობრივ საეკლესიო კრებათა კანონები და დადგენილებები.

თავი მეხუთე

ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა და მისი საერთაშორისო აღიარებისათვის

პირველ პარაგრაფში- ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა შევისწავლეთ და გამოვიკვლიეთ რამ განაპირობა ავტოკეფალიის აღდგენის მოძრაობის ჩამოყალიბება და რუსეთის სინოდის წინარე თათბირის სხდომებზე როგორ წარიმართა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისადმი მიმართული სხდომები. 106 წლიანი პერიოდის შემდეგ საქართველოს ეკლესიამ აღიდგინა ავტოკეფალია.

მეორე პარაგრაფში-საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიების მიერ- განვიხილეთ 1943 წელს რუსეთის, ხოლო 1990 წელს კოსტანტინეპოლის საპატრიარქოს მხრიდან როგორ მოხდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საბოლოო აღიარება.

ჯერ კიდევ 1905 წლიდან, როცა ჩამოყალიბდა ავტოკეფალური მოძრაობა, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის თემატიკას მრავალი სტატია თუ მონოგრაფია მიეძღვნა, მათ შორის: კალისტრატე ცინცაძის(262,263), ნიკო მარის(251), ალექსანდრე ცაგარელის(261), ნიკოლოზ დურნოვოს(237,238,239), ევსევი ნიკოლაძის (170),კირიონ საძაგლიშვილის(252)და სხვა მეცნიერთა მიერ. დასახელებულ მეცნიერთა შრომები შეიქმნა ავტოკეფალიის აღდგენამდე და შესაბამისად მათ განსაკუთრებული დატვირთვა აქვთ.საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ცალკეული პერიოდების შესახებ მნიშვნელოვანი კვლევები გამოქვეყნდა:ექვთიმე თაყაიშვილის(13,14,127) სარგის კაკაბაძის (134,135),ივანე ჯავახიშვილის(210,211,212,213,214), ნიკო ბერძენიშვილის (80,81,82,83),კორნელი კეკელიძის(138,139,140,141) შრომებში.

XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან ავტოკეფალიის შესახებ საინტერესო ნაშრომები გამოაქვეყნეს: ზაზა. ალექსიძემ (64,65), ან რი ბოგვერაძემ(91), ბაბილინა ლომინაძემ (150,151,152,153), გ იორგი მამულიამ(160), ვახტანგ გოილაძემ (103,104), მიტ როპო-ლიტმა ანანია ჯაფარიძემ(219,220,221,222), ბიჭიკო დიასამიძემ(111), სერგო ვარდოსანიძემ (115,116,117,118), ელდარ ბუბულაშვილმა (85,86,87,88), ქეთევან პავლიაშვილმა (174), მედეა ბენდელიანმა(74,75), შორენა ჯაფარიძემ(224,225), ირინა არაბიძემ (67,68,69) ,ვახტანგ გურულმა(109), გვანცა ბურდულმა(94,95) და სხვა. სამეცნიერო ნაშრმოების ანალიზის საფუძველზე ნათელია, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხები სრულად და მასშტაბურად არ არის შესწავლილი. ავტოკეფალიის თემაზე გამოქვეყნებულმა უახლესმა ლიტერატურამ შესაძლებელი გახადა უფრო სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ ავტოკეფალიის ისტორიის უმთავრეს მოვლენებზე.

ნაშრომში შესწავლილი და გაანალიზებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევ-რობით V საუკუნიდან XX საუკუნის ჩათვლით, საქართველოს ეკლესიის

ავტოკეფალიის ძირითადი საკითხები.

თანამედროვე პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ძველი ქართული წყაროების შესწავლას, რომელთა კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე განხილვამ ძველ ქართულ წყაროებში გადმოცემულ ავტოკეფალიის საკითხებს მეტი დამაჯერებლობა შესძინა. ჩვენი აზრით, არ არის სწორი ის ვარაუდი, რომლის მიხედვითაც თითქოს ქართლის პირველი კათალიკოსის ხელდასხმა ანტიოქიის მონოფიზიტმა მწვალებელმა პატრიარქმა პეტრე ფულონმა აღასრულა. საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, თავისი არსებობის მანძილზე, მუდამ მართლმადი-დებელობის ერთგული დამცველი იყო. ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას გამოჩენილმა ქართველმა მოღვაწემ გიორგი მთაწმინდელმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ერთხელ შეცნობის შემდეგ საქართველოს ეკლესია ყოველთვის მართლმადიდებლობის მტკიცე დამცველი იყო. მან, პირიქით, მწვალებლობაში ბერძნებს დასდო ბრალი. XI საუკუნეში მომხდარი მოვლენები კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, რომ ქართული სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია წმიდად იცავდა ქრისტიანულ ეკლესიაში დადგენილ წესებს, ამასთან საჭიროების შემთხვევაში მტკიცად იცავდა თავის სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის უფლებებსაც. 1811 წლიდან საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში დაიწყო ყველაზე მძიმე პერიოდი, რომელიც 106 წლის მანძილზე გაგრძელდა. რუსეთის იმპერატორისა და სინოდის უხეში გადაწყვეტილებით არსებობა შეწყვიტა საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულმა ორმა უძველესმა მცხეთისა და აფხაზეთის (დას. საქართველოს) ავტოკეფალურმა ეკლესიებმა. 1917 წლის 12 მარტს აღსრულდა ისტორიული სამართლიანობა და საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალია აღდგა. 1990 წლის 4 მარტს კი კონსტანტინეპოლში საბოლოოდ იქნა აღიარებული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია და ეკლესიის მეთაურის საპატრიარქო ტიტული. აღნიშნული ორი დოკუმენტის მიღებით საქართველოს ეკლესიამ დაიბრუნა თავისი კუთვნილი ღირსეული ადგილი მსოფლიოს მართლმადიდებელ ეკლესიათა დიდ ოჯახში.

წყაროები

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ადრეული პერიოდის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა საკმაოდ მწირია. VII-VIII საუკუნეთა ავტოკეფალიის ისტორიის საკითხები ძალზე ფრაგმენტულია, ბუნდოვანია აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს დაარსებისა და ადრეული პერიოდის ისტორიის საკითხები.

I თავში მოცემულია V საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების შესახებ ძირითადი ინფორმაცია, რომლებზეც უმნიშვნელოვანეს წყაროებს წარმოადგენს – ჯუანშერის ,,ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა,"(ქართლის ცხოვრება,I.1955), რომელშიც მოთხრობილია ვახტანგ გორგასალსა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსს შორის მომხდარი კონფლიქტის შესახებ, რასაც მიქაელის მღვიძარე მამათა მონასტერში გამწესება და კათალიკოსად საკურთხებელი კანდიდატის- პეტრეს ჯერ კოსტანტინეპოლში, ხოლო შემდეგ ანტიოქიაში გაგზავნა მოჰყვა. ჯუანშერი არ ასახელებს ანტიოქიის პატრიარქის სახელს, ვის მიერაც მოხდა პეტრეს კათალიკოსად კურთხევა, რაც იწვევს მთავარ წინააღმდეგობას კათალიკოსის კურთხევის თარიღის დადგენისას. ავტოკეფალიის მოპოვების თარიღის განსაზღვრაში საინტერესო ცნობებს გვაწვდის „მოქცევაი ქართლისაი"(ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები.I.1964), რომელშიც ნათქვამია, რომ საქართველოს ეკლესიას ვახტანგ გორგასლის პერიოდიდან მამამთავრები განაგებდნენ. მეფე- მღვდელმთავარს შორის დაპირისპირებასა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსის გულისწყრომაზეა საუბარი ,,ქართლის ცხოვრების" სომხურ (ქართლის ცხოვრება. ძველი სომხური ვარიანტი.1953) და ჭელიშურ(Такаишвили, Описание рукописеи.II. 1906-1912) ვარიანტებში. საინტერესო ცნობებს გვაწვდის აგიოგრაფიული თხზულება იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება," (ჯანაშია, შუშანიკის წამება. ისტორიულ წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა.1988), რომელშიც ნახსენებია ეპისკოპოსთა თავიცა და კათალიკოსიც.

VIII-XI საუკუნეთა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შე სახებ მნიშვნელოვანი წერილობითი ძეგლია: „მატიანე ქართლისა,“(ქართლის ცხოვრება.I.1955), სადაც საქართველოს ეკლესიის მეთაური პირველად არის მოხსენიებული კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულით. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს, X საუკუნის ძეგლის შატბერდის კრებულში ჩართული თხზულება ,,მოქცევაი ქართლისაი", რომელშიც იხსენიება VIII საუკუნეში მოღვაწე თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ ნაკურთხი მცხეთის კათალიკოსი იოანე III. ავტოკეფალიის საკითხებზე უმნიშვნელოვანეს ცნობებს გვაწვდის ეფრემ მცირის თხზულება –,, უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა“ (ეფრემ მცირე.უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა.1959). ეფრემ მცირ ეს ცნობები საქართველოს ეკლესიის შესახებ, ,,ანტიოქოური ქრონოგრაფიდან“ ამოუღია. წყაროში საქართველოს ეკლესიის ანტიოქიურ წარმომავლობაზე და VIII საუკუნეში ქართველი ბერების ანტიოქიაში ჩასვლასა და ერთ-ერთი მათგანის იოანეს კათალიკოსად კურთხევაზეა საუბარი. გიორგი მცირის თხზულება ,,ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა“(გიორგი მცირე. ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა.1994) გადმოგვცემს გიორგი მთაწმინდელის ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოს III-სთან კამათის ამბავს, სადაც ღირსმა მამამ დაუსაბუთა ბერძნებს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერება. არანაკლებ მნიშვნელოვანია, „იოანე გუთელის ცხოვრება“(Житие Иоана Готского.1873), რომელიც ძველი ბერძნულ წყაროს წარმოადგენს და XIX საუკუნეში ითარგმნა რუსულად. მასში დაცულია იოანე გუთელის მცხეთაში კურთხევის ფაქტი, რითაც ნათლად დასტურდება, რ ომ ქართული ეკლესია ამ დროისათვის მართმადიდებლობის მტკიცე დასაყრდენი იყო მთელ აღმოსავლეთში .

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს ბერძენი საეკლესიო კანონისტისა და ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონის ცნობა საქართველოს ეკლესიის თავისთავადობის შესახებ, რაზეც ის მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრების II კანონზე განმარტებისას საუბრობს. ბალსამონის ცნობებს იმეორებს XIV საუკუნის ბერძენი მწერალი მათე ბლასტარესი.(გეორგიკა ტ.VIII.ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს

შესახებ. ბერძნული ტექსტი გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა.1970) ავტოკეფალიის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის XVIII საუკუნეში მოღვაწე ანტოქიელი მღვდელი მიქაელ ბრეკი თავის თხზულებაში ,,Список Антиохиских Патриархов“(Михаил Брек. Труди Киевской Духовнои Академии. 1874), სადაც აღნიშნულია, რომ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის დროს XI საუკუნეში ანტიოქიაში ჩასულან ქართველები, რათა მიეღოთ ხელდასხმა ძველი წესის თანახმად. პატრიარქს ქართველთათვის დაუდგენია კათალიკოსი, რომელსაც ლოცვის დროს ანტიოქიის პატრიარქი უნდა მოეხსენებინა. მართალია აღნიშნული ცნობა ტენდენციურია, თუმცა მას გარკვეული ღირებულება მაინც გააჩნია.

ასევე სიახლეს წარმოადგენს ავტოკეფალიის საკითხზე სიმონ დე სენ კვენტინის ცნობები საქართველოს შესახებ(ნინიძე.ქართველთა მირონისა და ავტოკეფალიის საკითხისათვის.2005), რომელშიც გადმოცემულია, VIII საუკუნეში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობის პერიოდში, დასავლეთ საქართველოდან დელეგაციის გამგზავრების,კათალიკოსის ხელდასხმისა და მირონის კურთხევის ნებართვის უფლების შესახებ. ნაშრომზე მუშაობისას გამოვიყენეთ სხვადასხვა სახის წყაროები, რომლებიც შეხებაშია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხთან. ამ ცნობების საფუძველზე საშუალება მოგვეცა, შესასწავლ საკითხს ახლებურად მოვსდგომოდით და ავტოკეფალიის ისტორიის პრობლემაზე ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნა.

საკითხის კვლევისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება გვიანი პერიოდის წყაროებს, როგორიცაა: სხვადასხვა სიგელები, ფიცის წიგნები, წყალობის სიგელები და სხვა. ამ წყაროთა საფუძველზე ირკვევა რომ, ანტიოქიის ბერძენი პატრიარქები, ცდილობდნენ საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესიის საქმეებში ჩარეულიყვნენ.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის წყაროებად შეიძლება ჩაითვალოს ასევე მსოფლიო საეკლესიო და საქართველოს საეკლესიო კრებათა დადგენილებები, მათ შორის, რუის–ურბნისის(გაბიძაშვილი, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა. 1978), სადაც მოხსენიებულია საქართველოს ეკლესიის ოთხი

უმაღლესი საეკლესიო იერარქი, რომელთაგან ერთ ერთი აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი უნდა იყოს). 1470–1477 ფერარა-ფლორენციის (ტაბაღუა ი.საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში.1984)საეკლესიო კრებაზე საქართველოს ეკლესიის წარმომადგენელს მართლმადიდებელ პატრიარქთა შემდეგ მეხუთე ადგილი ეკავა, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დიპტიქში საქართველოს ეკლესიის რიგითობის დადგენის საქმეში. 1917 წლების საეკლესიო კრებათა კანონები.

ავტოკეფალიის აღდგენისა და მისი საბოლოო აღიარებსათვის ბრძოლის შესახებ უმთავრეს წყაროებს წარმოადგენს 1906 წლის რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირის, 1 9 1 7წლის 1 2 მარტისა და 1990 წლის 4 მარტ ის კონსტანტინეპოლის საეკლესიო კრებათა დადგენილებები.

მთელ რიგ საკითხებზე ფასდაუდებელ ცნობებს გვაწვდის და წყაროებად უნდა ჩაითვალოს ეპიგრაფიკული ძეგლები, სიგელები, ანდერძები, ჯვარ–ხატების წარწერები, ფრესკული მხატვრობის წარწერები, ეკლესია–მონასტრების წარწერები, ლაპიდარული წარწერების მონაცემები და სხვა სახის ისტორიული საბუთები.

ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა

სადისერტაციო ნაშრომის ისტორიული ბაზის მიმოხილვისას აღსანიშნავია, კალისტრატე ცინცაძის, თედო ჟორდანიას, ივანე ჯავახიშვილის, ნიკო მარის, ალექსანდრე ცაგარელის განსაკუთრებული ღვაწლი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის კვლევის საქმეში.

აღნიშნული საკითხის კვლევა განსაკუთრებული აქტიურობით 1905 წლიდან დაიწყო. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია კალისტრატე ცინცაძის ნაშრომი: ,,Автокефалия Церкви Грузинскои“(Цинцадзе, 1905), ავტორი ნაშრომში აყალიბებს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ძირითად საკითხებს, სადაც ხაზგასმულია, რომ ქართული ეკლესია ავტოკეფალურია ჯერ კიდევ V საუკუნიდან.

1906 წელს კალისტრატე ცინცაძე აქვეყნებს ახალ ნაშრომს: ,, Историческая справка по вопросу Автокефалии Грузинскои церкви“(Цинцадзе, 1906). აღნიშნულ ნაშრომში ავტორი საუბრობს საქართველოს ეკლესიის ძირითად მოვლენებზე, სადაც აშკარად ჩანს, რომ ქართული ეკლესია სრული ავტოკეფალურობით სარგებლობდა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მელიტონ კელენჯერიძის წიგნი ,,Правда обь Автокефалии Грузинскои Церкви“(Ton'emelis.1906), რომელიც 1906 წელს გამოვიდა, სადაც ავტორი მიიჩნევს, რომ ივერიის ეკლესია ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III–ის დროს 1053 წელს გახდა დამოუკიდებელი და თავისუფალი. მელიტონ კელენჯერიძის აზრით, ქართულ ეკლესიას არ შეიძლებოდა, სრული დამოუკიდებლობა მიეღო ორჯერ, ანდა პირიქით ,, არასრული ავტოკეფალია ორჯერ“, მისი აზრით, ეს საკმაოდ რთული გასარკვევია და ძალზე უცნაურად გამოიყურება. ვფიქრობთ კელენჯერიძის მოსაზრება ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის პერიოდში ქართული ეკლესიის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვება საეჭვოდ გამოიყურება, ამ დროისათვის ივერიის ეკლესიას დიდი ხნის მოპოვებული ჰქონდა დამოუკიდებლობა. 1905 წელს ქუთაისში გამოდის თედო ჟორდანიას ნაშრომი ,,Краткая историческая сведения об Автокефалии Грузинской Церкви“(Жорданя, 1905). ავტორი საინტერესოდ მსჯელობს იმაზე, თუ ანტიოქიის რომელი პატრიარქის დროს მოიპოვა საქართველოს ეკლესიამ ავტოკეფალია V საუკუნეში.

1907 წელს მოსკოვში გამოდის ნიკოლოზ დურნოვოს წიგნი ,,Судьба Грузинскои Церкви“, რომელშიც მეცნიერი გადმოგვცემს იმ ფაქტებს, რომლებიც XIX ს აუკუნეში რუსმა ექზარსქოსებმა ჩაიდინეს ქართულ ეკლესიის საწინააღმდეგოდ. 1910 წელს გამოდის ნ. დურნოვოს წიგნი ,, Историческии очерк Автокефалных церквей,: Иверской и Имеретинской“(Дурново, 1910). ნაშრომში ავტორი მრავალ საინტერესო მოვლენაზე მსჯელობს, მისი აზრით, 820 წელს აფხაზეთის საკათალიკოსომ მიიღო გარკვეული უფლება ავტოკეფალიაზე, ხოლო 950 წელს მცხეთის მთავარეპისკოპოსმა მიიღო კათალიკოს–პატრიარქის ტიტული.

1912 წელს პეტერბურგში გამოდის ალექსანდრე ცაგარელის წიგნი „Статии и заметки по Грузинскому вопросу“(Цагарели, 1912). მეცნიერი წიგნში საინტერესოდ

მსჯელობს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებებზე, იგი საუბრობს საქართველოს ეკლესიის თავისთავადობის კანონიერებაზე, რომელიც ხელყო რუსეთის იმპერატორმა და სინოდმა, რითაც დაირღვა მსოფლიოსა და ადგილობრივი საეკლესიო კრებათა დადგენილებები. აღსანიშნავია, რომ წიგნი საკმაოდ ვრცელია და მასში სიღრმისეულადაა გაშუქებული ავტოკეფალიის საკითხები.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1905-1917 წლებში ავტოკეფალიის თემაზე დაიბეჭდა მრავალი წიგნი, მოხსენება თუ სტატია ქართულ და რუსულ ენებზე, რაც განპირობებული იყო იმით, რომ მიმდინარეობდა ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის რაც სავსებთ ლოგიკური იყო. აღნიშნულ ნაშრომებს სამეცნიერო ღირებულებები დღესაც არ დაუკარგავს. ამ ავტორების მიერ გამოთქმულ მრავალ ჰიპოთეზას ავტოკეფალიის ისტორიის კვლევის საქმეში განსაკუთრებული დატვირთვა აქვთ.

საკვლევ თემასთან დაკავშრებულ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის სხვადასხვა საკითხები აისახა შემდეგ მეცნიერთა შრომებში:დიმიტრი ბაქრაძის-ისტორია საქართველოსი(ბაქრაძე.1882),მიხეილ საბინინის История Грузинскои Церкви(Савинин, 1877), მარი ბროსეს საქართველოს ისტორია (ბროსე.1895),პოლიევქტოს კარბელაშვილის იერარქია საქართველოს ეკლესიისა (კარბელაშვილი,1900), ევსევი ნიკოლაძის საქართველოს ეკლესიის ისტორია (ნიკოლაძე.1918),მოსე ჯანაშვილის საქართველოს საეკლესიო ისტორია (ჯანაშვილი, 1886) და სხვათა შრომებში.

XX საუკუნის 70–იან წლებიდან კვლავ გააქტიურდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი.1976 წელს დაიბეჭდა ზაზა ალექსიძის საინტერესო გამოკვლევა: ,,ვახტანგ გორგასლისა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსის კონფლიქტის გამო“(ალექსიძე.1976). მეცნიერი აყალიბებს აზრს აღნიშნული დაპირისპირების მიზეზისა და შემდგომ განვითარებული მოვლენების შესახებ. აღნიშნულმა ნაშრომმა დიდი დახმარება გაგვიწია ქართლის პირველი კათალიკოსის კურთხევის თარიღის მიახლოებით დადგენაში.

ავტოკეფალიის ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენები აქვს შესწავლილი აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილს-ქართველი ერის ისტორია (ჯავახიშვილი,I, II, III,IV, VIII ტომი)

1979 წელს გამოვიდა ანრი ბოგვერაძის ნაშრომი ,,ქართლის პოლიტიკური და სოციალ–ეკონომიკური განვითარება IV-VIII საუკუნეებში"(ბოგვერაძე. 1979), სადაც ავტორი საინტერესოდ მსჯელობს ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების არაერთ საკითხზე.

თემაზე მუშაობისას დიდად დახმარება გაგვიწია ასევე ბაბილინა ლომინაძის ნაშრომებმა ,,საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია"(ლომინაძე,1981). 1999 წელს გამოქვეყნდა ბაბილინა ლომინაძის ნაშრომი–,,საქართველოს მართლმადი დებელი ეკლესიის ადმინისტრაციული ორგანიზაცია V საუკუნეში"(ლომინაძე .1999)

ცალკეული საკითხების კვლევისას ვისარგებლეთ: მარიამ ლორთქიფანიძის ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება,(ლორთქიფანიძე,1963), კორნელი კეკელიძის- კანონიკური წყობილება ძველ საქართველოში, (კეკელიძე, 1957), ლევან მენაბდე-ძველი ქართული მწერლობის კერები, (მენაბდე,1980).

თანამედროვე ისტორიკოსთაგან უნდა დავასახელოთ ვახტანგ გოილაძე, რომლის ნაშრომმა ,,ქართული ეკლესიის სათავეებთან"(გოილაძე,1991) დიდად შეგვიწყო ხელი ჩვენთვის საინტერესო არაერთი საკითხის კვლევისას. მიუხედავათ იმისა, რომ ავტოკეფალიის ისტორიის ზოგიერთი მომენტი ჩვენს ნაშრომში სხვაგვარად არის გააზრებული და განსხვავებული პიზიციებია დაფიქსირებული, თემაში შევეცადეთ, საკუთარი მოსაზრებები სათანადო არგუმენტებით გაგვემყარებინა, აუცლებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგ გოილაძის ნაშრომში საგანგებოდ არის გამოკვლეული ავტოკეფალის ისტორიის მთელი რიგი საკითხებისა, მათ შორის, საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვებისა და შემდგომ პერიოდის არაერთი მოვლენა.

ცალკე უნდა აღინიშნოს მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის შრომები: საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია(ჯაფარიძე, 2009) და საქართველოს საეკლესიო კრებები (ჯაფარიძე,2003), რომლებშიც შესწავლილია ავტოკეფალიის

მოპოვების, აფხაზეთის საკათალიკოსოს შექმნისა და ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლის მრავალი საინტერესო ფაქტი.

დისერტაციაზე მუშაობისას ვისარგებლეთ ნაშრომებით, რომლებიც ეხება აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს შექმნისა და შემდგომი განვითარების ეტაპებს, მათ შორის: ნიკო ბერძენიშვილის დასვლეთ საქართველოს საეკლესიო წესეყობილება(ბერძენიშვილი,1926), ბიჭიკო დიასამიძის დასავლეთ საქართველოს ეკლესია I-X საუკუნეებში(დიასამიძე, 2001) , თამარ ქორიძის აფხაზეთის საკათალიკოსოს ისტორია(IX-XVIსს)(ქორიძე 2003), ბუბა კუდავას დასავლეთ საქართველოს ეკლესია (IX-XI)(კუდავა,2003), ჯემალ გამახარ იას აფხაზეთი და მართმადიდებლობა (გამახარია, 2005), გიორგი მჭედლიძის და მერაბ კეზევაძის- ქუთაის გაენათის ეპარქია (მჭედლიძე,კეზევაძე, 2008), შრომები. აღნიშნულ ავტორთა მიერ გამოთქმულ არაერთი მოსაზრება იქნა გათვალისწინებული სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობისას.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შესახებ თანამედროვე ეტაპზე საინტერესო ნაშრომები გამოაქვეყნეს– ელდარ ბუბულაშვილმა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II (ბუბულაშვილი, 2002), საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესია ეგზარქოსობის პერიოდში (ავტორეფერატი)(ბუბულაშვილი,2006) და ვახტანგ გურულმა- საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება,(გურული,2010), აღნიშნულ ავტორთა კვლევების საფუძველზე ნათელი წარმოდგენა გვექმნება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების მნიშვნელოვან საკითხებზე.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ნაშრომები, რომლებიც მიეძღვნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მცდელობის საკითხს. აღნიშნულ თემაზე გამოქვეყნდა მრავალი საინტერესო შრომა, რომელთა ავტორები არიან: ნიკო მარი- ქართველთ ეროვნება,(მარი,1905),მირიან ხუციშვილი–საქართველოს ეკლესიის სოციალ–პოლიტიკური პოზიცია XIX-XX საუკუნეებში.(ხუციშვილი.1987), გვანცა ბურდული -საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი,(ბურდული, 2010),შორენა ჯაფარიძე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი 1905-1907 წლების რევოლუციურ საქართველოში,(ავტორეფერატი)(ჯაფარიძე,2003),ხათუნა

ქოქრაშვილი-საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი და ქართველი სამღვდელოება,(ქოქრაშვილი,2004), მათი ნაშრომების მიხედვით ირკვევა, რაოდენ რთული გზა განვლო ქართველმა სამღვდელოებამ და ინტელიგენციამ ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლის დროს.

თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენასა და მის საბოლო აღიარების საკითხს საინტერესო კვლევები მიუძღვნეს სერგო ვარდოსანიძემ-საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესია 1917-1952 წლებში, (ვარდოსანიძე,2001),ქეთევან პავლიაშვილმა- საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესია 1800-1945 წლებში,(პავლიაშვილი,2009) , მედეა ბენდელიანმა -ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება 1941-1945,(ბენდელიანი,1999) და სხვებმა. ნაშრომების ანალიზისა და კვლევის შედეგად ჩამოვაყალიბეთ ძირითადი დასკვნები და ხაზი გავუსვით იმ პრობლემებს, რომლებიც იდგა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების საქმეში.

ვინაიდან საკვლევი თემის ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს რამდენიმე საუკუნოვან პერიოდს, ამის შესაბამისად გამოვიყენეთ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობისადმი მიძღვნილი არაერთი ლიტერატურა, რომელთა ავტორები არიან: სიმონ ჯანაშია-შრომები, (ჯანაშია,1949), დავით მუსხელიშვილი-საქართველო IV-VIII საუკუნეებში,(მუსხელიშვილი, 2003), ნოდარ ლომოური-ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან,(ლომოური,1975), მიხეილ გონიკაშვილი-ბაგრატიონების გადასახლება რუსეთში,(გონიკაშვილი,2002) გოდერძი ვაჭრიძე-იმერეთის დროებითი მმართველობა 1810-1840,(ვაჭრიძე,1999) და სხვები.

ნაშრომში დავიმოწმეთ აგრეთვე ქართულენოვანი და რუსულენოვანი პრესა, ელექტრონული რესურსების მასალები, რომლებიც ეხება ჩვენ მიერ შესწავლილ პრობლემებს.

თავი I
საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება
(V საუკუნის 70-80-იანი წწ.)

I.1. ავტოკეფალიის მოპოვების ადრეული ისტორიიდან

საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი ეკლესიაა. საქართველოს ტერიტორიაზე პირველ საუკუნეში ქრისტეს ხუთმა მოციქულმა იქადაგა ქრისტიანული სარწმუნოება. ესენი იყვნენ: ანდრია პირველწოდებული, სვიმონ კანანელი და მატათა მოციქული დასავლეთ საქართველოში, ბართლომე და თადეოზ მოციქულები აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. არსებობს ასევე გადმოცემა საქართველოში თომა მოციქულის მიერ ქადაგებების შესახებ. ქრისტეს სჯული იქადაგა პეტრე მოციქულმა ქართველური ტომებით დასახლებულ კაპადოკიაში. ქრისტეს 12 მოციქულიდან თითქმის ნახევარმა იქადაგა ქრისტიანობა საქართველოში. ქართული ტრადიციით კი ორი მათგანი,სვიმონ კანანელი და მატათა მოციქული საქართველოს ტერიტორიაზე აღესრულა. თვით ის ფაქტი, რომ წილისყრის შემდეგ ივერია ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის წილხვდომილი ქვეყანა გახდა, ძალზე ბევრს მეტყველებს. პირველ საუკუნეში საქართველოში იერუსალიმიდან ჩამოაბრძანეს უდიდესი სიწმინდე "უფლის კვართი", რომელიც ეკლესიის ერთიანობის სიმბოლოს წარმოადგენს. ამდენად, ჩვენში ქრისტიანობა უშუალოდ ქრისტეს მოციქულებმა იქადაგეს და ქართული ეკლესია სწორედ ამის საფუძველზე იწოდება სამოციქულო ეკლესიად. IV საუკუნეში, 326 წლის ახლო ხანებში საქართველოში ქრისტიანობა მოციქულთასწორმა ქართველთა განმანათლებელმა წმიდა ნინომ იქადაგა და ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. ისმის კითხვა, ვის ექვემდებარებოდა ახლადდაარსებული ქართული ეკლესია იერარქიულად და საიდან მიიღო ხელდასხმა ქართლის მთავარეპისკოპოსმა იოანემ? ქრისტიანული ეკლესიის დაარსებიდან პირველი სამი საუკუნის განმავლობაში რომის იმპერიის ტერიტორიაზე დაწინაურდა სამი ეკლესია. იმპერიის დასავლეთში, ევროპულ ნაწილში რომის ეკლესია, აფრიკულ ნაწილში ალექსანდრიის ეკლესია და მცირე

აზიისა და იმპერიის აზიურ ნაწილში — ანტიოქიის ეკლესია. სწორედ ანტიოქიის მცხოვრებლებს ეწოდათ პირველად ქრისტიანები ჯერ კიდევ მოციქულთა პერიოდში. ანტიოქიის ეკლესიამ აზიაში დაწინაურებული მდგომარეობა მეორე მსოფლიო 381 წლის საეკლესიო კრებამდე შეინარჩუნა, თუმცა 325 წელს ნიკეის პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე მეექვსე კანონით ანტიოქიის ეპისკოპოსის ძლიერება შეიზღუდა[1] (გოილაძე, 1990:10). როგორც მიიჩნევენ , პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრების თავმჯდომარე ევსტათი ანტიოქიელი იყო, როგორც რანგით უპირატესი ეპისკოპოსი აზიაში, რომელმაც კრება გახსნა (**Карташев. 2002:37).** ძველთაგანვე მომდინარე ტრადიციით, რომელიმე საკლესიო კრებას, თუ რომისა და ალექსანდრიის ეპისკოპოსები არ ესწრებოდნენ, კრების თავმჯდომარე ანტიოქიის ეპისკოპოსი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ თუ კრება იმპერიის აზიურ ნაწილში გაიმართებოდა, მაშინ კრებაზე რომისა და ალექსანდრიის ეპისკოპოსებიც რომ ყოფილიყვნენ, კრებას მაინც ანტიოქიელი ეპისკოპოსი თავმჯდომარეობდა **(გოილაძე, 1991:11).** როგორც ვხედავთ, ანტიოქიის საეპისკოპოსოს განსაკუთრებული და, რაც მთავარია, უპირველესი ადგილი ეჭირა იმპერიის აზიურ ნაწილში. IX საუკუნეში მოღვაწე ბასილი სოფონელი გადმოგვცემს: — ანტიოქიის პატრიარქის იურისდიქცია ,,იბერიამდე და აბასგიამდე და არმენიამდე და შიდაუდაბნომდე ხორასანისა, სპარსელებამდე და მიდიელებამდე ვრცელდებოდა” **(გეორგიკა IV. ნაწ. I:138**).

ანტიოქიის ეპისკოპოსის უპირატესობის შესუსტება დაიწყო 381 წლის მეორე მსოფლიო კრებაზე, მე-3 კანონით "კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს დაე ჰქონდეს უპირატესობა ღირსებისა რომის ეპისკოპოსის შემდეგ, რადგანაც კონსტანტინეპოლი ახალი რომია" (ჯაფარიძე, 2009:290). კონსტანტინეპოლის ეკლესიამ რომის შემდეგ მიიღო ადგილი, რადგან იგი აღმოსავლეთ რომის იმპერიის დედაქალაქი იყო და ამასთანავე მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრება კონსტანტინეპოლში ჩატარდა. IV-V საუკუნეებში ანტიოქიის მიტროპოლიტებს ექვემდებარებოდა სირიის, კილიკიის, ევფრატის, ისავრიის, ფინიკიის და არაბეთის ეპარქიები. ანტიოქიის მიტროპოლიტს შეეძლო გაევრცელებინა თავისი ხელისუფლება პალესტინის, პონტოსა და აზიის ტერიტორიაზე და ჰქონდა კიდეც გარკვეული წარმატებები, ვიდრე არ წააწყდა

[1] **შენიშვნა: ტექსტში მითითეულია გამოყენებული ნაშრომის ავტორის გვარი, გამოცემის წელი და გვერდი. სხვა რეკვიზიტები იხილეთ გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალში.**

წინააღმდეგობას ერთი მხრივ ქრისტიანულ სამყაროში თავისი გაზრდილი ავტორიტეტის გამო ჯერ იერუსალიმის შემდეგ კი კონსტანტინეპოლის მხრიდან (**Успенсткии, 2001:297)** IV-V საუკუნეებიდან ბრძოლა უპირატესობის მოსაპოვებლად ანტიოქიის ეკლესიასა და ალექსანდრიის ეკლესიას შორისაც მიმდინარეობდა. უნდა აღინიშნოს, რომ V საუკუნის მეორე ნახევრიდან ანტიოქიის საპატრიარქოს უპირატეს მდგომარეობა ნელ-ნელა შემცირდა (**Сказкин, 1967:155**)

451 წლის ქალკედონის მეოთხე მსოფლიო საეკლესიო კრების 28-ე კანონით კი ანტიოქიის ეკლესიას დაქვემდებარებული: პონტოს, ასიის, თრაკიის ოლქების ეპისკოპოსები კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსის დაქვემდებარებაში გადადიან.

ჩვენთვის ანტიოქიის ეკლესიის წარსული მნიშვნელოვანია, რადგან ძველი ქართული ტრადიციით, სწორედ ანტიოქიის ეკლესიას ექვემდებარებოდა იერარქიულად ქართული ეკლესია. IV საუკუნეში, თითქოს საქართველოში ჩამოდის ანტიოქიის პატრიარქი ევსტათი და აარსებს ქართულ ეკლესიას. აღნიშნულ საკითხზე ჩვენთვის მნიშვნელოვანი წყაროები, როგორიცაა: ,,ქართლის ცხოვრება" და "მოქცევაი ქართლისაი" არაფერს გვეუბნება.

ზოგიერთი იზიარებს ინფორმაციას, ევსტათი ანტიოქიელის საქართველოში მოსვლის შესახებ, მკვლევართა ერთი ნაწილი კი გადაჭრით უარყოფს. ერთობ საეჭვოდ გამოიყურება ის ფაქტი, რომ აღნიშნული ინფორმაცია მხოლოდ XII საუკუნეში ჩნდება და იგი ,,ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან" მომდინარეობს.

ეფრემ მცირე თავის თხზულებაში "უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისაი" გადმოგვცემს: ,,ეგრეთვე სახელიცა მივლინებულისა მის ეპისკოპოსისაი ესრეთ პოვნილ არს, ვათარმედ თვით ევსტათი იყო ანტიოქიელი პატრიარქი, რომელმან დაამყარა ეკლესიაი. იგი მირიანის მიერ მცხეთის აღმშენებელი და უკურთხა მათ კათალიკოსი მთავარეპისკოპოსი" **(ეფრემ მცირე, 1959:8**). იგივე ცნობები აქვთ ნიკონ შავმთელს და XII საუკუნეში მოღვაწე არსენ ბერს (გადამეტაფრასებული) წმიდა ნინოს ცხოვრებისა და რუის-ურბნისის ძეგლის-წერის ავტორს. რუის-ურბნისის კრება ევსტათი ანტიოქიელის ქართლში მოსვლის ამბავს ასე აღწერს: ,,და თვით პატრიარქთა შორის სახელგანთქმულმან ევსტათი ხელითა თვისითა შთადვა საფუძველი მაშინ სადმე მცხეთის აღშენებულისა ეკლესიისაი, რომელიც ფრიადის

თანა გულმოდგინებისა განასრულეს. რაი მათ განწმენდაი იგი და ხელდასხმულ იყო მას შინა მათთვის ეპისკოპოსი კათალიკოსი" (იქვე: 017).

ორივე ეს ცნობა ძალზე საინტერესოა და ძირითადად ეთანხმება ერთმანეთს. არსენ ბერი უფრო აკონკრეტებს მოვლენებს და აღნიშნავს, რომ მცხეთის სვეტიცხოვლის საფუძველი უშუალოდ ევსტათი ანტიოქიელს ჩაუყრია, თან მის დროს დასრულებულა, მასვე უკურთხებია, შემდეგ კი ახლადნაკურთხ ტაძარში ხელი დაასხა ეპისკოპოს იოანეს. XII საუკუნეში მოღვაწე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზ გულაბერიძე კრიტიკულად უდგება ევსტათი ანტიოქიელის საქართველოში მოსვლის ფაქტს, თუმცა თვითონვე იძლევა განმარტებას "რამეთუ უკუე იგი თეოდორიტე, მეფისა კონსტანტინესაგან წარმოვლენილსა ეპისკოპოზისასა, თვით ევსტათი ანტიოქიელ პატრიარქისასა იტყვის ქართლის განმართვისათვის საღმრთოთა სჯულთა და საქმეთა განკაზმვისათვის; ხოლო აქა იოანეს იტყვის და თუ ვითარ წინააღმდგომ არს სიტყუა სიტყუისა ფრიად საძიებელ არს ესე; უეჭველად არს, რამეთუ თვით თავადი ევსტათი წარმოგზავნილ არს, თეოდორიტე ჭეშმარიტი უწყოდა, ვინაიდგან იგიცა ანტიოქიელი იყო, გარნა ევსტათის გვერდით მაშინ უეჭუელად იოანეცა ყოფილ არს" (იქვე:18). არსენ ბერი უფრო კონკრეტულად გადმოგვცემს, რომ იმპერატორმა კონსტანტინემ გამოაგზავნა საქართველოში ევსტათი ანტიოქიელი, ქრისტეს სჯულის განმართვისათვის, თან აღნიშნავს, რომ თეოდორიტემ, ვინაიდან ანტიოქიელია, ზუსტად იცოდა ევსტათის ქართლში მოსვლის ამბავი და ევსტათი დროებით იყო მოვლინებული მცხეთაში, იოანე კი დასარჩენად და ქართლში სამოღვაწეოდ მოავლინეს.

როგორც ვხედავთ, IV საუკუნეში საქართველოში ანტიოქიიდან ევსტათის მოსვლის ფაქტს ერთიმეორის მიყოლებით იზიარებენ ეფრემ მცირე, ნიკონ შავმთელი, კათალიკოსი ნიკოლოზ გულაბერიძე და შემდგომი დროის მოღვაწენი. თვითონ ცნობა კი ანტიოქიურია და, სავარაუდოდ, იგი ეფრემ მცირემ რაღაც უძველესი წყაროდან ამოიღო. როგორც აღვნიშნეთ, ევსტათი ანტიოქიელი ძალზე განათლებული და მართლმადიდებელი სარწმუნოების მიმდევარი, ამავდროულად პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრების თავმჯდომარე იყო. შემდგომში მისი დამსახურების გამო ეკლესიამ იგი წმინდანთა დასში შერაცხა. როგორც გამოჩენილი

ქართველი ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე მიიჩნევდა, ევსტათი ანტიოქიელი საქართველოში 328 წელს უნდა მოსულიყო, მარი ბროსე კი აღნიშნულ ფაქტს 325 წელზე დებდა. აღსანიშნავია, რომ ევსტათის ანტიოქიის ეკლესიის კათედრა 325-331 წლებში ეკავა და, ბუნებრივია, მისი მცხეთაში მოსვლაც ამ წლებში მოხდებოდა. 331 წელს იგი ანტიოქიის საეპისკოპოსო ტახტიდან გადააყენეს **(ბაქრაძე,1889:146).** ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის, ცხოველსმყოფელი სვეტის XVII საუკუნის მხატვრობა, რომელიც გრიგოლ გულჯავრიშვილის მიერ არის შესრულებული, ,,ანტიოქიის პატრიარქი ევსტათი, რომელიც საეკლესიო გადმოცემის მიხედვით მცხეთაში ჩამოვიდა ახლადაგებული სვეტიცხოვლის ტაძრის საკურთხებლად სახარებას გადასცემს მეფე მირიანს, ქრისტიანობაზე მოქცევის ნიშანდ" **(ბუბულაშვილი, 2007:47).**

,,საქართველოს ეკლესიის ისტორიის" პირველი ავტორი პლატონ იოსელიანი გადმოგვცემს, რომ საქართველოში ჩამოსულა ანტიოქიის პატრიარქი ევსტათი სამღვდელოებასთან, მრევლთან და ქართლის ტახტის მემკვიდრე ბაქართან ერთად. მათ მეფისთვის მიუტანიათ მაცხოვრის ჯვარცმისდროინდელი ნივთები, რამდენიმე წმინდანის წმიდა ნაწილი, ასევე მაცხოვრისა და ღვთისმშობლის ხატები **(Иоселиани, 1843:13**). პლატონ იოსელიანი იქვე შენიშნავს, რომ ანტიოქიის პატრიარქის ევსტათის საქართველოში ჩამოსვლის ამბავს არ იხსენიებს არცერთი ქრონოგრაფი და ბიზანტიელი მწერალი. ამ ფაქტის შესახებ შემორჩენილია ცნობა ქართულ გადმოცემაში, უფრო კონკრეტულად ბიზანტიის იმპერატორთა სიგელში, რომელიც ქართველი მეფეებისადმი იყო მიძღვნილი და ეხებოდა ათონის ივერთა მონასტერს, სადაც ინახებოდა აღნიშნული სიგელი (იქვე:13). დღეისათვის ძნელდება იმის დადგენა, თუ რომელი სიგელი ჰქონდა მხედველობაში პლატონ იოსელიანს და უფრო კონკრეტულად რა ცნობებს შეიცავდა ეს სიგელი. მოსე ჯანაშვილს კი საეჭვოდ მიაჩნდა ევსტათი ანტიოქიელის საქართველოში ჩამოსვლა, რადგან ეს ცნობა XII საუკუნიდან გავრცელდა და იგი ანტიოქური წყაროდან მომდინარეობდა **(Джанашвили, 1898:61).** სამწუხაროდ, ჩვენს ხელთ არ არის XII საუკუნეზე უფრო ადრინდელი ცნობა ევსტათი ანტიოქიელის ქართლში ჩამოსვლის შესახებ, რაც, რა თქმა უნდა, ფრიად საეჭვოს ხდის მომხდარ ფაქტს. თუმც კი ერთი უდავოა,

ახლადდაარსებული ქართული ეკლესია იერარქიულად ანტიოქიის ეკლესიას ექვემდებარებოდა, რაც დადასტურდა კიდეც V საუკუნის მეორე ნახევარში, როცა ქართულმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა მოიპოვა. ევსტათი ანტიოქიელის საქართველოში ჩამოსვლა საეჭვოდ მიაჩნდა სერგი გორგაძეს: პირველი მღვდელმთავარი, რომელიც საქართველომ ბიზანტიიდან მიიღო, ევსტათი ანტიოქიელი არ ყოფილა, არამედ იგი ამ უკანასკნელის ხელდასხმული და მისივე სამწყსოს ერთი წევრთაგანი უნდა ყოფილიყო.(**გორგაძე, 1905:29**) როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზ გულაბერიძე კრიტიკულად უდგებოდა ევსტათის ქართლში ჩამოსვლას. ფაქტია, რომ ცნობა გვიანდელია, რადგან ევსტათი ანტიოქიელი პატრიარქად იხსენიება, რეალურად ის პატრიარქი არ ყოფილა და პატრიარქის ინსტიტუტი ეკლესიაში V საუკუნიდან შემოდის, ასევე საეჭვოდ მიგვაჩნია ეფრემ მცირეს ცნობა ,,უკურთხა მათ კათოლიკოს-მთავარაეპისკოპოსი". კათალიკოსის ტიტუტლიც უფრო გვიან შემოდის ეკლესიაში და მცხეთის პირველი მთავარეპისკოპოსი იოანე კათალიკოსის ხარისხში ვერ იქნებოდა. თუკი დავუშვებთ ალბათობას ევსტათის ქართლში ჩამოსვლის შესახებ. როდის შეიძლებოდა იგი საქართველოში ჩამოსულიყო?

როგორც ცნობილია, ევსტათი ანტიოქიელმა ანტიოქიის საეპისკოპოსო კათედრა დაახლოებით 323-324 წლებში დაიკავა, 325 წელს კი იგი ნიკეის პირველ მსოფლიო კრებას ხელმძღვანელობდა. ბუნებრივია, ამ წლებში იგი საქართველოში ვერ ჩამოვიდოდა. დანარჩენ 326-331 წლებში ძალზე საეჭვოა ევსტათის ანტიოქია დაეტოვებინა, რადგან სწორედ ანტიოქიაში იყო არიოზელების ძირითადი დასაყრდენი და მათი ჩარევის შედეგად 331 წელს ევსტათიმ დაკარგა საეპისკოპოსო ტახტი. მის შემდეგ კი ანტიოქიის ექვსი მთავარეპისკოპოსი ერთიმეორის მიყოლებით არიოზელი იყო. ბოლოს აღვნიშნავთ, რომ ევსტათი ანტიოქიელი საქართველოში თუკი რეალურად მართლაც ჩამოვიდა, რაც ძალზე საეჭვოა, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ქართული ეკლესიის ავტორიტეტს, რადგან მართლმადიდებლურ სამყაროში ერთ-ერთი გამორჩეული მოღვაწის და წმინდანის საქართველოში ჩამოსვლა უდავოდ დიდი მნიშვნელობის ფაქტი იქნებოდა.

ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის, დამოუკიდებლობის მოპოვებას

ძველი ქართული წყაროები V საუკუნის მეორე ნახევარში წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის სახელს უკავშირებს. თუმცა არაერთმა მკვლევარმა V საუკუნეში მოპოვებული ავტოკეფალია საეჭვოდ ან არასრულყოფილად მიიჩნია, ხოლო XX საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკლესიის ავტოკეფალურობა საერთოდ საეჭვოდ მიიჩნიეს არამარტო V საუკუნის, არამედ VIII და XI საუკუნეებში თითქოს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია არ იყო სრულყოფილი და ქართული ეკლესია ანტიოქიის საპატრიარქოს ექვემდებარებოდა. მართლაც, უცნაური და ძალზე გაუგებარია, რისთვის გახდა აუცილებელი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის სამჯერ მოპოვება. ისტორიულად თუ განვიხილავთ ამ საკითხს, IV საუკუნიდან XVII საუკუნის ჩათვლით, ბერძნების მხრიდან გვესმის ერთი და იგივე — ქართული ეკლესია მხოლოდ ანტიოქიას უნდა ექვემდებარებოდეს და რომ ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალია არ არის სრულყოფილი, რომ საქართველოს ეკლესიაში მოიხსენიებდნენ ანტიოქიის პატრიარქს, რომელსაც თითქოს საქართველოში 1000 სოფლის თუ 1000 კომლის შემოსავალი გააჩნდა. ბერძნებმა არაერთხელ შეიტანეს ეჭვი არამარტო ქართული ეკლესიის თავისთავადობაში, არამედ ქართველთა სარწმუნოების ჭეშმარიტებაში VIII- XI საუკუნეებში და ჩვენი ეკლესიის ღირსეული შვილების მიერ შესაბამისი პასუხიც მიიღეს. სწორად შენიშნავს ისტორიკოსი ნ. ლომოური, როცა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბრობს. ,,ანტიოქიის საპატრირქო ცდილობს კვლავ დაიქვემდებაროს ქართული ეკლესია ან ყოველ შემთხვევაში მასზე რაღაც უფლებები შეინარჩუნოს, მაგრამ ეს ცნობები ვერაფრით ვერ შეარყევს დებულებას ქართლის ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის V საუკუნის ბოლოს მიღების შესახებ. პირიქით, ეს ცნობები მხოლოდ იმაზე მეტყველებს, რომ ვახტანგის დროს ქართლის ეკლესიის მიერ მიღებული ავტოკეფალია იმდენად კანონიერი და ზუსტად არგუმენტირებული იყო, მიუხედავად ანტიოქიის პატრიარქატის მცდელობისა, საეჭვოდ გაეხადა ეს უფლება, იგი ორივეგზის დადასტურდა საეკლესიო კრებების მიერ" (**ლომოური;** 2009:41). ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების საკითხს არაერთი მეცნიერი შეეხო და მრავალი ნაშრომიც არის გამოქვეყნებული აღნიშნულ საკითხზე. თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ძველ ქართულ წყაროებს: ,,ქართლის ცხოვრებას" და ,,მოქცევაი ქართლისაის". მრავალმა საკითხმა,

რომელიც წინათ ეჭვის ქვეშ იყო დაყენებული და აღნიშნულ წყაროებში მოცემულ მასალას მხოლოდ ლეგენდებისა და გადმოცემების დონეზე განიხილავდნენ, დღეისათვის მეტი დამაჯერებლობა შეიძინა. არაერთი ცნობა, რომელსაც გადმოგვცემს ,,ქართლის ცხოვრება" და ,,მოქცევაი" კრიტიკულად იქნა განხილული, რომელთა რეალურობაც დადასტურდა. სწორედ ამის საფუძველზე მიგვაჩნია, რომ "ავტოკეფალიის მოპოვების" საკითხზე მსჯელობისას აუცილებელია გაცილებით მეტი ყურადღება მიექცეს უძველეს ქართულ წყაროებს. მეცნიერთა უმეტესობა მიიჩნევს, რომ ქართულმა ეკლესიამ ავტოკეფალია მოიპოვა V საუკუნის მეორე ნახევარში, კერძოდ, 467-488 წლებში.

ავტოკეფალიის მოპოვება მჭიდროდ არის დაკავშირებული საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ მდგომარეობასთან. წყაროების სიმწირე საშუალებას არ იძლევა აღნიშნულ საკითხზე სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ. თანაც უნდა შევნიშნოთ, რომ საქართველოს ეკლესიაში მომხდარი ეს უმნიშვნელოვანესი მოვლენა უკავშირდება წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის მოღვაწეობის ხანას (442-502). მისი ისტორიკოსი ჯუანშერი საკმაოდ ბევრს მოგვითხრობს, თუმცა რიგ შემთხვევებში ბევრი საკითხი მაინც ბუნდოვნადაა წარმოდგენილი.

კათალიკოსობის დაწესებამდე საქართველოს ეკლესიას მთავარეპისკოპოსი მიქაელი მართავდა. ვინაიდან მიქაელი მთავარეპისკოპოსის ხარისხში იყო, ბუნებრივია, ქართულ ეკლესიაში იყვნენ კიდევ სხვა ეპისკოპოსები, რომლებიც, ალბათ, მთავარეპისკოპოსს ექვემდებარებოდნენ. მეცნიერთა აზრი ამასთან დაკავშირებითა ორად იყოფა. ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ კათალიკოსობის დაწესებამდე ქართლში მხოლოდ ერთი ეპარქია იყო: ,,კათალიკოსობის დაწესებამდე ქართლის სახელმწიფოში მოქმედი იყო მხოლოდ ერთი ქართლის საეპისოკოპოსო ანუ ,,მცხეთის საეპისკოპოსო", სხვა ეკლესიები, რომლებიც ადგილებზე შემდეგ აშენდა და შენდებოდა, ქმნიდნენ მცხეთის ფილიალ-სამრევლოებს" (ლომინაძე, 1999:17). ასევე საინტერესოა გიორგი მონაზონის ხრონოღრაფის ქართული თარგმანი ,,საეკლესიო მოთხრობათაგან", სადაც ნათქვამია ,,სკვითეთს ყოველთავე ქალაქთა მხოლოდ ერთი ოდენ აქუს ეპისკოპოსი " (**კეკელიძე, 1957:330**). კორნელი კეკელიძე მიიჩნევდა, რომ ქართლის ეკლესიაში არსებობდა ,,სახლის ეპისკოპოზი", რომელიც

შუშანიკ დედოფლის ,,მარტვილობაშია" მოხსენიებული. აღნიშნული ეპისკოპოსი მეფეთა კარზე იჯდა. ,,ეპისკოპოზი იგი სახლისაი მის პიტიახშისა, რომელსა სახელი ერქვა აფუც" **(იქვე:331**). კეკელიძის საბოლოო დასკვნა შემდეგი იყო: ვახტანგ გორგასლამდე იბერია წარმოადგენდა ერთს განუყოფელ მთლიან, ერთს ეპარქიას და მას ერთი მწყემსმთავარი განაგებდა.

მეცნიერთა მეორე ნაწილი თვლის, რომ ქართლში კათალიკოსობის დაწესებამდე ყოფილა მრავალი საეპისკოპოსო და ზოგიერთი ეპისკოპოსი ვახტანგ გორგასალს შეუცვლია კათალიკოსობის დაწესების დროს.საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვებამდე ქართლის სამეფოში რამდენიმე საერისთავო არსებობდა, შესაბამისად, წარმოუდგენელია, საერისთავოებს არ ჰყოლოდა ეპისკოპოსები. ექვთიმე თაყაიშვილის ვარაუდით: ,,საქართველოში ვახტანგამდეც უნდა ყოფილიყო არა თუ თორმეტი,ამაზე ორჯერ მეტი რიცხვი ეპისკოპოსებისა.ცხადია ,მცხეთის მღვდელმთავრებს ,,მთავარეპისკოპოსს" ვერ უწოდებდნენ, თუ მათს ხელქვეშ უბრალო ეპისკოპოსებიც არ ყოფილიყვნენ."**(თაყაიშვილი,1913:78**). სარგის კაკაბაძე მიიჩნევდა, რომ ავტოკეფალიის მოპოვებამდე, ,,ქართლის სახელმწიფოში 470 წლის ახლოს საგულისხმებელია 8 საეპისკოპოსო მაინც."(**კაკაბაძე,1994:331)**

ნ. ჯანაშია მიიჩნევს, რომ "შეუძლებელია ასეთ დიდ საერისთავო ცენტრში, სამეფო საგვარეულოს ერთ-ერთ შტოს რეზიდენციაში, რუსთავში მანამდე ეპისკოპოსი არ მჯდარიყო. ამ დროს ქართლში სულ ოცამდე საეპისკოპოსო ყოფილა" (**ჯანაშია, 1988:45-46).** "419 წელს სელევკიაში ჩატ არებულა საეკლესიო კრება კათალიკოს მარ იაჰბალაჰის დროს, ამ კრებაში მონაწილეობას ღებულობდნენ "ეპისკოპოსები გურზანიდან" ე.ი. საქართველოდან" **(თარხნიშვილი, 1994:135**). ისტორიკოს ვახტანგ გოილაძის აზრით: ,,ქრისტიანობის ისეთ უძველეს ცენტრებში, როგორიც იყო: არტაანი, ერუშეთი, წუნდა, ჯავახეთი, მანგლისი, ქვემო ქართლი, სადაც ქართულ წყაროთა ცნობით, ეკლესიები ჯერ კიდევ IV ს-ის 20-30-იან წლებში აიგო, არ შეიძლებოდა ადრევე არ ყოფილიყო საეპისკოპოსო ცენტრები. რით უნდა აიხსნას ბიზანტიიდან მოსულ სასულიერო პირთაგან ვახტანგმა შიდა ქართლში არც ერთი ეპისკოპოსი რომ არ დასვა?" **(გოილაძე. 1991:148**). სავსებით მისაღებია ვ.

გოილაძის მსჯელობა და მართლაც, ძნელი წარმოსადგენია V საუკუნის შუახანამდე ქართულ ეკლესიაში ერთ ეპარქიის არსებობა, თუნდაც ტერიტორიული პრინციპი, რომ ერთ ეპისკოპოსს ძალიან გაუჭირდებოდა მრავალი ქალაქისა და სამრევლოს მართვა. იგივე მოსაზრება აქვს ამ საკითხზე აკადემიკოს მარიამ ლორთქიფანიძეს, რომ ,,ქართლში კათალიკოსობის დაარსებამდე არსებობდნენ საეპისკოპოსო კათედრები" (**ლორთქიფანიძე, 1979:67**). ასევე პრინციპულად ეწინააღდეგება და მიუღებლად მიაჩნია ქართლში ერთი საეპისკოპოსოს არსებობა ისტორიკოს გიორგი მამულიას, ქართლში კათალიკოსობის დაწესებამდე. ,,ეპარქიული ეპისკოპოსების არსებობას კორიუნისა და იაკობ ცურტაველის ცნობებიც ადასტურებს". კორიუნი მაშტოცის ქართლში პირველ ჩამოსვლასთან დაკავშირებით მოიხსენიებს ქართლის ეპისკოპოსს მოვსეს, ხოლო ,,შუშანიკის წამებაში", პიტიახშის სახლს ეპისკოპოს აფოცთან ერთად, მოიხსენიებიან აგრეთვე იოანე და სამოელ ეპისკოპოსები" (მამულია, 1992:20). ვფიქრობთ, რომ ქართული ეკლესიაც იმავე პრინციპით იყო მოწყობილი, როგორც ბერძნული. ჯერ კიდევ IV საუკუნეში პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე 325 წელს რომის, ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის ეპისკოპოსებს ათეულობით ეპისკოპოსი ექვემდებარებოდა, თუმცა, როგორც ვიცით აღნიშნული ეკლესიების მეთაურებმა მთავარეპისკოპოსის და პატრიარქის ტიტული გაცილებით გვიან მიიღეს. ასეთივე პროცესია სავარაუდებელი ქართული ეკლესიის იერარქიული წყობის განვითარებაში (**გოილაძე, 1991:150**).

უფრო კონკრეტულ ინფორმაციის მოპოვება აღნიშნულ საკითხზე ცნობების სიმწირის გამო ვერ ხერხდება, თუმცა მოყვანილი მასალების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართლში V საუკუნის მეორე ნახევარში არსებობდა რამდენიმე საეპისკოპოსო კათედრა, რომლებიც ძირითადად, ალბათ, დიდ ქალაქებსა და მსხვილ საეკლესიო ცენტრებში იყვნენ წარმოდგენილი, რომლებიც იერარქიულად მცხეთის მთავარეპისკოპოსს ექვემდებარებოდნენ, სავარაუდოდ, მათი რიცხვი შესაძლებელია ათამდე იყო, ყოველ შემთხვევაში ჯუანშერის ცნობით ჩვენ ვიცით, რომ მხოლოდ კათალიკოსობის დამკვიდრების შემდეგ შეიქმნა ქართლში 13 საეპისკოპოსო. კათალიკოსობის დაწესებაზე საუბრისას შეუძლებელია გვერდი აუაროთ, თუ როგორი პოლიტიკური სიტუაცია იყო საქართველოში V საუკუნის მეორე ნახევარში.

სწორედ პოლიტიკურმა სიტუაციამ ითამაშა უდიდესი როლი ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის საქმეში. ეკლესიის ავტოკეფალიის საფუძველი არის, ქვეყნის პოლიტიკური დამოუკიდებლობა. საეკლესიო და პოლიტიკური საზღვრები ერთმანეთს უნდა ემთხვეოდეს. წარსულში მრავალი სახელმწიფო როცა დამოუკიდებელი ხდებოდა, სწორედ ამის შემდეგ დგებოდა საკითხი ეკლესიურადაც დამოუკიდებელი გამოხდარიყო ქვეყანა. ,,ყოველი ერის ეპისკოპოსები უნდა ცნობდნენ პირველს მათ შორის, აღიარებდნენ მას, როგორც თავ ეპისკოპოსს და თავიანთ ძალაუფლებაზე აღმატებული არაფერი მოიმოქმედონ მისი ნებართვის გარეშე. მათ მხოლოდ ის საქმეები აწარმოონ, რაც თავიანთ ეპარქებსა და მათთან მიმდებარე ადგილებს ეხება" (**მილაში, 2007:75**). მოციქულების მიერ დადგენილი 34-ე კანონი ავალდებულებს ქრისტიანებს, რომ ყველა ერში, სადაც რამდენიმე საეპისკოპოსო მაინც იარსებებდა, აუცილებელი იყო მათ შორის ერთი ყველას მიერ აღიარებულიყო, როგორც უპირატესი და თავი ყველასი, ვინაიდან თავდაპირველად წმიდა მოციქულების მიერ ეკლესია ჩამოყალიბდა ცალკეული საეკლესიო თემების სახით, ამ თემებს გეოგრაფიულად თავიანთი საზღვრები ჰქონდათ.**(იქვე:76).** პირველი ქრისტიანული თემები საქართველოში სწორედ მოციქულებმა დაარსეს, ქრისტიანული ეკლესიის განვითარებასა და კანონიკურად ჩამოყალიბებასთან ერთად საქართველოს ეკლესიაც განვითარდა. მისი ფორმირება შესაბამისად ხდებოდა ისე, როგორც ვითარდებოდა ქრისტანული ეკლესია რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. ქრისტეს ეკლესია ხომ ერთ მთლიან სხეულს წარმოადგენს, ამიტომ ქართული ეკლესიაც კათოლიკე მართლმადიდებელი ეკლესიის შემადგენელი ნაწილია. ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში საქართველოში დაარსდა ქრისტიანული თემები, რომლებსაც ეპისკოპოსები ჩაუდგნენ სათავეში, ჩვენში პირველი საუკუნეებიდან არსებობს ქრისტიანული ეკლესიის სამი იერარქიული საფეხური: დიაკონი, მღვდელი, ეპისკოპოსი. შემდგომ უკვე IV საუკუნიდან, როცა ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად ცხადდება იმპერიის ტერიტორიაზე, საქართველოშიც მოციქულთასწორ მეფე მირიანის მმართველობის დროს დაახლოებით 326 წელს ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. V საუკუნეში იმპერიის ტერიტორიაზე წარმოიშვა ხუთი ავტოკეფალური ეკლესია, რომლებსაც პატრიარქები

მართავდნენ, ამიტომ სრულიად ბუნებრივი პროცესი მოხდა საქართველოში, როდესაც წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის დამსახურებით ქართულმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა მოიპოვა. ისე, როგორც საქართველოს ეკლესიას, ასევე ჩვენი მეზობელი სომხეთის, ალბანეთის და სპარსეთის ეკლესიებსაც კათალიკოსები მართავდნენ უკვე V საუკუნიდან, ამიტომ ბუნებრივია, საქართველოს ეკლესია ცალკე არ განიხილება. იგი ისევე თანაბრად და მიზანმიმართულად ვითარდება, როგორც სხვა უძველესი ეკლესიები. ქართულ ეკლესიას ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან ძალზე ახლო ურთიერთობა და კავშირები გააჩნია იერუსალიმთან, ანტიოქიასთან და ა. შ.

ქრისტიანული სარწმუნოების აღიარებით მეოთხე საუკუნიდან განისაზღვრა ქართული სახელმწიფოს დასავლური ორიენტაცია. მირიან მეფის მიერ ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად აღიარება პრორომაული ორიენტაციის გამარჯვებას და იბერიის სამეფო კარის რომაელთა მხარეზე აშკარა და საბოლოო გადასვლას ნიშნავდა. ამ დროიდან დაწყებული, ქართლის მმართველნი ყოველთვის სასანური ირანის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში იმყოფებოდნენ. რომსა და ირანის ხანგრძლივი ომების მთელ მანძილზე, ომებისა, რომლებიც მცირე ხარვეზებით თითქმის განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა IV-VI საუკუნეებში. (**ლომოური, 1975:94**). შესაბამისად ქართული ეკლესიის ორიენტაციაც პრორომაული, პრობიზანტიური იყო.ვახტანგ გორგასლის მეფობაში მართლმადიდებლურ სამყაროსთან ურთიერთობა კიდევ უფრო მტკიცე და მჭიდრო გახდა.

ქართლში V საუკუნეში ძალზე მძიმე პოლიტიკური მდგომარეობა იყო . ჯერ კიდევ ყმაწვილ მეფეს ვახტანგ გორგასალს რთული მემკვიდრეობა ერგო. საქართველო განიცდიდა ორი დიდი მეზობლის სპარსეთისა და ბიზანტიის ზეგავლენას, ამას ემატებოდა ოსების თარეში შიდა ქართლის რეგიონში. ღვთის რწმენით აღვსილმა ჭაბუკმა მეფემ თავისი ბრწყინვალე სამხედრო მოქმედებით საქართველო გაწმინდა უცხოელ დამპყრობელთაგან და პოლიტიკურად გააერთიანა. თუმცა მან ვერ შეძლო საბოლოოდ სპარსული უღლის გადაგდება. სწორედ ამის გამო, ქართველ მეფეს თავის ჯართან ერთად მოუწია ლაშქრობა სპარსელების სასარგებლოდ პონტოში ანუ საბერძნეთში, როგორც გადმოგვცემს ჯუანშერი თავის

თხზულებაში. სწორედ ამ ცნობილი ლაშქრობის დროს ნახა ვახტანგ მეფემ ხილვა, თუმცა ბევრი ისტორიკოსი მას სიზმარს და დაუჯერებელ ამბავს უწოდებს. სწორედ ამ ხილვაში არის პირველად ,,ქართლის ცხოვრებაში" კათალიკოსზე საუბარი. ვახტანგ მეფეს, როცა პონტოში ლაშქრობა მოუწია. ვახტანგი აფრთხილებს ყველას, მათ შორის სომხებსაც, რომლებიც მათთან ერთად იბრძოდნენ პონტოში, რომ არაფერი ევნოთ ეკლესიებისა და ღვთისმსახურებისათვის. მან მიავლინა ხალხი და ყველას ამცნო, რომ ყოველი მოწესე, დიაკონი და სამღვდელო პირი გამოსულიყო სამალავიდან. აი, ამ დროს მასთან მივიდა ორი პიროვნება პეტრე მღვდელი, რომელიც იყო გრიგოლ ღვთისმეტყველის მოწაფე "რამეთუ საფლავსა მისსა ზედა "მღვდელობდა" და სამოელ მონაზონი. ჯუანშერი სავსებით ნათლად წარმოგვიდგენს პეტრეს და სამოელის მოსვლის მიზანს. მათი სურვილია, რომ ვახტანგმა შეწყვიტოს ლაშქრობა და ბერძნებს დაუახლოვდეს: "უმეცრებამან აღძრა ბრძოლად ძეთა ზედა ღმრთისათა, არამედ შუელისათვის ნათესავისა შენისა სპარსთასა და არა უწყია, რამეთუ ბერძენნი ნათესავნი ღმრთისანი არიან აღთქმისა მისთვის" **(ქართლის ცხოვრება.I, 1955:165**). ამის შემდეგ ვახტანგ მეფე ითხოვს, რომ ღამით "მაჩვენოთ ლოცვითა თქვენითა ამას ღამესა კეისარი და მე შეკრებულნი... და ვცნა მე, ვითარმედ სთნავს ქრისტესა ზრახვა ესე შენი ჩემდა მომართ". ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რომ ვახტანგ მეფის ლაშქრობის დროს ნადგურდებოდა ქრისტიანული ეკლესიები და იღუპებოდნენ ქრისტიანებიც. სწორედ ამის სამხილებლად მასთან მივიდა ორი სასულიერო პირი. პირველი პეტრე მღვდელი, რომელიც იწოდება გრიგოლ ღვთისმეტყველის მოწაფედ, რაც ქრონოლოგიურ ჩარჩოში არ ჯდება, რადგან წმიდა მამა გრიგოლ ღვთისმეტყველი ანუ ნაზიანზელი აღესრულა 387 წელს და იგი მთელი ასი წლით ადრე მოღვაწეობდა, მაგრამ ჯუანშერს ამით იმის თქმა სურს, რომ პეტრე მღვდელი იყო მართლმადიდებელი მრწამსის და იგი ქალაქ ნაზიანზში წმინდანის საფლავზე მოღვაწეობდა. ღამით ვახტანგ მეფემ ილოცა და შემდეგი ნახა: "მოვიდა დედაკაცი იგი, რომელი იყო წმიდა ნინო, და რქუა: აღდეგ მეფეო და განკრძალულად მიეგებვოდე, **(იქვე:167),** რამეთუ ორნი მეფენი ზეცისა და ქვეყანისანი მოვლენ შენდა". შემდეგ იხილა ორი საყდარი და ორი ტახტი. ერთზე იჯდა ჭაბუკი გვირგვინოსანი

საჭურვლით, მეორეზე მოხუცი ბრწყინვალე სამოსლით, რომელსაც თავს ადგა ნათლის გვირგვინი, მის ფერხთით კი წმიდა ნინო იჯდა. ვახტანგ მეფის მარჯვენა ხელი პეტრე მღვდელს ეჭირა, ხოლო მარცხენა სამოელ მონაზონს. შემდეგ გრიგოლ ღვთისმეტყველი რისხვით მიმართავს ვახტანგ მეფეს: "რა ესე ჰყავ, ბოროტო კაცო, რამეთუ მოაოხრე ბანაკი ჩემი და მხეცთა შეაჭამენ საცხოვარნი ჩემნი. უკეთუმცა ორნი ეგე არა, რომელნი გვერდით გიდგანან და დედაკაცისა ამისთვის სათნოსა, რომელი მარადის იღუწის მარიამის თანა თქვენთვის,.. და მისცა ხელი და ამბორს უყო, რეცა და მიჰყო ხელი გვირგვინსა ნათლისასა, რეცა ეგევითარივე გვირგვინი მისცა ვახტანგს, და რქუა: "დაარქუ ეგე პეტრეს, და აღიღო პეტრე მისვე გვირგვინისგან რეცა უდარესი და დაარქუა სამოელს მონაზონსა" (იქვე:167).

ჯუაშერის მიერ მოთხრობილი აღნიშნული ხილვა ძალზე მნიშვნელოვანია ავტოკეფალიის საკითხის განხილვისას.ჯუანშერის რეტროსფექტული განხილვა ვახტანგის ხილვის შესახებ საყურადღებოა. ხილვაში წარმოდგენილია ორი წმინდანი: გრიგოლ ღვთისმეტყველი და წმიდა ნინო ქართველთა განმანათლებელი. ასევე ბიზანტიის იმპერატორი, ვახტანგ გორგასალი, პეტრე მღვდელი და სამოელ მონაზონი. გრიგოლ ღვთისმეტყველი ასახელებს წმინდა ნინოსთან ერთად კიდევ მარიამს, რომლებიც მარადის იღწვიან საქართველოსთვის, ხომ არ გულისხმობს ღვთისმშობელ მარიამს? რადგან საქართველოს ღვთისმშობლის წილხვდომილი ქვეყანაა და შეუძლებელია ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის საქმეში ქართველი ერის მფარველ წმინდანს და ქართველთა განმანათლებელს მონაწილეობა არ მიეღოთ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის სიტყვები ხომ ერთგვარი წინასწარმეტყველება იყო, რომ ქართული ეკლესია ავტოკეფალური ანუ დამოუკიდებელი გახდებოდა, რომელიც წმიდა მეფე ვახტანგის მიერ აღსრულდა. შემდეგ ხილვაში ვახტანგ მეფეს იმპერატორი თავის გვერდით სვამს ტახტზე, აძლევს თავის ბეჭედს და აღუთქვამს ჯვრის გვირგვინს. ბოლოს კი გრიგოლ ღვთისმეტყველმა სამგზის მიმართა მეფეს: ,,ვახტანგ, ვახტანგ, ვახტანგ! უმეტეს მორწმუნე იყო შენ ყოველთა შორის ნათესავსა სპარსთასა". მეორედ: "შენგან აღეშენენ ეკლესანი და განეწესენ ეპისკოპოსნი და ეპისკოპოსთა მთავარი" და მესამედ: "გვირგვინიცა წამებისა მიიღო." ამის შემდეგ ძილშივე მოუწ ოდა ვახტანგ მეფემ

პეტრეს და სამოელს, რომელთაც მოუთხრო ჩვენება და იქვე მიიღო მათგან ახსნა აღნიშნულ ხილვაზე: ,,საყდართა ზედა გვირვგინოსანი ნათლითა გვირგვინისა მისგან მომცა ეპისკოპოსთა მთავრობა; და მე რომელ მოვეც გვირგვინისა ჩემისაგან მოყვასსა ჩემსა, ჩემ მიერ ყოფად არს *ეპისკოპოსად* (**იქვე:168***).* ძალზე საინტერესოა ბოლო აბზაცი, სადაც პეტრე და სამოელი ხილვის დედააზრს უხსნიან ვახტანგ მეფეს, *განსაკუთრებით* მნიშვნელოვანია პეტრე მღვდლის აზრი. პეტრე მღვდელი თავად აღნიშნავს, რომ მას გრიგოლ ღვთისმეტყველისაგან მიეცა ,,ეპისკოპოსთა მთავრობა". რას უნდა ნიშნავდეს ,,ეპისკოპოსთა მთავარი", „ეპისკოპოსთა მთავრობა" — ეს იგივეა, რაც კათალიკოსი ანუ მამამთავარი. ყველაზე მთავარი ამ ხილვაში კი ის არის, რომ ყველაფერი, რაც იწინასწარმეტყველა გრიგოლ ღვთისმეტყველმა, ზედმიწევნით აღსრულდა. ვახტანგმა ააშენა მრავალი ეკლესია, პეტრე გახდა ქართველთათვის პირველი კათალიკოსი, სამოელი ეპისკოპოსი, ვახტანგ მეფე კი მოწამეობრივად აღესრულა ბრძოლაში. მართლაც, ეს იყო სასწაულებრივი ხილვა, რომელიც წინასწარ ეუწყა წმიდა მეფეს ღვთისაგან და მასში, როგორც აღვნიშნეთ მონაწილეობდა წმიდა გრიგოლ ღვთისმეტყველი და მოციქულთასწორი წმიდა ნინო. რა თქმა უნდა, აუცილებელია მეცნიერულად დაზუსტდეს მრავალი ფაქტი, რაც დაკავშირებულია კათალიკოსობის დაწესებასთან. ვახტანგ მეფის ხილვის უარყოფა, მართებული არ იქნება. ,,ქართლის ცხოვრების" მიხედვით ვახტანგი 22 წლის იყო, როდესაც პონტოში ილაშქრა, თუკი ზუსტია ეს ცნობა, გამოდის რომ მას 463-464 წლებში ულაშქრია პონტოში. საკმაოდ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ჯუანშერი, ქართლში დაბრუნებულ ვახტანგ მეფეზე, რომელმაც უბრძანა არტანუჯის ციხის აგება. ასევე იმავე ხევში უნდა გამოენახა მას სამონასტრო ადგილი, სადაც აიგებოდა ეკლესია "ქმნეს მონასტრად, ვითარცა ეხილვნეს მონასტერნი საბერძნეთისანი ". ზემოთქმულიდან ვგებულობთ, რომ ვახტანგ მეფემ საბერძნეთში იხილა მონასტრები და მათ მსგავსად გადაწყვიტა მის სამეფოშიც აეგო ისინი. მეფის ბრძანების შემდეგ არტავაზ ერისთავმა ააგო არტანუჯის ციხე და საქართველოს ეკლესიაში პირველი მონასტერი, რომელსაც უწოდეს ოპიზა. ამავე დროს აგებულა სამი ეკლესია: დაბა მერისა შინდობისა და ახიზისა. აღსანიშნავია, რომ საბერძნეთიდან დაბრუნებული ვახტანგ მეფე უკვე იწყებს ეკლესია მონასტრების მშენებლობას, რაც გარკვეულწილად

ნიშნავდა მზადებას ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის. სწორედ V საუკუნეში დაიწყო სამონასტრო ინსტიტუტის ჩამოყალიბება ეგვეპტეში, პალესტინასა და სირიაში. ამავე პერიოდიდან არსებობდა მონასტრები კაბადოკიასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე.

ფაქტია,რომ ქართული ეკლესიაც ისევე განვითარდა, როგორც ბერძნული ეკლესია. ჯუანშერი კიდევ ერთ საინტერესო ცნობას გვაწვდის: სპარსთა მეფეს შეუტყვია ვახტანგის ბერძნებთან დაახლოება, თუმცა იგი მალე გარდაცვლილა, ხოლო ტახტზე მისი მცირეწლოვანი ძე ასულა და ვიდრე იგი მოწიფული ასაკის გახდებოდა, გასულა სამი წელი. ამ დროს ვახტანგ მეფეს შეძენია ვაჟი დაჩი და გარდაცვლილა მეუღლე ბალენდუხტ დედოფალი. სწორედ ამ ფაქტის შემდეგ არის კათალიკოსზე საუბარი მეორედ ,,ქართლის ცხოვრებაში": "მაშინ ვახტანგ მეფემან ვერ მოიცალა მოყვანებად ცოლი ბერძენთა მეფის ასული და ვერცა კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთა, რამეთუ მოელოდა იგი სპარსთა მეფის მოსვლას" (ქ.ცხ.I:178). თუკი ჯუანშერის ზემოთქმულს დავეყრდნობით, გამოდის, რომ ვახტანგ მეფეს ჯერ კიდევ ინდოეთში გალაშქრებამდე ჰქონია სურვილი კათალიკოსობის დაწესებისა, მაგრამ წინააღმდეგობას იწვევს კვლავ ქრონოლოგიური ჩარჩო. თუკი ვახტანგი 22 წლის გაემართა პონტოში, შემდეგ გადის დრო. მას შეეძინება შვილი, გარდაეცვლება მეუღლე, სპარსეთს ახალი შაჰი მართავს და გადის კიდევ სამი წელი. გამოდის, რომ ვახტანგი ამ დროს 25-26 წლის იყო. ხოლო სპარსეთის შაჰი, რომელიც მცირეწლოვანი ადის ტახტზე, უნდა იყოს პეროზი, რომელმაც ტახტი დაიკავა 459 წელს. ასე რომ, ჯუანშერი მოგვითხრობს რეალურ ამბებს, თუმცა რიგ შემთხვევებში თითქოს ფაქტები არადამაჯერებელია და ქრონოლოგია სრულიად დარღვეული. მაგალითად, ჯუანშერის მიხედვით გამოდის, რომ ეს ამბები მომხდარა 442+25=467 წელს. ამ წელს კი სპარსეთს უკვე ჰყავდა შაჰი პეროზი, რომელიც უკვე 8 წლის ასული იყო ტახტზე. კათალიკოსობის დაწესების საკითხის განხილვისას გვერდს ვერ აუვლით სპარსეთში გამგზავრების ამბავს, შემდგომ კი სპარსეთიდან დაბრუნებული მეფე ვახტანგი როგორ ახორციელებს უმთავრეს რეფორმას ქართულ ეკლესიაში. შევნიშნავთ, ერთ საკითხს, რომელზეც ჯუანშერს აქვს საუბარი. ვიდრე მეფე ვახტანგი სპარსეთში გაემგზავრებოდა, ,,ევედრნეს დედა და დაი მისი ხუარანძე, რათა წარიტანნეს თანა და

ილოცონ იერუსალმის". ვახტანგ მეფემ თხოვნა აუსრულა დედას და დას ,,შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, შეწირეს შესაწირავი დიდი და წამოვიდეს ანტიოქიას" (**იქვე:186**) ანტიოქიაში ვახტანგ მეფეს ელოდა სპარსეთის შაჰი ხოსრო,. თუკი 459 წელს სპარსეთის შაჰი პეროზი გახდა, V საუკუნის სამოციან წლებში კვლავ ხოსრო როგორ იყო სპარსეთის შაჰი? აქაც იგივე წინააღმდეგობას ვაწყდებით, რაზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი, ქრონოლოგიურ შეუსაბამობას. დავუბრუნდეთ ახლა მთავარ საკითხს. ფაქტი რომ ვახტანგ მეფის ოჯახის მიერ იერუსალიმის მოლოცვას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენ არ შეგვიძლია დაწვრილებით ვიმსჯელოთ, თუ რამდენი ხანი დაჰყო მეფემ იერუსალიმში და ვის შეხვდა იგი იქ. ჯუანშერი სამწუხაროდ, აქაც მწირ ცნობებს გვაწვდის. კერძოდ, მეფის ოჯახს მოულოცია მრავალი წმიდა ადგილი, მათ შორის აღდგომის სახელობის ტაძარი, სადაც მრავალი შესაწირი შეუწირავთ, ბოლოს კი ანტიოქიაში დაბრუნებულან. არ არის გამორიცხული, რომ იერუსალიმსა და ანტიოქიაში ყოფნის დროს ვახტანგ მეფეს არ ეფიქროს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხზე. შესაძლოა სწორედ ამ დროს გადაწყდა მრავალი საკითხი, რაც დაკავშირებული იყო ქართული ეკლესიის შემდგომ განვითარებასთან.

როგორც ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, კათალიკოსობის დაწესებას უკავშირებენ ვახტანგ მეფის სპარსეთიდან დაბრუნებას. ჯუანშერის მიხედვით, ვახტანგს 7 წლის განმავლობაში დრო ლაშქრობაში გაეტარებია და მერვე წელს დაბრუნებულა (**ჯავახიშვილი I. 1979:370**). როდის გაემგზავრა ვახტანგ მეფე საქართველოდან ზუსტად არც ეს თარიღია დადგენილი. ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ვახტანგი 465 წელს უნდა გამგზავრებულიყო საქართველოდან. სამწუხაროდ, ამ თარიღის დადგენა მაინც შეუძლებელია, იგი შესაძლებლობას მოგვცემდა კათალიკოსობის დაწესების მიახლოებითი თარიღი დაგვედგინა. ვახტანგ მეფის სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ ვარაუდობდა კათალიკოსობის დაწესებას მარი ბროსეც: ,,ვახტანგი დაბრუნდა სპარსეთიდან რვა წლის შემდეგ...უბრძანა მხლებლებს მოყვანა კათალიკოზისა პეტრესი და თორმეტ ეპისკოპოზისა, რომლებზედაც მაშინ მოლაპარაკება ჰქონდათ, ვინაიდან სურდათ ივერიის ეკლესია დამოუკიდებელი ყოფილიყო.“(**ბროსე,1895:77**)

ვახტანგ მეფის სპარსეთიდან დაბრუნებას ,,ქართლის ცხოვრება" ასე

გადმოგვცემს: ,,და წარმოვიდა ვახტანგ წესლა მერვესა შესვლით მისითგან სპარსეთად ვიდრე ანტიოქიამდე, და მოვიდა ურაჰად" **(ქ.ცხ. I:196**). ამის შემდეგ სპარსთა მეფეს ვახტანგისათვის შეუთავაზებია ცოლად შეერთო თავისი და, თუმცა ვახტანგ მეფემ უარყო ეს შეთავაზება: ,,არა ჯერ არს ჩემგან ორთა ცოლთა პყრობა, რამეთუ მივის მე ცოლი ასული კეისრისა" **(იქვე:196).** მეფე ხოსროს ძლიერ წყენია, თუმცა არაფერი უთქვამს ვახტანგისათვის. შემდეგ ვახტანგ მეფემ მშვიდობით იპოვა დედა და დაჲ მისი და წამოვიდა ,,განსაყოფელსა ბერძენთა და სომეხთასა". "ქართლის ცხოვრების" ამ აბზაცებიდან ჩვენ ვგებულობთ, რომ ვახტანგ მეფეს ამ დროს გარდაცვლილი ჰყავდა პირველი მეუღლე და ცოლად კეისრის ასული ჰყავდა. სწორედ ამ დროს დგამს მთავარ ნაბიჯს, რასაც ქართულ ეკლესიაში ძირეული ცვლილებები მოჰყვა. ,,ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული წარმოყვანებად ცოლისა მისისა და პეტრესთვის კათალიკოსისა და სამოელ ეპისკოპოსისა. წარმოვიდა ვახტნაგ (ქართლად) და მიეგება ძე მისი დაჩი და მის თანა ყოველნი სპასალარნი, და მათ თანა ეპისკოპოსნი". ვახტანგ მეფეს ჯერ კიდევ არ ჰყავდა ბერძენი მეუღლე ჩამოყვანილი საქართველოში, თუმცა მისი ჩამოყვანა მან დაამთხვია სწორედ კათალიკოსისა და ეპისკოპოსის ჩამოყვანას.

ეს ალბათ პოლიტიკური ნაბიჯიც იყო და ამასთანავე მეფეს სურდა მისი დიდი ხნის ოცნებაც აესრულებინა. ქართლში დაბრუნებულ მეფეს მიეგება ძე მისი დაჩი და ,,მათ თანა ეპისკოპოსნი", ანუ ეპისკოპოსები. ამ შემთხვევაშიც კარგად ჩანს, რომ ქართლში კათალიკოსობის დაწესებამდე რამდენიმე საეპისკოპოსო ცენტრი არსებობდა. სწორედ ამის შემდეგ მოხდა მართლაც დიდად არასასიამოვნო ამბავი, რომელიც მაშინ ქართლის მთავარეპისკოპოსს მიქაელს შეემთხვა, როცა მან შეიტყო კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთა ჩამოსვლის შესახებ. მიქაელ მთავარეპისკოპოსი ძლიერ გაბრაზებულა: ,,დაუმძიმდა მას ზედა და იწყო რეცა ამბოხებად და მიზეზობად". მიქაელ მთავარეპისკოპოსი დაუპირისპირდა მეფეს და მას აშკარად ცილი დასწამა: ,,შენ დაგიტევნია ქრისტე და ცეცხლსა ესავ". ეს მართლაც დიდი ცილისწამება იყო და თვითონ ვახტანგმაც აღნიშნა: ,,ძალითა ქრისტესითა შევედი და სიმართლით გამოვედ ძალითავე ქრისტესითა, უბრალო ვარ, ღმერთმან იცის! მაგრამ წარმივლენია მოციქული მოყვანებად კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთა". მეფის

სიტყვები სავსებით გასაგებია, ღვთისნიერი მეფე მხოლოდ ქრისტეს ძალას ესავს, ის თავს არაფერში იდანაშაულებს და ყოველივე ღმერთმა იცის. მირონცხებული მეფის დადანაშაულება მაზდეანობაში, მაშინ როცა მეფე თავის სამეფოში კათალიკოსსა და ეპისკოპოსებს იწვევს და იგი იმედს მხოლოდ ქრისტეზე ამყარებს, ნამდვილად ცილისწამებაა. ვახტანგ მეფე თავად აღიარებს, რომ იგი ქრისტეს ძალით შევიდა სალაშქროდ, აესევე ქრისტეს ძალითვე მართალი გამოვიდა და იგი თავს დამნაშავედ არ გრძნობს. ამის შემდეგ კი მან მოციქული გააგზავნა კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთა ჩამოსაყვანად. ვახტანგ მეფე სავსებით გარკვევით ამბობს, რომ მან მოციქული კათალიკოსის ჩამოსაყვანად სპარსეთიდან წამოსვლის შემდეგ გააგზავნა“. თუმცა რაც შემდეგ მოხდა, ყოველგვარ ზღვარს სცილდება.სწორად შენიშნავდა ექვთიმე თაყაიშვილი:,,კათალიკოზის თხოვას ქართლის ცხოვრება მიქაელისგან ვახტანგისადმი ფერხის მიმთხვევამდის მოიხსენიებს და პირველს მეორის მიზეზათ უჩვენებს“(**თაყაიშვილი,1890:29**) ცხადია, რომ ვახტანგს სპარსეთიდან ჩამოსვლის შემდეგ გადაწყვეტილი ჰქონდა კათალიკოსის ჩამოყვანა, რამაც მიქაელ მთავარეპისკოპოსის გაღიზიანება გამოიწვია.სარგის კაკაბაძე ასე ხსნიდა ამ ამბავს: ,,სპარსეთიდან დაბრუნებულ ვახტანგს მცხეთაში მთავარეპისკოპოსი მიქაელ დახვდა მეტად მტრულად.მიზეზი იყო ის, რომ ვახტანგი უკვე შუამდგომლობდა აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მთავრობასთან და კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან კათალიკოსად პეტრე ეპისკოპოსის და მის მოადგილედ სამოელ ეპისკოპოსის დანიშვნის შესახებ.(მაშინ არსებული წესით მთავარეპისკოპოსს, როგორც ქართული ეკლესიის მეთაურს ფეხზე ემთხვეოდნენ).“(**კაკაბაძე,1994:215**)

ეპისკოპოსმა მიქაელმა, აღშფოთებულმა ,,კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი". ვახტანგ მეფე კვლავ ქრისტიანული სიმდაბლით იტანს ამ შეურაცხყოფას "დაღაცთუ უბრალო ვართ, სიმდაბლე ჯერ არს ჩუენგან" და მივიდა მეფე და გარდახდა სახედარსა, რათამცა შეემთხვა ფერხთა ეპისკოპოსთა და განაძრა ფერხი და მიამთხვა პირსა მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრა კბილი მისი". ქრისტიანული თვალსაზრისით, რა თქმა უნდა, მიუღებელია სასულიერო პირის მსგავსი ქმედება, მღვდელმთავარმა ჯერ დაწყევლა მეფე თავისი ჯარით, შემდეგ კი მასთან სამთხვევლად მისულ მეფეს წიხლი უთავაზა და კბილი ჩაუმტვრია, ეს მოხდა

აღშფოთების ნიადაგზე და იმის გამო, რომ მიქაელი ვერ დაიკავებდა კათალიკოსის ტახტს. ,,ქართლის ცხოვრების" ძველი სომხური ვარიანტი მეფესა და ეპისკოპოსს შორის დაპირისპირებას ასე ხსნის: "მაგრამ როცა მიქაელ ეპისკოპოსმა შეიტყო, რომ ქართლს მოდიან კათალიკოსი და ეპისკოპოსი მისი ნების გარეშე, დაუძიმდა, აყვედრიდა ვახტანგს მომიზეზებით, ვითომც მას თყვანი ეცეს ცეცხლისათვის. ხოლო მეფე ეფიცებოდა და ევედრებოდა მას, რომ ქრისტეა ჩემი ჭეშმარიტი ღმერთი და ნუ მაბრალებ მე ტყულადო" (ქ.ცხ.1953:179). ფაქტია, რომ მიქაელ მთავარეპისკოპოსი გაბრაზდა, რადგან მისი ნების გარეშე მოხდა ყველაფერი და ამის გამო ვახტანგს ბრალი დადო ცეცხლთაყვანისმცემლობაში. ამასთანავე, ,,ქართლის ცხოვრების" ძველი სომხური ვარიანტის მიხედვით მიქაელის გადაყენებას თან მოჰყვა პეტრე კათალიკოსის და სამოელ ეპისკოპოსის ჩამოსვლა.

მეფე-მღვდელმთავარს შორის მომხდარ კონფლიქტზე მრავალმა მეცნიერმა იმსჯელა. ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ მეფესა და მთავარეპისკოპოსს შორის უთანხმოება სარწმუნოებრივ ნიადაგზე მოხდა, რაკი მიქაელი და მისი თანამოაზრენი ქალკედონიანნი ყოფილან, უნდა დავასკვნათ, რომ ვახტანგ გორგასალი და მისი "სპა" მონოფიზიტობის მიმდევარნი უნდა ყოფლიყვნენ" (ჯავახიშვილი, 1979:381). თუმცა ეს მოსაზრება მიუღებელია და ეწინააღმდეგება ქართულ ტრადიციას, მეფე-მღვდელმთავარს შორის სარწმუნოებრივ ნიადაგზე არავითარი დაპირისპირება არ ყოფილა და ორივენი მართლმადიდებლები იყვნენ. ვახტანგ მეფე თვით მიქაელ მთავარეპისკოპოსის აღზრდლი იყო: "მაშინ ყოველსა მცნებასა უფლისასა, და სიყრმისავე დღეთა შეიყვარა სჯული ქრისტესი უფროს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა" (ქ.ცხ. I:146).

ასევე ძველი ქართული ტრადიცია მიქაელ მთავარეპისკოპოსსაც მართლმადიდებლობის დამცველად მიიჩნევს. ჯუანშერი მას ,,ჭეშმარიტ ეპისკოპოსს" და ,,ჭეშმარიტ მღვდელს" უწოდებს (მამულია, 1992:22). ჯუანშერის მიხედვით მიქაელ მთავარეპისკოპოსი "რამეთუ ასწავებდა ყოველთა ქართველთა სჯულსა ჭეშმარიტსა". ზაზა ალექსიძე მიიჩნევს, რომ არავითარი საყრდენი ჯუანშერთან ვახტანგ გორგასლის მონოფიზიტობის სამტკიცებლად არ მოიპოვება და მრწამსის საკითხში მეფესა და ეპისკოპოსს შორის არავითარი წინააღმდეგობა არ ყოფილა“

(ალექსიძე, 1976:102).

ს.ჯანაშიას აზრით მიქაელ მთავარეპისკოპოსი მონოფიზიტობის, ხოლო ვახტანგ გორგასალი დიოფიზიტობის მომხრე იყო. "თვით ეს მიქაელი როგორც ჩანს მონოფიზიტია, ე.ი. ირანის მთავრობის მფარველობის ქვეშ მყოფ ერთ-ერთი ქრისტიანული სექტის მიმდევარი" **(ჯანაშია, 1949:292).** მიქაელ მთავარეპისკოპოსი მონოფიზიტი რომ ყოფილიყო, მაშინ მას ვახტანგ გორგასალი კოსტანტინეპოლის პატრიარქთან არ გააგზავნიდა, რადგან კოსტანტინეპოლის ეკლესია ამ პერიოდში მართლმადიდებლურ მრწამსზე იდგა. ,,ვან ესბროკის სამართლიანი შეხედულებით, მიქაელის მღვიძარე მამათა მონასტერში აღკვეცის ფაქტი იმის მაჩვენებელია, რომ ქართლში ამ დროს ისეთივე რელიგიური სიტუაცია სუფევდა, როგორც კოსტანტინეპოლში.“ **(მამულია, 1992:29**).მიქაელ მთავარეპისკოპოსი გაამწესეს აკემი-ტთა-ანუ (ბერძ.უძინარნი)მონასტერში,რომელიც კონსტანტინეპოლში მდებარეობდა. აკემიტები წმინდა ალექსანდრე კონსტანტინეპოლელის (V საუკუნე) მიმდევრები იყვნენ.აკემიტების მონასტრის განსაკუთრებულება ის იყო რომ სამ სმენად დაყოფილი მონაზვნები მთელი დღისა და ღამის განმავლობაში განუწყვეტლივ აღავლენდნენ წირვა-ლოცვას,საიდანაც წარმოდგა მათი სახელწოდება.(**მსოფ. საეკლ. კრებები.2009:109.)**

არც ,,მოქცევაი ქართლისა" და არც ჯუანშერი არაფერს გვეუბნებიან ქართლში სარწმუნოებრივ დაპირისპირებაზე. XIV საუკუნის "ქართლის ცხოვრების" ჭელიშური ხელნაწერი განსხვავებულ ცნობას გვაწვდის: ,,იმან (მიქაელმა" მიამთხვია ფერხი გორგასალსა რომელისა მიზეზისათვის და განაძო ეკლესიისგან. მაშინ მეფე აღივსო გულისწყრომითა მრავლითა და ექცა ფეხი პირისისა მისისა და განიზრახვიდა მრავალთა ბოროტთა (და) დამხობად ქრისტიანობისა" (**Такаишвили, 1912:722).** ამ ცნობაზე დაყრდნობით მ. თარხნიშვილი მიიჩნევს, რომ: ვახტანგ მეფესა და მიქაელ ეპისკოპოსს შორის ამტყდარი დავის მიზეზი მათ რელიგიურ მრწამსში უნდა ვეძიოთ, ამიტომ გამორიცხული არ არის ვახტანგი ქართველი მონოფიზიტების საშუალებით დაუკავშირდა პეტრე ფულონს ,,ანტიოქიის პატრიარქს, რომელმაც საქართველოს საპატრიარქო მონოფიზიტი მღვდელმთავრით გააბედნიერა" **(თარხნიშვილი, 1994:142).** გამოდის, რომ მეფე ვახტანგ გორგასალი და ქართლის

პირველი კათოლიკოსი პეტრე მწვალებლები ყოფილან, როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, საქმის ასე გადაწყვეტა მიუღებელია და მკრეხელურიც, რადგან ქართულმა ეკლესიამ წმინდანთა დასში ჯერ კიდევ უძველეს დროში წმინდანად შერაცხა წმიდა კეთილმსახური მეფე ვახტანგ გორგასალი, 2000 წელს კი საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდმა წმიდანთა დასში შერაცხა ქართლის პირველი კათოლიკოსი პეტრე. ყველაზე მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ წმიდა მეფე ქრისტიანული თავმდაბლობით პასუხობს თავის დამცირებას და უკავშირდება კოსტანტინეპოლის პატრიარქს, როგორც მართლმადიდებელი და ისე განახორციელებს ამ მნიშვნელოვან რეფორმას. მ. ლორთქიფანიძე ლოგიკურად შენიშნავს, როცა აღნიშნავს, რომ ,,ვახტანგ მეფესა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსს შორის კონფლიქტური სიტუაცია რომ არ ყოფილიყო, მეფე ალბათ მასვე აღაზევებდა კათალიკოსად" **(ლორთქიფანიძე, 1979:67).** მიქაელ მთავარეპისკოპოსმა სავსებით უსაფუძვლოდ ვახტანგ მეფეს ქრისტიანობის დატევება და ცეცხლთაყვანისმცემლობაშიც კი დასდო ბრალი, რისი საფუძველი მას არ ჰქონდა. იბადება კითხვა — რა იყო იმის მიზეზი, რომ ვახტანგ მეფემ მიქაელი კათალიკოსად არ აირჩია.

ამ მიზეზს თვითონ ჯუანშერი გვაუწყებს და გადმოგვცემს, რომ როგორც კი მიქაელ მთავარეპისკოპოსმა შეიტყო კათალიკოსის ჩამოსვლის ამბავი: ,,იწყო რეცა ამბოხებად და მიზეზობად". თავად ვახტანგ მეფე მიმართავს მიქაელს, რომ იგი ,,აღეგზნო შურითა ბოროტითა", შემდეგ კი მას მიმართავს: ,,რამეთუ შენ ხარ ვითარცა იუდა, ხოლო ეკლესია ვითარცა პეტრე. ვერცხლის მოყუარე ხარ შენ, რამეთუ შენცა მეგუადრუცე ხარ ქრისტესი" **(ქ.ცხ.I:197).** შეუძლებელია ვახტანგ მეფეს უსაფუძვლოდ მთავარეპისკოპოსისათვის ასეთი ბრალდებები წაეყენებინა, რადგან გი მისი გამზრდელი იყო. ქრისტეს მეგვადრუცე იუდა ისკარიოტელი იყო, მას ებარებოდა ის ჩანთა (გუადრუცი), რომელშიც ქრისტე თავის მოწაფეებთან ერთად ფულს ინახავდა გლახაკთათვის დასარიგებლად. როგორც აკ. ვარაზაშვილი შენიშნავს: "სხვა წყაროებში მიქაელ მთავარეპისკოპოსის ვერცხლის მოყვარულობის შესახებ" არაფერია ნათქვამი. თვითონ ჯუანშერი ვარდება წინააღმდეგობაში მიქაელის პიროვნების შეფასებაში, გვაცნობს მას როგორც ,,ჭეშმარიტ ეპისკოპოსს", მან მისი წინამორბედის ნაწერი წიგნები ,,ყოვლისა საცთურებისა" დაწვა **(ვარაზაშვილი,**

1990:9).ნოდარ ლომოურის აზრით-„ვახტანგისა და მიქაელის კომფლიქტი ანარეკლია იმ დაპირისპირებისა, რომელიც ვახტანგსა და ქართლის დიდაზნაურობას შორის მიმდინარეობდა...ე.ი. მიქაელის რეაქციული დიდაზნაურთა მხარეს ყოფნას უნდა გამოეწვია მეფისა და მთავარეპისკოპოსის დაპირისპირება.პეტრეში კი ვახტანგი როგორც ჩანს თავის პოლიტიკურ მოკავშირეს ხედავდა. წინასწარ კონტაქტებით ეს კავშირი მომზადებუ-ლი ჰქონდა და ეკლესიის კათალიკოსის მეთაურობით ქვეყნის ხელისუფლების ცენტრალიზაციაში თავისი გეგმების მხარდაჭერას ხედავდა“ (**ლომოური.2000:139**)

მიქაელ მთავარეპისკოპოსი ერთ-ერთ მოქმედ პირად გვევლინება საპოლემიკო ნაწარმოებში ,,უწყებაი სუბულის ძისა სარგისის-თვის" და იგი იხსენიება ასევე ღრტილის საეპარქიო კრების აღწერილობაში, რომელსაც ეწოდება "სიტყვისგებაი ეფვთიმე გრძელისაი სოსთენის მიმართ სომეხთა მოძღურისა" (**ჯავახიშვილი I, 1979:378).** აღნიშნულ ძეგლში მიქაელ მთავარეპისკოპოსი ამარცხებს პეტრე მკაწვრელს, ანტიოქიის პატრიარქს, რომელიც შემდეგ ქვით ,,განტვინა უღმრთო იგი". ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე უდავოა მიქაელ მთავარეპისკოპოსის მართლმადიდებლობა და მისი ღვაწლი სარწმუნოების დაცვის საქმეში. ამასთანავე იგი მეფის აღმზრდელად გვევლინება: ,,სიყმირთვე დღეთა შეაყვარა სჯული ქრისტესი უფროს ყოველთა მეფეთა ქართველთა". გვამცნობს ჯუანშერი. აი, ასეთი ღირსეული პიროვნება ვახტანგ მეფის მიხედვით ვარდება ვერცხლისმოყვარეობაში, რომელიც კიდევ უფრო დამძიმდა მას შემდეგ, როცა მეფეს მიაყენა შეურაცხყოფა და წიხლი უთავაზა. წმიდა მამათა განმარტებით ვერცხლისმოყვარეობა სასულიერო პირთა ერთ-ერთ საცთურს წარმოადგენს და შესაძლოა, თუკი ვახტანგ მეფის სიტყვებს ვერწმუნებით, მღვდელმთავარი მართლაც ჩავარდა ამ ცოდვაში, რაც გახდებოდა საფუძველი მათ ურთიერთობაში განხეთქლების ჩამოგდებისა. ვახტანგ მეფე ჩამტვრეულ კბილს დესპანების ხელით აგზავნის კოსტანტინეპოლის პატრიარქთან და მას მიანდო ამ საქმის მოგვარება. მიქაელ მთავარეპისკოპოსი, როგორც ჩანს, წარდგა პატრიარქის წინაშე, რომელმაც შემდეგი სიტყვებით მიმართა მას: ,,ვინათგან დაითხია სისხლი შენ მიერ ქვეყანასა ზედა, არღარა ღირს ხარ შენ

ეპისკოპოსად, და კადრებისათვის მეფისა თანაგაც შენ სიკვდილი". კოსტანტინეპოლის პატრიარქმა ასეთი შეფასება მისცა მიქაელ მთავარეპისკოპოსის საქციელს და შემდეგ გაამწესა მძღვიძარე მამათა მონასტერში. შემდგომი მისი ბედი ჩვენთვის უცნობია.

როგორც აკ. ვარაზაშვილი შენიშნავს: თითქმის ათასი წლის შემდეგ იქნებ მიქაელ მთავარეპისკოპოსს მოვაშოროთ დაუმსახურებელი სახელი ,,ვერცხლის მოყვარეობისა" და დავუმკვიდროთ მას ღირსეული ადგილი. მართლაც ქართველი ერის უდიდესი მეფის აღმზრდელს და ჭეშმარიტ ეპისკოპოსს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული ეკლესიის აღორძინების საქმეში. საინტერესო იქნება მსჯელობა იმაზე, თუ რატომ გაუგზავნა მიქაელ მთავარეპისკოპოსი ვახტანგ მეფემ კოსტანტინეპოლის პატრიარქს. 451 წლის ქალკედონის IV მსოფლიო საეკლესიო კრების 28 კანონმა აღაზევა კოსტანტინეპოლის კათედრა: "რამეთუ ის იყო სამეფო ქალაქი, ქალაქი, რომელსაც პატივი ერგო ყოფილიყო მეფისა და სენატის ადგილსამყოფელი და ძველ სამეფო ქალაქ რომის თანასწორი უპირატესობა მიეღო" (**მართლმ.ეკლ. კანონები, I:362**). აღნიშნული გადაწყვეტილება გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ მცირე აზიაში, პონტოში და თრაკიაში ეპისკოპოსების დადგინებით გამოწვეული იყო უწესრიგობანი და განუწყვეტელი შფოთი, რაც საეკლესიო საქმეებზე არასახარბიელოდ აისახებოდა. კოსტანტინეპოლის მთავარეპისკოპოსის იოანე ოქროპირის მოღვაწეობის დროს 400 წელს კოსტანტინეპოლში სხვადასხვა ქვეყნიდან 29 ეპისკოპოსმა მოიყარ ა თავი. ერთი მათგანი მეორეს სიმონიაში სდებდა ბრალს, ზოგი კი საჩივრით მიმართავდა ოქროპირს. არც ერთ კრებას კოსტანტინეპოლის მთავარეპისკოპოსის ზედამხედველობა არ დაუწესებია. საეკლესიო კანონისტი თეოდორ ბალსამონი მე-2 მსოფლიო კრების მე -2 კანონის განხილვისას აღნიშნავს, რომ პროვინციების ყველა მიტროპოლიტი ავტოკეფალური იყო. მეორე მსოფლიო კრების დადგენილებით: "სამთავროთა ეპისკოპოსები ნუ გაავრცელებენ თავიანთ ხელისუფლებას იმ ეკლესიებზე, რომლებიც მათ სამთავროს საზღვრებს გარეთ არიან განლაგებულნი, რათა ამით არ მოახდინონ ეკლესიების აღრევა (**იქვე:220).**

ეკლესიებს, რომლებიც (რომის იმპერიის საზღვრებს გარეთ) ძალიან მცირერიცხოვანი იყვნენ იმისათვის, რომ ცალკე დიოცეზები შეედგინათ, ამიტომ

კრება მათ შესახებ არაფერს განაჩინებს და მათ მმართველობას ძველებურად ტოვებს: ისინი უნდა დაქვემდებარებოდნენ ცალკეულ დიოცეზურ ეპისკოპოსს ან თავად იმართებოდნენ დამოუკიდებლად ამა თუ იმ ეპისკოპოსისაგან. ჯერ კიდევ პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე 325 წელს ნიკეაში მე-6 კანონით დადგინდა რომის ეკლესიის უპირატესობა სხვა ეკლესიებთან მიმართებაში, თუმცა ამ წელს ჯერ კიდევ არ არსებობდა კოსტანტინეპოლის კათედრა. ამიტომ, ბუნებრივია, V საუკუნეში შეიქმნა აუცილებლობა და თვით იმპერატორმა მარკიანემ მიაქცია ყურადღება ამ საქმეს, რათა არ დაცემულიყო დედაქალაქის ეპისკოპოსის პრესტიჟი ორი პაპის მიმართ (ალექსანდრიის და რომისა), როგორც მანამდე ხდებოდა (**Карташев, 2002:352).** სწორედ ქალკედონის მეოთხე კრების მე-17 სხდომაზე გადა წყდა კოსტანტინეპოლის კათედრის უპირატესობა. კოსტანტინეპოლის მთავარეპისკოპოსი იმავე პატივით უნდა სარგებლობდეს, რითაც რომის ეპისკოპოსი და ასევე უნდა ჰქონდეს ,,პონტოს, ასიის და თრაკიის დიოცეზების მიტროპოლიტების ქიროტონიის დამოუკიდებელი უფლება". ,,ეს სამართლიანი გადაწყვეტილებაა" - დადაასტურეს ეპისკოპოსებმა, ხოლო რომის პაპის ლეგატები ამ საკითხს არ დაეთანხმნენ (**მსოფ. საეკ. კრებები, 2009:195).** ამ კანონის მიღება გამოიწვია არა კოსტანტინეპოლის პატრიარქის პატივმოყვარეობამ, არამედ ცოცხალმა მოთხოვნილებამ ბოლო მოღებოდა ამ უწესრიგობას, ეკლესიას დაცემით რომ ემუქრებოდა.

როგორც ვხედავთ კოსტანტინეპოლის საპატრიარქოს უფლებები მეოთხე მსოფლიო კრების 28-ე კანონის მიხედვით ძალზე გაზრდილა. ამიტომ სავსებით ლოგიკურია ვახტანგ მეფის საქციელი. იგი საეკლესიო კანონიკის მიხედვით სწორედ კოსტანტინეპოლში აგზავნის მიქაელ მთავარეპისკოპოსს, რათა მეფე-მღვდელმთავარს შორის ატეხილი დავა, როგორც იმ პერიოდის საეკლესიო სამართალი მოითხოვდა, ისე გადაწყვეტილიყო. თუ როდის მოხდა კონკრეტულად ეს კონფლიქტი მეფე-მღვდელმთავარს შორის, ამის შესახებ თვით ჯუანშერი გვაუწყებს: "და წარმოვიდა ვახტანგ წელსა მერვესა შესვლით მისითგან სპარსეთად ვიდრე ანტიოქიამდე". ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ჯუანშერის ცნობაში ჰუნების წინააღმდეგ პეროზ მეფის მეორე ლაშქრობა უნდა იგულისხმებოდეს და ამ ლაშქრობას 466 წელზე დებდა (**ჯავახიშვილი, 1979:385**). ჯუანშერი გარკვევით

გვაუწყებს, რომ ვახტანგ მეფემ სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ ლეონ კეისრის (457-474) დროს "წარავლინა მოციქული წარმოყვანებად ცოლისა მისისა, და პეტრესთვის კათალიკოსისა და სამოელ ეპისკოპოსისა". თვითონ კი ქართლში დაბრუნდა, სადაც მას ელოდებოდა მისი ძე დაჩი, სპასალარნი და ეპისკოპოსნი. ქართლში კათალიკოსობის თარიღის დადგენისას მეცნიერთა აზრი კვლავ ორად იყოფა. ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ კათალიკოსობა ქართლში იმპერატორ ლეონ დიდის მოღვაწეობის წლებში მოხდა, მეორე ნაწილი კი მიიჩნევს, რომ ეს ფაქტი 486-488 წლებში მოხდა. პირველ შემთხვევაში მეცნიერები - ივ. ჯავახიშვილი, ბაბილინა ლომინაძე მიიჩნევენ, რომ კათალიკოსობის დაწესება მოხდა ვახტანგის უშუალოდ სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, ვახუშტი ბატონიშვილი 473 წელს აჩვენებდა, პლატონ იოსელიანი კი — ქართლში კათალიკოსობის დაწესებას გენადი კოსტანტინეპოლელი პატრიარქს ხანას (458-471) უკავშირებდა.

მეცნიერთა მეორე ნაწილი — მ. საბინინი, მ. ბროსე, დ. ბაქრაძე, ვ. გოილაძე ქართლში კათალიკოსობის დაწესებას 486-488 წლებზე დებენ. აღნიშნული თარიღის მიღებისას მეცნიერთა უმეტესობა იზიარებს "მოქცევაჲ ქართლისაჲს" მატიანეში მოტანილ ცნობას: ,,ქართლის მოქცევიდან კათალიკოსობის დაწესებამდე 170 წელი (რ-ო) გასულა". ვ. გოილაძის შეხედულებით: ,,ქართლის მოქცევის თარიღად ჩემ მიერ მიღებული 317-318 წელს თუ 170 წელს მიუმატებთ, მაშინ ქართულ წყაროებში შემონახული ცნობის საფუძველზე ქართლში კათალიკოსობის დაწესება 487-488 წლებით უნდა დათარიღდეს" (**გოილაძე, 1991:135**). თუმც ა ჯუანშერი გარკვევით გვეუბნება ,,ქართლის ცხოვრებაში", რომ კათალიკოსობის დაწესება, მეფესა და მღვდელმთავარს შორის მომხდარი კონფლიქტის დამთავრებისთანავე მოხდა: მიქაელ მთავრეპისკოპოსის მძღვიძარეთა მონასტერში განწესების შემდეგ, პეტრე მღვდელი და სამოელ მონაზონი ანტიოქიას წარავლინეს, რომლებმაც ანტიოქიაში ჩაიტანეს მეფისა და კონსტანტინეპოლის პატრიარქის წერილები, სადაც განმარტებული იყო, რომ წმიდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის დროს სპარსთა და ბერძენთა შორის შფოთის გამო ,,მით ვერ მოაწიეს საქმე ესე ჯერისამებრ სჯულისა: რამეთუ უწყით, ვითარმედ ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმიდისა საყდარისანი არიან, ვითარცა განაწესეს მოციქულთა სახარებასა შინა, რომელ არს

უწინარესობა".

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ვგებულობთ, წმიდა ნინოს პერიოდში ბიზანტიისა და სპარსეთის პოლიტიკური დაპირისპირების გამო ქართული ეკლესიის საქმე ვერ გადაწყდა, როგორც ამას საეკლესიო წესები მოითხოვდა. კოსტანტინეპოლიდან ანტიოქიის პატრიარქს ქართული ეკლესიის დამოუკიდებ-ლობის მიზეზად მოახსენეს ზემოთმოყვანილი პოლიტიკური მდგომარეობა ,,შფოთი ბერძენთა და სპარსელთა შორის", ხოლო შემდეგ აუწყებენ, რომ მოციქულთა განწესების თანახმად, რადგანაც აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთის ქვეყნების ეკლესიები ანტიოქიის საპატრიარქო საყდარს უნდა ექვემდებარებოდეს, ამიტომაც ქართული ეკლესიაც შენი გავლენის სფეროში უნდა შედიოდესო. ქართული წყარო ზუსტად ასახავს იმ საეკლესიო პოლიტიკას, რომელიც V საუკუნის ბიზანტიაში არსებობდა, კერძოდ, გაძლიერებული ბიზანტიური საპატრიარქოები იერთებდნენ მეზობელ ეკლესიებსა და დიოცეზებს **(ჯაფარიძე, 2009:279)**. ასე რომ, ქართლის ცხოვრება სავსებით რეალურ ამბავს გვაუწყებს და გადმოგვცემს, რომ: "ჯერ კიდევ წმიდა ნინოს დროს მიავლინეს ქართლში ეპისკოპოსი". ჯუანშერი სავსებით გარკვევით ამბობს, რომ "ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმიდისა საყდრისანი არიან". ჯუანშერი ფაქტიურად ეთანხმება ეფრემ მცირეს ცნობას ქართული ეკლესიის ანტიოქიაზე დაქვემდებარების შესახებ. ანტიოქიის პატრიარქს წერილით ატყობინებენ ვახტანგ მეფის სურვილს: "ეპისკოპოსი იგი, რომელი მათ მიერ დადგინებული იყო, უკუვადგინეთ, და დღეს იცოდეთ ახალნერგად ჭეშმარიტად ქართლი. აწ ორნი ესე მათნი თხოილნი აკურთხენ, სხვანი თორმეტნი, ვინაცა-ვინ შენ გენებოს, იგინი აკურთხენ და ჩვენდა წარმოვიდნენ" (ქ.ცხ. I:198). ამ ცნობით ვიტყობთ, რომ მიქელ ეპისკოპოსიც ანტიოქიის ეკლესიას დაუდგენია მღვდელმთავრად ქართლში, რომელიც უკან იქნა გაბრუნებული, ქართლის ეკლესიას კი "ახალნერგად ჭეშმარიტად" მიიჩნევდნენ.

ანტიოქიის პატრიარქს წერილში ეუბნებიან, რომ ვახტანგ მეფის მიერ გაგზავნილი "ორნი თხოილნი" აკურთხოს, ხოლო სხვა თორმეტი ეპისკოპოსი თავისი სურვილისამებრ აკურთხოს. ამ წერილის საფუძველზე ანიტოქიის პატრიარქმა "აკურთხნა თორმეტნი ეპისკოპოსნი და პეტრე კათალიკოსად". როგორც არაერთმა

მეცნიერმა შენიშნა, კათალიკოსობის დაწესება ქართლში მოხდა მაშინ, როცა ბიზანტიის იმპერატორი, კოსტანტინეპოლის პატრიარქი და ანტიოქიის პატრიარქი სარწმუნოებით მართლმადიდებლები იყვნენ. როდესაც "ქართლის მეფის მიერ კათალიკოსად შერჩეულ კანდიდატს კოსტანტინეპოლიდან ანტიოქიაში აგზავნიან საკურთხებლად და იქ ნაკურთხს შემდეგ კონსტანტინეპოლიდან სათანადო "ნიჭითა და სახმრით" აღჭურვილს ქართლში ისტუმრებენ" (**ლორთქიფანიძე, 1979:69**). ვახტანგ გორგასლის ისტორიკოსი ჯუანშერი არ ასახელებს ვინ იყო ანტიოქიის პატრიარქი, ვინაც ქართლის პირველ კათალიკოსს პეტრეს ხელი დაასხა, თუმცა იგი გარკვევით გვეუბნება, რომ ვახტანგ მეფემ ბიზანტიის იმპერატორ ლეონ I-ის მოღვაწეობის დროს (457-474 წწ.) წარავლინა მოციქულები. ჯუანშერი გადმოგვცემს, რომ ეს მოხდა ვახტანგ მეფის სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, როდესაც მეფეს უკვე კეისრის ასული ესვა ცოლად. ,,და წარვიდა ლეონ ბერძენი და სპა მისი შიმშატად, ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული წარმოყვანებად ცოლისა მისისა და პეტრესთვის კათალიკოსისა და სამოელ ეპისკოპოსისა" (**ქ.ცხ. I:196).**

ჯუანშერი გარკვევით აღნიშნავს, რომ ქართლის პირველი კათალიკოსი პეტრე ლეონ I იმპერატორის დროს ჩამოიყვანეს, ე.ი. ეს უნდა მომხდარიყო 457-474 წლებში. რატომ საუბრობს ჯუანშერი კათალიკოსის ჩამოყვანაზე, როგორც უკვე გადაწყვეტილ საკითხზე, ამის შესახებ კვლავ ,,ქართლის ცხოვრება" გვეუბნება, რომ ვახტანგ გორგასალი დედასთან და დასთან ერთად იმყოფებოდა იერუსალიმში: "წარვიდეს ვახტანგ და დედა და დაი მისი იერუსალიმს, და ხოსრო ელოდა ანტიოქიას. შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, და მოიწიეს ყოველნი ადგილნი წმიდანი, და შევედრნეს წმიდასა აღდგომასა, შეწირეს შესაწირავი დიდი და წარმოვიდეს ანტიოქიას". მნიშვნელოვანია, რომ ვახტანგ მეფე ჩადის იერუსალიმში და მოილოცავს წმიდა ადგილებს. საინტერესოა იერუსალიმსა და ანტიოქიაში ყოფნის დროს ვახტანგ მეფე ხვდება თუ არა იერუსალიმისა და ანტიოქიის პატრიარქებს, ამაზე ,,ქართლის ცხოვრება" დუმს. 1877 წელს რუსულ ენაზე გამოცემულ "საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში" მიხეილ საბინინი ამ ფაქტის შესახებ გვაუწყებს, რომ იერუსალიმში ჩასულმა ვახტანგ გორგასალმა მოინახულა იერუსალიმის პატრიარქი, რომელსაც გადასცა საჩუქრები და მისგან გამოითხოვა ადგილი ეკლესიის ასაშენებლად

ქართველი მომლოცველებისათვის. იერუსალიმის პატრიარქს დაუკმაყოფილებია ვახტანგ მეფის სურვილი და გადაეცა ადგილი იერუსალიმის ქართველთა ჯვრის მონასტრის ასაშენებლად. იერუსალიმიდან ვახტანგ მეფე ანტიოქიაში დაბრუნებულა, სადაც იგი შეხვდა ანტიოქიის პატრიარქს, როგორც მთავარ მმართველს თავისი ეკლესიისა, მიურთმევია მისთვის ძვირფასი საჩუქრები და უსაუბრია მიქაელ მთავარეპისკოპოსის მიერ ქართული ეკლესიის მიმართ მიყენებული ზიანის შესახებ. მეფეს გამოუთქვია სურვილი, რათა მიქაელის მაგივრად ქართული ეკლესიის მმართველად დადგენილიყო წმიდა გრიგოლ ნაზიაზელის მოწაფე პეტრე. ყველაფერზე თანხმობა განუცხადებია ანტიოქიის პატრიარქს ვახტანგ მეფისათვის. მეფე აღტაცებაში მოუყვანია ანტიოქიის ტაძრებს თავიანთი ბრწყინვალების გამო და მას გადაუწყვეტია საქართველოშიც აეგო ასეთივე ტაძრები, ხოლო ქართული ეკლესიის მთავარეპისკოპოსი გაეხადა ეკლესიის დამოუკიდებელი მმართველი. ამის შემდეგ ანტიოქიიდან სპარსეთის შაჰი პეროზი და ვახტანგ მეფე ბაღდადში დაბრუნებულან, სადაც პეროზ მეფის ქორწილი ექვსი თვე გაგრძელებულა. (**Сабининь, 1877:86).** აღნიშნული ცნობა ძალზე საინტერესოა, მ. საბინინი აღნიშნავს, რომ ეს ცნობები სამეგრელოს მთავარ დადიანის მდიდარ ბიბლიოთეკაში მოიპოვა. თუკი ზემოთ მოყვანილი ცნობები რეალურია, მაშინ ავტოკეფალიის მოპოვება, როგორც ავღნიშნეთ, ვახტანგ მეფის სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ უნდა მომხდარიყო, მაგრამ, რაც მთავარია, ვახტანგ მეფეს ამ წყაროს მიხედვით მიქაელის გადაყენება და პეტრეს კათალიკოსად აღზევება ანტიოქიის პატრიარქთან შეუთანხმებია. კირიონ საძაგლიშვილის აზრით კი „ 458 წლის ახლო პერიოდში კონსტანტინეპოლის პატრიაქმა ანატოლიმ, ვახტანგ გორგასლის თხოვნის საფუძველზე და იმპერატორ ლეონ პირველის თანხმობის შემდეგ,დაადგინა მცხეთაში უნეტარესი პეტრე,რომელიც კათალიკოსის ხარისხში აიყვანა,რომელიც კათალიკოსის ტიტულის მატარებელი იყო“.(**Епископ Кирион.1901**:2)უნდა აღინიშნოს,რომ 458 წელს ქართლში კათალიკოსის დადგენა ძალიან საეჭვოა,თუმცა აღსანიშნავია რომ ეპისკოპოსი კირიონიც კათალიკოსობის დაწესებას იმპერატორ ლეონ პირველის მეფობის პერიოდს უკავშირებდა.

ვახტანგ მეფის იერუსალიმში ვიზიტის შესახებ შესაძლოა მიგვანიშნებდეს

ვახტანგ მეფის ფრესკა, რომელიც იერუსალიმში, ქართველთა ჯვრის მონასტერში XIX საუკუნის ბოლომდე არსებობდა. 1881 წელს წმიდა მიწაზე იმყოფებოდა ალექსანდრე ცაგარელი, რომელსაც ქაღალდზე გადმოუღია ქართველ მეფეთა ფრესკები: ,,ჯვრის მონასტრის შესასვლელის მარცხენა მხარეს დიდ ნავზე გამოსახული არის სამი ქართველი მეფე ერთმანეთის გვერდიგვერდ: პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის, ვახტანგ გორგასლის და ბაგრატ IV კურაპალატის" (**Прав. Пал. сборник, 1888, IV:104).** მიგვაჩნია, რომ დასახელებული მეფეები თავიანთი დიდი დამსახურების გამო გამოსახეს ჯვრის მონასტერში, ვახტანგ მეფის ფრესკა ჯვრის მონასტერში კი ისტორიულ რეალობას გადმოგვცემს და შესაბამისობაშია ჯუანშერის ცნობებთან. საინტერესოა, ვინ იჯდა ლეონ I-ის მმართველობის დროს ანტიოქიის საპატრიარქო ტახტზე? 456-468 წლებში ანტიოქიის საპატრიარქო ტახტი ეკავა მარტვირი (მარტირიუსი) ანტიოქიელს.

,,ქართლის ცხოვრებაში" დასახელებული კოსტანტინეპოლის პატრიარქი, ვისაც ლეონ I-ის დროს ეკავა კოსტანტინეპოლის საპატრიარქო ტახტი, იყო წმიდა გენადი კოსტანტინეპოლელი (458-471 წწ.), რომელიც იყო მართლმადიდებლობის მტკიცე დამცველი. სავსებით ლოგიკურია ის მოსაზრება, რომელსაც მიიჩნევდა ბ. ლომინაძე, კოსტანტინეპოლისა პატრიარქისა და იმპერატორის ლეონ დიდის დავალებით, ანტიოქიის პატრიარქი აკურთხებს თორმეტ ეპისკოპოსს და პეტრეს კათალიკოსად. ავტოკეფალიის რომელიმე ეკლესიისათვის მინიჭება ხდებოდა იმპერატორისა და მსოფლიო პატრიარქთა თანხმობით, რათა მას არ გამოეწვია კათოლიკე ეკლესიის გათიშვა, მთავარი როლი ამ აქტში კოსტანტინეპოლის პატრიარქს ჰქონდა, როგორც მსოფლიო პატრიარქს, მაგრამ პირველი სიტყვა იმ ეკლესიას ეკუთვნოდა, რომლის იურისდიქციაშიც ავტოკეფალიის მაძიებელი ეკლესია შედიოდა. **(ლომინაძე,1999:26).** სწორედ ასეთივე თანმიმდევრობით ანხორციელებს და სავსებით კანონიკურად მოიპოვებს ქართული ეკლესია დამოუკიდებლობას,ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ეკლესიის პირველმა მეთაურმა, ხელდასხმა მიიღო მართლმადიდებელი პატრიარქისაგან, ვინაიდან წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასალიც და ქართული ეკლესიაც მართლმადიდებლურ პრინციპებზე იდგნენ. დასახელებული ეკლესიის პატრიარქები მართლმადიდებლები იყვნენ და შეუძლებელია მათ არ გაეთვალისწინებინათ

გაძლიერებული ქართული სახელმწიფოს მმართველის თხოვნა, რათა ქართული ეკლესიაც ყოფილიყო დამოუკიდებელი ეკლესია და მას კათალიკოსი ჰყოლოდა სათავეში. აღნიშნულ მოსაზრებას ორი საკითხი ეწინააღმდეგება და შეუძლებელია მათზე ყურადღება არ გამახვილდეს. ავტოკეფალიის საკითხის გარკვევისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲს" ცნობებს. ამავე წყაროშიც ვახტანგ გორგასლის სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ მეფე-მღვდელმთავარს შორის მომხდარ დაპირისპირებაზეა საუბარი. თუმცა რა მიზეზით დაუპირისპირდა მთავარეპისკოპოსი მეფეს, ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲ" დუმს და ,,რომლისათვის მიზეზისათვის" მიამთხვია მეფეს ფეხი ეპისკოპოსმა. ამის შემდეგ მეფემ მალევე წარავლინა მოციქულები ბიზანტიაში და მეფისაგან და პატრიარქისაგან ითხოვა კათალიკოზი. ეს ცნობები თითქმის იდენტურია ჯუანშერის ცნობებისა. მაგრამ "მოქცევაჲ ქართლსაჲ" ძალზე მოკლედ გადმოგვცემს აღნიშნულ ამბავს: ,,და მოსცეს კათალიკოზი პეტრე, და თანა ჰყვანდა სამუელი, მონაზონი კაცი წმიდაჲ და ღირსი. და აღაშენა ქუემოი ეკლესია ვახტანგ მეფემან და დასუა მუნ შიგან პეტრე კათალიკოზი. და ესე იყო ქართლისა მოქცევითგან ას სამეოც და მეათესა წელსა. მაშინ გარდაცვალებულ იყვნეს მეფენი ათნი და კათალიკოზნი ცამეტნი. აქათგან იწყეს კათალიკოზთა მამამთავრობად. პირველი კათალიკოზი იყო პეტრე ვახტანგ მეფისაზე" **(ძვ.ქართ. აგიოგრაფ. ლიტ.ძეგლები I, 1964:93).** ორივე ქართული წყარო გარკვევით გადმოგვცემს, რომ პეტრე კათალიკოსი ბიზანტიის იმპერატორისა და კოსტანტინეპოლის პატრიანქთან შეთანხმებით აკურთხეს კათალიკოსად. ვ. გოილაძე სავსებით მართებულად შენიშნავს, რომ თუკი ქართლის მოქცევა 317 წელს მოხდა და ამის შემდეგ 1 7 0წელი გავიდა, მაშინ ლოგიკურია, რომ ქართული ეკლესიის მეთაურის კურთხევა 487-488 წელს მოხდა **(გოილაძე, 1991:136),** მაგრამ საქმის ასეთი გადაწყვეტა პირველ რიგში ეწინააღმდეგება თვით ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲს" და ,,ქართლის ცხოვრების" ცნობებს. რადგან ქართული ეკლესიის მეთაურის ხელდასხმა ვახტანგ მეფის სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ მოხდა, იმპერატორ ლეონ I-ის მოღვაწეობის დროს 457-474 წლებში, მაშინ, როცა კათალიკოსად საკურთხებელი პიროვნება პეტრე, კოსტანტინეპოლის პატრიარქი და ანტიოქიის პატრიარქი, ვახტანგ მეფე და იმპერატორი ლეონ I ყველანი

მართლმადიდებლები იყვნენ. მაშინ როგორ ავხსნათ ის ფაქტორი, რომ ვახტანგ მეფის მიერ გადაყენებული მიქაელ მთავარეპისკოპოსი სპარსეთიდან მეფის დაბრუნების შემდეგ 466-468 წლებში იქნა გადაყენებული თანამდებობიდან, 488 წლამდე ვინ მართავდა საქართველოს ეკლესიას? ნაკლებ სავარაუდოა, რომ მთელი 20 წლის განმავლობაში ქართული ეკლესია უმეთაუროდ დარჩენილიყო, ან ორი ათეული წელი დალოდებოდნენ ანტიოქიიდან პეტრეს ჩამოსვლას. თუმცა მთავარი წინააღმდეგობა მოდის იმაზე, თუ ვისგან მიიღო ხელდასხმა ქართული ეკლესიის პირველმა მეთაურმა. ამის შესახებ XII საუკუნის ცნობილი საეკლესიო კანონისტი თეოდორ ბალსამონი კოსტანტინეპოლის II მსოფლიო საეკლესიო კანონის განმარტებისას საუბრობს. ვ. გოილაძემ თავის ცნობილ ნაშრომში განიხილა II მსოფლიო საეკლესიო კრების ლათინურიდან და ბერძნულიდან რუსულად ნათარგმნი ვარიანტები: პირველად ლათინური ვარიანტი ჯერ კიდევ პ. იოსელიანს გამოუქვეყნებია 1845 წელს, შემდეგ მ. ბროსემ გამოაქვეყნა ფრანგულად, შემდეგ კი ივანე ჯავახიშვილმა გამოაქვეყნა ქართულად, 2007 წელს კი ქართულად გამოიცა ნიკოდიმ მილაშის მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონების განმარტებები. აღნიშნულ ვარიანტებს შორის არსებობს განსხვავებები:

1. პლატონ იოსელიანის თარგმანი: ,, ამბობენ, რომ ანტიოქიის უწმიდესი პატრიარქის, მეუფე პეტრეს დროს კრებამ დაადგინა იბერიის ეკლესია თავისუფალი და ავტოკეფალური იყოს, მაგრამ ანტიოქიის პატრიარქის ქვეშ" (**Иоселиани, 1843:35).**

2. ივანე ჯავახიშვილს მ. ბ როსეს ვარიანტი აქვს ნათარგმნი: ,,ამბობენ, რომ ანტიოქიის უწმიდესი პატრიარქის, მეუფე პეტრეს დროს კრებამ დაადგინა იბერიის ეკლესია თავისუფალი და ავტოკეფალური იყოს, მაგრამ ანტიოქიის პატრიარქის ქვეშ." (**ჯავახიშვილი, 1979:384**).

3. ბერძნული ვარიანტის რუსული თარგმანი: "ნუ გაიკვირვებ თუ სხვა ეკლესიებსაც იპოვი ავტოკეფალურად, როგორც ბულგარეთის ეკლესიას, კვიპროსისა და იბერიისას. იბერიის არქიეპისკოპოსი პატივში აიყვანა ანტიოქიის კრების დადგენილებამ. ამბობენ, რომ მაშინ, როდესაც ღვთაებრივი ქალაქის დიდი ანტიოქიის უწმინდეს პატრიარქად იყო უფალი პეტრე, გამოტანილ იქმნა კრების დადგენილება, რომ იქმნეს თავისუფალი და ავტოკეფალური ეკლესია იბერიისა,

რომელიც მაშინ ექვემდებარებოდა ანტიოქიის პატრიარქს"(გოილაძე, 1991:).

4. ნიკოდიმ მილაშის საეკლესიო კრების ქართული თარგმანი: ,,არ მოგვეჩვენოს უცნაურად, როცა ვხედავთ სხვა დამოუკიდებელ (ავტოკეფალურ) ეკლესიებსაც ისეთებს, როგორიცაა: ბულგარეთის, კვიპროსის, ივერიის" **(მართლმ. ეკლ. კანონები I, 2007:277).** ვ. გოილაძემ მიიჩნია,რომ ბერძნული ვარიანტი დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს. მის რუსულ თარგმანში, სადაც "ანტიოქიის პატრიარქის ქვეშ" დამოუკიდებლობაზე არაფერია ნათქვამი. ყველაზე დიდ ეჭვს იწვევს ის ფაქტი, რომ თეოდორ ბალსამონი, ცნობილი საეკლესიო კანონისტი და შემდგომში ანტიოქიის პატრიარქი **(1186-1203)** გვაუწყებს: ,,ამბობენ რომ" არც საეკლესიო სამართალში და არც წმიდა ისტორიულ ცნობად ამ სიტყვას სრულად სარწმუნოდ ვერ მივიჩნევთ. თითქოს ბალსამონი რაღაც ძველ გაგონილ ამბავზე საუბრობს, სადაც გარკვევით ვერ გვეუბნება ვინ იყო პეტრე ანტიოქიელი? ვ. გოილაძის აზრით ეს იყო პეტრე I ფულონი, იგივე მკაწვრელი, იგივე კნაფეა. პეტრე ფალონი ცნობილი მონოფიზიტი, ახალგაზრდობაში მაუდის მთელავი ყოფილა. V საუკუნის შუა ხანებში იგი კოსტანტინეპოლში მოღვაწეობდა, სადაც მომავალმა ბერმა "სამწიდაოს" საგალობელს დაუმატა მწვალებლური მოძღვრება "რომელი ჯვარ ეცვი ჩვენთვის". მონოფიზიტური მწვალებლური მოძღვრების გამო იგი მალე გააძევეს კოსტანტინეპოლიდან. 471 წელს რამდენიმე თვე პეტრე ფულონი ახერხებს და ანტიოქიის საპატრიარქო ტახტიდან აძევებს მარტირიუსს და თავად იკავებს საპატრიარქო ტახტს, თუმცა რამდენიმე თვეში ანტიოქიის საეკლესიო კრებაზე განკვეთეს და გააძევეს ანტიოქიიდან.

ეს იყო პეტრე ფულონის პირველი ასვლა ტახტხე, რომელიც რამდენიმე თვე გაგრძელდა და შეუძლებელი იყო ამ მოკლე დროში ხელი დაესხა ქართლის ეკლესიის მეთაურისათვის. მართებულადზ. ალექსიძე შენიშნავს, რომ: ,,ამ თავგამოდებულ მონოფიზიტს მკაცრი სასჯელი ელოდა, მაგრამ ბოლო წუთს ,,მღვიძარეთა" მონასტერში გამოკეტვით შეუცვალეს.

აღსანიშნავია, რომ თავდაპირველად მარი ბროსემ გამოთქვა ვარაუდი 1849 წელს ბალსამონის მიერ დასახელებული პატრიარქ პეტრეს შესახებ: ,,მიმაჩნია, რომ ხელდასხმა აღასრულა პეტრე კნაფეამ 471 წელს. ბალსამონი აღნიშნავს, რომ იბერიის ეკლესია უნდა ყოფილიყო თავისუფალი და ავტოკეფალური ანტიოქიის პატრიარქის

დროს. რაკი ანტიოქიაში არ იყო პეტრეს სახელის მქონე პიროვნება ამ პერიოდში, ამიტომ შეიძლება დავასკვნათ, რომ კათალიკოსობა საქართველოში 475-488 წლებში პეტრე ფულონის დროს დაწესდა" (**Brosset, 1849:192-193**). მარი ბროსეს ვარაუდი დაფუძნებულია ბალსამონის ცნობაზე, თუმცა სერიოზული არგუმენტი აღნიშნულის მტკიცებისათვის არ არსებობს. მ. თამარაშვილმა გაიზიარა ბროსეს მოსაზრება პეტრე ფულონის მიერ ქართლის პირველი კათალიკოსის კურთხევის შესახებ: ,,ამბობენ, რომ ანტიოქიის დიდი ქალაქის უწმიდესი პატრიარქის უფალ პეტრეს(ფულონის 471) დროს მიუღიათ სინოდალური დადგენილება, რომლის მიხედვითაც იბერიის ეკლესია თავისუფალი და ავტოკეფალური უნდა ყოფილიყო, თუმცა იგი ანტიოქიის პატრიარქის მფარველობაში რჩებოდა" (**თამარაშვილი, 1995:248**). როგორც აღვნიშნეთ, 471 წელს პეტრე ფულონის პატრიარქობის რამდენიმე თვიანი დროის შუალედში გამორიცხულია პეტრე ფულონის მიერ ქართლის კათალიკოსის კურთხევა, ამასთანავე ამ პერიოდში კოსტანტინეპოლის პატრიარქის ტახტი ეკავა წმიდა გენადი კოსტანტინეპოლელს. შესაბამისად კათალიკოსად საკურთხებელ კანდიდატს მწვალებელ პატრიარქთან ანტიოქიაში არავითარ შემთხვევაში არ გააგზავნიდა. ამის გათვალისწინებით მ. ბროსესა და მ. თამარაშვილის ვარაუდი არასწორად უნდა ჩაითვალოს. სარგის კაკაბაძის აზრით: ანტიოქიაში დადგენილება ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მიცემის შესახებ მიღებულ იქნა 474-475 წლის ახლო. ალბათ საჭირო შეიქმნა საკითხის შეთანხმება სხვა პატრიარქებთან, უპირველეს ყოვლისა კონსტანტინეპოლის მსოფლი პატრიარქთან.ავტოკეფალიის საბოლოო გაფორმება და მისი განხორციელება მოხდა 475-476 წელს.(**კაკაბაძე,1994:326**)

475 წელს ბიზანტიის იმპერატორის ტახტი მცირე ხნით ხელში ჩაიგდო უზურპატორმა ბასილისკმა. ამის გამო პეტრე ფულონმა შეძლო მეორედ ასულიყო ანტიოქიის საპატრიარქო ტახტზე (**ალექსიძე 1976:105**), მეორედ პეტრე ფულონს 475 წლის იანვრიდან 476 წლის აგვისტომდე ეკავა პატრიარქის თანამდებობა, ხოლო მესამედ - 485-488 წლებში.

მ. ლორთქიფანიძე ეჭვის ქვეშ აყენებს პეტრე ფულონის მეორედ პატრიარქობის პერიოდში კათალიკოსად პეტრეს კურთხევას: ,,რეორგანიზაცია მაინცდამაინც ამ მოკლე ხანში არ მომხდარა (475, I-476, VIII), რის მიმართ ეჭვი ჩვენც მართებულად

გვეჩვენება" (**ლორთქიფანიძე, 1979:70**). 485 წელს პეტრე ფულონი გაასამართლეს რომის ეკლესიის ერთ-ერთ კრებაზე და დაგმეს მისი მოძღვრება. ძალზე სერიოზულ ეჭვს იწვევს, პეტრე ფულონს თავის მესამედ პატრიარქობის პერიოდში დაესხა ხელი ქართლის კათალიკოსისათვის. ,,იმ სავარაუდო 12 წლიდან, რომლის მანძილზეც შეიძლებოდა ანტიოქიაში ხელდასახმელი პირები გაეგზავნათ, ათ წელზე მეტი ქალკედონიტ პატრიარქების ზეობაზე მოდის, ხოლო მონოფიზიტ მკაწვრელ პატრიარქს სულ დიდი წელიწადნახევარი რჩება. ვახტანგ გორგასალი მონოფიზიტი რომ ყოფილიყო, ამ ხნის მანძილზე უნდა მოესწრო არა მარტო ანტიოქიის საყდარზე მონოფიზიტი პატრიარქის ასვლის შეტყობა, არამედ ხელდასასხმელი იერარქების გაგზავნაც. თავისთავად ინფორმაციის გავრცელებისა და მიმოსვლის მაშინდელი საშუალებების გათვალისწინებით ასეთი ვარაუდი სერიოზულ ეჭვს იწვევს. (**ალექსიძე, 1976:106**).

ქართლის ეკლესიის მეთაურის კურთხევის საკითხის გარკვევისას მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს, როგორც ავღნიშნეთ, კოსტანტინეპოლის პატრიარქისა და ანტიოქიის პატრიარქის სარწმუნოებრივ მიმართულებას. თუკი ,,ქართლის ცხოვრება" ასახელებს ლეონ I-ს, რომელიც მართლმადიდებელი იყო, მაშინ გამოდის, რომ მისი თანამედროვეები იყვნენ კოსტანტინეპოლის პატრიარქი წმ. გენადი (**458-471**) და ანტიოქიის პატრიარქი მარტირუსი (**456-468**), ორივე პატრიარქი მა რთლ-მადიდებლობის მტკიცე დამცველები იყვნენ. ამიტომ შეუძლებელია, როგორც ამას ჯუანშერი გადმოგვცემს, კოსტანტინეპოლის მართლმადიდებელ პატრიარქს, კათალიკოსად საკურთხებელი კანდიდატი ანტიოქიის მონოფიზიტ პატრიარქთან გაეგზავნა. საეკლესიო კანონებით ასეთი ფაქტი დაუშვებელია და მსგავსი შემთხვევა არ არსებობს ეკლესიის ისტორიაში.

თედო ჟორდანია ერთ განსხვავებულ ცნობას გვაწვდის, რომელიც მან ამოიღო წიგნიდან "Иерархия всероссийской церкви". 488 წლის ახლოს, ანტიოქიის პატრიარქი, ვინც პეტრე კათალიკოსის პატივში აიყვანა, იყო ანტიოქიის პატრიარქი პალადი" (**Жордания, 1905:2**). საიდან ამოიღო ეს ცნობა რუსული საეკლესიო იერარქიის ავტორმა, უცნობია. გ. როგავა კი ამ საკ ითხთან დაკავშირებით გვაუწყებს: ,,რამდენადაც პეტრე ჯერ კიდევ არ იყო ჩასული ანტიოქიაში, ხოლო ფულონი მალე

გარდაიცვალა, პეტრეს ხელდასხმა მოხდა პატრიარქ პალადის მიერ" (**როგავა, 1996:31**). თუკი დავუშვებთ ალბათობას, რომ პეტრეს კათალიკოსად დასმა 488 წლის ახლო ხანებში მოხდა, საკითხი მაინც სერიოზული ეჭვის ქვეშ დგას, რადგან ამ დროს კოსტანტინეპოლის პატრიარქის ტახტი პატრიარქ აკაკის **(472-489)** ეკავა. იგი იყო მართლმადიდებლობის აქტიური დამცველი, ამიტომ შეუძლებელია პატრიარქ აკაკის კათალიკოსად ხელდასასხმელი პიროვნება ანტიოქიის მწვალებელ პატრიარქთან გაეგზავნა. ამასთანავე, პეტრე ფულონიც და პატრიარქი პალადიც მონოფიზიტები იყვნენ და მათ მიერ პეტრეს კათალიკოსად ხელდასხმა სერიოზულ ეჭვს იწვევს. ასეთივე შეფასებას აძლევს ამ ფაქტს ზ. ალექსიძე, კოსტანტინეპოლისა და ანტიოქიის პატრიარქებს შორის სრული თანხმობა და კეთილი ურთიერთობა სუფევს, რაც 472-489 წლებში შესაძლებელია მხოლოდ ქალკედონიტობის ნიადაგზე. კოსტანტინეპოლის პატრიარქი აკაკიუსი, რომელმაც სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია უზურპატორ ბასილისკის და მისი ჩამოგდების ერთ-ერთი ინიციატორიც გახდა. აკაკიუსმა არა მარტო მიაღწია პეტრე ანტიოქიელის ტახტიდან გადაყენებას, არამედ მასთან ურთიერთობა თავისი მოღვაწეობის მეორე პერიოდშიც არ აღუდგენია **(ალექსიძე, 1976:106).** ყოველივე ამის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კოსტანტინეპოლის მართლმადიდებელი პატრიარქის აკაკის მოღვაწეობის წლებში 472-489 წლებში, ვერ მოხდებოდა პეტრეს საკურთხებლად გაგზავნა ანტიოქიაში, მაგრამ თუკი ასეთი ფაქტი მართლაც მოხდა, მოხდებოდა იმ შემთხვევაში, როცა ანტიოქიის საპატრიარქო ტახტზე მართლმადიდებელი პატრიარქი იჯდა.

პლატონ იოსელიანი თავის ,,საეკლესიო ისტორიაში" გადმოგვცემს, რომ კოსტანტინეპოლში ჩასული ქართლის მთავარეპისკოპოსი მიქაელი, გაასამართლა კოსტანტინეპოლის პატრიარქმა წმიდა გენადიმ და გააგზავნა მღვიძარე მამათა მონასტერში. მიქელ მთავარეპისკოპოსის ნაცვლად საქართველოში გააგზავნეს კათალიკოსი პეტრე, რომელსაც მიუღია შემდეგი ტიტული: ,,სრულიად საქართველოს კათალიკოსი" და ყველა უფლება ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლად მართვისა. **(Иоселиани, 1843:35).** თუკი ეს ცნობა რეალურია, მაშინ გამოდის, რომ კათალიკოს პეტრეს ხელდასხმა კოსტანტინეპოლის პატრიარქ გენადის მოღვაწეობის **(458-471)** წლებში მომხდარა, ამიტომ ჯუანშერის ცნობა სავსებით

დამაჯერებლად გამოიყურება.

მართლმადიდებლობის დამცველი კოსტანტინეპოლის პატრიარქი გენადი მღვიძარე მამათა მონასტერში ამწესებს მიქაელ მთავარეპისკოპოსს, მაგრამ ამ ცნობაში არ ჩანს გააგზავნა თუ არა ანტიოქიაში კათალიკოსად საკურთხებელი პეტრე, თუ თვითონ დაასხა ხელი კათალიკოსად. თუკი პეტრე მართლაც იქნა გაგზავნილი ანტიოქიაში გენადი კოსტანტინეპოლელის მოღვაწეობის პერიოდში, მაშინ იგი შესაძლოა კათალიკოსად აკურთხა ანტიოქიის მართლმადიდებელმა პატრიარქმა მარტირიუსმა (456-468). ასეთ შემთხვევაში ყველა გაუგებრობა იხსნება და ბ. ლომინაძის დადგენილი კათალიკოსობის დაწესების თარიღი სავსებით რეალური გამოდის. მაგრამ სავსებით გადაწყვეტილად ამ ვერსიის მტკიცება მაინც გაძნელდება, რადგან, როგორც ქართული, ისე უცხოური წყაროები სხვადასხვაგვარად წარმოგვიდგენენ აღნიშნულ საკითხს.

ძნელი წარმოსადგენია, თეოდორ. ბალსამონის მიერ მოხსენიებული ,,ანტიოქიის უწმიდესი პატრიარქი მეუფე პეტრე", ან ,,ანტიოქიის უწმინდესი პატრიარქი უფალი პეტრე" იყოს ანტიოქიის მონოფიზიტი პატრიარქი პეტრე ფულონი. XII საუკუნეში მოღვაწე ანტიოქიის მართლმადიდებელი პატრიარქი თ. ბალსამონი, რომელიც იყო საეკლესიო კანონების ბრწყინვალე მცოდნე, მისგან ძალზე გასაკვირია რატომ უწოდებს მონოფიზიტ, მწვალებელ პატრიარქს: ,,უწმიდესი პატრიარქი უფალი პეტრე". ეს ეჭვი ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში გამოთქვა დეკანოზმა კალისტრატე ცინცაძემ. ეჭვის საფუძველი ნამდვილად არსებობს და ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე ფულონი ქართულ სინამდვილეში მართლმადიდებლობის წინააღმდეგ მებრძოლ პიროვნებად არის წარმოდგენილი, ამავე საკითხს უკავშირდება ქართლში ვიღაც პეტრე ანტიოქიელის ჩაქოლვის ამბავი. ბერძნებმა მას ზედმეტსახელად ,,მგელი" შეარქვეს, რადგან პეტრე ფულონი ქალკედონის მსოფლიო საეკლესიო კრებას გამოქცევია.

ძველი ქართული წყარო ასე აფასებს პეტრე ფულონის პიროვნებას: ,,მოძღვრებასა უსჯულოსა პეტროს მკაწვრალისასა, რომელი იღებვიდა წუერსა ოქროთა რომელი აღვიდოდა საყდარსა ცა ზედა ანტიოქიელთა, წმიდა მამათა მიერ შეიჩვენა და განიკვეთა საყდრისაგან თვისისა და განიდევნა და მიერ მოიწია

სომხითად... და მოუწოდა მან ნეტარსა მიქაელს კათალიკოზს ქართლისასა, რათა ანუ სჯულსა მისსა ეზიაროს ხოლო ღვთივ განხმობილმან მიქაელ უპყრა სახელსა და შთამოიზიდნა ძლიერად და შთამოითრია და ქუეყნად დააკუეთა და სცა ქვითა მით, რომელ აქუნდა ქუდსა მას შინა მისსა განტვინა უღმრთო.“ **(Меллкисет-Вековь,1917:93-95).** ამ ცნობით მიქაელი მართლმადიდებლობის დამცველად, პეტრე ფულონი კი მწვალებლად არის წარმოდგენილი, როგორც მელქისეთ-ბეგი შენიშნავდა: პეტრე მკაწვრელზე გადმოცემა თაობიდან თაობებს გადაეცემოდა საქართველოში და პეტრე მკაწვრელის მიმართ დამოკიდებულება ყოველთვის უარყოფითი იყო, როგორც მწვალებლისა. ამის საფუძველზე წარმოუდგენელია, რომ იგი ქართლის პირველი კათალიკოსის მაკურთხებელი პატრიარქი იყოს.მეცნიერის აზრით მიქაელ მთავარეპისკოპოსს ტახტი 449-472 წლებში ეკავა , აღნიშნულ დათარიღება რეალობას მიახლოებულია და ჩვენც ვიზიარებთ.

კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა პეტრე ფულონის მიერ ქართლის კათალიკოსის კურთხევას დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე: ,,პეტრე ფულონი იყო ერეტიკოსი და ბალსამონის ,,ბატონი პეტრე" ეს პეტრე არ არის, არამედ ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III-ა **(1052-1062).** პეტრე კნაფეას არ მიუცია ქართული ეკლესიისათვის ავტოკეფალია, ეს სავსებით ცხადია, რომ ქართული ეკლესია V საუკუნის შემდეგ მრავალი წლის განმავლობაში ექვემდებარებოდა ანტიოქიის პატრიარქს. ქართულ ეკლესიაში ანტიოქიიდან ინიშნებოდა პატრიარქი მღვდელმოწამე ანასტასის მოღვაწეობამდე 598-610" **(Цинцадзе, 1905:18).** ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ კ. ცინცაძის აზრს იმასთან დაკავშირებით, რომ ერეტიკოსი და მწვალებელი ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ქართული ეკლესიის პირველი მეთაურის მაკურთხებელი, რადგან კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ კათალიკოსად საკურთხებელი კანდიდატი პეტრე, ვახტანგ გორგასალი და კოსტანტინეპოლის პატრიარქი ყველანი მართლმადიდებლები იყვნენ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეუძლებელია კოსტანტინეპოლის პატრიარქ აკაკის, ანტიოქიაში პეტრე ფულონთან გაეგზავნა საკურთხებლად პეტრე, ქართლის პირველი კათალიკოსი. მართებულად შენიშნავს კ. კეკელიძე, რომ პირველი იერარქი

იბერიაში ბიზანტიის კეისარმა გამოგზავნა IV საუკუნეში. ვინაიდან ერთ-ერთი მოტივი მირიანის მოქცევისა იყო ბიზანტიასთან კულტურულ-პოლიტიკური კავშირის განმტკიცება და გაძლიერება ქრისტიანობის თვალსაზრისით **(კეკელიძე, 1957:328)**. ასევე მოხდა V საუკ უნეში, როგორც ამას მეცნიერთა უმრავლესობა მიიჩნევს, კათალიკოსობის დაწესება მოხდა მაშინ, როცა ბიზანტიის იმპერატორი, კოსტანტინეპოლის პატრიარქი და ანტიოქიის პატრიარქი იყვნენ ერთ სარწმუნოებრივ მიმდინარეობაზე და მათთან შეთანხმებით მოქმედებდა წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასალი.

485-488 წლებში პეტრეს კათალიკოსად კურთხევას კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი ეწინააღმდეგება.

კათალიკოსობის დაწესების თარიღის განსაზღვრისას, ივ. ჯავახიშვილმა, კ. კეკელიძემ იმსჯელეს ,,შუშანიკის წამებაში" მოხსენიებულ ,,თავი იგი ეპისკოპოსთაის" შესახებ. ორივე მეცნიერმა ლოგიკურად მიიჩნია, რომ "თავი იგი ეპისკოპოსთაი," ,,მთავარეპისკოპოზსს" ნიშნავს და არა კათალიკოზს. ,,შუშანიკის წამების" ტექსტიდან შემდეგი სიტყვები მართლაც ასე უნდა აიხსნას: ,,მოიწია თავი იგი ეპისკოპოსთაჲ სამოელ და იოვანე ეპისკოპოსი" **(ქართული მწერლობა, 1:241**). მ. საბინინი თავის ნაშრომში ,,საქართველოს სამოთხე" აღნიშნულ აბზაცს ბევრად განსხვავებულად წარმოგვიდგენს: "მოვიდა თავი იგი ეპისკოპოზთა სამოელ პირული, კათალიკოზი და იოანე ეპისკოპოსი" **(საბინინი, 1882:191).** განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ მ. საბინინი საუბრობს კათალიკოსზე, თუმცა სამოელს იგი ,,თავი იგი ეპისკოპოსთაის" და ამასთანავე პირველს უწოდებს. თუკი 475 წელს შუშანიკ დედოფლის მოწამეობრივი აღსასრულის წინ, კათალიკოზი არსებობს, მაშინ გამოდის, რომ კათალიკოსობის დაწესება 475 წლამდე მომხდარა. არსებობს ,,შუშანიკის წამების" რამდენიმე რედაქცია: ქართული და სომხური, ი. აბულაძემ დაადგინა, რომ მ. საბინინს უნდა ესარგებლა H ფონდის №2121 ხელნაწერი, ჩვენამდე მოღწეულია ასევე ორი ნუსხით — ერთი X საუკუნის შატბერდის კრებულში მოთავსებული და XIV-XV საუკუნის ჭელიშური ნუსხა, თუმცა ზოგი ცნობა ემთხვევა ,,შუშანიკის წამების" ცნობებს, ზოგი კი განსხვავდება მათგან. **(ჯანაშია, 1988:9:70**) თუკი ,,შუშანიკის წამებაში" სიტყვა კათალიკოსი გვიანდელ პერიოდში გადაწერის

დროს ჩამატებული არ არის, მაშინ უდავოა, რომ 475 წლისათვის ქართლში კათალიკოსის ინსტიტუტი უკვე არსებობს. მ. საბინინი თავის წინასიტყვაობაში გვაუწყებს, რომ ,,საქართველოს სამოთხის" მასალები შეკრიბა ს აქართველოს სხვადასხვა მონასტრებში, ასევე პეტერბურგის, მოსკოვის და რუმიანცევის ხელნაწერთა ფონდებში და ნაწილი მასალებისა შეუკრებია ქართველ ბატონიშვილებთან: "რომელთაგან აღმოვიღე და შეუცვლელად დავბეჭდე". ამ საკითხთან დაკავშირებით ექვთიმე თაყაიშვილი შენიშნავდა: ,,საბინინის გამოცემის ,,პირველი კათალიკოზი" ნაგვიანევათ ჩამატე ბული გლოსაა და, როგორც აგეთი, პირველი კათალიკოსის ვინაობის გამოსარკვევად ვერ გამოდგება. "(**თაყაი-შვილი,1913:82)**

ავტოკეფალიის საკითხზე იმსჯელა ცნობილმა მეცნიერმა თ. ჟორდანიამ, რომელმაც ძალზე განსხვავებული ფაქტები წარმოადგინა.

თედო ჟორდანია მიიჩნევდა, რომ ქართულ ეკლესიაში კათალიკოსობა დაწესდა 460 წლის ახლო ხანებში, ვახტანგ გორგასლის მეფობის და იმპერატორ ლეონ დიდის მოღვაწეობის დროს. ჟორდანია იმოწმებს 1892 წელს მოსკოვში გამოცემულ ნ. დურნოვოს ნაშრომს "ИЕРАРХИЯ ВСЕРОССИЙСКОЙ ЦЕРКВИ", რომელშიც შემდეგი ცნობაა დაცული: 458 წელს იმპერატორ ლეონ დიდის და კოსტანტინეპოლის წმიდა პატრიარქის ანატოლის (**449-458)** მოღვაწეობის პერიოდში, გადაწყდა რათა ქართულ ეკლესიას ჰყოლოდა დამოუკიდებელი ეკლესიის მეთაური **(ЖОРДАНИЯ, 1905:2, 3).** თ. ჟორდანიას აზრით ეს ცნობა შესაბამისობაში მოდის ძველ ქართულ წყაროებთან. ნ. დურნოვოს ნაშრომი კიდევ ერთ განსხვავებულ ცნობას გადმოგვცემს, 488 წლის ახლო ხანებში ანტიოქოს მონოფიზიტი პატრიარქის მემკვიდრემ, შემდგომმა პატრიარქმა პალადიმ თითქოს აკურთხა ქართული ეკლესიის პირველი კათალიკოსი. თეოდორ ბალსამონისა და რუსული საეკლესიო იერარქიის ცნობები სავსებით ბუნდოვანს ხდის საკითხს, მიიჩნევდა თ. ჟორდანია. მთავარი წინააღმდეგობა კვლავ მრწამსის საკითხია. თუკი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი კოსტანტინეპოლის პატრიარქ წმიდა ანატოლის პატრიარქობისას გადაწყდა, ალბათ ლოგიკურია, რომ კათალიკოს პეტრეს კურთხევა, მისი მომდვენო პატრიარქის წმიდა გენადი კოსტანტინეპოლელის (**458-471**) წლებში აღსრულებული ყო, როდესაც ანტიოქიის

საპატრიარქო ტახტზე მარტირიუსი იჯდა. როგორც თ. ჟორდანია შენიშნავს — ქართული ტრადიციით და ,,ქართლის ცხოვრების“ ცნობითაც პეტრეს კათალიკოსად ხელდასხმა ბიზანტიის იმპერატორ ლეონ დიდის წლებში აღსრულდა. საეკლესიო წესების მიხედვით პეტრეს კათალიკოსად ხელდასხმა არ შეიძლებოდა მომხდარიყო მონოფიზიტი მწვალებელი პატრიარქის პეტრე ფულონის მიერ, ანდა მისი მემკვიდრე, ასევე მონოფიზიტი პატრიარქის პალადის (496-505) მიერ. კათალიკოს პეტრეს და სამოელის ქართლში ჩამოსვლის შემდეგ ვახტანგ მეფე აშენებს სვეტიცხოვლის ქვითკირის ახალ ტაძარს, სადაც დაიწყებს მოღვაწეობას ქართლის პირველი კათალიკოსი. სამოელი კი სამთავროს საეპისკოპოსო ტაძარში იწყებს მოღვაწეობას. ამის შემდგომ ვახტანგ მეფე თორმეტ ეპისკოპოსს შემდეგ კათედრებში განააწილებს: კლარჯეთში, არტაანში, ჯავახეთში, მანგლისში, ბოლნისში, რუსთავში, ნინოწმინდაში, ჭერემს, ჩელეთს, ხორნაბუჯში, აგარაკს და ,,შემდგომად მისსა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა და დასუა ეპისკოპოსი". დასახელებული საეპისკოპოსოებიდან ნაწილი არსებობდა კათალიკოსის ჩამოყვანამდე, ნაწილი კი კათალიკოსის ჩამოყვანის შემდეგ, ვახტანგ მეფემ ააშენა ახალი ტაძრები და დასვა იქ ეპისკოპოსები. სვეტიცხოვლის აგებასა და ახალი საეპისკოპოსო ტაძრების აგებას საკმაო პერიოდი დასჭირდებოდა, რასაც ადასტურებს კიდევაც ,,ქართლის ცხოვრება". ,,და ვითარცა წარხდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, მოკუდა ხოსრო, მეფე სპარსთა, და დაჯდა მის წილ ძე მისი ხუასრო". როგორც ჯუანშერი გვაუწყებს, ვახტანგ მეფის მიერ განხორციელებული საეკლესიო რეფორმის შემდეგ გავიდა ,,ჟამნი რაოდენნიმე" და ამის შემდეგ გარდაიცვალა სპარსეთის შაჰი პეროზი (459-484). ჯუანშერი შეცდომით პეროზს მეფეს ხუასროს უწოდებს. პეროზ შაჰი გარდაიცვალა 484 წელს, სავარაუდოდ საეკლესიო რეფორმა 484 წლამდე უნდა მომხდარიყო. საინტერესოა მღვდელ პოლიევქტოს კარბელაშვილის მოსაზრება ქართლის პირველი კათალიკოსის პეტრეს წარმომავლობასთან დაკავშირებით. პეტრე I 472-510 წლებში კაპადოკიე ლი ქართველი მღვდელი... პეტრემ დიდი ამაგი დასდო ბიზანტიის იმპერატორს ლეონს, რომლის საიდუმლო მინდობილობა ვახტანგთან მშვენივრად შეასრულა (კარბელაშვილი, 1903:33). შემთხვევით არ არის, რომ პოლიევქტოს კარ ბელაშვილიც კათალიკოსობის დაწესებას იმპერატორ ლეონს უკავშირებს, თუმცა საიდან

ისარგებლა ცნობა პეტრეს წარმომავლობის შესახებ, უცნობია. თანამედროვე ეტაპზე იგივე აზრს იზიარებს პეტრეს წარმომავლობასთან დაკავშირებით ისტორიკოსი ვ. გოილაძე.

ვფიქრობთ, ძალზე საინტერესოა აღნიშნული მოსაზრება, რადგან როგორც ცნობილია ქართველი ერის განმანათლებელი წმიდა ნინო და ასურელი მამები, როგორც მიიჩნევენ, კაპადოკიელები იყვნენ.

აქვე უნდა შევეხოთ ივანე ჯავახიშვილის ერთ მოსაზრებას, ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲს" 170-წლიან პერიოდდთან დაკავშირებით. როგორც დიდი მეცნიერი მიიჩნევდა, წმიდა ნინოს შატბერდულ ცხოვრებაში ქართლის მოქცევის თარიღად 344 წელი გამოდის, კათალიკოსობის დაწესების წელიწადის გამოანგარიშების დროს 344+169=513 წელს მივ იღებთ, ამ დროს კი ვახტანგ მეფე უკვე გარდაცვლილი იყო. მაგრამ, თუკი ქართლის მოქცევის მატიანეს 311 წელი ამაღლებიდან კი არა ქრისტეს შობიდან იქნება ათვლილი, მაშინ კათალიკოსობის დაწესების თარიღი 470-471 წელზე მოდის და ვახუშტის დასახელებულ თარიღს უახლოვდება **(ჯავახიშვილი I, 1979:385).**ამავე საკითხს ვახტანგ გოილაძეც ეხება თავის ნაშრომში ,,თუ რატომ არ ითვალისწინებს კათალიკოსობის თარიღის დადგენისას 170-წლიან პერიოდს ვახუშტი ბატონიშვილი და რის საფუძველზე გამოაქვს 470-471 წელი გაუგებარია". კიდევ ერთი საინტერესო საკითხი, 491 წელს ჯუანშერი იხსენიებს პეტრეს ქართლის კათალიკოსად ,,იორსა ზედა" ბრძოლისას. თუკი 488 წელს დაიკავა ქართლის ეკლესიის საკათალიკოსო ტახტი, ამ დროს უკვე დასრულებული იყო სვეტიცხოვლისა და სხვა მრავალი ტაძრის მშენებლობა, რაც თავისთავად სამ წელიწადში შეუძლებელი იყო, რადგან ამ პერიოდში ვახტანგ მეფეს საომარი ოპერაციები ჰქონდა ირანთან. ვფიქრობთ, ქართულმა ეკლესიამ ავტოკეფალია მოიპოვა წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის და ბიზანტიის იმპერატორ ლეონ დიდის მოღვაწეობის პერიოდში 468-470 წლებში, მაშინ, რ ოდესაც კოსტანტინეპოლის პატრიარქი წმიდა გენადი **(457-471)** და ანტიოქიის პატრიარქი მარტირიუსი **(459-470)** ყველანი მართლმადიდებლები იყვნენ. ასევე ანტიოქიაში წარგზავნილი პეტრე და სამოელიც მართლმადიდებელი სარწმუნოების მატარებელნი იყვნენ. ამავე პერიოდიდან დაარსდა 12 საეპისკოპოსო, რომლ ის გარეშეც ადგილობრივ ეკლესიას

არ შეეძლო ფუნქციონირება.

რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ქართული ეკლესიის მეთაურს არ მიუღია ხელდასხმა მონოფიზიტ პატრიარქისაგან. ისტორიკოს გიორგი მამულიას თავის ნაშრომში მეტად საყურადღებო ცნობა აქვს მოხმობილი: ,,ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასიუს I-ის დროს შედგენილი ნოტაცია (570 წ.), რომელიც, ჩამოთვლის რა აღნიშნულ პერიოდში ანტიოქიის საყდრისადმი დამოკიდებულ იერარქებს, არსად არ ასახელებს ქართლის კათალიკოსს.“**(მამულია.1992:81**). ვფიქრობთ ეს ცნობა კიდევ უფრო ამყარებს ვახტანგ გორგასლის დროს ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების სანდოობას.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის დამსახურება იყო. მის მიერ გატარებულმა საშინაო თუ საგარეო ღონისძიებებმა განაპირობა ის ფაქტი, რომ ქართულ სახელმწიფოს სათანადო ანგარიშს უწევდა, როგორც ბიზანტიის იმპერია, ასევე ირანი. გაძლიერებული ქრისტიანული სახელმწიფოს დღის წესრიგში დადგა საკითხი, რათა მას ჰყოლოდა დამოუკიდებელი ეკლესიის მეთაური, რომელიც თანასწორი იქნებოდა იმ პერიოდში არსებული სხვა ეკლესიების მეთაურებისა. როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ანტიოქიის საპატრიარქო ვერ შეეგუა ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობას და შემდგომში რამდენჯერმე იყო მცდელობა ჩვენი ეკლესიის უფლებების შელახვისა, რასაც წინ აღუდგა არაერთი ქართველი მოღვაწე. აღსანიშნავია, რომ ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის V საუკუნეში მოპოვებას, წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის მეფობის პერიოდში, იზიარებენ უცხოელი მეცნიერებიც. ჯერ კიდევ 1966 წელს დ. მარშალ ლანგი თავის ნაშრომში ,,THE GEORGIANS"ღნიშ ნავდა: "საქართველოს მეფე ვახტანგ გორგასალმა მოუპოვა დამოუკიდებლობა და ავტოკეფალია ქართულ ეროვნულ ეკლესიას, მის დროს არჩეული იქნა კათალიკოსი" **(MARSHALL LANG, 1966:99).** ქართული ეკლესიის თავდაპირველ ურთიერთობაზე ბერძნებთან საუბრობს ვ. ალენი თავის წიგნში ,,HISTORY OF THE GEORGIAN PEOPLE". ,,ქართული ეკლესია ყოველთვის მჭიდრო კავშირში იყო საბერძნეთთან. ქართველი ბერები მრავლად იყვნენ სირიასა და საბერძნეთში. საქართველოს ეკლესია თავდაპირველად ექვემდებარებოდა ანტიოქიის საპატრიარქოს" **(ALLEN, 1932:269).**

მნიშვნელოვანია, რომ არაქართველი მეცნიერებიც აღიარებენ ქართული ეკლესიის თავდაპირველ დამოკიდებულებას ანტიოქიის საპატრიარქოზე, V საუკუნიდან კი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ V საუკუნეში რო მის იმპერიის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა ხუთი საპატრიარქო. ამის პარალელურად ქართულ სახელმწიფოშიც გაჩნდა აუცილებლობა, რათა ქართულ ეკლესიასაც ჰყოლოდა თავისი დამოუკიდებელი მეთაური, რომელიც აღასრულებდა ყველა აუცილებელ წესსა და რიგს, რომელიც უნდა აღსრულებულიყო დამოუკიდებელ ავტოკეფალურ ეკლესიაში. გარკვეული დროის მანძილზე კათალიკოსებად ბერძნები იგზავნებოდნენ ბიზანტიიდან, თუმცა დაახლოებით ერთი საუკუნის შემდეგ ქართულმა ეკლესიამ ანტიოქიასთან ამგვარი დამოკიდებულება გააუქმა და VI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართლის კათალიკოსის ტახტს უკვე ქართველები იკავებდნენ. ქართლის პირველი კათალიკოსი იყო პეტრე, რომელმაც ხელდასხმა მიიღო ანტიოქიის პატრიარქისაგან. პეტრე კათალიკოსის ხელდასხმა განხორციელდა ქართლის მეფე ვახტანგ გორგასლისა და ბიზანტიის იმპერატორ ლეონის შეთანხმებით, ხოლო უშუალოდ კურთხევა აღასრულა ანტიოქიის პატრიარქმა, კოსტანტინეპოლის პატრიარქთან შეთანხმებით. რაც მთავარია, ოთხივე პირი, რომლებმაც მთავარი როლი შეასრულეს ამ უდიდეს საქმეში, იყვნენ მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ასეთი შეთანხმებული, მიზანმიმართული გადაწყვეტილება არ აღსრულდებოდა. პეტრე კათალიკოსის კურთხევას ხელი შეუწყო ასევე ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურმა სიძლიერემ და წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის დიდმა საერთაშორისო ავტორიტეტმა. ბიზანტიასთან მიმართებით ვახტანგ მეფის საეკლესიო თუ საერო საკითხებში მჭიდრო კავშირმა ხაზი გაუსვა ქართული სახელმწიფოსა და ქართული ეკლესიის მართლმადიდებლურ ორიენტაციას, რაც სავსებით კანონზომიერი და ლოგიკური იყო. შემდგომ საუკუნეებშიც ქართული სახელმწიფოსა და ეკლესიის განვითარება სწორედ ამ მიმართულებით განხორციელდა. ჩვენი აზრით, არ არის მართებული ის ვარაუდი, რომლის მიხედვითაც თითქოს ქართლის პირველი კათალიკოსის ხელდასხმა ანტიოქიის მონოფიზიტმა, მწვალებელმა პატრიარქმა პეტრე ფულონმა აღასრულა. საქართველოს

სამოციქულო ეკლესია, თავისი არსებობის მანძილზე, მუდამ მართლმადიდებელი სარწმუნოების ერთგული დამცველი იყო. შემდეგ საუკუნეებში საქართველოს ეკლესია სრულიად გათავისუფლდა და ანტიოქიის საპატრიარქოსთან მას უკვე არავითარი დამოკიდებულება აღარ გააჩნდა.

I.2. მსოფლიო საეკლესიო კრებების მიერ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობა

V საუკუნეში წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის დროს მოპოვებული ავტოკეფალია, როგორც ქართული წყაროებიდან ჩანს, არ იყო სრულყოფილი. ამ ფაქტზე ისიც მეტყველებს, რომ დაახლოებით VI საუკუნის 20-იან წლებამდე ქართულ ეკლესიას ბერძენი ეროვნების სასულიერო მოღვაწეები მართავდნენ. საქართველოდან კვლავ ბიზანტიის იმპერატორს უკავშირდებიან, როგორც IV საუკუნეში, წმიდა ნინოს პერიოდში მოციქულთა სწორ კონსტანტინე დიდს და V საუკუნეში — ლეონ დიდს, ამჯერად ითხოვეს იუსტინიანესაგან ქართველთა, "რათა დასხდებოდენ კ-ზად ნათესავნი ქართველნი. რამეთუ მოვიდოდიან კათალიკოსნი საბერძნეთით, ხოლო იუსტინიანემ დაწერა წიგნი და დაბეჭდა თვისითა ბეჭდითა ესრეთ, რათა დასხდებოდნენ ეკლესიათა და მღვდელმთავართა ზედა" **(ქ. ცხ. I:207).** ჯუანშერის ეს ცნობა არ უნდა იყოს რეალობას მოკლებული, რადგან ქართული ეკლესიის სტრუქტურულ ჩამოყალიბებასთან ერთად დღის წესრიგში დადგებოდა საკითხი, რომ ქართული ეკლესია ეროვნებით ქართველს ემართა. იუსტინიანემ ქართველების თხოვნა დააკმაყოფილა, დაწერა ბრძანება, რომელიც სამეფო ბეჭდით დაბეჭდა და ამის შემდეგ ქართველებს კათალიკოსებად კურთხევის ნება მიეცათ. საეკლესიო წესების მიხედვით იმპერატორ იუსტინიანეს ეს ბრძანება კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან უნდა შეეთანხმებინა, თუმცა ჯუანშერი ამის შესახებ არაფერს გვეუბნება. ამის შემდეგ ჯუანშერი გვაუწყებს, რომ "მოკუდა კათალიკოსი ჩერმაგ, და ამანვე ფარსმან მეფემან დასვა საბა. აქათგან არღარა მოიყვანებდეს კათალიკოსსა საბერძნეთით, არამედ ქართველნი დასხდებოდეს, წარჩინებულთა ნათესავნი" **(იქვე:207).** ჯუანშერი ასახელებს პირველ ქართველი კათალიკოსის სახელს და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საბას შემდგომ საბერძნეთიდან აღარ ხდებოდა კათალიკოსის მოყვანა. აღსანიშნავია, რომ კათალიკოსის ტახტს ქართველი წარჩინებული გვარის წარმომადგენლები იკავებდნენ. კათალიკოსის ტახტზე ქართველი წარჩინებულების ასვლა კიდევ ერთი დიდი ნაბიჯი იყო ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის სრულყოფის გზაზე. საეკლესიო

კანონმდებლობის მიხედვით აუცილებელი იყო, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალური უფლებები მსოფლიო საეკლესიო კრებას ეღიარებინა. პირველი ქართველი კათალიკოსის — საბას მოღვაწეობას 523-552 წლებით ათარიღებენ. "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით კათალიკოსი საბა ფარსმან მეფის მოღვაწეობის დროს ასულა ტახტზე. "მეფობდა ფარსმან VI, კაცი კეთილ -გონიერი და ღვთის მოყვარე, იგი ეცადა აგრეთვე, რომ საქართველოს ეკლესია სრულიად გაენთავისუფლებინა გარეშე ეკლესიათა დაქვემდებარებისაგან. იმპერატორის ნებაყოფლობით დაწესდა დანიშვნა საქართველოს კათალიკოსთა ქართველთაგან და "არღარა მოიყვანებდეს საბერძნეთიდამ" **(ჯანაშვილი, 1886:43).** შევნიშნავთ, რომ კათალიკოს საბას მოღვაწეობის დროს ქართლში ფარსმანის მეფობა საეჭვოა, რადგან ამ დროისათვის ქართლში მეფობა გაუქმებული იყო. უდავოა, რომ, როდესაც საქართველოში გაიშალა ფართო სამონასტრო ცხოვრება, აუცილებელი გახდა, რათა ქართული ეკლესია ქართველი ეროვნების იერარქს ემართა. მ. საბინინი თავის ნაშრომში "История Грузинской церкви" აღნიშნავს: ,, ქართველი კათალიკოსები წმიდა პეტრედან მოყოლებული კათალიკოს საბას მოღვაწეობამდე ყველანი ბერძნები იყვნენ და ანტიოქიის პატრიარქისაგან იღებდნენ თანხმობას ტახტზე ასვლისას. გაუთავებელი სახელმწიფო გადატრიალებებისა და იმდროინდელი ბიზანტია-სპარსეთის ომის გამო, თუ რომელიმე კათალიკოსი გარდაიცვლებოდა, კათალიკოსის ტახტი ცარიელი რჩებოდა, რაც ძალზე არასახარბიელო ვითარებას ქმნიდა საქართველოს ეკლესიის საერთო ვითარებისთვის. ფარსმან VI-მ ითხოვა იმპერატორისაგან, რათა ქართველებს ჰყოლოდა თავისი კათალიკოსი. იმპერატორმა იუსტინიანემ გამოსცა სათანადო სიგელი და სამუდამოდ მიეცათ ნება ქართველებს ჰყოლოდათ თავიანთი არჩეული კათალიკოსი, ხოლო აღმოსავლეთის ყველა ქრისტიანულმა ეკლესიამ აღიარა თავის თანასწორად და დამოუკიდებლად ქართლის ეკლესიის კათალიკოსი თავისი წოდებულებით“ **(Сабинин, 1877:100–101).**

აღნიშნული ცნობები ძალზე საგულისხმოა და მნიშვნელოვანია, თუმცა მ. საბინინი წყაროს არ უთითებს. 1905 წელს ავტოკეფალიისადმი მიძღვნილ ნაშრომში თ. ჟორდანია ამ საკითხზე უფრო ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის.,,იუსტინიანე დიდმა განსაკუთრებული ქარტიით ნება მისცა ქართველებს, რათა კათალიკოსი აერჩიათ

ადგილობრივი მოსახლეობიდან, მაგრამ ქართველები კათალიკოსის საკურთხებლად ძველებურად მაინც ანტიოქიაში მიემგზავრებოდნენ. ავტორი ცნობილი ნაშრომისა "Иерархия всеросиской церкви" აღნიშნავს, რომ ეს ფაქტი მოხდა 542 წელს პატრიარქ მინას მოღვწეობის დროს“ **(Жордания, 1905:5)**. როგორც ქვემოთ აღვნიშნეთ, იუსტინიანე დიდი დამოუკიდებლად ასეთ ქარტიას ვერ გამოსცემდა, დასახელებული პატრიარქი მინა არის იუსტინიანე დიდის **(527-565)** თანამედროვე კონსტანტინეპოლის წმიდა პატრიარქი მინა **(536-552).** აღსანიშნავია, რომ ზემოთ დასახელებული მეფეები თუ საეკლესიო მოღვაწეები ერთმანეთის თანამედროვენი არიან და "ქართლის ცხოვრება" სავსებით რეალურ ამბავს გადმოგვცემს. შევნიშნავთ, რომ ამ შემთხვევაშიც ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის საკითხი კვლავ მართლმადიდებელ იმპერატორსა და კონსტანტინეპოლის წმიდან პატრიარქს უკავშირდება. ანტიოქიის პატრიარქის მიერ ქართლის კათალიკოსის ხელდასხმის შესახებ, ეპისკოპოსი ზოსიმე შიოშვილი აღნიშნავს: "ანტიოქიელი პატრიარქის მიერ საქართველოს ეკლესიის კათალიკოსთა კურთხევა არც ისე უნდა იქნას გაგებული, როგორც ქართული ეკლესიის ანტიოქიელისადმი დამოკიდებულება. ჩვენ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ანტიოქიის ეკლესია სულიერი მშობელია ქართული ეკლესიისა. კათალიკოსის ანტიოქიელისაგან დადგენაში ჩვენ უნდა დავინახოთ დედა ეკლესიის ახალნერგ ეკლესიაზე ზრუნვა" **(ჯვარი ვაზისა, 1990, №1:39).** პირველ ეტაპზე ეს მართლაც ასე იყო და შესაძლოა დავეთანხმოთ ეპისკოპოს ზოსიმეს, თუმცა შემდგომ პერიოდში განვითარებული მოვლენების გაანალიზებისას, ანტიოქიის ეკლესიის მესვეურთა ქმედებებს ქართული ეკლესიის მიმართ ზრუნვას ნამდვილად ვერ ვუწოდებთ.

თ. ჟორდანია ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ XII საუკუნის ცნობილი საეკლესიო კანონისტი თ. ბალსამონი (შემდგომში ანტიოქიის პატრიარქი) ადასტურებს აზრს, იუსტინიანეს პერიოდში ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების შესახებ: "იუსტინიანემ დააარსა რამდენიმე ავტოკეფალური ანუ დამოუკიდებელი ეკლესია და მათ შორის ივერიის ეკლესიაც **(Жордания,1905:6).** აღნიშნული ცნობა თ. ჟორდანიას ამოღებული აქვს 1620 წელს პარიზში გამოცემული ნაშრომიდან "Canones S.S. Apostolorum". უდავოა, რომ ამ დროს მოხდა ადრე მიღებული გადაწყვეტილების

დადასტურება, რადგან ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქებმა და მსოფლიო საეკლესიო კრებამ არაფერი იცოდა. ვფიქრობთ, ქართულ ეკლესიაში VI საუკუნის შუა ხანებში მომხდარი მოვლენები სავსებით კანონზომიერი იყო, ქართული ეკლესია ეტაპობრივად ვითარდებოდა. ამჯერად მან უფლება მიიღო კათალიკოსის ტახტზე ქართველი დიდგვაროვნები ასულიყვნენ, თუმცა გარკვეული ვალდებულებები ქართულ ეკლესიას ანტიოქიის ეკლესიასთან კვლავ ჰქონდა, რაც შემდგომ საუკუნეებში გამოიკვეთა კიდეც. "მოქცევაჲ ქართლისაჲ" გვაუწყებს, რომ კათალიკოსები მცხეთის ორი სახლის წარმომადგენლები ხდებოდნენ. "ამის შემდგომად მეფობდა ფარსმან სხუა და კათალიკოზი იყო და საბია მკვიდრი მცხეთელი და აქაითგან ორთა სახლთა აღიღეს კათალიკოზობაჲ მცხეთელთა მკვიდრთა" **(შატბერდის კრებული; 1979:326).** სამწუხაროდ, ქართული წყარო უფრო კონკრეტულ ცნობებს არ გვაწვდის იმასთან დაკავშირებით, თუ რა გვარის წარმომადგენლები ადიოდნენ ქართლის კათალიკოსის ტახტზე. ჯუანშერის თხზულებაში იმ პერიოდის რეალური მოვლენები აისახა.

აღსანიშნავია, რომ "ქართლის ცხოვრება" თანმიმდევრობით ეხება იმ პროცესებს, რასაც ადგილი ჰქონდა მსოფლიო ეკლესიაში. "ოცდამეექუსესა წელსა იუსტინიანეს მეფობისასა იქმნა კრება მეხუთე, ას სამეოცდახუთთა წმიდათა მამათაგან, ქრისტეს აქეთ ფკზ, კონსტანტინეპოლის, ვიგილიოს წმიდისა ჰრომთა პაპისა-ზე, რომლისა წინამძღუარ იყვნეს ევტიქიოს კოსტანტნეპოლელი, აპოლინარი ალექსანდრიელი, დომნოს ანტიოქიელი, სტეფანოს, გიორგი და დამიანოს ეპისკოპოსნი" **(ქ. ცხ.I:215).** თარიღის გარდა ჯუანშერი ზედმიწევნით სიზუსტით გვამცნობს მეხუთე მსოფლიო საეკლესიო კრების წარმომადგენელთა ვინაობას და ჩამოთვლის იმ პირთა სახელებს, რომელთა მწვალებლური მოძღვრებაც დაგმო და შეაჩვენა კრებამ. ბ. დიასამიძე მიიჩნევს, რომ 553 წელს კონსტანტინეპოლის V მსოფლიო საეკლესიო კრებას დაესწრენ პეტრას, ფაზისისა და სებასტოპოლისის ეპისკოპოსები. მაგრამ როგორც მიტროპოლიტი ან. ჯაფარიძე აღნიშნავს, მეხუთე მსოფლიო კრების ხელისმომწერთა სიაში ამ ეპისკოპოსთა ხელისმოწერები არ არსებობს **(ჯაფარიძე,2003:265).** საქართველოს სამოციქულო ეკლესია ყოველთვის იმ პროცესებში იყო ჩართული, რაც

ითვალისწინებდა მართლმადიდებელი სარწმუნოების უმწიკვლოდ დაცვას და აღიარებას. ამისი ნათელი მაგალითია თუნდაც მეხუთე და მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრებების დადგენილებათა აღიარება და ჩანართების სახით მათი წარმოდგენა ჯუანშერის თხზულებაში. ჯუანშერი გადმოგვცემს, რომ კათალიკოს თაბორის გარდაცვალების შემდეგ კათალიკოსის ტახტი სამოელს დაუკავებია, ამის შემდგომ გასულა გარკვეული დრო და მოუწვევიათ მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრება. მცხეთის კათალიკოსი თაბორი დაახლოებით 629-634 წლებში მოღვაწეობდა, ხოლო მომდევნო კათალიკოსი სამოელი — 634-640 წლებში. ამის შემდგომ გადის დაახლოებით 40 წელი და იწვევენ მსოფლიო საეკლესიო კრებას. კრებაზე დაგმობილი იქნა მონოთელიტობის სახელით ცნობილი ერესი და მიღებული იქნა დოგმატი რომის ეკლესიის მრწამსი ქრისტეში ორი ნების და ორი მოქმედების შესახებ. VI მსოფლიო საეკლესიო კრება მიმდინარეობდა 680 წლის 7 ნოემბრიდან 681 წლის 19 სექტემბრის ჩათვლით ტრულის სახელის მქონე იმპერატორის სასახლეში. სულ გაიმართა 18 სხდომა, საიდანაც 12 სხდომას თვით იმპერატორი კოსტანტინე პოგონატი დაესწრო. კრების მონაწილე ეპისკოპოსთა რიცხვი 170 იყო. (**Карташев; 2002:546).** 7 ნოემბრის სხდომას ესწრებოდნენ რ ომის პაპის აღათონის წარმომადგენლები მღვდლები თეოდორე, გიორგი და დიაკონი იოანე, ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი გიორგი. რომის ეკლესიების წარმომადგენლებმა დიოთელიტობის დასაცავად მოიყვანეს მაგალითები. გიორგი კონსტანტინეპოლელი დაეთანხმა აღათინ პაპისა და 125 დასავლელი ეპისკოპოსის წერილებს. მაკარი ანტიოქიელმა კატეგორიული უარი განაცხადა დითოელიტობის მიღებაზე. კრებას არ ჰქონდა მაკარის გულითადი სინანულის იმედი, რის გამოც მის ადგილზე თეოფანე აირჩიეს. **(ბოლოტოვი, 2009:626).**

ახლა შევადაროთ რამდენად შეესაბამება "ქართლის ცხოვრების" ცნობები ზემოთდასახელებულ მონაცემებს. "იქმნა კრება მეექუსე, რ˜ო წმიდათა მამათა კონსტანტინეპოლის შინა, მეათცამეტესა წელსა პოლონატი კოსტანტინეს მეფობისასა, რომელი იყო მამა იუსტინიანესი, რომლისა წინამძღუარი იყვნეს თეოდორე და გიორგი ხუცესნი და იოანე დიაკონი, ადგილის-მცველნი აღათონ ჰრომთა პაპისანი, და გიორგი კონსტანტინეპოლელი, თეოფანე ანტიოქიელი. ამის კრებისა მიერ

ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა, და აკურთხევდეს, მწყსიდეს და განაგებდეს სიმართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა, და სამწსოსა თვსისა ქართლსა გამოღმა-გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წამოვლით მთისა ადგილისათა სვანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულად ოვსეთისა და ყოველსა ზემოქართლსა სამცხე-საათაბაგოს. მისთვის მიგვითვლია საქართველოს ეკლესიანი, მას ჰმონებდნენ და მის ხელ-ქუეშე იყვნენ, და სჯულსა მისსა ერჩდნენ, და მისგან იმწყესებოდნენ და მიგვიცემია ხელმწიფება შეკვრისა და გახსნისა... ხოლო პირველთაგან ანტიოქიის კრებისა მიერ განპატიოსნებული იყო, და ამ კრების მიერ დაგვიმტკიცებია პატრიარქად, რამეთუ ნუ იქმნებიან მიტროპოლიტი, ნუცა ეპისკოპოსი კათალიკოსისა შეუნდობრად." **(ქ.ცხ.I:232).** "ქართლის ცხოვრების" აღნიშნული ჩანართი მრავალ საინტერესო ცნობას გვაწვდის. პირველ რიგში ქართული წყარო ზუსტად გადმოგვცემს VI მსოფლიო კრების მონაწილე ეპისკოპოსთა რაოდენობისა და ამ კრებაზე წარმოდგენილი საეკლესიო პირების შესახებ. ჩანართში საერთოდ არ იხსენიება ანტიოქიის მონოთელიტი პატრიარქი მაკარი, სამაგიეროდ ჩამონათვალში მოხსენიებულია ანტიოქიის მართლმადიდებელი პატრიარქი თეოფანე. სწორედ ამ კრებაზე უმსჯელიათ საქართველოს ეკლესიაზე და გამოუტანიათ გადაწყვეტილება "იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა". "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით VI მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე მიუღიათ გადაწყვეტილება, რომ ყოფილიყო თანასწორ პატივითა და ღირსებით მსოფლიოს წმიდა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიებისა. საინტერესოა ასევე, რომ ჩანართში ქართული ეკლესიის საზღვრებზეც არის საუბარი, რომლის მიხედვით ვგებულობთ, რომ ამ პერიოდში ქართლის კათალიკოსის იურისდიქციაში მთელი საქართველო შედიოდა. შედიოდა თუ არა ამ პერიოდში მცხეთის კათალიკოსის დაქვემდებარებაში დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ზოლში არსებული საეპისკოპოსოები, არ ჩანს.

ზ. ალექსიძე მიიჩნევს, რომ: ,,ჩანართი, მისი ტერმინოლოგიისა და ნაგულისხმევი ისტორიული სიტუაციის მიხედვით, XV ს-ზე ადრეული ხანით ვერ დათარიღ-

დება, თუ საერთოდ სწავლულ კაცთა კომისიის მიერ არ არის შეთხზული.ცნობა VI მსოფლიო საეკლესიო კრების შესახებ, შეითხზა მაკარი ანტიოქიელის 1665 წელს საქართველოში მოგზაურობის შემდეგ და შედეგად.“**(ალექსიძე.2002:321)** ვფიქრობთ აღნიშნული მოსაზრება სინამდვილეს შეესაბამება.

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე მიიჩნევს, რომ VII ს-ის ბოლოსათვის შავი ზღვისპირა ქართული მხარეები ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში არ შედიოდა. საქართველოს ზღვისპირა ნაწილი, ვიდრე ე.წ. "სკანდა შორაპნის" ხაზამდე, კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციას ეკუთვნოდა, თანაც აქ იყო ბერძნულენოვანი საეპისკოპოსოები. **(ჯაფარიძე; 2003:276).**

ცნობაში დასახელებული კრების თარიღი ,,ქრისტეს აქეთ ქ˜ნვ იქმნა კრება მეექვსე" არ არის სწორი. თავისთავად 656 წელს მსოფლიო კრება არ გამართულა. თუმცა ბიზანტიის იმპერატორი კოსტანტინე პოგონატი ტახტზე მართლაც ავიდა 668 წელს და ცნობაში მოტანილი ინფორმაცია "კონსტანტინეპოლს შინა, მეათსამეტესა წელსა პოლონატი კოსტანტინეს მეფობისისა, რომელი იყო მამა იუსტინიანესი" სავსებით სწორია, სწორედ კონსტანტინე პოგონატის მეფობის მეცამეტე წელს 668+13=681 მიმდინარეობდა აღნიშნული კრება. ასევე რეალურია ქართული ცნობა, რომ კოსტანტინე პოგონატი იყო იუსტინიანე II-ის მამა (685-699).ვ. გოილაძე შენიშნავს: ან"ტიოქიის პატ რიარქად ქართულ ცნობაში თუ თეოფანეა დასახელებული, 680 წლის 7 ნოემბერს კრების გახსნას ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი ესწრებოდა, ეს განსხვავება ძენს ქართულ ცნობას სანდოობას და გვარწმუნებს, რომ იგი კრებაზე მიღებული დადგენილების ზუსტი ასლია, დაახლოებით 681 წლის 5 აპრილიდან თეოფანეს ანტიოქიის პატრიარქის ტიტული ჰქონდა და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი კონსტანტინეპოლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ, ჩანს 681 წლის 5 აპრილიდან 16 სექტემბრამდე გამართულ სხდომებზე განიხილა" **(გოილაძე, 1991:191:192)**. როგორც ჩანს ქარ თული წყარო რეალურ ფაქტებს ეყრდნობოდა, რაც აისახა კიდეც ჯუანშერის თხზულებაში. აღნიშნული საკითხი დაფიქსირდა კიდევ ერთ ქართულ ხელნაწერში, რომელიც ექ. თაყაიშვილმა გამოსცა 1913-1914 წ ლებში და "მარტვილის ხელნაწერების" სახელით არის ცნობილი. თხზულების სახელწოდებაა "სიტყვისგებაჲ ლათინთა მიმართ ჩ-ნ

მართლმადიდებელთა მიერ", სადაც ვკითხულობთ: "რამეთუ ესრეთ შესასწავებელ არს ტახტიკონსა შინა კონსტანტინეპოლისასა, ვითარმედ მას ჟამსა წმიდა მეექუსესა კრებასა კოსტანტინე პოლიონატისასა და აღათონ რომთა პაპისა, გიორგი კონსტანტინეპოლისასა და თეოფანე ანტიოქიელისასა და მათ-თანა ასოცდაათთა მამათაგან გაპატიოსნდა კათალიკოზი ქართლისა და ყვეს მამამთავრად და თავისუფლად და უფლად ყოველსა ზედა საქართველოსა: და მერმე ყოვლადვე კრებასა შინა ანტიოქისასა განთავისუფლდა და განპატიოსნდა, რამეთუ არღარავისაგან ხელ ქვეშ არს, არამედ თავისუფალ და მამამთავარი არს" **(თაყაიშვილი, 1913–1914:117).**

აღნიშნული ცნობა პირდაპირ გვაუწყებს, რომ ეს ინფორმაცია "კონსტანტინო-პოლურ ტახტიკონიდან" ყოფილა აღებული, რაც მთავარია იგი "ქართლის ცხოვრების" ჩანართის მსგავსია. "საეჭვო აღარ უნდა იყოს ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალია კონსტანტინეპოლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას რომ დაუდასტურებია" **(გოილაძე, 1991:194).**

ინტერესს იწვევს ერთი საკითხი: "ქართლის ცხოვრების" ჩანართის ცნობა "ხოლო პირველითგან ანტიოქიის კრებისა მიერ გაპატიოსნებულ იყო, და ამ კრებისა მიერ დაგვიმტკიცებია პატრიარქად", "მარტვილურ ხელნაწერების" ცნობით: "და მერმე კვალადვე კრებასა შინა ანტიოქიისასა განთავისუფლდა და განპატიოსნდა, რამეთუ არღარავისაგან ხელ ქვეშ არს, არამედ თავისუფალ და მამამთავარ არს". პირველ ცნობაში ალბათ იგულისხმება თეოფილაქტე ანტიოქიელის 741-751 წლებში ანტიოქიაში გამართული საეკლესიო კრება. უნდა აღინიშნოს, რომ 1903 წელს ალ. ხახანაშვილმა მოსკოვში გამოსცა ქართული ხელნაწერი "Правила VI Вселенского собора". ეს ხელნაწერი ჯერ კიდევ ექვთიმე მთაწმინდელს უთარგმნია ბერძნულიდან XI საუკუნეში. "და თავადმან კოსტანტინე მეფემან თ~სითა ხელითა წითლითა წამლითა სიმტკიცე საღმთოისა მის ძეგლისა დაწერა... ასსამოცდარვა წმიდა რომელნი შეიკრიბნეს კონსტანტინეპოლს ახალსა რომსა კოსტანტინე ღვთისმსახურისა მეფისაზე, ძის წულისა ძისა ირაკლი მეფისა: იყუნეს წინა მძღვარ კრებისა ამის აღათონ პაპა რომისა და გიორგი პატრიარქი კონსტანტინეპოლისა და თეოფანე ანტიოქიისა და სხვანი იგი." **(Хаханов, 1903:5-6).** ქართული ხელნაწერი აქაც თითქმის

იგივე ინფორმაციას გვაწვდის და კრებაზე მოღვაწე მამებსაც იგივე თანმიმდევრობით ჩამოთვლის.

ხელნაწერში განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია მართლმადიდებ–ლობაზე და მის ჭეშმარიტებაზე, თუმცა იქვე იხსენიება პეტრე მკაწვრელი, იგივე პეტრე ფულონი და მისი მწვალებლობა. ,,უსჯულომან მან პეტროზ მკაწვრელმან, ვ˜ა ხაჩეცარი ასწავა ეგრეთვე ესეცა სმენაი მებრ ამის უჯერობისა" **(იქვე:45).** პეტრე მკაწვრელი რომ ქართული ეკლესიის პირველი მეთაურის მაკურთხეველი პატრიარქი იყოს, მას ასე უარყოფითად შემდგომი დროინდელი წყაროები არ მოიხსენიებდნენ. "ესე არს სარწმუნოება მოციქულთა, ესე არს სარწმუნოება მამათა, ესე არს სარწმუნოება მართლმადიდებელთა, ესე სარწმუნოება დაამტკიცენ კათოლიკე ეკლესიასა შინა წმიდამან სამებამან" — ბრძანებს VI მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილება. საუკუნეების განმავლობაში უძველესი ქართული სამოციქულო ეკლესია ამ ჭეშმარიტი სარწმუნოების მატარებელი იყო და ყოველთვის იმ საეკლესიო წესებით სარგებლობდა, რასაც მართლმადიდებელი ეკლესია აღიარებდა. ასე რომ, ძველი ქართული წყაროები ქართული ეკლესიის შესახებ უმნიშვნელოვანეს ცნობებს გვაწვდიან, რაც მთავარია, ცნობები სავსებით რეალური გახლავთ და იმ მოვლენებს გადმოსცემენ, რასაც ადგილი ჰქონდა მართლმადიდებელ ეკლესიაში. "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას საქართველოს ეკლესიისათვის მირონის კურთხევის უფლებაც მიუნიჭებია: ,,ხოლო ოდესცა ენებოს შემზადება და კურთხევა მირონისა, აკურთხოს თვისსა ეკლესიასა." **(ქ.ცხ. I:232).** ამ ცნობის მიხედვით ქართულმა ეკლესიამ მირონის კურთხევის ნებართვა მიიღო. როგორც მიიჩნევენ, მანამდე მირონის კურთხევის უფლება ქართულ ეკლესიას არ ჰქონდა.

787 წელს ნიკეაში გაიმართა მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრება, რომელმაც დაგმო და შეაჩვენა ხატმებრძოლეობის ერესი. მნიშვნელოვანია, რომ იმ 367 ეპისკოპოს შორის, რომლებმაც განიხილეს ხატთა თაყვანისცემის საკითხი, იყო "ქრისტეფორე, ეპისკოპოსი ფასისისა ანუ ტრაპიზონისა." **(კეკელიძე, 1935:28).**

650 წელს ფაზისი, როგორც ბერძნული ტაქტიკონი ადასტურებს, სამიტროპოლიტოდ ითვლებოდა და კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეითი

იყო. თუკი 786 წელს მოხდა ფაზისის დაპყრობა აფხაზეთის მიერ, მაშინ გასაგები შეიქმნება აქაური ეპისკოპოსის უცნაური ტიტულატურაც, ეს ხომ არ მიგვითითებს იმაზე, რომ ფაზისის აღების შემდეგ, ეპისკოპოსმა გადაინაცვლა ტრაპიზონში და მხოლოდ ტრადიციის ძალით კვლავ თავის თავს ფაზისელსაც უწოდებდა. **(ბერძენიშვილი, 1979:186).** გადაჭრით ამ ფაქტის მტკიცება საკმაოდ ძნელია, თუმცა შემდგომ ხანებში მრავლად იყო შემთხვევები, როცა ერთ ეპისკოპოსს ორ სხვადასხვა მხარეში ეკავა თანამდებობა.

როგორც წინათ, VIII საუკუნეშიც ქართველები ტრადიციულად ერთგულნი იყვნენ ქრისტეს მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა, უფრო მეტიც, ქართული ეკლესია ერთადერთი იყო აღმოსავლეთში, რომელსაც არ შეხებია ხატმებრძოლეობის საშინელი მწვალებლობა.

უკვე როგორც ითქვა 681 წლის მსოფლიოს VI საეკლესიო კრებამ მცხეთის კათალიკოსი აიყვანა იმავე პატივსა და ღირსებაში, რომელშიც მსოფლიოს სხვა მართლმადიდებელი პატრიარქები იმყოფებოდნენ. ამასთანავე, ამ დროს ჩვენმა ეკლესიამ მცხეთაში დაიწყო წმიდა მირონის კურთხევა. ეს მოვლენები, რომლებიც ქართულ ეკლესიაში განხორციელდა, სრულიად კანონზომიერი იყო, თუმცა რამდენიმე საუკუნე მაინც დასჭირდა, რომ ქართული ეკლესია ორგანიზაციულად და ადმინისტრაციულად განმტკიცებულიყო და აღმოსავლეთში მართლმადიდებელთა ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენი გამხდარიყო.

თავი II.

ქართველი სასულიერო მოღვაწეების ბრძოლა ავტოკეფალიის შენარჩუნებისათის (VIII-XI საუკუნეებში)

II.1. ავტოკეფალიის აღიარებისათვის ბრძოლა და პატრიარქობის ტიტულის მოპოვება

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების პროცესი, როგორც ჩანს, 681 წელს მსოფლიოს VI საეკლესიო კრებაზე არ დასრულებულა. VIII საუკუნეში იმპერატორ კონსტანტინე კოპრონიმის (741-775) დროს საქართველოდან ანტიოქიაში წარგზავნილი იქნენ ბერები, რომელთაგან ერთ-ერთი იოანე, ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-750) მიერ ნაკურთხი იქნა ქართლის კათალიკოსად. ზემოთ აღნიშნულ ცნობებს გვაწვდიან XI საუკუნეში მოღვაწე ბერები ეფრემ მცირე და ნიკონ შავმთელი, რომლებსაც უსარგებლიათ "ანტიოქიური ქრონოგრაფით". გარკვეული განსხვავებით იმავე ცნობებს იმეორებენ XVII საუკუნის ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი და მომდევნო საუკუნეში მცხოვრები ანტიოქიელი მღვდელი მიქაელ ბრეკი.

თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ იოანეს კათალიკოსად ხელდასხმის შესახებ ძალზე საინტერესო მასალებს შეიცავს სიმონ დე სენ კვენტინის "თათართა ისტორია", რომელიც ბოლო ხანებში თარგმნა ქართულ ენაზე დავით ნინიძემ და, სადაც მრავალი მნიშვნელოვანი ცნობაა დაცული. არაერთმა ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა იმსჯელა ზემოთდასახელებულ საკითხზე, მათ შორის კალისტრატე ცინცაძემ, კირიონ საძაგლიშვილმა, ევსევი. ნიკოლაძემ, ალექსანდრე ცაგარელმა, თედო ჟორდანიამ, ბაბილინა ლომინაძემ. აღნიშნულ საკითხს 1991 წელს ვრცელი ნაშრომი მიუძღვნა ვახტანგ გოილაძემ.

744–750 წლებში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ ქართლის კათალიკოსის კურთხევის შესახებ გვაწვდის ცნობებს, ეფრემ მცირის შრომა "უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა შინა მოიხსენების," რომლის რამდენიმე ხელნაწერი არსებობს. შემდეგი შინაარსისაა ეფრემ მცირეს ქართული თარგმანი: "დღეთა კონსტანტინე სკორის მოსახელისათა, ანტიოქიის პატრიარქობასა ნეტარისა

თეოფილაქტესსა, მოვიდეს ქართლით მოციქულად მონაზონნი ორნი და მოუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტეს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი მკვიდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელ-მოწამისა ანტიოქიელ პატრიარქისა არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი მთავარეპისკოპოსი სიძნელისათვის გზისა, რამეთუ აგარიანთაგან ვერვინ იკადრებს სლვად. ხოლო მან ბჭობითა კრებისათა მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თვისთა თანა მისცა ქართველთა პროტრეპტიკონი, რომელ არს განხსნითი, რათა თვით მათისა საზღვრისა ეპისკოპოსთაგან ხელნი დაესხმოდინ ჟამად-ჟამადსა კათოლიკოსსა ქართლისასა, რაიცა საღმრთომან მადლმან უჩუენოს მათ და რომელი გამოირჩიონ მოყუასთა მის ეკლესიისათა თანადგომითა და წამებითა ეპისკოპოსთაითა წესთაებრ საეკლესიოთა და შეუქმნა მათ აღწერით მოსახსენებელი თავისა თვისისათვის და მუნ შემოკრებულისა კრებისათვის, და ხელთ-დასხმულ ყო ერთი ორთა მათ მისსა მოვლინებულთა მონაზონთაგანი სახელით იოანე მის ჟამისა კათალიკოსად მათდა" **(ეფრემ მცირე, 1959:9).** როგორც ვხედავთ, საქართველოდან ანტიოქიაში გაგზავნილ იქნა ორი მონაზონი, რომლებმაც ანტიოქიის პატრიარქს თავიანთი გასაჭირის შესახებ მოუთხრეს. წყაროში მოხსენიებული არიან იმპერატორი კონსტანტინე კოპრონიმი და ანტიოქიის პატრიარქი თეოფილაქტე, რომლთა დროს ქართლიდან გაიგზავნა მონაზონნი, რომელთაგან ერთ-ერთი, იოანე, ქართლის კათალიკოსად იქნა ხელდასხმული. რეალობას მოკლებულია შემდეგი ცნობა "რამეთუ დღითაგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელ-მოწამისა ანტიოქიელ პატრიარქისა არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი მთავარეპისკოპოსი სიძნელისათვის გზისა". ამასთან დაკავშირებით აყალიბებს აზრს ბ. ლომინაძე: მღვდელ-მოწამე ანასტასში იგულისხმება ანტიოქიის პატრიარქი ანასტასი II (602-610), თითქოს ამ დროიდან შეწყვეტილი იყო ქართველების გამგზავრება აგარიანთაგან გზის სიძნელის გამო, რადგან ანტიოქია არაბებმა დაიპყრეს 635 წელს, ხოლო საქართველოში არაბები გამოჩნდნენ 642-643 წლებში **(ლომინაძე,1999:34).**

შესაბამისად, "ანტიოქიის ქრონოგრაფის" ცნობები ეწინააღმდეგება ასევე ქართულ წყაროებს, თუკი ანასტასი ანტიოქიელის მოღვაწეობიდან თეოფილაქტე

ანტიოქიელის მოღვაწეობამდე "არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი". გამოდის, რომ მთელი 140 წლის მანძილზე ქართულ ეკლესიას კათალიკოსი არ ჰყავდა, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება. ამ ხნის განმავლობაში დაახლოებით 16 კათალიკოსი მოღვაწეობდა მცხეთის საკათალიკოსო ტახტზე. ამასთანავე "ქართლის ცხოვრების" ცნობით VI საუკუნის 20-იანი წლებიდან "არღარა მოიყვანებდეს კათალიკოსსა საბერძნეთით" და ქართლის კათალიკოს საბას მოღვაწეობიდან (დაახლოებით 523 წლიდან) ეკლესიის მეთაურის ტახტზე ქართველები ადიოდნენ.

თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობის პერიოდში ანტიოქიაში ჩატარებულა საეკლესიო კრება, სადაც ქართველებმა მოიპოვეს პროტრეპტიკონი ანუ უფლება, რათა ქართლის კათალიკოსის ხელდასხმა მომხარიყო საქართველოშივე ქართველი მღვდელმთავრების მიერ. მაშასადამე, "თეოფილაქტე ანტიოქიელმა ის დადგენილება თვითონვე დაარღვია, რადგან მან ქართლის კათალიკოსი ამ კრებაზევე აკურთხა, რის საჭიროება სრულებით არ იყო" **(იქვე: 35).**

თეოფილაქტე ანტიოქიელმა ქართველებს "შეუქმნა აღწერითი მოსახსენებელი თავისა თვისისათვის", ხოლო შემდეგ ერთ-ერთი მონაზონი სახელად იოანე კათალიკოსად აკურთხა, თუმცა ყოველივე ამის გამო მათ დაუწესა "რაითა წლითიწლად მოსცემდნდნენ ჟამად-ჟამადთა პატრიარქთა ანტიოქიისათა ათასსა დრაჰკანსა". ეფრემ მცირეს ცნობით ქართველები ათას დრაჰკანს იხდიდნენ ანტიოქიის პატრიარქ იოანე III-ის (996-1021) მოღვაწეობამდე. ბიზანტიის იმპერატორ ბასილი II-ის (976-1025) დახმარებითა და ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე II-ის სურვილით, საქართველოს ეკლესიის შემოსავალი გადასცემია იერუსალიმის პატრიარქ ორესტის (986-1006). ასევე VIII საუკუნიდან საქართველოში ეფრემის ცნობით დაწესებულა ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიება, ხოლო "უკეთუ გამოჩნდეს წვალებაი, მაშინღა მიავლინებდეს მუნ ექსარხოსსა განხილვად და განმართვად წვალებათა და ცთომათა სულიერთა, ვითარ იგი ნეტარისა თეოდორე პატრიარქისა დღეთა წარივლინა ბასილი ღრამატიკოსი წვალებისათვის აკაკთაისა". როგორც ისტორიკოსმა ვ. გოილაძემ გამოარკვია:

1. ქართული საისტორიო მასალით არ დასტურდება თეოფილაქტეს დროიდან საქართველოში წირვა-ლოცვის დროს ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენება.

2. არავითარი ცნობა არაა XI ს-ის საქართველოში არსებულ მწვალებლობათა გამო ანტიოქიიდან რომელიმე სასულიერო პირის, ანდა ბასილი გრამატიკოსის ჩამოსვლის შესახებ **(გოილაძე, 1991:154).**

ეფრემ მცირეს მიერ ამოღებული ინფორმაცია ,,ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან", მრავალ არარეალურ და ტენდენციურ ცნობას შეიცავს და ხშირად წარმოადგენს უფრო ბერძნების დაუოკებელ სურვილს, რათა შექმნან "კანონიკური საფუძველი" და ქართული ეკლესია თავიანთ დაქვემდებარებაში მყოფად წარმოადგინონ. ამის გამო ეფრემ მცირეს თხზულებაში ბევრი რამ ურთიერთსაპირისპიროდ არის წარმოადგენილი, მიუხედავად ამისა, თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ იოანეს ქართლის კათალიკოსად კურთხევას საეჭვოდ ვერ მივიჩნევთ.

აღსანიშნავია, რომ "ქართლის ცხოვრებაში" მონათხრობი ამბავი მთელი ასი წლით ადრე ადარნასე I-ის ერისმთავრობის (603-639) პერიოდში არის ჩასმული: ,,და მოკუდა კათალიკოსი ბართლომე, და ამან ადარნასემ დასუა კათალიკოსად იოანე" (**ქ. ცხ.I,226).** ეს აშკარა შეცდომაა, რადგან, გარდა ქრონოლოგიური შეცდომისა, აქ ნათლადაა მითითებული, რომ ადარნასე ერისმთავარს დაუსვამს კათალიკოსად იოანე. ჩანართის ტექსტი ოდნავ განსხვავებულია ეფრემ მცირეს თხზულების ტექსტისაგან: "და წარგზავნეს ანტიოქიას და მის თანა მონაზონი ერთი მოციქულთაცა და საკურთხეველთაცა. რამეთუ განწესებულ იყო კურთხევა ანტიოქიით კათალიკოსისა და ვერღარავის ხელეწიფებოდა სვლად გზასა ანტიოქიისასა. ამისთვის დიდი ზრუნვა აქუნდა ქართველთა... ხოლო ამას ანტიოქიის კრებასა შინა გაპატიოსნდა და განთავისუფლდა მათგან კათალიკოსი. რამეთუ ხელქვით აღარ არის პატრიარქთა, აღარც აკურთხევენ, არამედ თვისნი ეპისკოპოსნი აკურთხევენ და მიერითგან განეფინა ქვეყანასა ზედა, ვითარმედ განთავისუფლდა კრებასა შინა ანტიოქიისასა" **(იქვე: 226).** ჩანართში არ არის საუბარი ანტიოქიის პატრიარქიის მოხსენიებაზე და ათასი დრაჰკანის გადახდაზე. პირიქით, ხაზგასმულია, რომ ანტიოქიის აღნიშნულ კრებაზე განთავისუფლდა ქართლის კათალიკოსი და მას უკვე არანაირი ვალდებულება აღარ ჰქონდა ანტიოქიის პატრიარქთან. ,,ქართლის ცხოვრების" ჩანართში საუბარია ასევე ამ პერიოდში იოანე გუთელი ეპისკოპოსის მცხეთაში კურთხევაზე.

"მაშინ უკვე იოანე გუთელი ეპისკოპოსი თვისისა სამწყსოსა და ერისა მიერ მოივლინა ქართლად, და ქართლისა კათალიკოსისა იოანეს მიერ მიიღო ხელდასხმა მცხეთას, რამეთუ მას ჟამსა საბერძნეთისა კერძონი ხატთა ბრძოლისა წვალებასა დაეპყრნეს". აშკარაა, რომ ჩანართის ავტორმა იცის იოანე გუთელის მცხეთაში ხელდასხმის ამბავი, რომ სწორედ ქართლის კათალიკოს იოანეს მიერ განხორციელდა იოანე გუთელის კურთხევა. იოანე ქართლის კათალიკოსი კი სწორედ ის იოანეა, რომელიც თეოფილაქტე ანტიოქიელმა აკურთხა 744-750 წლებში. თ. ჟორდანია მიიჩნევს, რომ ამ ჩანართის ავტორი თეიმურაზ ბატონიშვილია. ეფრემის ჩანართი თითქმის სიტყვა-სიტყვით შეტანილია **(ქართლის ცხოვრებაში, I. გვ.171**)როგორც ეფრემის წერილითგან, მაგრამ არა ვახტანგის მიერ (წინააღმდეგ ექ. თაყაიშვილის რწმუნებისა) არამედ შემდეგ ვახტანგისა, ვგონებ თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ **(ქრონიკები, I. 1892:78).**

ისტორიკოსი ვ. გოილაძე მიიჩნევს, რომ 744-750 წლებში საქართველო ს კათალიკოსად ხელდასხმული იოანე დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) პირველ (ავტოკეფალურ) კათალიკოსად უნდა იქნეს მიჩნეული. მისი მოღვაწეობა 744 წლის შემდგომ ხანაზე მოვა **(გოილაძე, 1991:169,170)**. ეს ვარაუდი გაიზია რა მიტროპოლიტმა ან. ჯაფარიძემ: ,,744-750 წლებში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსად იოანეს ხელდასხმის შესახებ ცნობა, ჩანს, "ანტიოქიურ ქრონოგრაფში" შევიდა და, როცა XI საუკუნეში მას ეფრემ მცირემ მიაკვლია, მთელი საქართველოს ეკლესიაზე გავრცელდა" **(ჯაფარიძე, 2009:506).**

თავდაპირველად ჩვენც ვიზიარებდით აღნიშნულ მოსაზრებას, მაგრამ მომდევნო კვლევებმა გვიჩვენა, თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ ნაკურთხი იოანე შეუძლებელია, აფხაზეთის კათალიკოსი ყოფილიყო.

ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი (1648-1672) შემდეგ ცნობებს გვაწვდის: ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს, აფხაზეთის მეფემ დავითმა ანტიოქიაში ეპისკოპოსად ხელდასასხმელად გაგზავნა რამდენიმე პირი, რომელთაც გზაზე ყაჩაღები დაჰხვდნენ და დახოცეს. ორი მათგანი გადარჩა. ისინი ჩავიდნენ ანტიოქიაში, გზაში მომხდარი მოუთხრეს თეოფილაქტეს და ამცნეს, რომ მათი ქვეყანა ძალიან შეწუხებულია, რომ არ ჰყავთ ისეთი პიროვნება, რომელიც მათთვის

ეპისკოპოსებს აკურთხებს. თეოფილაქტემ მოიწვია კრება, სადაც გადაწყდა, აფხაზეთისთვის დაენიშნათ დამოუკიდებელი კათალიკოსი" (Жузе, 1905:9–10). ამის შემდეგ ანტიოქიის პატრიარქს მათთვის მიუცია სიგელი და წილის ყრის შემდეგ ერთი მათგანი იოანე, კათალიკოსად აკურთხა. შემდეგ მაკარიოსი საუბრობს საქართველოში მწვალებლობის აღმოცენებაზე და ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსის (970-975) მიერ თავისი პირადი მდივნის ბასილის გამოგზავნის შესახებ ბ. მაკარიოსს აღნიშნული ცნობები ,,ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან" უნდა ჰქონდეს ამოღებული. თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობის პერიოდში, 744-750 წლებში, აფხაზეთის სამეფო ჯერ კიდევ არ იყო დაარსებული. ამიტომ აფხაზეთის მეფე დავითის მიერ ანტიოქიაში ელჩების გაგზავნა საეჭვო უნდა იყოს. ამასთანავე, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული საეკლესიო ცენტრები ისტორიკოს ბ. კუდავას აზრით, ნოტაციებისა და არსებული წყაროების მონაცემების თანახმად, "როგორც ჩანს, დასაველთ საქართველოს ეკლესია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებიდან IX საუკუნის 80-90-იან წლებში გამოვიდა" (კუდავა, 2002:43).

აქედან გამომდინარე ძნელი წარმოსადგენია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებული საეკლესიო ცენტრები ჯერ კიდევ დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) სამეფოს დაარსებამდე გამოსულიყო ბერძნული ეკლესიის იურისდიქციიდან. სავსებით გასაგებად შენიშნავს ბ. კუდავა, რომ დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა სამეფოს) პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას უშუალოდ არ მოჰყოლია ეკლესიის დამოუკიდებლობა (კუდავა, 2002:26). ეფრემ მცირე თავის შრომაში გარკვევით მიუთითებს, რომ "მოვიდეს ქართლით მოციქულად მონაზონნი ორნი და მოუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტეს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი მკვიდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითაგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელ-მოწამისა ანტიოქიელ პატრიარქისა არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი სიძნელისათვის გზისა". ტექსტში სავსებით ნათლად არის გადმოცემული, რომ საუბარია ქართლზე: ,,მოვიდეს ქართლით". ასევე ქართლიდან ჩასულმა ორმა მონაზონმა თეოფილაქტეს აუწყა, რომ გზის სიძნელის გამო არ არის ნაკურთხი მათი კათალიკოსი ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასის დროიდან. სავსებით

გასაგებია, რომ აქ საუბარია ქართლის კათალიკოსზე, რადგან VII საუკუნეში აფხაზეთის კათალიკოსის არსებობა გამორიცხულია. ვფიქრობთ, აღნიშნული დასკვნა რეალური უნდა იყოს, ამის საფუძველზე კი მიუღებელი იქნება ზემოთ აღნიშუნული მოსაზრების გაზიარება თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ იოანეს აფხაზეთის პირველ ავტოკეფალურ კათალიკოსად კურთხევა. ამასთანავე, აფხაზეთის კათალიკოსის ხელდასხმა ვერ მოხდებოდა ანტიოქიის პატრიარქის მიერ, რადგან აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საეკლესიო ცენტრები კონსტანტი–ნეპოლის პატრიარქის დაქვემდებარებაში შედიოდა. ამიტომ ბუნებრივია, საეკლესიო კანონიკიდან გამომდინარე, აფხაზეთის კათალიკოსს ხელდასხმა სწორედ კონსტანტინეპოლის პატრიარქისგან უნდა მიეღო. ვ. გოილაძე მიიჩნევს, რომ ,,744 წლის ახლო ხანებში ქართლის კათალიკოსთა შორის იოანეს სახელის მქონე პიროვნება არ ჩანს. თეოფილაქტეს მიერ ხელდასხმული იოანე აფხაზეთის კათალიკოსად უნდა იქნეს მიჩნეული" **(გოილაძე, 1991:169).**

თუმცა ეს მოსაზრება საეჭვო უნდა იყოს, რადგან საქართველოს ეკლესიის მამათმთავართა სიაში ქართლის კათალიკოს წმიდა მამაის (731-744) მომდევნო კათალიკოსია იოანე III (744-760). ამ ფაქტს ადასტურებს X საუკუნის ძეგლი შატბერდის კრებული, რომელშიც ჩართულია ,,მოქცევაი ქართლისაი", სადაც მოცემულია ქართლის კათალიკოსთა ჩამონათვალი. ,,ხოლო კათალიკოზნი, რომელ ევნონითგან მომართ იყვნეს: თავაფეჩაგ, ევლალე, იოველ, სამოველ, გიორგი, კვირონ, იზიდ-ბოზიდ, თეოდორე, პეტრე, ესე ცხრანი ცოლოსანნი იყვნენ. მერმე: მამა, იოვანე, გრიგოლ, კლემენტოს, სარმეან, თალალე, სამოველ, კირილე, გრიგოლ" **(შატბერდის კრებული, 1979:327).** კათალიკოს მამაის შემდეგ ქართლის კათალიკოსად იოანეა წარმოდგენილი. სწორედ ეს იოანე აკურთხა ქართლის კათალიკოსად თეოფილაქტე ანტიოქიელმა, ხოლო იოანეს მოუხსენიებლობა ,,ქართლის ცხოვრებაში" გასაკვირი არ უნდა იყოს. ს. კაკაბაძე შენიშნავს, რომ მოსე კალანკატუელი იხსენიებს ქართლის კათალიკოზს თალილეს, რომელიც ალბანელთა კათალიკოზის მიქაელის თანამედროვე იყო, მიქაელ ალბანთა კათალიკოზი ზეობდა 707-744 წლებში. ჩვენის ქრონოლოგიით 733 წლიდან ქართლის კათალიკოზად მამაი იჯდა, თალილეს კათოლიკოსობა დაახლოებით საგულისხმებელია 710-730 წლის ახლო ხანაში,

თალილე უცნობია ქართულ წყაროებში. ცნობილია კიდევ უწინარეს VIII ს-ის ნახევრისა ,,პამა ქართლის კათალიკოზი". ეს პამაც უცნობია სხვა წყაროებში. თალილეს და პამა კათალიკოზის მაგალითი ცხადად გვიჩვენებს, რომ ჩვენ არ გვაქვს VII- VIII საუკუნეების ქართლის კათალიკოსთა შესახებ საკმარისი ცნობები. **(კაკაბაძე, II. 1928:52).** მიუხედავად ამისა კათალიკოს იოანეს შესახებ საკმარისი ცნობები მაინც შემორჩა. ვფიქრობთ, ქართლის კათალიკოსთა მოღვაწეობის წლები რეალობას სავსებით მიახლოებულია და თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ ნაკურთხი იოანე სწორედ ზემოთ დასახელებული ქართლის კათალიკოსი იოანე III არის, რომლის მოღვაწეობის წლებიც ემთხვევა თეოფილაქტეს მოღვაწეობის წლებს.

თედო ჟორდანიაც თვლიდა, რომ კათალიკოს მამაის შემდეგ ქართლის საკათალიკოსო ტახტზე იოანე კათალიკოსი იჯდა. "კათალიკოზი "მამა" ჩანს ქართლის მოქცევის ქრონიკის კათალიკოზთა სიაში იოანეს კათალიკოზის წინ, რომელიც სცხოვრობდა ანტიოქიის პატრიარქის თეოფილაქტეს დროს და ამისგანც ეკურთხა... ეს ის იოანეა, რომელიც მოხსენიებულია ეფრემის წერილში და რომლის დროს სრული თავისუფლება მიენიჭა საქართველოს თეოფილაქტე პატრიარქის დროს. **(ჟორდანია, 1892:74;78).** იგივეს ადასტურებს 2000 წელს აკადემიკოს როინ მეტრეველის რედაქტორობით გამოცემული წიგნი ,,საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები". ქართლის კათალიკოსი იოანე III კათალიკოსად აკურთხა ანტიოქიის პატრიარქმა თეოფიალაქტემ. ამავე კათალიკოსის მიერ უნდა იყოს ხელადსხმული იოანე გუთელი ეპისკოპოსი **(საქ. კათოლიკოს-პატრიარქები,2000:34).** ქართულ ცნობებთან შესაბამისობაშია ,,იოანე გუთელის ცხოვრება" და რომელიც ადასტურებს იოანეს საქართველოში ჩამოსვლის ამბავს.

754 წელს გუთების ეპისკოპოსმა იოანემ იმპერატორ კონსტანტინე კოპრონიმის დარწმუნებით კონსტანტინეპოლში ხელი მოაწერა ხატმებრძოლების გამოტანილ განაჩენს, ამის გამო იგი გადაიყვანეს ჰერაკლიის მიტროპოლიტად. ადგილობრივმა მოსახლეობამ მწვალებლის ადგილზე აირჩია იოანე **(Министерства народн.просв. 1873:65).** იერუსალმიდან იოანე გუთელი დაბრუნდა გუთეთში, საიდანაც ადგილობრივმა მოსახლეობამ იგი საქართველოში (ივერიაში) გააგზავნა, რათა საკათალიკოსო ტაძარში ქართლის კათალიკოსის მიერ ხელდასხმული ყოფილიყო

ეპისკოპოსად. ,,იოანე გუთელის" ცხოვრებაში მისი საქართველოში წამოსვლა თარიღდება 758-760 წლებით . **(Министерства народн. просв.1878:65).** აფხაზეთის კათალიკოსის მიერ იოანე გუთელის ხელდასხმა, როგორც აღვნიშნეთ, საეჭვოდ უნდა იქნეს მიჩნეული, ამ მოსაზრებას იზიარებს ისტორიკოსი ბ. კუდავაც. რადგან იერუსალიმის პატრიარქს არ ჰქონდა იოანე გუთელის კურთხევის უფლება, მით უფრო ნაკლები უფლება ექნებოდა იოანეს კურთხევისა აფხაზეთის კათალიკოსს, თუკი მის არსებობას დავუშვებთ ამ პერიდისათვის (რაც, ჩვენის აზრით, მთლიანად გამორიცხულია, არავითარი ოდნავ მაინც მყარი ინფორმაციის არარსებობის გამო). აფხაზთა კათალიკოსი ხომ თავად უნდა დამორჩილებოდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქს და მის მიერ ხალდასხმას, მით უმეტეს, არ ექნებოდა იურიდიული ძალა... ვფიქრობთ, იოანეს არჩევანი მცხეთაზე სრულიად ლოგიკურად შეჩერდა, თუმცა მცხეთაში მის კურთხევასაც საეკლესიო სამართლის თვალსაზრისით იურიდიული ძალა ნაკლებად უნდა ჰქონოდა. **(კუდავა, 2002:41).** ბ. კუდავას მსჯელობა სავსებით მისაღებია და იოანე გუთელის მცხეთაში ხელდასხმა რეალური ფაქტი უნდა იყოს, რასაც ასევე ადასტურებს ქართული წყაროებიც.

გიორგი მთაწმინდელმა XI საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას აღნიშნა, რომ ,,ყოველსა საბერძნეთსა შინა" მართლმადიდებლობა არ იპოვებოდა, ალბათ, ამით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ გუთების ადგილობრივმა მოსახელობამ დაუშვა გამონაკლისი და მათთვის ეპისსკოპოსად საკუთრხებელი კანდიდატი მცხეთაში გააგზავნა. ამასთანავე გეოგრაფიულადაც გუთების ეპარქია ყირიმში მდებარეობდა და საქართველოში მისი გამომგზავრება სავსებით ლოგიკური ჩანს, კირიონ საძაგლიშვილი თავის ნაშრომში მიუთითებს, რომ: "მცხეთის საპატრიარქო ტაძარში სვეტიცხოველში 758 წლის 26 ივნისს ქართველმა კათალიკოსმა იოანემ აკურთხა" იოანე გუთელი. **(ქართული მწერლობა, ტ. 23. 2005:247).** აღნიშნული ცნობა კათალიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ს "ქართლის ცხოვრებიდან" ამოუღია, თუმცა საიდან ამოიღო ზემოთ მოტანილი წელი, თვე და რიცხვი, გაურკვეველია. "მოქცევაი ქართლისაის" მიხედვით კი 758 წელს ქართლის კათალიკოსის ტახტი იოანე III-ს (744-760) ეკავა. ასევე გარკვევით ამბობს გიორგი მთაწმინდელი: ,,იოანე გუთელი ეპისკოპოსი მცხეთას იკურთხა ეპისკოპოსად, ვითარცა სწერია დიდსა სვინაქსარსა"

(საბინინი, 1882:463). საქართველოს ეკლესიის ისტორიის ბრწყინვალე მცოდნემ გიორგი მთაწმინდელმა ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას მოიშველია დიდი სვინაქსარი, რომელშიც აღიარებული ყოფილა, რომ იოანე გუთელი ეპისკოპოსი მცხეთას იკურთხა. იგივე ცნობას გვაწვდის "ქართლის ცხოვრების" ჩანართი: "იოანე გუთელი ეპისკოპოსი თვისისა სამწყსოსა და ერისა მიერ მოივლინა ქართლად და ქართლისა კათალიკოსისა იოანეს მიერ მიიღო ხელთდასხმა მცხეთას." **(ქ. ცხ. I:227).**

ალბათ სადავო არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ თეოფილაქტე ანტიოქიელმა 744-750 წლებში, ანტიოქიაში ხელი დაასხა ქართლის კათალიკოსად იოანეს, რომელმაც შემდეგ აკურთხა იოანე გუთელი ეპისკოპოსი. როგორც შენიშნავს თ. ჟორდანია, VIII საუკუნეში კვლავ მოხდა დადასტურება ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისა. ამ დროს საბოლოოდ განთავისუფლდა ქართული ეკლესია ანტიოქიის ზეგავლენისაგან. ამ დროიდან კათალიკოსებს ირჩევდნენ და აკურთხევდნენ კიდევაც მცხეთაში **(Жорданиа, 1905:12).** კალისტრატე ცინცაძე მიიჩნევს, რომ ავტოკეფალია VIII საუკუნეში მიიღეს, თუმცა ეს არ იყო სრული დამოუკიდებლობა. ქართველებს ჰქონდათ უფლება კათალიკოსთა არჩევისა და კურთხევისა ადგილობრივი მღვდელმთავრების მიერ.(**Цинцадзе, 1906:38**). მართებულად შენიშნავს ბ. ლომინაძე, ისტორიოგრაფიულმა კვლევამ (ნ. მარი, კ. ცინცაძე) ჯერ კიდევ XX ს-ის დასაწყისში გაარკვია, რომ ანტიოქიური ცნობების სიტყვა-სიტყვით ჭეშმარიტებად მიღება არ შეიძლებოდა, თუმცა მათი მთავარი ღირებულება იმაშია, რომ ისინი ადასტურებენ ანტიოქიის საპატრიარქო კრების დადგენილების არსებობას ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე **(ლომინაძე,1999:34).** ,,ანტიოქიური ქრონოგრაფის" მიხედვით, თეოფილაქტეს მიერ ნაბოძები პროტრეპტიკონი ავალდებულებდა ქართული ეკლესიის მესვეურებს, რათა მსახურებაზე მოეხსენიებინათ ანტიოქიის პატრიარქი. იხსენიებდნენ თუ არა ანტიოქიის პატრიარქს საქართველოში მსახურებაზე? კ. კეკელიძე ამ საკითხის განხილვისას მიუთითებს, რომ ,,ქართულ ლიტურგიკულ ძეგლებში არც XI საუკუნემდე და არც XI საუკუნის შემდგომაც ანტიოქიის პატრიარქის სახელს ვერსად ვხვდებით. ქართული ეკლესია ჯერ კიდევ IX საუკუნეში გრიგოლ ხანძთელის მოღვაწეობის პერიოდში გახდა მთლიანად თავისუფალი და დამოუკიდებელი. **(კეკელიძე, 1961:255).** ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე

საუბრისას ერთი რამ ნათლად ჩანს, ბერძნული ეკლესიის მესვეურები თითქმის ყოველთვის ცდილობენ, წარმოადგინონ საქმე ისე და ,,კანონიერი" საფუძველი მისცენ, თითქოს ქართული ეკლესია დამოუკიდებელია, მაგრამ მას გარკვეული ვალდებულებები აკისრია ანტიოქიის საპატრირქოსადმი. იქნება ეს ,,ათასი კომლის გადასახადი", ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიება მსახურებაზე თუ საქართველოში ანტიოქიის პატრიარქის პირადი წარმომადგენლის გამოგზავნა. ხშირ შემთხვევაში კი, როგორც ეს მეცნიერულმა გამოკვლევებმა აჩვენა, ეს არის ბერძნების ამბიციური სურვილი. ისტორიული რეალობა კი სულ სხვა ფაქტებს გადმოგვცემს. VIII საუკუნის შემდეგაც მათი ეს მისწრაფება არაერთხელ გამოვლინდა.

არის კიდევ ერთი გასარკვევი საკითხი, რომელზეც მსჯელობა დღემდე არ ყოფილა. XVII საუკუნის ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი (1648-1672) საუბრობს, რომ თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობის წლებში აფხაზეთის მეფე დავითმა ანტიოქიაში ხელდასასხმელად მრავალი პიროვნება გააგზავნა. 744-750 წლებში აფხაზეთის სამეფო ჯერ კიდევ არ არსებობდა. აფხაზეთის პირველი მეფის ლეონ II-ის მეფობას 754-758-798 წლებზე ვარაუდობენ. ასე რომ, მაკარიოსის ცნობა პირდაპირი გაგებით შეცდომად უნდა ჩაითვალოს, რადგან თეოფილაქტეს მოღვაწეობის პერიოდში ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული აფხაზეთის სამეფო, ასევე დავით მეფის სახელის მქონე პიროვნება VIII საუკუნეში არსად იხსენიება. ისმის კითხვა: მაკარიოსს ხომ არ ჰქონდა მხედველობაში საქართველოში მოღვაწე სხვა მეფე, რომელიც ანტიოქიაში გაგზავნიდა წარმომადგენლებს? შესაძლებელია თუ არა, რომ ანტიოქიაში თავისი წარმომადგენლები გაეგზავნა წმიდა მეფე არჩილს? 735 წელს საქართველოს უზარმაზარი არმიით შემოესია მურვან-ყრუ, არაბებთან უთანასწორო ბრძოლას შეეწირა არჩილ მეფის ძმა მირი, რომელიც მტერთან ბრძოლაში მიღებული ჭრილობისაგან გარდაიცვალა დაახლოებით 738 წელს. მის შემდგომ კი სამეფო ტახტი დაიკავა არჩილ მეფემ (738-762). ,,ქართლის ცხოვრება" გვაუწყებს არჩილ მეფისა და აფხაზთა მთავრის ლეონ II-ის შეთანხმების ამბავს: ,,ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და ჰრქუა: კურთხეულ იყავ შენ უფლისა მიერ... წარვალ და დავეშენები ციხე-გოჯს და ქუთათისს" **(ქ.ცხ.I:242).** როგორც ვხედავთ, არჩილ მეფე დამკვიდრდა ქუთაისში, ქალაქში, რომელიც რამდენიმე წელიწადში აფხაზეთის სამეფოს დედაქალაქი გახდა.

არჩილ მეფემ საკმაო ხანი დაჰყო ქუთაისში "წარმოვიდა არჩილ და დაემკვიდრა ეგრისს ვიდრე შორაპნამდე... და წარხდა ამათ შინა წელიწადი თორმეტი და იწყო შენებად ქართლმან". ,,ქართლის ცხოვრების" აღნიშნული ცნობით არჩილ მეფე ეგრისში იმყოფებოდა (738+12=750) 12 წლის განმავლობაში, ე.ი. თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობის პერიოდში ეგრისისს ანუ დასავლეთ საქართველოს განაგებდა არჩილ მეფე. მ. ლორთქიფანიძე გარკვევით გვაუწყებს, რომ VIII საუკუნის შუა წლების მოღვაწე არჩილი მეფეა და ის აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მეფეა. **(ლორთქიფანიძე, 1963:124;125).** ისტორიკოსი თ. ბერაძე აღნიშნავს, რომ არჩილ მეფემ 739 წლიდან მამის სტეფანოზ II-ის გარდაცვალების შემდეგ ავიდა ტახტზე. სტეფანოზ ერისმთავრის გარდაცვალების შემდეგ ეგრისის სამეფო მცირე ხნით აღდგა. არჩილის მმართველობა ეგრისში, როგორც ვთქვით, თორმეტი წელი გაგრძელდა, შემდეგ ის იძულებული გახდა ჯერ ქართლში, შემდეგ კახეთში გადასულიყო. **(ბერაძე. 1999:120).** ნათელია, რომ თეოფილაქტე ანტიოქიელის დროს 744-750 წლებში, არჩილი განაგებდა დასავლეთ საქართველოს.

მკვლევარი ვ. ზარიძე კი თავის ნაშრომში გვაუწყებს, რომ ,,არჩილის სამეფოში მთელი საქართველო იყო გაერთიანებული. არჩილის სახელმწიფო დასახელებულ დროს მოიცავს ტერიტორიას ნუხიდან (დღევანდელი შაქი) მდინარე ჭოროხის საზღვრებამდე. მიუხედავად ქართული მიწების ხანმოკლე გაერთიანებისა, არჩილ მეორემ შექმნა ძლიერი არმია არაბთა წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამასთან, გაატარა რა ქართული ეკლესიის მისეული რეფორმა, ეკლესია გამოეყო ანტიოქიის პატრიარქს და თავი დამოუკიდებლად გამოაცხადა. **(ვ. ზარიძე, 2004:23).** ჯერ კიდევ 2004 წელს გამოთქვა ეს მოსაზრება ვლადიმერ ზარიძემ, არჩილ მეფის მიერ ქართულ ეკლესიაში გატარებული რეფორმის შესახებ, რომლის დროსაც ქართული ეკლესია განთავისუფლდა ანტიოქიის ეკლესიის დამოკიდებულებისაგან, რადგან 744-759 წლებში ერთიანი საქართველოს მეფე არჩილ II იყო, შესაბამისად შესაძლებელია, ის იყო მეფე, რომელმაც ანტიოქიაში გაგაზავნა კათალიკოსად ხელდასხმული პირები. არჩილ მეფეს ამისი ყოველგვარი შესაძლებლობა ჰქონდა. ,,არჩილი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ერთ-ერთი ფრიად თვალსაჩინო სახელმწიფო მოღვაწეა. მის სახელთან არის დაკავშირებული განმათავისუფლებელი ბრძოლა ქართველებისა არაბთა

მძლავრობის წინააღმდეგ. მის დროს და ნაწილობრივ მისი ენერგიული მცდელობის შედეგად მთავრდება გარკვეული ეტაპი ქართული ფეოდალური კულტურის მძლავრი ნაკადების გავრცელებისა როგორც დასავლეთით, ისე აღმოსავლეთით და შესაბამისად მისი მეტოქეობისა, ერთი მხრივ, ბერძნულ და, მეორე მხრივ, სომხურ-ალვანურ ქრისტიანულ კულტურებთან. არჩილის ზეობის დროს აფხაზეთი საბოლოოდ შემოვიდა ქართულ კულტურულ სოციალურ-პოლიტიკურ სივრცეში. ასევე ჰერეთი და ტაოც უბრუნდება ქართულ სამყაროს. **(მუსხელიშვილი, 2003:387).** არჩილ მეფის დაჟინებითი მცდელობებით გაერთიანებულა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველო, გაერთიანებულ ქვეყანაში კი, ბუნებრივია, დღის წესრიგში დადგა, ქართული ეკლესია სრულიად თავისუფალი გამხარიყო ბერძნული ეკლესიის დამოკიდებულებისაგან.

შეეძლო თუ არა არჩილ მეფეს ანტიოქიაში გაეგზავნა თავისი წარმომადგენლები? პირდაპირი ცნობა ამის შესახებ არ არსებობს. თუმცა შემორჩენილია ერთი ასეთი ცნობა: "დიდნი შფოთნი და ამბოხნი იქმნებოდეს ეპისკოპოსთა ცილობისაგან და ღმრთივ-გვირგვინოსანმან მეფემან არჩილ არა სათნო იჩინა და ხელ-ვყავით მე, გლახაკმან მიქაელ ქართლისა კათალიკოზმან და ვაკურთხეთ წმიდაი მირონი" **(ქართ.სამართ.ძეგლები, II. 1965:47).** კ. კეკელიძე მიიჩნევდა, რომ მირონი იკურთხებოდა საქართველოში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობამდე. ამას მოწმობს ზემოთ აღწერილი ცნობა, ქართლის კათალიკოს მიქაელის მიერ მირონის დამზადების შესახებ. კ. კეკელიძის აზრით მიქაელის მოღვაწეობა 720 წლამდე საეჭვოა. სამწუხაროდ, ჩვენ არ მოგვეპოვება ამ პერიოდის ქართლის კათალიკოსთა ზუსტი სია. მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ მიქაელის კათალიკოსობა არჩილ მეფის მოღვაწეობამდე არარეალური ჩანს, რადგან ცნობაში სავსებით ნათლად არის მითითებული, რომ არჩილ მეფის ბრძანებით განაჩინეს და დაამზადეს მირონი. ქართლის კათალიკოსთა სიაში იხსენიება კათალიკოსი მიქაელ II (774-780). იგი წმიდა სარმეანე ქართლის კათალიკოსის შემდეგ მოღვაწეობდა. თუკი ისევ აღნიშნულ ცნობას დავუბრუნდებით და კრიტიკულად განვიხილავთ, აშკარად დავინახავთ, რომ მირონის დამზადება შესაძლოა, მიქაელის კათალიკოსაბამდეც ხდებოდა. ,,ეპისკოპოსებს შორის ხდებოდა ამბოხი და კონფლიქტი ადგილების განაწილებაზე

მირონის კურთხევის დროს" (კეკელიძე, 1961, VII:254). თუკი ქართლის მეფე არჩილს არ ექნებოდა არავითარი საფუძველი, ალბათ, ვერ უბრძანებდა ქართლის კათალიკოსს ,,ვითა ნიშანთა შეტყუებოდა" მირონის კურთხევას. ხომ არ იყო არჩილ მეფე მაკარიოსის მიერ მოხსენიებული აფხაზეთის მეფე დავითი? ძნელია ამის თქმა, მაგრამ დაბეჯითებით შეიძლება მტკიცება იმისა, რომ თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობის წლებში ეგრისის ანუ დასავლეთ საქართველოს მეფე არჩილი იყო. აღსანიშნავია, რომ ქართულ წყაროებში სწორედ წმიდა მეფე არჩილის მოღვაწეობის პერიოდში იხსენიება პირველად მირონის კურთხევა, რომელსაც ქართლის კათალიკოსი მიქაელი აკურთხებს. არ არის გამორიცხული, რომ ეს მოხდა სწორედ თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ მინიჭებული პროტრეპტიკონის საფუძველზე, რაც კიდევ ერთი ნათელი დადასტურებაა, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის სისრულისა.

მირონის საკითხზე მსჯელობისას აუცილებელია, ავღნიშნოთ გიორგი მერჩულეს ცნობა - იერუსალიმის პატრიარქის განწესებითა და ეფრემ მაწყვერელის დამსახურებით ქართლში მირონის კურთხევის დაწესების შესახებ:,,რამეთუ პირველად აღმოსავალისა კათალიკოსთა მიჰრონი იერუსალიმით მოჰყვანდა, ხოლო ეფრემ ქრისტესმიერითა ბრძანებითა მიჰრონის კურთხევაი ქართლს განეწესა იერუსალიმის პატრიარქის განწესებითა.“(ძეგლები.I.1964:290). აღნიშნული ცნობა მეტად საყურადღებოა, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ იგი გარკვეულ გაუგებრობას ქმნის. თუკი ქართულმა ეკლესიამ მირონის კურთხევის უფლება, VI მსოფლიო 681 წლის საეკლესიო კრებაზე ან, უკიდურეს შემთხვევაში, თეოფილაქტე ანტიოქიელის (744-750) მოღვაწეობის ხანაში მოიპოვა, მაშინ რაღა საჭირო იყო IX საუკუნის შუახანებში მირონის კურთხევის უფლების გამოთხოვა იერუსალიმის პატრიარქისაგან?

ამ საკითხთან დაკავშირებით ქართველ მეცნიერებს არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება აქვთ. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე მიიჩნევს, რომ ,,შემდეგდროინდელ გადამწერს სწორად ვერ გაუხსნია ქარაგმა ,,ა-სა“ ქარაგმა ,,ა-სა“ კონტექსტის მიხედვით, უნდა გაიხსნეს ,,აფხაზეთისა.“ (ჯაფარიძე,2009:513). ამ მოსაზრებას ვერ გავიზიარებთ, რადგან, ჩვენი აზრით, ამ პერიოდში ჯერ კიდევ არ

იყო დაარსებული აფხაზეთის საკათალიკოსო, ხოლო ქარაგმაში, როგორც ისტორიკოსი გიორგი მჭედლიძე შენიშნავს: ,, ძველი ქართულის უბადლო მცოდნე და ტექსტოლოგი ნ. მარი ქართულ ტექსტში აღმოსავლისას ბეჭდავს, რუსულად კი მას თარგმნის ,,Каталикоси вастока“, მაგრამ თუ დაუშვებთ, რომ ტექსტში მართლაც ,,აფხაზეთი“ იყო, მაშინ მრავლობით რიცხვში ,,კათალიკოსთა“ რაღა შუაშია. IX საუკუნის მეორე ნახევარში, რა დროის ამბებსაც ამ შემთხვევაში მერჩულე გადმოგვცემს, რამდენი კათალიკოსი ეყოლებოდა გამოცვლილი აფხაზეთს, ავტორს, რომ ისინი მრავლობითი რიცხვით მოეხსენებინა“(**მჭედლიზე,კეზევაძე,2008:39)** განსაკუთრებით ეჭვის საფუძველს გვაძლევს შემდეგი ფაქტი: თუკი აფხაზეთის საკათალიკოსომ მოიპოვა მირონის კურთხევის უფლება, ეფრემ მაწყვერელს, რომელიც მცხეთის კათალიკოსს ექვემდებარებოდა, არ ჰქონდა უფლება , ჩარეულიყო აფხაზეთის საკათალიკოსოს საქმეებში. რაც შეეხება ,,ანტიოქიის ქრონოგრაფის“ ცნობებს - ქართველები ანტიოქიის პატრიარქისადმი მირონის შესაძენად დათქმულ ფულად თანხებს პატრიარქ იოანე III ანტიოქიელის (996-1021) დრომდე იხდიდნენ, რომელმაც აღნიშნული თანხა იერუსალიმის პატრიარქ ორესტის (986-1006) დაუთმო. ამასთან დაკავშირებით, ისტორიკოსი ვახტანგ გოილაძე აღნიშნავს, რომ: ,,გამორიცხული არაა ბასილ II-ის თანხმობით იერუსალიმის პატრიარქს იმპერიის ფარგლებში მოქცეული იმ ქართული მიწების ეკლესიის შემოსავალი გადასცემოდა, რომელიც იმპერიამ 1001 წელს დავით III კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ მიიღო.“(**გოილაძე,2008:25**). ისტორიკოსი გიორგი მამულია კი საკმაოდ საინტერესოდ აფასებს ამ ფაქტს და აღნიშნავს, რომ, ვინაიდან ბაგრატიონები წარმოშობით იერუსალიმიდან ყოფილან, უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფლება იერუსალიმის საპატრიარქოსთან კავშირის განმტკიცებისკენ მიისწრაფოდა.(მამულია.1992:83) რადგანაც ეს საკითხი კავშირშია ავტოკეფალიის თემატიკასთან, თუმცა იგი შემდგომი კვლევა-ძიების საქმეა და ჩვენს დისერტაციაში მხოლოდ ზოგადად შევეხეთ.ს

უკანასკნელ პერიოდში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხზე ახალი ინფორმაციის შემცველი ნაშრომი გამოაქვეყნა ისტორიკოსმა დავით ნინიძემ. სიმონ დე სენ კვენტინის "თათართა ისტორია" ძალზე საინტერესო ცნობებს შეიცავს

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისა და მირონის კურთხევის შესახებ. რომის პაპმა ინოკენტი IV-მ გადაწყვიტა მონღოლებთან საგანგებო ელჩების გაგზავნა, რომლის სათავეში დომინიკანელი ბერი ასცელინი ჩააყენა. ასცელინს თან ახლდა სენ კვენტინი, რომელმაც შეადგინა ელჩობის ანგარიში. სიმონის ნაშრომის დედანი დაკარგულია. თუმცა იგი მანამდე თავის ენციკლოპედიურ ნაშრომში ჩართო ვინსენტ დე ბოვემ, (1190-1264). 1965 წელს ჟან -რიშარმა წყაროთმცოდნეობითი ანალიზის საფუძველზე ვინსენტ დე ბოვედან სიმონ დე სენ-კვენტინისეული ტექსტი გამოაცალკევა და შესაბამის გამოკვლევასთან ერთად გამოსცა. ელჩობაში აღწერილი ამბები 1247 წლის მახლობელ პერიოდს ეხება. ბერებმა გარკვეული დრო თბილისში დაჰყვეს, სადაც სწორედ მაშინ ჩაიწერეს აღნიშნული ცნობები. "მოხდა ისე, რომ თურქეთში ომის გამო ქართველებმა პატრიარქთან ანტიოქიაში თურქეთის გავლით მისვლა ვერ მოახერხეს, რათა იგი მოენახულებინათ რწმენის განმტკიცებისა და სხვა საქმეების გამო. მაშინ ითათბირეს და ზღვით კონსტანტინეპოლის გავლით ანტიოქიაში ელჩობა გააგზავნეს, რათა მათ პატრიარქისთვის ერთი კათოლიკე საყოველთაო ეპისკოპოსის გაგზავნა ეთხოვათ, ვინც მათთან პატრიარქის ადგილს დაიჭერდა. ანტიოქიის პატრიარქმა მირონთან ერთად ერთ არქიეპისკოპოსს წერილი გაუგზავნა, სადაც ეწერა, რომ, ვისაც აირჩევდნენ, მას კათალიკოსის კანონიკური უფლება ეძლეოდა.(ნინიძე, 2005:15). რიგ შემთხვევებში სენ-კვენტინის ცნობები ემთხვევა ეფრემ მცირეს თხზულებას ,,უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა", რომელმაც ასევე გამოიყენა "ანტიოქიური ქრონოგრაფი". ზოგ შემთხვევაში კი ცნობები განსხვავებულ ინფორმაციას გვაძლევს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ცნობები თათბირისა და ზღვით კონსტანტინეპოლის გავლით ანტიოქიაში წასვლა. ანტიოქიაში ზღვით გამგზავრება სავსებით უახლესი ინფორაციაა, ამიტომ თუკი ამ ცნობას რეალურად მივიჩნევთ, გამოდის რომ დასავლეთ საქართველოდან დელეგაცია წავიდა რომელიმე ზღვისპირა ქალაქიდან. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ არჩილ მეფე ეგრისის ორ მთავარ ქალაქში ციხე-გოჯსა და ქუთაისში ცხოვრობდა, არ არის გამორიცხული, აღნიშნული თათბირი, სწორედ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე შედგა. საინტერესოა კიდევ ერთი ცნობა: ანტიოქიის პატრიარქმა ერთ არქიეპისკოპოსს წერილი გაუგზავნა, მირონთან ერთად.

,,მადლიერმა ქართველებმა პატრიარქს ასი კასალია უძღვნეს. "თუკი სიმონ დე სენ-კვენტინის და ეფრემ მცირეს ცნობებს შევაჯერებთ, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ სიმონიც ანტიოქიის საპატრიარქოს მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებას თეოფილაქტეს პატრიარქობის პერიოდში აღნიშნავს." **(ნინიძე, 2005:20)**. ქართული წყაროების მიხედვით, თეფილაქტე ანტიოქიელმა ქართულ ეკლესიას მიანიჭა პროტრეპტიკონი ანუ წერილობითი დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც ქართველებს შეეძლოთ თავადვე ეკურთხებინათ კათალიკოსი. მ. თარხნიშვილი აღნიშნავს, რომ ,,ქართველი ბერების თხოვნის შემდეგ თეოფილაქტე პატრიარქმა ,,სინოდის სიგელი" გასცა. პატრიარქის წერილზე საუბრობს კ. ცინცაძე. ალბათ საეჭვო არ უნდა იყოს წერილობითი დოკუმენტის არსებობა, რომელიც ადასტურებდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას. თუმცა ამ დოკუმენტს ჩვენამდე არ მოუღწევია და ალბათ ჟამთა სიავის გამო დაიკარგა.

ვფიქრობთ, ზემოთ მითითებული ცნობების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ საეკლესიო კანონიკის დაცვით VIII საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-750) მმართველობის პერიოდში მოიპოვა სრული ავტოკეფალია. "ქართლის ცხოვრების" ჩანართში გასაგებად არის მითითებული: ,,ხოლო ამას ანტიოქიის კრებასა შინა გაპატიოსნდა და განთავისუფლდა მათგან კათალიკოსი, რამეთუ ხელქვეით აღარ არის პატრიარქთა, აღარც აკურთხევენ, არამედ თვისნი ეპისკოპოსნი აკურთხევენ" **(ქ. ცხ. I:227).** ცხადია, რომ ამ შემთხვევაში საუბარია მცხეთის კათალიკოსზე, რომელსაც ანტიოქიის კრებამდე გარკვეული ვალდებულებები ჰქონდა ანტიოქიის პატრიარქთან და კრების შემდეგ იგი არცერთი პატრიარქის მოჩილების ქვეშ აღარ არის. ამასთანავე ქართლის კათალიკოსის კურთხევა მცხეთაში ხდებოდა.

ერთგვარად გაუგებარია, რატომ გახდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია საეჭვო XI საუკუნეში და, შესაბამისად, მეცნიერთა აზრი ამასთან დაკავშირებით კვლავ განსხვავებულია. ბ. ლომინაძე ანტიოქიის საპატრიარქოში საკითხის კვლავ წამოჭრას უკავშირებდა ბიზანტია-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობას და "ეს იყო ჭიდილი ორ დიდ ეკლესიას შორის არა დოგმატურ, არამედ იერარქიულ-ადმინისტრაციული წყობილების ირგვლივ" **(ლომინაძე,1999:33).** ბ. ლომინაძე

მიიჩნევდა, რომ თ. ბალსამონის მიერ მოხსენიებული "მეუფე პეტრე" ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III არის (1052-1056). დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძესაც მიაჩნდა, რომ ბალსამონის მიერ მოხსენიებული ,,უფალი პეტრე" ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III არის. შესაბამისად, არ დასტურდება, რომ ქართულ ეკლესიას ავტოკეფალია მიანიჭა პეტრე კნაფეამ. ჩვენ ვაცხადებთ, რომ ეს პატრიარქი იყო ერეტიკოსი და ბალსამონის ,,ბატონი პეტრე" ეს პეტრე ფულონი კი არ არის, არამედ ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III (1052-1056) პეტრე კნაფეას არ მიუცია ქართული ეკლესიისათვის ავტოკეფალია. ეს სავსებით ცხადია, რომ ქართული ეკლესია ამის შემდეგ მრავალი წლის განმავლობაში ექვემდებარებოდა ანტიოქიის პატრიარქს. მღვდელმოწამე ანასტასის მოღვაწეობამდე (598-610) ინიშნებოდნენ ანტიოქიიდან კათალიკოსები ქართულ ეკლესიაში. **(Цинцадзе; 1905:15;18).**

სწორად შენიშნავს კალისტრატე ცინცაძე, რომ თუკი პეტრე ფულონის დროს ქართული ეკლესია სრულიად თავისუფალი და დამოუკიდებელი გახდა, მაშინ შემდგომში რატომ დადგა კვლავ ეჭვის ქვეშ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია VIII და XI საუკუნეში? ნიკო მარის აზრით, XI საუკუნეში ქართულმა ეკლესიამ, და არა მისმა რომელიმე ნაწილმა, მოიპოვა ავტოკეფალია. პატრიარქ პეტრე III-ის დროს ავტოკეფალიის საკითხი აღიძრა პოლიტიკური ვითარების გამო. ქართული ეკლესია მანამდე საუკუნეების განმავლობაში სარგებლობდა სრული დამოუკიდებლობით **(Марр.1906 :136).** ევსევი ნიკოლაძის შეხედულებითაც ,,ანტიოქიის პატრიარქის პეტრე III-ის დროს კვლავ აღიძრა საკითხი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, ანტიოქიის კრებაზე ის ხელახლად გადაწყვიტეს ქართველების სასარგებლოდ." **(ნიკოლაძე. 1918:47). ვ.** გოილაძე ამასთან დაკავშირებით ვარაუდობს, რომ ,,მეუფე პეტრე" XI საუკუნეში მოღვაწე პეტრე III რომ ყოფილიყო, როგორც ეს დღესაც მიაჩნიათ, და პეტრე III-ის დროს დაემტკიცებინა ანტიოქიის საეკლესიო კრებას ქართული ეკლესიისათვის ავტოკეფალია, მაშინ არ შეიძლებოდა, ეს ამბავი, როგორც გიორგი მთაწმინდელს, ისე თეოდოსი III ანტიოქიელს არ სცოდნოდა. რადგან ანტიოქიის საპატრიარქო კათედრაზე პეტრე III თითქმის თეოდოსი III-მ (1057-1059) შეცვალა. **(გოილაძე, 1991:159).** ვ. გოილაძის აზრით, შეუძლებელია, რომ მე-XI საუკუნეში მოღვაწე ანტიოქიის ორ პატრიარქს, რომლებიც ერთ ეპოქაში

მოღვაწეობდნენ, არ სცოდნოდათ ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობა. საეკლესიო კანონიკიდან გამომდინარე, საქართველოს ეკლესიას VIII საუკუნის შემდეგ აღარ სჭირდებოდა ავტოკეფალური უფლებებისათვის ბრძოლა. ამის არავითარი საჭიროება არ არსებობდა. ქართველები თავადვე ირჩევდნენ კათალიკოსს, აკურთხევდნენ მცხეთის საკათალიკოსო ტაძარში, ასევე თავადვე ხარშავდნენ მირონს მცხეთაში და ყოველივე საეკლესიო წესი ქართულ ენაზე სრულდებოდა. ეს დასტურდება როგორც ქართული, ასევე უცხოური წყაროებითაც. მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის აზრით, ,,ცდებიან ის მკვლევარები, რომლებიც ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას ათარიღებენ XI საუკუნის 50-იანი წლებით. ამ დროისათვის ქართული ეკლესია არ ექვემდებარება არც ერთ უცხოეთის პატრიარქს და არ არის რომელიმე საპატრიარქოს ხელმწიფების ქვეშ." **(ჯაფარიძე, 2009:594).**

X საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ქართული სახელმწიფო ერთიანდება და ქართველ მეფეთა განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში ექცევა წმიდა მიწაზე თუ უცხოეთში მდებარე არაეთრი ქრისტიანული სავანე. ,,ქართველები სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით ბერძენ საეკლესიო მოღვაწეებს ტოლს არაფერში უდებენ, ხშირად კი ქართველ ბერ-მონაზონთა სულიერებას თუ განათლებას ბერძნებიც განცვიფრებაში მოჰყავს. თვით იმპერიის ცენტრებში: კონსტანტინეპოლში, ათონზე, პეტრიწონში გაჩნდნენ ქართული კულტურული ცენტრები მონასტრების სახით, სადაც უშუალოდ ჰხვდებოდნენ ერთმანეთს ქართველი და ბერძენი მოღვაწენი. ყველაფერი ეს საკმაო მიზეზსა და შემთხვევას იძლეოდა ქართულ-ბიზანტიური კონფლიქტების წარმოშობისთვის. ქართველების ძლიერება, მათი პოლიტიკური, ეკლესიური და კულტურული დაწინაურება წონასწორობას აკარგვინებდა ბერძნებს, რომელნიც არავითარ საშუალებას არ ერიდებოდნენ მათ შესავიწროვებლად და დასამცირებლად." **(კეკელიძე, 1949:12-13)**. კ. კეკელიძის ეს შეფასება კარგად ასახავს იმდროინდელ სიტუაციას, როგორც იგი მიიჩნევდა ,,კულტურული მეტოქეობა ქართველთა და ბიზანტიელთა შორის უფრო გამწვავდა XI საუკუნიდან". იმპერატორ რომანოზის მეფობისას (1028-1034),როდესაც ათონის ივერთა მონასტრის წინამძღვარ გიორგი მაშენებლის დროს ბერძენთა რაოდენობა გაზრდილა ივერთა მონასტერში. რასაც მოჰყოლია ,,თუ ვითარ იქნა ღმერთმან წყის“ ორგულობა დასწამეს მეფისა და

გადაასახლეს კუნძულ მონოვატზე, სადაც გარდაიცვალა.(**მთაწმ. მამების ბერძ. ცხოვრება, 1982:51**).ასე გაწირეს ივერთა მონასტერში მომრავლებულმა ბერძენმა ბერებმა იმპერატორთან დაახლოებული ქართველი ბერი.

ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის მოღვაწეობის დროს თუკი მართლაც მოხდა კვლავ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დადასტურება, მაშინ რამდენიმე წელიწადში იგივე საკითხი რატომ დადაგა დღის წესრიგში? ეს მართლაც გაუგებარია. ბ. ლომინაძის აზრით, "თეოდოსი III-ის დროს გამართული კრება უნდა ვიგულისხმოთ კანონისტ ბალსამონის მიერ მითითებულ პატრიარქ პეტრეს დროინდელ კრებად, რომელმაც ბალსამონის თქმით, საქართველოს ეკლესიას მისცა ავტოკეფალია. **(ლომინაძე,1999:41).**

XI საუკუნეში ქართველთა და ბერძენთა შორის ეკლესიურ-კულტურული კონფლიქტის წარმომშობი მიზეზი ბიზანტია-საქართველოს შორის არსებული დაპირისპირება იყო. 1054-1057 წლებში სამწლიანი მოლაპარაკება ბიზანტია - საქართველოს შორის დამთავრდა სამშვიდობო ზავით. 1054-57 წლების მოლაპარაკების დროს საქართველოს საპატრიარქო უკვე თითქმის ნახევარი საუკუნის ისტორიას ითვლიდა. იმ დროს ქართული ეკლესიის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის აღიარება თავისთავად ნიშნავდა ფაქტობრივად უკვე არსებული საპატრიარქო ღირსების იურიდიულ ცნობას. **(ჯაფარიძე, 2009:587).** ჩვენი აზრით, ამ დროისათვის ნახევარი საუკუნის მოპოვებული ჰქონდა ქართული ეკლესიის მეთაურს პატრიარქის ტიტული. ამ ტიტულის მოპოვებაც საეკლესიო კანონების დაცვით ხდებოდა. შესაბამისად, 1054-1057 წლებში მიმდინარე მოლაპარაკების დროს ,,საპატრიარქო ღირსების იურიდიული ცნობა" საეჭვოა. მართებულად მსჯელობს ამასთან დაკავშირებით ზაზა ალექსიძე: ,, ბერძნებმა ჩანს , სწორედ ამ პერიოდში გაიაზრეს , რომ ასპარეზზე გამოდის საკმაოდ ძლიერი და კარგად ორგანიზებული ძალა, რომლის მწყემსმთავარმაც სულ ახლახან თავი მსოფლიოს მეექვსე პატრიარქად გამოაცხადა რომის, კოსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიის და იერუსალიმის პატრიარქთა შემდგომ.“(**ალექსიძე.2002:315**)

ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე მონომახის მოღვაწეობის პერიოდში, 1054 წელს ანტიოქიაში პეტრეს პატრიარქობისას, დელეგაციის ორი წევრი, მარიამ

დედოფალი და გიორგი მთაწმინდელი, საეკლესიო საკითხებზე მოლაპარა–კებისათვის კონსტანტინეპოლიდან გაემგზავრნენ ანტიოქიისა და იერუსალიმის საპატრიარქოებში. ,,მარიამ დედოფალი, დედა ბაგრატის მეფისა სამეუფოით ქალაქად ანტიოქიად მოვიდა... აქუნდა ბრძანება სამეუფეო, თავადსა თანა და პატრიარქსა ანტიოქიისა." **(ძვ. ქართ.ლიტ. ძეგლები; 1978:296).** ბაგრატ IV-ის დედა მარიამ დედოფალი, კონსტანტინეპოლიდან იმპერატორის საგანგებო ბრძანებით ჩადის ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-თან მოსალაპარაკებლად, შემდეგ კი ,,ეგულებოდა წარსვლა წმიდად ქალაქად იერუსალიმად". როგორც ჩანს, ქართული ეკლესიის უმნიშვნელოვანესი საკითხების გასარკვევად თვით ქართველთა დედოფალი მარიამი და ქართული ეკლესიის ისტორიის უბადლო მცოდნე გიორგი მთაწმინდელი დაინტერესდნენ. ისე, როგორც V საუკუნეში წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასალი ჩადის ანტიოქიასა და იერუსალიმში, ამასთანავე იგი ბიზანტიის იმპერატორის მხარდაჭერით სარგებლობს, ანალოგიურად იქცევა ქართული მხარე XI საუკუნეშიც, როდესაც საეკლესიო წესების სრული დაცვით აგვარებს პრობლემას, რომელიც ქართული ეკლესიის წინაშე იდგა. ქართველების ანტიოქიაში ჩასვლაზე საუბრობს XVIII საუკუნეში მოღვაწე ანტიოქიელი მღვდელი მიქაელ ბრეკი, რომელსაც, თავის მხრივ, გიორგი კედრენესგან უსარგებლია. ჯერ კიდევ 1906 წელს კალისტრატე ცინცაძე ასაბუთებდა თავის ნაშრომში იმ შეუსაბამო თუ არარეალურ ფაქტებს, რომლებიც კედრენეს თხზულებაში არსებობდა. თუმცა აღნიშნული წყარო მეტად მნიშვნელოვან ცნობებსაც შეიცავს.

მიხეილ ბრეკის სიით პეტრე ანტიოქიის 104-ე პატრიარქია და აღნიშნავს, რომ იგი კონსტანტინეპოლელი პატრიარქის მიხეილის დროს მოღვაწეობდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III და კონსტანტინეპოლის პატრიარქი მიხეილ I კერულარი (1043-1058) ერთმანეთის თანამედროვენი არიან. მ. ბრეკის მიხედვით, ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე, კონსტანტინეპოლის პატრიარქ მიხეილის დროს მოღვაწეობდა. მასზე ისტორიკოსი კედრენე წერდა: ,, როცა მასთან მივიდნენ ქართველები, რათა მიეღოთ ხელდასხმა ძველი წესის შესაბამისად, მაგრამ მან რომ გაიგო, რომ ისინი (ქართველები) გაჭირვებას განიცდიან და დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენებისაგან. მოიწვია მღვდელმთავრების კრება და მართლმადი-

დებელი დოგმატის უარმყოფელი სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა მათთვის სხვა კათალიკოსს. დაადგინა, რომ ის დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მაგრამ ლოცვის დროს ანტიოქიის პატრიარქი მოეხსენიებინათ, როგორც ამას აკეთებდნენ ანტიოქიის პატრიარქის თეოფილაქტეს მიერ ხელდასხმული იბერიელთა პირველი კათალიკოსიდან მოყოლებული.“ **(Труди киевскои Дух. Акад, 1874:416).** ეჭვგარეშეა, რომ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის მოღვაწეობის დროს ქართველები ანტიოქიაში ჩავიდნენ, მაგრამ გაუგებარია, გიორგი კედრენე რას გულისხმობდა ,,გაბატონებულ ენებში" ვ.გოილაძეს აზრით საქართველოში ამ დროს გაბატონებული ენები არ არსებობდნენ. მართალია, იმ დროს საქართველოში კვლავ არსებობდა თბილისის საამირო, მაგრამ მას საქართველოში გაბატონებულ ხალხად ვერ მივიჩნევთ. არასოდეს არ ყოფილა, და მით უმეტეს, XI ს-ში, საქართველო ,,ქრისტიანული დოგმატის უარმყოფელ" სომეხ კათალიკოსს დამორჩილებოდა. ამ მხრივ მ. ბრეკის ცნობები საქართველოსთვის სრულიად მიუღებელია." **(გოილაძე. 1991:140).** ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის ურთიერთობა ჯერ კიდევ VI-VII საუკუნეებიდან გაწყდა. ხოლო რაც შეეხება X საუკუნის ბოლოს ,,ბერძნულ სომხეთში", რომელიც ,,სპარსეთის ტერიტორიაზე იყო, გააჩნდა საკუთარი მართლმადიდებელი კათალიკოსი.

ბაგრატ III-ის მეფობის დროს ჩატარდა რამდენიმე საეკლესიო კრება არტანუჯისა და ტაოს რეგიონში, რათა შეენარჩუნებინათ სომხებისათვის მართლმადიდებელი სარწმუნოება, რადგან XI საუკუნის დასაწყისში თვითონ სომეხი მართლმადიდებელი კათალიკოსი განუდგა მართლმადიდებლობას და გახდა მონოფიზიტი, ასევე მრავალი ადამიანი დაადგა მის გზას, თუმცა სომეხი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი კვლავ მართლმადიდებელი დარჩა. სწორედ ამ მრევლზე თვალი ეჭირა ანტიოქიის პატრიარქს, თავიანთი მხრით, ქართველ კათალიკოსებსაც საკუთარი ინტერესები ჰქონდათ ამ მრევლზე. ამ მიზნით ქართველი კათალიკოსი გაემგზავრა კონსტანტინეპოლში, იმპერატორ კონსტანტინესთან შესახვედრად, შემდეგ კი პეტრე III-სთან ანტიოქიაში, რათა სომეხი მართლმადიდებლები დამორჩილებოდნენ ქართველ კათალიკოსებს. პატრიარქმა მოიწვია საეკლესიო კრება და სომეხი მართლმადიდებლები მიაკუთვნა

ქართულ ეკლესიას. ამ ცნობას ადასტურებს ბერძენი ისტორიკოსი გიორგი კედრენე." (**Жордания, 1905:13**) ძალიან საინტერესოა თედო ჟორდანიას მოსაზრება სომეხი მართლმადიდებელი მრევლის ქართულ საკათალიკოსოზე მიკუთვნების შესახებ. ხომ არ აისახა ეს ამბავი სახეცვლილი ფორმით გიორგი კედრენეს თხზულებაში? ამის მტკიცება საკმაოდ ძნელია. ბიზანტიელები XI საუკუნეში, ევსტატე ბოილას ეპოქაში ძალიან ხშირად ერთმორწმუნე ქართველებსაც პირდაპირ სარწმუნოებიდან გადამდგარადაც კი მიიჩნევდნენ. შ. ბადრიძის აზრით, "ბოილას მამულები მართლაც ტაოში მდებარეობდნენ და აქაური მკვიდრნი ბოილას ანდერძის მიხედვით უცხო სარწმუნოებისად არიან წოდებულნი. ესტატე ბოილა ცხოვრობდა ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსის დროს (**ბადრიძე.1972 №8:138**). ვის გულისხმობდა ესტატე ბოილა უცხო სარწმუნოების ხალხად ძნელი სათქმელია. ხომ არ იგულისხმა მან ამ ხალხში იმ სომხების ნაწილი, რომლებმაც მონოფიზიტობა მიიღეს.

კორნელი კეკელიძეც ანალოგიურად მსჯელობს აღნიშნულ საკითხზე: ,,კოსტანტინეპოლის საპატრიარქოს აღმოსავლურ მიჯნაზე ჩამოყალიბდა ქართველთა ახალი პოლიტიკური ცენტრი– ტაო–კლარჯეთის საკურაპალატო; მის შემადგენლობაში შევიდა იმ ტერიტორის ეპარქიებიც, ქართული და ქალკედონიტურ–სომხური, რომელიც ანდრია მოციქულის მიერ იყო მოქცეული.ბიზანტიელები ჯერ იძულებულნი არიან დასავლეთ საქართველოში დასთმონ თავისი პოზიციები შემდეგ კი აქედან აღმოსავლეთის ქართველები სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცე-ლებენ საკუთარს,ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას“ (**კეკელიძე,1949:12**)

ვ. გოილაძე თავის ნაშრომში გვაუწყებს, რომ ,,XI საუკუნის დასაწყისში საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი ბიზანტიის იმპერიის საზღვრებში მოექცა, რომელიც ,,იბერიის თემად" იწოდებოდა. სწორედ აქ გარცელებულა თონდრიკიელთა ერესი. ე. ჰონიგმანი პირდაპირ მიუთითებს, რომ 1042-1054 წლებს შორის ავტოკეფალია ბიზანტიის მფლობელობაში მოქცეულმა იმ იბერიამ მიიღო, რომელიც ადრე დავით ტაოელის სამფლობელოში შედიოდა. მისი მტკიცებით, ეს თეოდოპოლისის ეპარქია იყო.“ (**გოილაძე, 1991:173**). იგივე შეხედულება გააჩნდა ამ საკითხთან დაკავშირებით, როგორც ჩანს, კირიონ II-ს, მისი აზრით, "პეტრე III-ის

დროს ავტოკეფალია მიენიჭა არა მცხეთის საკათალიკოსოს, არამედ არტანუჯისა და ბაგრატიდების ივერიას." **(ნიკოლაძე, 1918:214).** კირიონის აღნიშნულ მოსაზრებას უკეთებს კომენტარს და ეთანხმება ისტორიკოსი გ. ბურდული- ვინც მ. ბრეკის მოყვანილ და დამოწმებულ მასალებს დაკვირვებით გაუკეთებს ანალიზს, იგი დარწმუნდება, რომ ეს მოსაზრება ეკუთვნის არა მცხეთის საკათალიკოსო კათედრას, რომელსაც აღნიშნულ პერიოდში უწყვეტად ჰყავდა თავისი კათალიკოსები, არამედ რომელიღაც სხვა ივერიას. თვითონ ეს ფრაზაც: ,,როგორც ეს გააკეთა პირველმა კათალიკოსმა, ხელდასხმულმა სხვა ივერიელებისათვის" ნათლად გვიჩვენებს, რომ აქ საუბარია სხვა და არა ჩვენს ივერიაზე. **(ბურდული, 2011:218).** საკითხისადმი ასე მიდგომა საგულისხმოა, მით უფრო, რომ რამდენიმე მეცნიერს საკმაოდ საფუძვლიანი ვერსია აქვთ ჩამოყალიბებული.

ქართული წყაროები არ გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ ეს საკითხი უფრო დაწვრილებით იქნეს შესწავლილი. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ XI საუკუნეში არავითარი საჭიროება არ არსებობდა იმისა, რომ კვლავ ეჭვის ქვეშ დამდგარიყო ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, მაშინ არ არის გამორიცხული, რომ პატრიარქ პეტრე III-ის დროს სწორედ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ტერიტორიაზე მდებარე მსხვილი საეკლესიო ერთეულის გამო ჩატარდა საეკლესიო კრება. ვფიქრობთ, ეს საკითხი დამატებით შესწავლას მოითხოვს. თუმცა მ. ბრეკის ცნობებში ისტორიული რეალობაც დასტურდება, როდესაც იგი საუბრობს ანტიოქიის პატრიარქის თეოფილაქტეს მიერ ქართველთათვის კათალიკოსის კურთხევის შესახებ, მაგრამ თავისთავად მიუღებელია ცნობა, რომ თითქოს ის პირველი ქართველი კათალიკოსი იყო. ამას ჯერ კიდევ 1906 წელს შენიშნავდა დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე: ,,თეოფილაქტეს მიერ ქართველთათვის პირველი კათალიკოსის კურთხევის ცნობა თავისთავად ტყუილია, ქართველი კათალიკოსები ანტიოქიაში იკურთხებოდნენ ჯერ კიდევ წმიდა მოწამე ანტიოქიის პატრიარქის ანასტასის დროიდან (610 წ.), როცა VIII საუკუნეში კვლავ განახლდა ურთიერთობა საქართველოსა და ანტიოქიას შორის. ამ ეპოქაში ანტიოქიის პატრიარქმა ხელი დაასხა ქართველთათვის პირველ კათალიკოსს, რომელიც ამასთანავე უკანასკნელი კათალიკოსი იყო, რომელსაც ხელი დაესხა ანტიოქიაში. თეოფილაქტეს მიერ

ხელდასხმული ქართველი კათალიკოსის იოანეს შემდეგ ქართლის კათალიკოსებს ირჩევდნენ და აკურთხევდნენ მცხეთაში." **(Цинцадзе, 1906:10).** ქართველთათვის კათალიკოსის კურთხევის შემდეგ, გ. კედრენე იტყობინება: ანტიოქიის პატრიარქის პეტრე III-ის დროს გამოჩენილა ვიღაც ვენეციელი, რომელიც თავის თავს ვენეციის პატრიარქს უწოდებდა. პეტრე ანტიოქიელს კი მისთვის მიუწერია, რომ ღმერთმა უძველესი დროიდან ეკლესიაში დააწესა ხუთი პატრიარქი: რომის პაპი, კონსტანტინეპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის. ამასთანავე, რომისა და ალექსანდრიის ეპისკოპოსები იწოდებიან პაპებად, კონსტანტინეპოლისა და იერუსალიმის არქიეპისკოპოსებად, მხოლოდ ანტიოქიელი არის პატრიარქი." (**Труди Киевскои Дух.Акад, 1874ч II:427).** აი, ასეთი წარმოდგენა ჰქონდა 1053-1057 წლებში მოღვაწე ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს, რომლის აზრითაც მხოლოდ ანტიოქიის ეკლესიის ხელმძღვანელს აქვს პატრიარქის ტიტული.

ამის გამოა, ალბათ, რომ ანტიოქიის ბერძნული საპატრიარქოს წარმომადგენ–ლები საქართველოს ეკლესიის საპატრიარქოს ღირსებას ეჭვქვეშ აყენებდნენ. ისმის კითხვა: როდის ჩავიდნენ ქართველები ანტიოქიაში და ვინ იყვნენ ისინი? გიორგი კედრენე ხომ არ გულისხმობს ბაგრატ IV-ის დედის მარიამ დედოფლისა და გიორგი მთაწმინდელის ვიზიტს ანტიოქიისა და იერუსალიმის საპატრიარქოებში, რომელიც 1054 წელს შედგა? დაზუსტებით ამის მტკიცება ძნელია, თუმცა მარიამ დედოფალი და გიორგი მთაწმინდელი ბაგრატ IV-სთან ერთად ჯერ კონსტანტინეპოლში ჩავიდნენ და მიაღწიეს შეთანხმებას კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოში, რომლის შემდეგადაც შეწყდა ქართველების დევნა ათონის ივერთა მონასტერში. მარიამ დედოფალი და გიორგი მთაწმინდელი, სავარაუდოდ, ჯერ შეხვდნენ კონსტანტინეპოლის პატრიარქ მიხეილ I კერულარს (1043-1058), ხოლო შემდეგ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ს (1053-1057). რადგან 1054 წელს სწორედ მათ ეკავათ კონსტანტინეპოლისა და ანტიოქიის საპატრიარქოების მეთაურთა თანამდებობები.

ისმის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი კითხვა: ვის გულისხმობდა XII საუკუნეში მოღვაწე საეკლესიო კანონისტი თეოდორ ბალსამონი, როცა ის წერდა მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრების მეორე კანონის განმარტებაში: ,,ამბობენ, რომ ანტიოქიის უწმიდესი პატრიარქის მეუფე პეტრეს დროს კრებამ დაადგინა იბერიის

ეკლესია თავისუფალი და ავტოკეფალური იყოს". არის თუ არა ბალსამონის მიერ მოხსენიებული ,,ანტიოქიის უწმიდესი პატრიარქი მეუფე პეტრე" ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III ? არ არის გამორიცხული, რომ ამ შემთხვევაში ერთი და იმავე პიროვნებასთან გვაქვს საქმე და ეს იყო ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III. ნ. მარი მიიჩნევდა, რომ ბალსამონის ტექსტის შინაარსი დოკუმენტია, რომ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის დროს ქართული ეკლესია იყოს თავისუფალი და ავტოკეფალური. ბალსამონის ავტორიტეტის უარყოფა დაუშვებელია, თუმცა მართალია, რომ ტექსტი არ არის თავისუფალი ანტიოქიური ტენდენციურობისგან **(Марр,1906. 136).**

ბალსამონის ცნობას იმეორებს XIV საუკუნის მწერალი მათე ბლასტარესი: ,,შემდეგი ეკლესიები არ ექვემდებარებიან არც ერთ პატრიარქს... იბერიელთა ეკლესია, რომელსაც პატივი მიენიჭა ანტიოქიის კრების დადგენილებით (წინათ ის ანტიოქიას ექვემდებარებოდა).“**(ყაუხჩიშვილი, 1970 :119)** ფაქტია რომ ბლასტარესიც იმავე წყაროთი სარგებლობდა, რითაც თეოდორ ბალსამონი.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ თვითონ ფაქტი არის მნიშვნელოვანი, რადგან ეკლესიის ისტორიაში უდიდესი საეკლესიო კანონისტების პატრიარქ ფოტისა და იოანე ზონარას შემდეგ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბრობს გამოჩენილი საეკლესიო კანონისტი, თეოდორ ბალსამონი. ასევე საყურადღებოა, რომ ბალსამონი ამ საკითხს ეხება 381 წლის მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრების მე-2 კანონის განხილვისას, შესაბამისად, ბალსამონის ცნობის დოკუმენტად აღიარება მისაღებია. მეორე კანონზე მსჯელობისას ბალსამონი ჩამოთვლის ავტოკეფალურ ეკლესიებს და მათ შორის ქართულსაც. ვფიქრობთ, ბალსამონის მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბარი მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე კიდევ ერთი დამადასტურებელი ცნობაა, რომ ქართული ეკლესია მსოფლიოში ერთ–ერთი უძველესი ავტოკეფალური ეკლესიაა.

II. 2. ბერძენთა მიერ ქართული ეკლესიის ხელყოფის მცდელობა და ავტოკეფალიის "ხელახალი დადასტურება"

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია XI საუკუნეში განსაკუთრებით ძლიერდება. ამ პერიოდში ქართველთა სავანეები არსებობს წმიდა მიწაზე, შავ მთაზე, ათონზე, სადაც მოღვაწეობდნენ ღვაწლმოსილი და განათლებული ქართველი ბერები. ქართულ მონასტრებში ქართველ ბერთა სიმრავლე შეუმჩნეველი არ დარჩენილა ბერძნებისათვის. ამავე დროს მკვეთრად გაუარესდა პოლიტიკური სიტუაცია ბიზანტიასა და საქართველოს შორის.ბერძენთა მხრიდან ქართველთა შევიწროების ამბავი შემოგვინახა გიორგი მცირემ თავის თხზულებაში "ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა," რომელშიც მოცემულია ბერძნების მიერ მორიგი დაეჭვება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერებაში. თხზულებაში ნათლადაა ნაჩვენები, როგორ დაიცვა გიორგი მთაწმინდელმა ქართული ეკლესიის თავისთავადობა და როგორ დაარწმუნა ყოველმხრივი დასაბუთებით მოწინააღ-მდეგენი თავიანთი ეჭვების აბსურდულობაში.

ცნობილია მისი თერთმეტი ხელნაწერი, რომელთაგან უმრავლესობა დაცულია საქართველოში. ერთი ათონის მთაზე, ერთიც პეტერბურგში. ხელნაწერთაგან ყველაზე ადრინდელია S 353 ხელნაწერი, რომელიც თარიღდება XI საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში. გიორგი მთაწმინდელის გარდაცვალების შემდეგ გიორგი ხუცესმონაზონმან ღირსისა და წმიდისა მამათმამისა გიორგი მთაწმინდელისა თუალთ მხილველმან და ხელით მსახურმან და მოწაფემან" (**გიორგი მცირე, 1994:39**). გიორგი მცირე ყოფილა გიორგი მთაწმინდელის მოწაფე და მისი უშუალო თანამედროვე, ამიტომ, ბუნებრივია, მისი ცნობები განსაკუთრებით ფასეულია. ,,მოძღვრის გარდაცვალებით შეძრწუნებულმა გიორგი მცირემ აღწერა არა მხოლოდ მისი ცხოვრების ბოლო პერიოდი და აღსასრული, არამედ სრულიად გადმოგვცა მთელი თავგადასავალი, რათა არა დავიწყებულ იქნას მომავალთაგან და შემდგომითი შემდგომთა ნათესავთა." (**მენაბდე, 1980:211**). გიორგი მთაწმინდელის ღვაწლი იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ მისმა მოწაფემ საჭიროდ ჩათვალა, ყველაფერი მომავალ თაობას სცოდნოდა და დავიწყებას არ მისცემოდა. ,,გიორგი

ათონელის მოწაფე და თანამოღვაწე გიორგი მცირე, რომელიც ყველგან თან ახლდა თავის სასახელო მოძღვარს და ყველაზე უკეთ იცნობდა მის ყოველდღიურ პრაქტიკულ საქმიანობას და ლიტერატურულ მოღვაწეობას." **(მენაბდე, 1982:17**). ახლდა თუ არა გიორგი მცირე თავის მოძღვარს ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას, უცნობია, თუმცა იგი ძალზე დაწვრილებით გადმოგვცემს კამათის დეტალებს. როგორც ჩანს გიორგი ათონელი ხშირად ჩადიოდა ანტიოქიაში.

აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-სთან ახლო ურთიერთობა ჰქონია გიორგი მთაწმინდელს. როდესაც ანტიოქიაში ცეცხლი გაჩნდა და დაიწვა პეტრე მოციქულის ტარაძი, "პატრიარქი მრავლითა მწუხარებითა და ურვათაგან შეპყრობილი იყო, გიორგი ეახლა მას და მიუსამძიმრა და სიტყვათა ნუგეშინის ცემისათა და სწავლითა სულიერითა ყოველი მწუხარებაი და გლოვაი მისი განაქარვა." **(გიორგი მცირე, 1994:127).** ქართული წყაროს მიხედვით, ასეთი მეგობრული და ახლო ურთიერთობა ჰქონიათ პატრიარქსა და გიორგი მთაწმინდელს. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, პატრიარქ პეტრეს ნათელი წარმოდგენა ექნებოდა ქართულ ეკლესიაზე. როგორც მიიჩნევენ, 1056 წლის მეორე ნახევრიდან 1057 წლის აპრილამდე ჰქონიათ მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობა პეტრე პატრიარქსა და გიორგი მთაწმინდელს. 1054 წელს ანტიოქიაში ჩავიდნენ დედოფალი მარიამი და გიორგი მთაწმინდელი, სადაც გაიმართა მოლაპარაკებები ქართული ეკლესიის შესახებ. შემდეგ კი გადაწყდა იერუსალიმში გამგზავრება. თუმცა პეტრე პატრიარქმა III-მ სთხოვა დედოფალ მარიამს, რათა არ გამგზავრებულიყო იერუსალიმში, რადგან იგი მაჰმადიანებს ეპყრათ ხელთ. გიორგი მთაწმინდელი კი მარტო მიემგზავრება იერუსალიმში და უკან კმაყოფილი ბრუნდება ანტიოქიაში, ანტიოქიის საპატრიარქოში ვიზიტის შემდეგ მარიამ დედოფალი უკან მიდის საქართველოში. **(ჯაფარიძე, 2009:589).**

უნდა აღინიშნოს გიორგი მთაწმინდელის დიდი დამსახურება ქართული ეკლესიის ავტოკეფალური უფლებების დაცვის საქმეში. თავისი სულიერებითა და განათლებით მან შეძლო წმიდად დაეცვა ქართული ეკლესიის სახელი. უფრო მეტიც, მისი სულიერი მდგომარეობით, მან დამოძღვრა და დაამშვიდა ანტიოქიის

პატრიარქი პეტრე III, რომლის დროსაც იყო, როგორც ჩანს, მათ შორის საუბარი ქართველებისა და ბერძნების დაპირისპირებაზე.

მივუბრუნდეთ ისევ თეოდორ ბალსამონის სიტყვებს: ,,ამბობენ, რომ", როგორც ქვემოთ ავღნიშნეთ, ამ სიტყვას დამაჯერებლობა აკლია და ,,ამბობენ", ,,ყვებიან" აღნიშნავს ბალსამონი, ხაზს უსვამს ყველასათვის ცნობილ ამბავს, უკვე არსებობს საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესია". ჰქონდა თუ არა მას რაიმე საბუთი ხელთ, თუ მხოლოდ გაგონილ ამბავს გადმოგვცემს? სავსებით შესაძლებელია, რომ ეს საბუთი არსებობდა და ინახებოდა ანტიოქიის საპატრიარქოს არქივში, მაგრამ ამ დროს, XII საუკუნეში, ანტიოქიაში გაბატონებული იყვნენ ჯვაროსანი კათოლიკეები. ბალსამონი იძულებული გახდა, დარჩენილიყო კონსტანტინეპოლში, ამიტომ ყველა ანტიოქიური დოკუმენტი მას ხელთ არ ჰქონდა. იგი ვიდრე პატრიარქი გახდებოდა, იყო კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს არქივის ხელმძღვანელი, ანუ ხარტოფილაქსი და ხელი მიუწვდებოდა მხოლოდ კონსტანტინეპოლში არსებულ დოკუმენტებზე. ანტიოქიის არქივის დოკუმენტები კი მისთვის მიუწვდომელი იყო. ამასთანავე, სინოდის დადგენილებები შეეხებოდა არა ბერძნულ, არამედ ქართულ ეკლესიას. (**Цагарели, 1912:52-55**). ამრიგად, თუკი ბალსამონს ხელი არ მიუწვდებოდა ანტიოქიურ დოკუმენტებზე, იგი ზეპირი გადმოცემით, გაგონილ, მოსმენილ ფაქტს უკეთებს კომენტარს, შესაძლოა, ამით აიხსნას ,,ამბობენ". სწორედ ამ სიტყვას იყენებს ბალსამონი, როდესაც ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბრობს.

ამასთან დაკავშირებით მსჯელობს მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე: ბალსამონის თანახმად იბერიის ეკლესია ავტოკეფალური იყო IV საუკუნეშივე, რადგანაც მისი აზრით, ყველა სახელმწიფოებრივი ერთეულის ეკლესია ამ დროისათვის ავტოკეფალური იყო. ჩანს ბალსამონს იბერიის ეკლესია ავტოკეფალურ ეკლესიად მიაჩნდა II მსოფლიო კრების დროისათვის. ამიტომაც ამ კრების მე-2 კანონის კომენტირებისას ის წერს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ. მიუხედავად ამისა, მან იცის, რომ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს დროს ამ საპატრიარქოს კრებამ იმსჯელა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ. მას არ შეეძლო ეფიქრა, რომ ქართულ ეკლესიას ავტოკეფალია მიანიჭა პეტრე III-მ, რადგანაც, მისი აზრით, XI საუკუნეში ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია უკვე

ითვლიდა რამდენიმე საუკუნეს. ბალსამონს გაუგონია, რომ XI საუკუნეში ანტიოქიის საპატრიარქოში ჩატარებულა საეკლესიო კრება, რომელსაც ქართული ეკლესიის ერთი რაღაც უფლება იურიდიულად უცვნია. მართლაც 1056 წელს პეტრე III-ის დროს ჩატარებულმა კრებამ აღიარა ქართული ეკლესია ჭეშმარიტად მართლმადიდებელთა ეკლესიად და შეწყდა ქართველი ბერების დევნა. სახელდობრივ პატრიარქ პეტრე III-ის დროს ანტიოქიის საპატრიარქომ იურიდიულად ცნო ქართული საპატრიარქოს ფაქტობრივი არსებობა. (**ჯაფარიძე, 2009:591).** სწორედ ეს ფაქტი აისახა თეოდორ ბალსამონის მსოფლიო საეკლესიო კრების მე-2 კანონის განმარტებაში. შესაბამისად იგივე საკითხზე გვესაუბრება მიქელ ბრეკი, რომელიც გიორგი კედრენეს ეყრდნობა. იგივე ამბავია მოთხრობილი გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაშიც, კერძოდ, ქართველების ჩასვლა კონსტანტინეპოლსა და ანტიოქიაში. ამ მხრივ, ქართული და ბერძნული ცნობები ერთმანეთს ემთხვევა. დედოფალ მარიამისა და გიორგი მთაწმინდელის ვიზიტი წარმოუდგენელია არ უკავშირდებოდეს ქართულ ეკლესიას და მათმა ურთიერთობამ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-სთან განაპირობა ალბათ ბერძენთა მხრიდან ქართული ეკლესიის მიმართ დევნის შეწყვეტა. ეს ფაქტი გამოწვეული იყო, პირველ რიგში, ქართული სამეფოს პოლიტიკური სიძლიერით. ამასთანავე კონსტანტინეპოლსა და ანტიოქიაში ჩასული დელეგაციის წევრთა უმაღლესმა რანგმა განაპირობა ის, რომ ერთის მხრივ დელეგაციის ერთი წევრი იყო ბაგრატ IV-ის დედა, ხოლო მეორე კი — მეცნიერი, განათლებული სასულიერო პირი, რომელსაც ბიზანტიის სამეფო კარზე განსაკუთრებული პატივით ხვდებოდნენ. ბაგრატ IV და მარიამ დედოფალი კონსტანტინეპოლში იმყოფებოდნენ 1050-1053 წლებში. ,, 1056 წელს გიორგი მთაწმინდელი იერუსალიმში ჩავიდა მდიდარი შემოწირულობით. იერუსალიმში ჩასული გიორგი მთაწმინდელი შეხვედრია პროხორე ქართველს, რომელიც ამ დროს დაკავებული ყოფილა ჯვრის მონასტრის მშენებლობით. იერუსალიმიდან იგი ანტიოქიაში დაბრუნებულა და წმიდა სვიმეონის სახელობის კალიპოს ქართულ მონასტერში ცხოვრობდა." **(Прав. Палест.сборник, т. IV, Вып. I; 1888:47)**. ქართული მონასტრები სირიის ტერიტორიაზე მნიშვნელოვნად აყვავდნენ და გაძლიერდნენ 969-1084 წლებში, მას შემდეგ, რაც ბერძნებმა დაიკავეს სირიის ტერიტორია. სწორედ

ანტიოქიის მახლობლად ღვთისმშობლის სახელობის კალიპოს ქართულ მონასტერში 1052-1054 წლებში, იმპერატორ კოსტანტინე მონომახის და ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის მოღვაწეობისას გადაიწერა ქართული სახარება. ეს ფაქტი ნათელი მაგალითია იმისა, რომ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია უშუალოდ ანტიოქიის მახლობლად ფლობდა სამონასტრო ცენტრებს, სადაც იწერებოდა წმიდა წერილი თუ მრავალი სახის სასულიერო ლიტერატურა. ქართველთა დელეგაციას ახლდნენ თუ არა სხვა პირები, ჩვენთვის უცნობია. თუმცა არ არის გამორიცხული, რომ დელეგაციის შემადგენლობაში შესაძლოა ყოფილიყვნენ სხვა სასულიერო პირები. გიორგი მთაწმინდელის მიმართ უნდა ითქვას, რომ ქართული ეკლესიის უფლებების დასაცავად, ეწვია კონსტანტინეპოლის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქებს, მართალია, ჩვენთვის უცნობია კონკრეტულად რაზე ისაუბრეს, მაგრამ ნათელია, რომ არსებობდა პრობლემა, რომელიც ქართულ ეკლესიას შეეხებოდა და საქმის მოგვარება გიორგი მთაწმინდელმა იკისრა.

გიორგი მთაწმინდელს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე მონომახთან, რომელმაც 1052 წლის ახლო ხანებში გიორგი მთაწმინდელის თხოვნით ათონის ივერთა მონასტერი სხვადასხვა გადასახადებისაგან გაათავისუფლა, იმპერატორმა ასევე საკუთარი თანხები გაიღო, რათა გადაეხურთა ივერთა მონასტერი. (**Соколов, 2003:211).**

,,გიორგი მთაწმინდელმა ყურადღება დაიმსახურა თვით ანტიოქიელი პატრიარქებისაც კი, როგორც, მაგალითად, პეტრესი და თეოდოსისა (1057-1076). უკანასკნელთან მას ქართველთა საეკლესიო დამოუკიდებლობის შესახებ ცხარე კამათიც კი ჰქონია 1057 წელს და დიდი შთაბეჭდილებაც მოუხდენია." **(კეკელიძე, 1980:217).**

ამ საკითხთან დაკავშირებით გადმოგვცემდა 1906 წელს ი. ფერაძე ჟურნალ ,,Духовный вестник Грузинского экзархата": ,,ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ს დროს 1053 წელს ქართული ეკლესია გახდა დამოუკიდებელი და თავისუფალი. ამ ფაქტს ადასტურებს იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი (XVII ს.), რომელიც იყენებს ბერძნულ და არაბულ წყაროებს და პირდაპირ ამბობს ზემო ივერიის ეპარქია დამოუკიდებელი გახდა კოსტანტინე მონომახის და ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს

დროს. ორივენი იყვნენ ერთმანეთის თანამედროვენი" **(Правда об Автокефалии Грузинской церкви, 1906:255).** შევნიშნავთ, რომ ი. ფერაძის მოსაზრება ჩვენთვის მიუღებელია, ქართული ეკლესია 1053 წლამდე იყო ავტოკეფალური.

ქართული ეკლესიის უფლებების დაცვა გიორგი მთაწმინდელს, ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსის ზეობის დროს კვლავ მოუწია. ბერძნები ქართველებს, როგორც ჩანს, ყველგან ავიწროვებდნენ: ათონზე, შავ მთაზე, წმიდა მიწაზე, სადაც კი საშუალება მიეცემოდათ. ზოგიერთი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსისთან გამართული კამათი და ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ს დროს ჩატარებული საეკლესიო კრება, ერთსა და იმავე ფაქტს წარმოადგენდა. დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე მიიჩნევდა, რომ: ,,წმიდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში ანტიოქიის პატრიარქად დასახელებულია თეოდოსი, მაგრამ ჩვენ მივიჩნევთ, რომ ამ კრებას ადგილი ჰქონდა პატრიარქ პეტრე III-ის დროს." (**Цинцадзе, 1905:30).** იგივე აზრს იზიარებდა ბაბილინა ლომინაძე, რომელიც მიიჩნევდა, რომ პატრიარქ თეოდოსის დროს გამართული კრება უნდა ვიგულისხმოთ კანონისტ ბალსამონის მიერ მითითებულ პატრიარქ პეტრეს დროინდელ კრებაში, რომელმაც ბალსამონის თქმით, საქართველოს ეკლესიას მისცა ავტოკეფალია **(ლომინაძე, 1999:41**). მართლაც, საკმაოდ უცნაურია, თუკი 1054 წელს ანტიოქიის პატრიარქის პეტრე III-ის დროს მოხდა ქართული ეკლესიის საპატრიარქო ღირსების აღიარება, რატომ გახდა საჭირო, სულ რამდენიმე წელიწადში, პეტრეს მომდევნო პატრიარქის თეოდოსი III-ის დროს (1057-1076) ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხზე კვლავ კრების მოწვევა. მართლაც ჩატარდა ორი საეკლესიო კრება ანტიოქიაში სხვადასხვა პატრიარქის დროს, თუ მხოლოდ 1054 წელს ჩატარებულ კრებას უნდა დავუკავშიროთ თეოდოსის პატრიარქობის დროს შემდგარი კამათი. პატრიარქ პეტრეს დროს ჩატარებული კრება ქართული ეკლესიის საკითხებზე, შეცდომით ხომ არ გადაიტანეს მისი მომდევნო პატრიარქ თეოდოსის პერიოდში? გადაჭრით ამ ფაქტის მტკიცება რთულია, თუმცა ძველად საკმაოდ ხშირად იყო სახელთა აღრევა და გადაწერისას მრავალი უზუსტობის დაშვება. ასეთივე აღრევაა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების რამდენიმე ხელნაწერში. ქართული ხელნაწერების მიხედვით, პატრიარქ პეტრეს მაგივრად იხსენიება ,,ნეტარი იოანე პატრიარქი" (სახელი ქარაგმით იკითხება იე).

საბინინის თარგმანითა და ,,ათონური პატერიკით" — იგივე იოანე. ვინ იყო "იოანე პატრიარქი"? გიორგი მთაწმინდელის ერთ გვიანდელ ხელნაწერში Q48, რომელიც გადაწერილია 1839 წელს S 353 ნუსხი დან, იოანეს ნაცვლად წერია პეტრე. ყუბანეიშვილის გამოცემებში ხელნაწერისეული წაკითხვა ,,იოანე" გასწორებულია როგორც ,,პეტრე". ,,პეტრე" იხსენიება ასევე ივ. ლოლაშვილის გამოცემაშიც. "იოანეს" სახელის მქონე პიროვნება ამ პერიოდში ანტიოქიაში ნამდვილად არ მოღვაწეობდა. ფ. გრუმელის ,,ქრონოლოგიის" მიხედვით პეტრე III 1053-1056 წლის მარტის ჩათვლით მოღვაწეობდა, დიონისოს — 1056 წლის აპრილიდან 1057 წლის აგვისტომდე, თეოდოს III — 1057 წლის აგვისტოდა ნ 1076 წლამდე. ივ. ლოლაშვილი აღნიშნავს, რომ ,,გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების" თავდაპირველ ტექსტში ეწერებოდა პ҃ (პეტრე), ხოლო შემდეგ გრაფიკული აღრევის ნიადაგზე გაჩენილა ѻ҃ (იოანე). ასეთი აღრევა ხელნაწერებში ძალიან ხშირია. **(ლოლაშვილი, 1994:127,128).**

გიორგი მთაწმინდელსა და ანტიოქიის პატრიარქს შორის კამათი საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის დევიდ ლანგის აზრით, 1055 წლის ახლო ხანებში გაიმართა.(Lang.1965:165) ასე რომ, კალისტრატე ცინცაძის და ბაბილინა ლომინაძის მოსაზრებების უარყოფა მართებული არ იქნება.

ასეთივე ეჭვი აქვს გამოთქმული მ. თარხნიშვილსაც. "მისი აზრით "ბალსამონთან ლაპარაკია პეტრეზე, პეტეერსის მიერ გამოცემულ გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში — თეოდოსიზე. შეიძლება ბალსამონი თვითონ არ გადმოგვცემს სწორად პატრიარქის სახელს, რადგანაც მან სახელი სარწმუნო წყაროებიდან კი არა, გადმოცემებიდან იცოდა. არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია მხოლოდ XI საუკუნეში ცნეს. ეს მანამდე კარგა ხნით ადრე დადასტურებული ფაქტი იყო." **(თარხნიშვილი, 1994:147).** თუ რატომ დაისვა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი კვლავ XI საუკუნეში, ალ. ცაგარელი ძალზე საგულისხმო ახსნას გვთავაზობს. იგი ამ მოვლენას უკავშირებს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიების გაყოფას. ,,ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III იყო დიდი ნიჭისა და განათლების მქონე პიროვნება. იგი იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიხეილ კერულარის (1043-1059) თანამედროვე მიხეილ კერულარმა განსაკუთრებული როლი ითამაშა აღმოსავლეთისა და

დასავლეთის ეკლესიების შერიგების საქმეში, თუმცა XI საუკუნის შუა ხანებში მოხდა საბოლოო გათიშვა რომსა და კონსტანტინეპოლს შორის. ქართველებისათვის სრული და ფორმალური ავტოკეფალიის მინიჭება ანტიოქიის ბერძნული საპატრიარქოსაგან იმის გამო მოხდა, რომ ბერძნებს ქართული ეკლესია შეენარჩუნებინათ ბერძნულ მართლმადიდებელ სამყაროში და რომთან ყოველგვარი ურთიერთობა მოესპოთ." (**Цагарели, 1912:58**). ცნობილია, რომ დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიების საბოლოო გაყოფა 1054 წელს მოხდა. სწორედ ამ წელს ჩადიან კონსტანტინეპოლში ბაგრატ IV და მარიამ დედოფალი და ჰხვდებიან ბიზანტიის იმპერატორსა და კონსტანტინეპოლის პატრიარქს. სრულებით არ არის გამორიცხული, რომ საქართველოდან ასეთი მაღალი რანგის სტუმრების ჩასვლა სწორედ მაშინ მოხდა, როცა ქრისტიანულ ეკლესიაში ასეთი უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა ხდებოდა. როგორც ყოველთვის, ქართული ეკლესია მონაწილეობას იღებდა ქრისტიანულ ეკლესიაში მომხდარ უმნიშვნელოვანეს მოვლენებში და, რაც მთავარია, მუდამ მტკიცედ ინარჩუნებდა ჭეშმარიტ სარწმუნოებას — მართლმადიდებლობას.

ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოს III-ის მოღვაწეობის დროს, შავ მთაზე მოღვაწე სვიმონწმინდელმა ბერებმა ქართველები ანტიოქიის პატრიარქთან დაასმინეს. ვინმე ქართველი ხუცესი სვიმონწმიდის სვეტზე ,,განსულ იყო ჟამისწირვად ქალამანითა და საბეჭურითა, არ ჩაეცვა სამღვდელო შესამოსელი, როგორც ეს მაშინ წესად იყო მიღებული, და ამის გამო ქართველ ხუცესებს აუკრძალეს საერთოდ სვიმონწმიდაში ჟამის-წირვა". ბერძენმა ბერებმა ქართველთა ჭეშმარიტ სარწმუნოებაში შეიტანეს ეჭვი და პატრიარქ თეოდოსის სთხოვეს: ,,განგვათავისუფლენ კაცთაგან ამათთა და უცხოთა თესლთა, რამეთუ არს მონასტერსა ჩვენსა ვითარ სამოცი კაცი, ქართველად სახელსდებენ თავთა თვისთა და არა უწყით, თუ რაისა ზრახვენ, ანუ რაჲ არს სარწმუნოება მათი". ბერძენთა თავხედობა იქამდე მივიდა, რომ ,,თვით წმიდისა სვიმონის მიერ დამკვიდრებული ქართველების" გაძევება განიზრახეს, აღნიშნულ საქმეში კი მათ ანტიოქიის პატრიარქის დახმარება სჭირდებოდათ, რომელიც ძალზე გაკვირვებული იყო ,,და ჰრქუა მათ და ვითარ ეგების ესე, რათამცა ქართველნი არა მართლმადიდებელნი იყვნეს"? (**ძვ. ქართ. ლიტ. ძეგლები, 1978:307**) პატრიარქის სიტყვებიდან ნათლად ჩანს, რომ მას უკვირს ქართველების არამართლ-

მადიდებლობა, აქედან ჩვენს შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბერძენი ბერების ჩივილი ცილისმწამებლური და უსაფუძვლო იყო, მაშინ, როცა ქართველებს ამ პერიოდისათვის, 1057 წლისათვის, ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორიაზე: ათონზე, შავ მთაზე, წმიდა მიწაზე და სხვაგან მრავალი სამონასტრო ცენტრი ჰქონდათ. ბერძნებმა პატრიარქის წინაშე ქართველთა მწვალებლობაზე დაიწყეს საუბარი. ,,ბერძენთა და ქართველების ბრძოლამ ერთი ისეთი საკითხი წამოაყენა, რომელსაც ანტიოქიელი სამღვდელოების აზრით ქართველები სრულებით უნდა დაემარცხებინა და მათთვის დაემორჩილებინა. ეს საკითხი ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის და თვითმმართველობის უფლებას შეეხებოდა." (**ჯავახიშვილი, 1983:181**). ეს ბრალდებაც ისეთივე უსაფუძვლო იყო, როგორც ქართველების არამართლმადიდებლობაში დადანაშაულება. ეს იყო კარგად მოფიქრებული დასმენა. ბოროტგანმზრახველებს ამით უნდოდათ: სვიმონწმიდიდან ქართველების განდევნა და ანტიოქიის საპატრიარქოსადმი საქართველოს ეკლესიის დამორჩილება. ბერძენი ბერების დასმენის შინაარსი ასეთი იყო: ,,ვითარ ესე მეუფეო, რომელ ეკლესიანი და მღუდელთმოძღუარნი ქართუელთანი, არა რომლისა პატრიარქისა ხელმწიფებასა ქუეშე არიან და ყოველნი საეკლესიო წერილნი მათ მიერ განეგებიან და თვით დაისმენ კათალიკოზთა და ეპისკოპოსთა და არა სამართალ არს ესე, რამეთუ ათორმეტთა მოციქულთაგანი არვინ მისრულ არს ქუეყანასა მათსა და ჯერ არს, რათა ქალაქისა ამას ხელმწიფებასა ქუეშე იყვნენ, რამეთუ ნათესავი არს უმეცარ და სამწყსო მცირე და ჩუენდა მახლობლად არიან და ჯერ არს რათა ხელმწიფებასა ქუეშე ანტიოქისა პატრიარქისასა იმწურებოდნენ და აქა იკურთხეოდეს კათალიკოზი მათი და ვიყვნეთ ჩუენ ერთ სამწყსო და ერთ მწყემს." (**საბინინი, 1882:462**). ბერძნები თავადვე აღიარებენ, ამ დროს ქართული ეკლესია არცერთ პატრიარქს არ ემორჩილებოდა, ამასთანავე ყოველი საეკლესიო წესი და რიგი მათ მიერ განეგება. ამასთან, ყველაზე მთავარი ქართველები ,,თვით დაისმენ კათალიკოზთა" ანუ XI საუკუნის შუა ხანებში ქართული ეკლესია სრულიად დამოუკიდებელია და თვითონვე ქართველების მიერ ხდება კათალიკოსის ხელდასხმა. ამ ფაქტს კი თვითონ ბერძნები აღიარებენ. ბერძენთა შემდეგი ბრალდება იმაში მდგომარეობდა, რომ თითქოს საქართველოში ქრისტეს თორმეტი მოციქულიდან არცერთს არ ჰქონდა

ნაქადაგები. ამასთანავე, ბერძნებს ქართველები მცირე სამწყსოიან და უმეცარ ხალხად მიიჩნევენ და ამის გამო მათ უნდა დაემორჩილონ, რადგან მათ მახლობლად მდებარეობდა ქართველთა ტერიტორია. მათი სურვილია, რომ ქართული ეკლესია ანტიოქიის პატრიარქს დაემორჩილოს და ქართველთა კათალიკოსის კურთხევა ანტიოქიაში მოხდეს.

ანტიოქიის პატრიარქის გასაჩუმებლად ქართული საისტორიო წყაროები არ გამოდგებოდა, რადგან ბერძნები მათ გააუფასურებდნენ ან სადავოს გახდიდნენ. გიორგი მთაწმინდელს უნდა დაესახელებინა იურიდიულად უდავო დოკუმენტები ქართველთა მოქცევის შესახებ. პირველი დოკუმენტი, რომელიც გიორგი მთაწმინდელმა მოატანინა, იყო ,,ანდრია მოციქულის მიმოსვლა". პატრიარქმა თეოდოსმა წარმოშობით ქართველს, ტარსუს მიტროპოლიტ თეოფილეს დაავალა. წიგნის წაკითხვის შემდეგ გიორგი მთაწმინდელმა საფუძვლიანად ჩამოუყალიბა ანტიოქიის პატრიარქს შემდეგი: "წმიდაო მეუფეო! შენ იტყვ, ვითარმედ თავისა მის მოციქულთასა პეტრეს საყდარსა ვზიო, ხოლო ჩუენ პირუელ წოდებულისა და ძმისა თვსისა მწოდებლისა ნაწილნი ვართ და სამწყსონი მის მიერ მოქცეულნი და განათლებულნი და ერთი წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთაგან, სიმეონს ვიტყვ კანანელსა, ქუეყანასა ჩუენსა დამარხულ არს აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების." **(საბინინი, 1882:462).** წმიდა წერილის მიხედვით, ქრისტეს პირველად ანდრია პირველწოდებული შეჰხვდა, რომელმაც შემდეგ თავისი ძმა სიმონ-პეტრე უფალთან მიიყვანა: ,,ჰოვა ამან პირველად ძმაჲ თვისი სიმონ და ჰრქუა მას: ვპოეთ მესია, რომელ არს თარგმანებით: ქრისტე: ამან მოიყვანა, იგი იესუისა." (**იოანეს. I:40-42).** გიორგი მთაწმინდელმა უშუალოდ ბერძნული წყაროთი დაუსაბუთა ბერძნებს ქართული ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობა, ამასთან დაამატა, რომ ქრისტეს მეორე მოციქული სვიმონ კანანელი საქართველოს ტერიტორიაზეა დაკრძალული. ნიკიტა პაფლაღონისელის ,,ანდრიას მიმოსვლის" ეფთვიმე ათონელისეულმა თარგმანმა, სადაც რამდენჯერმე არის ნახსენები ანდრიას და სხვა მოციქულების (სიმონ კანანელის, მატათას, თადეოზის) ქადაგება საქართველოში დასავლეთში და აღმოსავლეთში საშუალება მისცა ქართველ მოღვაწეებს მრავალგზის გამოეყენებინათ იგი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დასაცავად." (**ბეზერაშვილი,2010:25).**

მოციქულთა მიერ საქართველოში ქადაგების ფაქტები გამოყენებული იქნა: ლეონტი მროველის, გიორგი მთაწმინდელის და ეფრემ მცირის შრომებში.ამასთან დაკავშირებით ისტორიკოსი დავით ნინიძე შენიშნავს: ,,ამ ისტორიული თხზულებით კარგად ჩანს დიდი ხნის წინათ ჩამოყალიბებული წესი ქართველთა მიერ პატრიარქის დამოუკიდებლად არჩევისა და ხელდასხმისა, აშკარაა ძლიერი ისტორიული ტრადიციის არსებობა, რომ საქართველოს ეკლესია ავტოკეფალურია, ამიტომაც ხაზგასმულია და ბერძნები ამას ვერ გაექცეოდნენ, რომ ,,ყოველნი საეკლესიონი წესნი" ქართველების მიერ ,,განეგებიან" და ,,თვით დაისუამენ კათალიკოსთა და ეპისკოპოსთა". სწორედ ეს ,,თვით დაისუამენ" იყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიკური საფუძველი, რომელიც სიმონ სენ-კვენტინის ცნობების მიხედვითაც ანტიოქიის პატრიარქისაგან აქვს მიღებული. **(ნინიძე, 2005:16).** ხოლო რაც შეეხება ბერძნების ბრალდებას და ქართველების მწვალებლობაში დადანაშაულებას, გიორგი მთაწმინდელმა სავსებით გასაგებად განუმარტა, რომ: "წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ, ვინათგან ერთი ღმერთი გვიცნობიეს, არა რა უარ გვიყოფიეს და არცა ოდეს წუალებასა მიმართ მიდრეკილ არს ნათესავი ჩუენი და ყოველთა უარის მყოფელთა და მწუალებელთა შევაჩვენებთ და ვსწყევთ". შემდეგ კი წმიდა მამამ ანტიოქიის პატრიარქს მიმართა, რომ უმჯობესია ბერძენთა ეკლესია დამორჩილებოდა ქართულს, რადგან: ,,ჰშუენის ესრეთ, რათა წოდებული იგი მწოდებელსა მას დაემორჩილოს, რამეთუ პეტრესი ჯერ არს, რათა დაემორჩილოს მწოდებელსა თვისსა და ძმას ანდრიას და რათა თქუენ ჩვენ დაგვემორჩილნეთ"? ვინაიდან ქრისტემ მოციქულებს შორის პირველად სწორედ ანდრია პირველწოდებულს მოუწოდა საქადაგებლად, ხოლო ანდრია მოციქულმა კი უშუალოდ თავის ძმას პეტრეს მოუწოდა სამოღვაწეოდ. რადგან ქართული ეკლესია ანდრია მოციქულის მიერ იყო განათლებული, მას ისეთივე რანგი და ღირსება ჰქონდა, როგორც პეტრე მოციქულის მიერ დაარსებულ ანტიოქიის ეკლესიას, უფრო მეტიც, ვინაიდან პეტრე მოციქული თავისი უფროსი ძმის ანდრიას მიერ იქნა მოწოდებული სამოღვაწეოდ, ამის საფუძველზე მოუწოდა გიორგი მთაწმინდელმა ბერძნებს, რათა მათი ეკლესია ქართულს დამორჩილებოდა. მწვალებლობის ბრალდება, რასაც ბერძნები ქართველებს აბრალებდნენ, გიორგი მთაწმინდელმა

პირიქით ბერძნებს დასდო ბრალი ამ ცოდვაში. აღნიშნული ბრალდება საფუძვლიანი იყო: ,,ჟამი რომელ ყოველსა საბერძნეთსა შინა მართლმადიდებლობა არა იპოვებოდა და იოანე გუთელი ეპისკოსი მცხეთას ეკურთხა ეპისკოპოსად, ვითარცა სწერია დიდსა სვინაქსარსა". გიორგი მთაწმინდელის ბრალდება არგუმენტირებული იყო და მან ამისათვის მოიშველია უმნიშვნელოვანესი წყარო, მართლმადიდებელ ეკლესიაში ,,დიდი სვინაქსარი", რომელშიც ბერძნულ ენაზე გადმოცემული იყო "იოანე გუთელის ცხოვრება". ,,ანტიოქიის პატრიარქს მათს ათვენტურობაში ეჭვის შეტანა არ შეეძლო, ეს ცნობები იყო ბერძნული და თანაც მოთავსებული იყო ისეთ სანდო თხზულებაში, რომლებიც ეკლესიის მიერ კანონიკურად ითვლებოდნენ. ქართველმა მოძღვარმა ქედმაღალ ,,სამეუფოელ" პატრიარქს და მის ელიტას დოკუმენტურად დაუმტკიცა, რომ ქართველთა ნათესავი უმეცარი ქედფიცხელი და თვითსჯულიერი კი არ არის, არამედ ძველი ქრისტიანული ტრადიციების მქონე განათლებული ერია, რომელიც მტკიცედ დგას ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე, ხოლო მცხეთის საპატრიარქო ისევე უფლებამოსილია იურიდიულად, როგორც კონსტანტინეპოლის, იერუსალიმის, ანტიოქიის და ალექსანდრიის საპატრიარქოები." (**გიორგი მცირე,1995:134**).

ბერძნებთან კამათის შემდეგ ანტიოქიის პატრიარქსა და გიორგი მთაწმინდელს შორის ნორმალური ურთიერთობა დამყარებულა, ,,დაღაცათუ შეიყვარა პატრიარქმან და ყოველმან ანტიოქიელთა, ვითარცა მამა და მოძღუარი სულიერი". აღნიშნული კამათი იყო კიდევ ერთი მცდელობა, რათა ანტიოქიის ბერძნულ საპატრიარქოს თავისი ზეგავლენა გაევრცელებინა უძველეს ქართულ ეკლესიაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი მთაწმინდელმა დაასაბუთა ქართული ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობა, რომლის მიხედვითაც ქართული ეკლესია იმავე უფლებებით სარგებლობდა, რითაც ანტიოქიის უძველესი ეკლესია. უფრო მეტიც, ვინაიდან ქართული ეკლესია ანდრია მოციქულის მიერ იყო დაარსებული, არანაირი საჭიროება არ არსებობდა იმისა, რომ ქართულ ეკლესიას ანტიოქიიდან მიეღო უფლებამოსილება ამა თუ იმ საკითხის გადასაწყვეტად, პირიქით, ქართული ეკლესია პირველი საკუნიდანვე სამოციქულოა და შესაბამისად ავტოკეფალურია. იგი ისეთივე უფლებებით და პატივით სარგებლობდა, რითაც ანტიოქიის ეკლესია. იერუსალიმის

ეკლესიასთან ქართული ეკლესიის გენეტიკურ კავშირზე საფუძვლიანად აყალიბებდა აზრს კორნელი კეკელიძე თავის ნაშრომში: 1) ქართულ ონომისტიკაში ჩვენ ვხვდებით ძველაღთქმისეულ ბიბლიურ სახელებს. 2) საქართველოში შემორჩენილი ძველი ებრაული ჩვეულებები, სისხლიანი მსხვერპლშეწირვის ფორმები, რომლებიც ძველი აღთქმის ეკლესიიდან იღებს სათავეს. 3) წმიდა მირონის მოხარშვის უფლება ქართულმა ეკლესიამ მიიღო იერუსალმის პატრიარქ სერგის (843-859) დროს. იერუსალიმურ წარმომავლობაზე მეტყველებს ასევე საქართველოს ეკლესიაში ათონურ პერიოდამდე არსებული ღვთისმსახურების, ფსალმუნთა და საკითხავთა ნიმუშები. ქართველებმა წმიდა ქალაქ მცხეთაში შექმნეს ისეთი ადგილები, რომლებიც დაკავშირებული იყო ვნების შვიდეულში მომხდარ ამბეთან. შესაბამისად ამით ეძლეოდათ შესაძლებლობა მცხეთის საპატრიარქო ღვთისმსახურება დამსგავსებოდა ქრისტეს საფლავის იერუსალიმურ ტიპიკონს. X საუკუნის ბოლომდე ქართულ ღვთისმსახურებაში გამოიყენებოდა მოციქულ იაკობის ლიტურგია (**კეკელიძე, IV. 1957:360-361**). ასეთივე აზრი ქართული ეკლესიის იერუსალიმურ წარმომავლობაზე განავითარა ნიკო მარმა 1906 წელს რუსეთის ეკლესიის წინარე თათბირის სხდომაზე, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი. ქართველმა მოძღვარმა ბერძნებთან კამათისას ხაზი გაუსვა ქართველების მიერ სარწმუნოების წმიდად დაცვას, რაც მისი აზრით ქართველებს განსაკუთრებულ მდგომარეობაში აყენებდა: ,,ვინადგან ერთი ღმერთი გვიცნობიეს, არა რა უარ გვიყოფიეს და არცა ოდეს წუალებისა მიმართ მიდრეკილ არს ნათესავი ჩვენი". მიუხედავად ამისა ქართველები ბერძნების მხრიდან ხშირად განიცდიდნენ დევნასა და შევიწროებას. აღსანიშნავია, რომ ეს პროცესი მხოლოდ XI საუკუნეში არ დაწყებულა. ბერძენთა მხრიდან შევიწროებას მანამდეც ჰქონდა ადგილი, XI საუკუნეში პოლიტიკურმა დაპირისპირებამ საკმაოდ გააღრმავა კონფლიქტი, ხოლო XI საუკუნის შემდგომაც არაერთხელ მომხდარა ქართველების უსაფუძვლო დევნა-შევიწროება. ღვთისმშობლის სასწაულებრივი გამოცხადება მოხდა IX საუკუნეში, ულუმბის მთაზე, როცა ბერძენმა მონასტრის მამასახლისმა ღირსი ილარიონ ქართველი მონასტრიდან გამოაძევა და მსახურების ჩატარების უფლება არ მისცა. იმ ღამით ბერძენ სასულიერო პირს ღვთისმშობელი გამოეცხადა და რისხვით მიმართა:

,,...ჰგონებ, ვითარმედ ელინთა ოდენ ენაი მარტოდ შეწყნარებულ არს, ვითარ არა უწყი ვითარმედ ყოველთაგან ნათესავთა, რომელიცა არს მოშიში უფლისა და მოქმედი მცნებათა მისთა სათნო მისა არს იგი, არა ხედავ რაოდენნი ნათესავისაგან მათისა სათნო ეყუნეს ღმერთსა, ვითარ საწყალობლად უცხო ჰყავ თავი შენი,... რამეთუ რომელი ამათ არ შეიწყნარებს იგი მტერი არს ჩემი." **(საბინინი, 1882:382).**

ეს გადმოცემა მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელმა მოუწოდა ბერძნული წარმომავლობით დაბრმავებულ ბერს და აუწყა, რომ ქრისტეს სარწმუნოებაში ელინური წარმომავლობა თუ ენა არ არის განმსაზღვრელი. ამასთანავე, დედა ღვთისამ ხაზი გაუსვა, რომ მრავალი ქართველი სათნო ეყო ღმერთს და ვინც ქართველებს არ შეიწყნარებს, იგი ღვთისმშობლის წინააღმდეგ მოქმედებს. XI საუკუნეში ბერძენმა ბერებმა ქართველი ბ ერები განდევნეს ათონის მთიდან. ,,დღეს არცა ერთი ქართუელი არა იპოების ესევითარსა და ამას ვრცელსა და დიდებულსა ლავრასა შინა, რომელი ესე ფრიადითა წარსაგებელითა და მრავლითა ოფლითა მათ წმიდათა მამათა ჩუენთაითა ჩუენ ქართველთათვის აღშენებული იყო და აღმართებული". გამძვინვარებულმა ხარბმა ბერძენმა ბერებმა თავისი გაიტანეს კიდეც: მათ რამდენჯერმე დააწიოკეს ქართველები და მონასტერი უსირცხვილოდ სამჯერ ზედიზედ გაქურდეს და გაანადგურეს." **(ჯავახიშვილი, 1977:143**). ამ გასაჭირის დროსაც ქართველმა ,,სულიერმა მამებმა" დახმარება გიორგი მთაწმინდელს სთხოვეს, რომ ათონის ქართველთა მონასტრის დამაარსებელთა — იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრება დაეწერა. ასე რომ, "საქართველო მადიდებელი უნდა იყოს გიორგი მთაწმინდელისა, რამეთუ მან ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობას იმ დროისათვის შეურყეველი კანონიერი საბუთი მოუპოვა და ბერძენთა სამღვდელოების მტაცებლობისაგან იხსნა. ასე რომ, 1057 წელს გიორგი მთაწმინდელი ორჯერ შეხვდა ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსის, სადაც ერის ღირსება, თვითმყოფადობა და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალურობა დაადასტურა." **(ბალახაშვილი, 2009:67**). ბერძნები მთელი იმპერიის მასშტაბით ცდილობდნენ შეევიწროებინათ და განედევნათ ქართველი მოღვაწეები. სწორედ ასეთი ქმედების საწინააღმდეგოდ, გრიგოლ ბაკურიანის ძემ შეადგინა ბულგარეთში პეტრიწონის მონასტრის ტიპიკონი. პეტრიწონის წესდებაში ხაზგასმით არის მითითებული:

,,რათა არაოდეს იყოს მონასტერსა შინა ჩემსა მკიდრობით ბერძენი ხუცესი, ანუ მონაზონი, რომელ არიან ბუნებით მძლავრნი და ანგაჰარნი და ხელოვანნი, მეშინის თუ ნუთუ სავნებელი და დასაკლებელი რაიმე შეამთხვიონ მონასტერსა ეცდნენ მამასახლისობად ხელ-ყოფითა." **(შანიძე, 1986:ტ. IX:103).** როგორც ტიპიკონდან ჩანს, ქართველებს შიში აქვთ, რომ ბერძნებმა, როგორც მათ სჩვევიათ, არ მიიტაცონ ქართულ მონასტერში წინამძღვრობა ან მონასტერს რაიმე ბოროტება არ შეამთხვიონ.

ასეთ მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ ქართული სავანეები ბერძენთა მძლავრობის გამო. ფასდაუდებელია საქართველოს ეკლესიის თავისთავადობის დაცვის საქმეში გიორგი მთაწმინდელის ღვაწლი. საკითხი იმდენად მწვავე ყოფილა, საჭირო გახდა სამეფო ოჯახის წევრების კონსტანტინეპოლში ჩასვლა, შემდგომ კი პატრიარქების მონახულება. XI საუკუნეში მომხდარი მოვლენები კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, რომ ქართული სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია წმიდად იცავდა ქრისტიანულ ეკლესიაში დადგენილ წესებს, ამასთან, საჭიროების შემთხვევაში მტკიცედ იცავდა თავის სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის უფლებებსაც.

თავი III

მცხეთისა და აფხაზეთის (დასვლეთ საქართველოს) კათალიკოსთა ურთიერთმიმართების საკითხი

III.1. აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩამოყალიბებისა და მისი მცხეთასთან გაერთიანების პროცესები

საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის ფორმირების პროცესი საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა. როგორც წესი, საეკსლესიო ხელისუფლების თვითმყოფადობას განსაზღვრავდა სახელმწიფოს პოლიტიკურ მდგომარეობის ხარისხი. შემდეგ დგებოდა საკითხი ეკლესიური მმრათველობის უფლებებისა. საქართვ ელოს ტერიტორიაზე VIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჩამოყალიბდა ახალი სამეფო-სამთავროები, თითოეული მათგანი მიისწრაფოდა მთელი ქართული ტერიტორიბის საკუთარ მფლობელობაში მოქცევისაკენ. დაახლოებით 754-758 წლიდან აფხ აზეთის (დასავლეთ საქართველოს) სამეფო დამოუკიდებელი გახდა. VI-IX საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს შემადგენლობაში იმყოფებოდა. ამ საკითხის შესასწავლად მთავარ წყაროს წარმოადგენს კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს კათედრათა ნუსხები ანუ ნოტაციები. აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების თაობაზე პირდაპირი ცნობის არარსებობის გამოც სწორედ ამ ნუსხებს ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა.

ჩვენამდე მოღწეული ყველაზე ადრინდელია I ნოტაცია. იგი შედგენილია იმპერატორ ჰერაკლეს (610-641) დრო ს. აღნიშნული სია ნოტაციებისათვის სტანდარტული სამი ნაწილისაგან შედგება, ესენია: მიტროპოლიები, ავტოკეფლური საარქიეპისკოპოსოები, ეპარქიები. მიტროპოლიების სიაში შეტანილია ფაზისის სამიტროპოლიტო კათედრა. ავტოკეფალურ საარქიეპისკოპოსოთა ნუსხაში გვხვდება ნიკოფსიისა და სებასტოპოლისის (აბაზგიის) ეპარქია, ლაზიკის ეპარქია (ცენტრი ფაზისის სამიტროპოლიტო) ოთხი კათედრით (როდოპოლისი, საისენე,(ცაიში), პეტრა, ზიგანევი).(**კუდავა,2002:13**).

ასე რომ, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული კათედრები უშუალოდ კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებოდა. როგორც მიიჩნევენ, ჯერ კიდევ ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანე I-ის (527-565) დროიდან ვრცელდებოდა ბერძნული ზეგავლენა შავიზღვისპირა დასავლეთ საქართველოს რეგიონში. ეს ცნობა ქართლის ცხოვრებაშიც აისახა ჩანართის სახით: „ვინაცა იუსტინიანე ტაძარი წმიდისა ღვთისმშობლისა აღაშენა აფხაზეთს შინა, ბიჭვინთას, და მღვდელნი დაადგინა მას შინა“ (**ქ. ცხ. I:215**). აფხაზეთში საკათალიკოსოს დაარსების შესახებ მეცინერთა შორის არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა. ჩვენ ქვემოთ გამოვრიცხეთ თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ აფხაზეთის კათალიკოსად იოანეს ხელდასხმა, რადგან ამ პერიოდში „მოქცევაი ქართლისაის“ მიხედვით ქართლის საკათალიკოსო ტახტი ეკავა იოანე III-ს (744-760). მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოზზე დაყრდნობით, მიიჩნევს, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო 720 წელს ლეონ ისავრიელის პერიოდში დაარსდა. "ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე, რადგანაც ის უკვე ისავროსის დროს, 720 წელს, კათალიკოსი იყო ქვემო იბერიისა." (**ჯაფარიძე, 2009:502**). ვფიქრობთ, ეს აზრიც მიუღებელია, რადგან 720 წელს ჯერ კიდევ არ იყო დაარსებული აფხაზეთის სამეფო და კათალიკოსის ინსტიტუტის დაარსება სამი ათეული წლით ადრე სამეფოს დაარსებამდე ძალზე საეჭვოა. ვახუშტი ბატონიშვილი სავსებით გარკვევით გვაუწყებს: "ოდეს განდგა ლეონ და იწოდა აფხაზთა მეფედ, მაშინ მოუძლურებულ იყვნენ ბერძენნიცა; და ამ ლევანის მიერ ანუ შემდგომთა მისთაგან განთავისუფლდა თხოვნითა ბერძენთაგანვე, ვინაითგან სახელიცა მისი ესრეთვე წარმოაჩინებს, რამეთუ უწოდებენ კათალიკოზს აფხაზეთისასა, და არა ეგრისისა და იმერეთისასა." (**ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973:746**) ვახუშტი გარკვევით ამბობს, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსება ან ლეონ II-ის დროს, ან მის შემდეგ მოხდა. ისტორიკოსი ბიჭიკო დიასამიძე მიიჩნევს, რომ აფხაზეთის კათალიკოსის ხელდასხმა შეეძლო კონსტანტინეპოლის პატრიარქს, მაგრამ, როგორც ჩანს, ლეონმა გაითვალისწინა, რომ ჯერ ერთი, იქ ხატმებრძოლი პატრიარქი იჯდა ტახტზე და მეორეც, მას ემორჩილებოდა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები და არ მოისურვებდა აფხაზეთში დამოუკიდებელი საკათალიკოსოს

შექმნას. ამიტომ ლეონმა კათალიკოსის კანდიდატურა გააგზავნა ძველ სიუზერენთან — ანტიოქიის პატრიარქთან. **(დიასამიძე, 2001:202).** საეკლესიო კანონიკის მიხედვით, ,,აფხაზეთის კათალიკოსის ხელდასხმა კონსტანტინეპოლის პატრიარქს უნდა აღესრულებინა, 733 წლიდან კონსტანტინეპოლის საპატრიარქო ტახტი პატრიარქ ანასტასის (733-754) ეკავა, რომელის ხატმებრძოლეობის აქტიური მხარდამჭერი იყო. ამიტომ, ბუნებრივია, მწვალებლისაგან ხელდასხმა ვერ მოხდებოდა, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები კონსტანტინეპოლის პატრიარქის დაქვემდებარებაში IX საუკუნის 80-იან წლებამდე იმყოფებოდა, შესაბამისად, ლეონ I-ის (720-740) წლებ ში აფხაზეთის კათალიკოსის კურთხევა მითუმეტეს ანტიოქიის პატრიარქის მიერ თითქმის გამორიცხულია.

ამასთანავე ბიჭიკო დიასამიძის მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო ცენტრი ბიჭვინთა იქნებოდა, ძალზე საეჭვოა, რადგან VIII საუკუნის შუახანებში სებასტოპოლის ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო ჯერ კიდევ კონსტანტინეპოლის დაქვემდებარებაში იყო. ლეონ II-ის მეფობას 753/58-798 წლებით ათარიღებენ, მის დროს აფხაზეთის სამეფო დამოუკიდებელი გახდა. შემდეგი ნაბიჯი კი ეკლესიური დამოუკიდებლობა იყო, რაც, ალბათ, ცოტა მოგვიანებით განხორციელდა. პ. ინგოროყვა შენიშნავს, რომ, ამ ორ აქტს შორის (პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გამოცხადებასა და საეკლესიო რეფორმაციას შორის) ორგანული კავშირია: საეკლესიო რეფორმაცია ეს იყო მეორე აქტი, შემდგომი საფეხური დასავლეთ საქართველოს კულტურული ემანსიპაციისა." **(ინგოროყვა, 1954:232**). იმავე აზრს იზიარებს ისტორიკოსი ბ. კუდავა, რომელიც აღნიშნავს, რომ დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა სამეფოს) პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას უშუალოდ არ მოჰყოლია ეკლესიის დამოუკიდებლობა. ამის ნათელი დადასტურებაა IV, V დაVI ნოტაციები (ამ კუთხით "აფხაზთა სამეფო" არ ყოფილა გამონაკლისი მართლმადი–დებლურ სამყაროში) **(კუდავა.2002:26)**

ისმის მნიშვნელოვანი კითხვა: როდის დაარსდა აფხაზეთის საკათალიკოსო? მეცნიერთა შორის ამ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობაა. მწირი ცნობების გამო კონკრეტული თარიღის დადგენა საკმაოდ ძნელდება. საკითხის გარკვევისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როდის გამოეყო

კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები. ნოტაციებისა და არსებული წყაროების მონაცემების თანახმად, როგორც ეს იტორიკოსმა ბ. კუდავამ გამოარკვია, 1981 წელს პარიზში გამოსულ კონსტანტი–ნეპოლის საპატრიარქოსადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა ნუსხების ახალი პუბლიკაციის საფუძველძე, რომელიც ეკუთვნის ფრანგ მეცნიერს ჟან დარუზესს,დასავლეთ საქართველოს ეკლესია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებიდან IX საუკუნის 80-90-იან წლებში გამოსულა.

ისტორიკოსი ზ. პაპასქირი აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოშობას IX-X საუკუნით ათარიღებს. ჰიპოთეტურად ჯერ კიდევ "აფხაზთა" სამეფოში "ლეონიდების" მმართველობის ხანაში, ე.ი. IX-X სს-ში, სავსებით დასაშვებია დასავლეთ საქართველოში დამოუკიდებელი საეკლესიო ორგანიზაციის ჩამოყალიბება კათალიკოსით სათავეში.(**პაპასქირი,1998:146**). აფხაზე თში კათალი–კოსის დასმის შესახებ ,,ქართლის ცხოვრების" ჩანართი გვაწვდის ცნობას: "ხოლო ამან ბაგრატ გააჩინა და განაშენა კათალიკოსი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ ყ˜ლ" **(ქ. ცხ. I:255).** ამ ცნობაში იგულისხმება ,,ქართველთა სამეფოს" მეთაური ბაგრატ I კურაპალატი (826-872). ამის საფუძველზე, პავლე ინგოროყვამ აფხაზეთში საკათალიკოსოს დაარსება 830 წლით დაათარიღა. (**ინგოროყვა, 1954:244**). ნ. ბერძენიშვილმა კი მიიჩნია, რომ ძველ წყაროში იგულისხმება აფხაზთა მეფე ბაგრატ I (881-893). ისტორიკოსმა თ. ქორიძემ ივარაუდა, რომ "განთავისუფლებული საეპისკოპოსო ცენტრები იმთავითვე IX საუკუნის უკანასკნელ ოცეულში უნდა გაერთიანებულიყვნენ დამოუკიდებელ საეკლესიო ორგანიზაციად — აფხაზეთის საკათალიკოსოდ".(**ქორიძე, 2003:10).** ზემოთ დასახელებული ორივე მეცნიერის პოზიცია მსგავსია და, თუკი ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებას გავიზიარებთ, გამოდის, რომ: აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საეკლესიო კათედრების კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებიდან გამოსვლის შემდეგ აფხაზთა მეფეს ბაგრატ I-ს დამოუკიდებელ სამეფოში კათალიკოსის დასმის შესაძლებლობა მიეცა. როგორც ჩანს, ეს საკმაოდ ხანგრძლივი და მძიმე პროცესი იყო და პოლიტიკურმა მდგომაროებამ განაპირობა აფხაზეთში კათალიკოსის ინსტიტუტის ჩამოყალიბება. ყოველივე ამის საფუძველზე ძნელად სავარაუდოა, რომ

აფხაზეთის საკათალიკოსო IX საუკუნის 80-90-იან წლებამდე დაარსებულიყო. ვინაიდან დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მნიშვნელოვანი საეკლესიო კათედრები ჯერ კიდევ კონსტანტინეპოლის საპატრიარტოს დაქვემდებარებაში იყო, "ამიტომ ბიზანტიის ბატონობიდან გათავისუფლების შემდეგ, ეგრის-აფხაზეთის მეფეები მიზნად დაისახავდნენ ქვეყნის ეკლესიის გაძლიერებას და მის მხარში ამოდგომას. ამის გაკეთება კონსტანტინეპოლის პატრიარქის დამოკიდებულებისაგან საეკლესიო ცენტრთა გათავისუფლების გარეშე შეუძლებელი იყო" (**დიასამიძე, 2001:213**). ამ საკითხზე ჩვენამდე მოღწეულ ცნობებს შორის ყველაზე ძველია ,,ახალციხური ტყავის სახარება", რომელიც XI-XII საუკუნით თარიღდება და რომელზეც არის მინაწერი, სადაც მოხსენიებულია სვიმეონ აფხაზეთის კათალიკოსი: ,,გამზრდელნი ჩემნი სვიმეონ აფხაზეთისა კათალიკოსი და მოძღუარი ჩემი დიმიტრი... და თ˜თ მე საწყალობელი [გიორგი]" (**ჟორდანია, 1897:90**). ეს არის პირველი დასახელება, სადაც მოხსენიებულია აფხაზეთის კათალიკოსი თავისი სახელით. თუკი მანამდე "კათალიკოსი" მრავლობით რიცხვში იყო წარმოდგენილი. ამ მინაწერით აშკარად დასტურდება აფხაზეთის კათალიკოსის არსებობა. ,,ახალციხური ტყავის სახარების" მინაწერები უნიკალური წყაროა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ადრეული პერიოდის (IX-X საუკუნეთა) მიჯნაზე (**კუდავა, 2002:51**).

ახლადდაარსებულ აფხაზეთის საკათალიკოსოს უფლებრივი მდგომარეობა აუცილებლად უნდა ეცნო სხვა მართლმადიდებელ ეკლესიას და, პირველ რიგში, კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს. პირდაპირი ცნობა ამის შესახებ არ არსებობს.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს ავტოკეფალიის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ნ. დურნოვო: ,,541 წელს დაარსებული ბიჭვინთის ეპისკოპოსი 82 0 წელს ბაგრატ I-ის მეფობის დროს გახდა აფხაზეთის კათალიკოსი, რომელსაც მიუღია უფლება ავტოკეფალიაზე და დამოუკიდებლობა ივერიის კათალიკოსისგან, რაც ასევე დადასტურებული იქნა კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ." (**Дурново, 1910**; 19). რა წყაროს ეყრდნობა ნ. დურნოვო , ჩ ვენთვის უცნობია, თუმცა აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის უფლების მიღება ქართლის კათალიკოსისაგან ძალზე საეჭვოა. წარმოუდგენელია, რომ ქართლის კათალიკოსს ამგვარი ნებართვა გაეცა, ხოლო კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ ამ უფლების დადასტურება საეკლესიო

კანონიკის მიხედვით, სავსებით დასაშვებია, რადგან სწორედ კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ექვემდებარებოდა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები. კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებიდან გამოსვლა და აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსება თანადროულად მოხდა, მაგრამ, როგორც ჩანს, ბერძნული საეკლესიო სტრუქტურა მიუღებელი იყო ახლადშექმნილ საკათალიკოსოში. ამის გამო X საუკუნის დასაწყისიდან დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დაიწყო ახალი საეკლესიო კათედრების დაარსება. ,,აფხაზთა" მეფეების დიდი სამშენებლო მოღვაწეობა მიზნად ისახავდა ძველი ბიზანტიური საეპისკოპოსოების მოშლას და მათ ნაცვლად ახალი ქართული ეპარქიების დაარსებას. "მატიანე ქართლისაი"-ში დასავლეთ საქართვლეოს ეკლესიაში განხორციელებული მხოლოდ ერთი ასეთი კონკრეტული შემთხვევაა "მოცვლით" სახელდებული. **(ქორიძე, 2003:11).**

,,აფხაზთა" მეფეებმა ზღვისპირა ტერიტორიაზე არსებული ბერძნული კათედრების გადატანა ქვეყნის შიგნით დაიწყეს, სადაც ახალი ქართული საეკლესიო კათედრები შექმნეს. სწორედ ამ მოვლენას უწოდებენ ,,კათედრების მოცვლას". კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის ყველაზე დიდი ლაზიკის ეპარქია იყო, სადაც ფაზისის მიტროპოლიტს ექვემდებარებოდა 4 საეპისკოპოსო — როდოპოლისის, საისინის(ცაიშის), პეტრას, ზიგანევის (ძიღანევის) (გეორგიკა IV ნაკ. II 1952:187). ეს იყო ბერძნული იერარქიული სისტემა, რაც საქართველოს ეკლესიისთვის უცხო იყო, მაგალითად: ქართულ ეკლესიაში არ არსებობდა მიტროპოლიტის ინსტიტუტი. ბ. კუდავას აზრით, რომ კონსტანტი– ნეპოლის საპატრიარქოსგან გამოყოფის შემდეგ მოსალოდნელია დასავლეთ საქართველოს მღვდელმთავრები ხარისხით გათანაბრებულიყვნენ ერთმანეთთან და მხოლოდ პატივით ყოფილიყო მათ შორის განსხვავება. **(კუდავა, 2002:61).**

X საუკუნი ს განმავლობაში აფხაზეთის საკათალიკოსოს ტერიტორიაზე ახალი ქართული საეპისკოპოსო ცენტრები შეიქმნა: ჭყონდიდის, მოქვის, ბედიის და ქუთაისის. ამ მნიშვნელოვანი მოვლენით მოხდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის გაქართულება. როგორც სავარაუდოა, X საუკუნის განმავლობაში აფხაზეთის საკათალიკოსო დამოუკიდებლად არსებობდა და მას არანაირი ვალდებულება არ

აკავშირებდა მცხეთის საკათალიკოსოსთან. ყოველ შემთხვევაში აფხაზეთის საკათალიკოსო X საუკუნის 50-60-იან წლებამდე ალბათ დამოუკიდებლად არსებობდა. აფხაზეთის საკათალიკოსოს ფორმირება ეტაპობრივად განხორციელდა. თავდაპირველად მოხდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსგან გამოყოფა, შემდეგ გაჩნდა საჭიროება აფხაზეთის საკათალიკოსოს შექმნისა, რომელმაც X საუკუნის განმავლობაში გაატარა ღონისძიებები, რომელიც მნიშვნელოვანი იყო ეკლესიის გასაძლიერებლად. X საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში პოლიტიკურმა სიტუაციამ კვლავ ცვლილებები განაპირობა ქართულ ეკლესიაში. თუკი აფხაზეთის სამეფოს პოლიტიკურმა არსებობამ აფხაზეთის საკათალიკოსოს შექმნა განაპირობა, ქართულ სამეფო-სამთავროების გაერთიანებამ და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამ დასავლეთ საქართველოსა და აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიების გაერთიანება გახადა აუცილებელი, რასაც შედეგად მცხეთის კათალიკოსის მიერ პატრიარქის ტიტულის მოპოვება მოჰყვა.

ისტორიკოსი ბ. კუდავა აღნიშნავს, მოსაზრება, რომ საქართველოს ეკლესიური გაერთიანება ერთი საუკუნით წინ უსწრებდა საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებას (ძირითადად ამ დებულებას იზიარებენ ქართველი ისტორიკოსები), ფაქტობრივად მხოლოდ ჰიპოთეტურია. **(კუდავა, 2002:160).** არანაირი საბუთი არ არსებობს იმისა, რომ საქართველოს გაერთიანებამდე ერთი საუკუნით ადრე გარეთიანდა თითქოს ქართული ეკლესია. რადგან აფხაზეთის სამეფო ცალკე სახელმწიფოებრივი ერთეული იყო და ,,აფხაზთა" მეფეებისათვის ნამდვილად მიუღებელი იქნებოდა მათ ტერიტორიაზე არსებული საეკლესიო ცენტრების მცხეთის კათალიკოსისადმი დაქვემდებარება, ვიდრე ეს პოლიტიკურმა სიტუაციამ არ განაპირობა. ქართული სამეფო-სამთავროების გარეთიანებისათვის ბრძოლის პროცესში მომწიფდა ეკლესიური ერთიანობის საკითხიც, რაც ქვეყნის გაერთიანების ქვაკუთხედი უნდა ყოფილიყო. აფხაზეთის მეფეებმა პოლიტიკურ პროცესებთან ერთად ქვეყნის ეკლესიური გაერთიანებისთვის ბრძოლა წამოიწყეს. მათი აქტიური თანმებრძოლები კი ქართლის კათალიკოსები აღმოჩნდნენ, რომლებიც, თავის მხრივ, ეკლესიური გაერთიანებისაკენ მიილტვოდნენ. მოხდა პოლიტიკურ ინტერესთა დამთხვევა. **(ქორიძე, 2003:12).** ქართული ეკლესიის გაერთიანების საქმეში ერთ-ერთი

მთავარი როლი ითამაშა აფხაზეთის საკათალიკოსოში გატარებულმა ღონისძიებამ, რაც გამოიხატებოდა ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე აღსრულებით. ვიდრე დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები კონსტანტინეპოლის შემადგენლობაში შედიოდა, ღვთისმსახურება ბერძნულ ენაზე აღესრულებოდა, ხოლო აფხაზეთის სამეფოს დაარსებისა და საკათალიკოსოს შექმნის შემდეგ საეკლესიო ენა ქართული გახდა. ბ. დიასამიძე და ა. ჯაფარიძე მიიჩნევენ, რომ ჰერაკლეს დრომდე ეგრისის ეკლესიაში ღვთისმსახურება ქართულ ენაზე სრულდებოდა, არ შეიძლება მოკლე და ბიზანტიისათვის რთულ პერიოდში ისეთი დიდი ცვლილებების განხორციელება მომხდარიყო, რომ ეგრისის ეკლესიაში მას ღვთისმსახურების ბერძნულ ენაზე გადასვლა მოჰყოლოდა.

ქართული ეკლესიის ერთიანობის ერთგვარი გამოხატულებაა გიორგი მერჩულეს ცნობილი სიტყვები: ,,ქართლად ფრიადი ქვეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების". ამ სიტყვებიდან ნათლად ჩანს, რომ ვრცელი — დიდი ქვეყანა, სადაც წირვა და ლოცვა ქართულად აღესრულება, არის მთლიანი საქართველო. გიორგი მერჩულე, როდესაც საგანგებოდ უმატებს: ,,მხოლოი (მარტოოდენ) კვრიელეისონი ბერძნულად ითქმის, რომელ არს უფალო წყალობა ყავნ", ე. ი. ბერძნული მღვდელმსახურება შეცვლილია ქართულით და ბერძნულიდან მარტოოდენ ერთიღა სიტყვა ,,კვრიელეისონი" არის შემორჩენილი **(ინგოროყვა, 1954:244).** პ. ინგოროყვა ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო რეფორმაცია, ჩამოშორება კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსგან და მცხეთის საკათალიკოსოსთან შეერთება მე-IX საუკუნის პირველ ნახევარში, კერძოდ, 845 წლამდე მომხდარა, რა დროსაც ეხება გიორგი მერჩულეს ცნობა. მისი აზრით, სწორედ ამ დროს მომხდარა ქართულ ეკლესიაში ბერძნული ენის შეცვლა ქართულით. ბ. დიასამიძე არ ეთანხმება ამ მოსაზრებას, რადგან ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ გიორგი მერჩულე გვიდასტურებს დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში ბერძნულ ენაზე ღვთისმსახურებას. **(დიასამიძე, 2001:229).**

ძნელი წარმოსადგენია, კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებულ საკათედრო ტაძრებში ღვთისმსახურება ბერძნულ ენაზე არ ჩატარებულიყო.

მართებულად მსჯელობს დ. მუსხელიშვილი, როცა აღნიშნავს, რომ აფხაზეთში ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის გავრცელებისა და აფხაზთა ერისთავის ლეონის ქართლის ერისმთავარზე ნებაყოფლობით დაქვემდებარების გამო, ქართული ენა და კულტურა მძლავრად იყო ფეხმოდგმული ამ მხარეშიც, ყოველ შემთხვევაში ისე მაინც, რომ ბერძნულ-ბიზანტიურთან ერთად, ქართული ქრისტიანული თემი არსებობდა. **(მუსხელიშვილი, 2004:381).** უნდა აღინიშნოს, რომ ახლადდაარსებული აფხაზეთის სამეფო სუფთა ქართული სახელმწიფო იყო. ამის ნათელი დასტურია ამ სამეფოს სწრაფვა ქართული სამეფო-სამთავროების გასაერთიანებლად. აფხაზთა სამეფო ენით, დამწერლობით, კულტურით, პოლიტიკით ქართული სახელწიფო იყო, ხოლო მისი მეფეები ამავე ნიშნით ქართველები იყვნენ. **(ლორთქიფანიძე, 1990:11).** შესაბამისად, აფხაზთა სამეფო დედაქალაქი ქუთაისი გახდა, რაც სრულიად ლოგიკური იყო. VIII საუკუნის დასასრულისათვის, როდესაც დასავლეთ საქართველო გაერთიანდა და აფხაზთა სამეფო შეიქმნა, ქუთაისი ამიერიდან ამ გაერთიანებული დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს ერთადერთი დედაქალაქი გახდა. (**ლორთქიფანიძე, 1994:114).**

აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოშობასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება ჰქონდა გ. საძაგლიშვილს (შემდგომში კათალიკოს-პატრიარქი კირიონი II). მისი აზრით, აფხაზეთის საკათალიკოსომ დამოუკიდებლობა VIII საუკუნის დასაწყისიდან X საუკუნის ბოლომდე მოიპოვა, როცა განსაკუთრებით გაძლიერდა და განდიდდა ბაგრატიონთა გვარი. იგი მიიჩნევდა, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო სებასტოპოლისსა და ფაზისში ჩამოყალიბდა, ხოლო აფხაზთა კათალიკოსის თავდაპირველი რეზიდენცია ბიჭვინთა იყო. (**Пастырь, 1887 №10:3).** რა ცნობებს ეყრდნობა კირიონი, როდესაც აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებას ბაგრატიონებს უკავშირებს, ჩვენთვის უცნობია.

ისტორიკოსი ელდარ ბუბულაშვილი მიიჩნევს, რომ IX საუკუნის 40-იან წლებში ეგრისის ეკლესია ბიზანტიისაგან გათავისუფლდა და შეიქმნა აფხაზთა საკათალიკოსო. X საუკუნის შუა ხანებში აფხაზთა საკათალიკოსო მცხეთის საკათალიკოსოს დაექვემდებარა. ეკლესიურმა გაერთიანებამ სულიერად მოამზადა ქართველი ხალხი საქართველოს გაერთიანებისათვის. **(ბუბულაშვილი, 2008:18**).

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერთა უმრავლესობა აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებას IX საუკუნემდე მომხდარ მოვლენად არ მიიჩნევს.

X საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ბაგრატ III-მ გააერთიანა ქართული სამეფო-სამთავროები და ერთიანი ქართული სახელმწიფო ჩამოაყალიბა. გარეთიანებულ საქართველოში მცხეთის კათალიკოსი, როგორც უპირატესი, განსაკუთრებული უფლებებით სარგებლობდა: გაერთიანებულ საქართველოში კი აფხაზეთის კათალიკოსის როლი და მნიშვნელობა შეიცვალა, ხოლო მცხეთის კათალიკოსის გავლენა უფრო გაფართოვდა. დღემდე მიჩნეული იყო, რომ კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულის მატარებელი პირველი კათალიკოსი მელქისედეკ I (1010-1030) იყო, მაგრამ პარხლის ეკლესიის წარწერა ბევრ რამეს ცვლის, რომელიც დავით კურაპალატმა X საუკუნის II ნახევარში ააგო, ტაძრის მორთვის მთავარი ინიციატორი ყოფილა პატრიარქი იოანე, რომლის სახელიც მოხსენიებულია სამხრეთ ფასადის VI და VII კამარებზე და წითელი საღებავით არის შესრულებული: "სახელითა ღმრთისათა, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისათა, წმიდისა იოანე ნათლისმცემელისათა, ადიდენ ღმერთმან ქრისტეს მიერ ქართლისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა პატრიარქსა იოვანეს, პარხალს ეკლესიისა ზედა ჩასდუ დარაი, კურაპალატსა აუშენა. (**Такаишвили, 1952:95).** წარწერაში სავსებით გასაგებად არის მოხსენიებული ქართლის კათალიკოსი იოანე, რომელიც ყოფილა დავით კურაპალატის თანამედროვე. ექვ. თაყაიშვილმა წარწერაში მოხსენიებული იოანე მიიჩნია 1497-1507 წლებში მოღვაწე კათოლიკოს -პატრიარქ იოანე VIII-დ. ვალერი სილოგავამ კი წარწერის ადგილზე მონახულების შემდეგ დაასაბუთა, რომ დავით კურაპალატის დროს საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელს, ქართლის კათალიკოსს იოანეს მიენიჭა პატრიარქის ტიტული და იგია ამ ტიტულის პირველი მატარებელი საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში. "980 წელს ნაკურთხმა იოვანემ იმთავითვე მიიღო პატრიარქის ტიტული, რასაც იმ დროისათვის ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური ვითარება განაპირობებდა." **(სილოგავა. 2008:303).** პარხალის ეკლესიის წარწერას ასევე X საუკუნის 60-70 წლების მიჯნით ათარიღებენ კ. დანელია და ზ. სარჯველაძე. **(ქართული პალეოგრაფია, 1997:68).** მართლაც, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება პარხალის ეკლესიის აღნიშნულ წარწერას, რადგან

ქართული ეკლესიის მეთაური ამ ტიტულს შემთხვევით ვერ მიიღებდა. ერთის მხრივ, ეს, ალბათ, განაპირობა საქართველოს პოლიტიკურმა მდგომარეობამ, როცა 978 წელს დავით კურაპალატის შვილობილი ერთიანი საქართველოს მეფე გახდა. ამასთანავე აღსანიშნავია, დავით კურაპალატის დამსახურებით ბარდა სკლიაროსზე მოპოვებული გამარჯვება, რომლის შედეგადაც დავით მეფეს გადაეცა "ზემონი ქვეყანანი". ამავე პერიოდში ათონის მთაზე დაარსდა ივერთა მონასტერი, რაც ქართული ეკლესიის ავტორიტეტის ზრდის კიდევ ერთი მაჩვენებელი იყო. X საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურ სიძლიერეს თან მოჰყვა ქართული ეკლესიის გაერთიანება, ხოლო ქართული ეკლესიის მეთაურის ტიტულატურაში განხორციელდა ცვლილება. ტიტული საკმაოდ შთამბეჭდავია ,,ყოვლისა აღმოსავლეთისა პატრიარქი". ჯერ კიდევ VIII საუკუნიდან აღმოსავლეთში მხოლოდ ქართულმა ეკლესიამ შეინარჩუნა მართლმადიდებლობა შეურყვნელად.

XI საუკუნეში აფხაზეთის ეკლესია უკვე მცხეთის შემადგენლობაში იმყოფებოდა, მაგრამ ეს გაერთიანება უნდა მომხდარიყო უფრო ადრე, X საუკუნეში, არაუგვიანეს ამ საუკუნის შუა ხანებისა, როცა აფხაზეთის სამეფო განსაკუთრებით აქტიურობდა საქართველოს გასაერთიანებლად, ასეთ პირობებში აფხაზეთის მეფეები აუცილებლად გამოიყენებდნენ უძლიერეს ძალას მცხეთის საკათალიკოსოს. (**Аанчабадзе, 1959:150).** ზ. ანჩაბაძის აზრს იზიარებს აკადემიკოსი მ. ლორთქიფანიძე და ეკლესიების გაერთიანებას X საუკუნით ათარიღებს. X საუკუნეში დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიები გაერთიანებული იყო. მართალია, დასავლეთ საქართველოს ეკლესიას თავისი მწყემსი ჰყავდა, აფხაზეთის კათალიკოსის სახით, მაგრამ როგორც ცნობილია, X საუკუნისათვის დასავლეთ საქართველოს ეკლესია უკვე გამოთიშული იყო კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსაგან და ის მცხეთის კათალიკოსის სამწყსოში შედიოდა. ამიერიდან დასავლეთ საქართველოს ეკლესია მცხეთას ემორჩილებოდა. **(ლორთქიფანიძე, 1963:291).**

ვინაიდან არ არსებობს რაიმე ცნობა ამასთან დაკავშირებით, სადაც მცხეთის კათალიკოსი უშუალოდ ერეოდა აფხაზეთის კათალიკოსის საქმიანობაში და მისი მორჩილება მცხეთის კათალიკოსისადმი ალბათ ნომინალური იყო.

X საუკუნიდან საქართველოს ტერიტორიაზე ორი დამოუკიდებელი საკათალიკოსო არსებობდა, რომელთაგან უძველესი და უპირატესი ქართლის კათალიკოსი შესაფერის ტიტულს იღებდა. ,,ქართლისა და ყოვლისა აღმოსავლეთის პატრიარქი", რომელიც მიანიშნებდა, რომ იგი თავის იურისდიქციას არა მარტო ქართლზე, არამედ აფხაზეთზეც ავრცელებდა, რადგან X-XI სს-ში ბიზანტიურ და ქართულ წარწერებში საქართველოს ,,აღმოსავლეთი" და "ყოველი აღმოსავლეთი" ეწოდებოდა. საქართველოს ერთიანი ეკლესიის შექმნის პროცესი ქართლის კათალიკოსის მიერ პატრიარქის ტიტულის შეთავსებით დასრულდა." **(ქორიძე, 2003:15)**. სავარაუდებელია, რომ პატრიარქის ტიტულის ტარების უფლება ერთიანი ქართული ეკლესიის მეთაურმა კანონიკური წესების დაცვით მოიპოვა. თუმცა ამ ფაქტის დამადასტურებელი რაიმე ცნობა არ არსებობს. ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამ ერთიანი ქართული ეკლესიის ჩამოყალიბების საჭიროებაც გამოიწვია. აღსანიშნავია, რომ ისტორიკოსი ბ. დიასამიძეც მიიჩნევს, რომ ერთიანი ქართული ეკლესიის ჩამოყალიბების პროცესი X საუკუნის მეორე ნახევარში ეგრის-აფხაზეთის ეკლესიაში რეფორმის გატარების შემდეგ განხორციელდა, როცა არაერთი საეპისკოპოსო გაუქმდა (ფოთის, პეტრას, ვარციხის, ძიღანევის) და გაჩნდა ახალი კათედრები (ჭყონდიდის, მოქვის, ბედიის, დრანდის, ნიკორწმინდის), შეიქმნა იმის პირობები, რომ ეგრის-აფხაზეთის ეკლესია მცხეთის ტახტს დაქვემდებარებოდა. **(დიასამიძე, 2001:229**).

ისტორიკოსი ბ. კუდავა ეკლესიათა გაერთიანებას ბაგრატ მესამის ეპოქას უკავშირებს. დასავლურ და აღმოსავლურქართულ ეკლესიათა გაერთიანება ყველაზე ლოგიკურია დავუკავშიროთ ერთიანი საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის ეპოქას (X-XI სს. მიჯნა) **(კუდავა, 2002:164).** თუ ამ აზრს გავიზიარებთ, მაშინ გამოდის, რომ ქართული ეკლესიის გაერთიანება გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის (978-1014) მეფობის დ როს მოხდა. სწორედ ამ დროს ქართლის კათალიკოსი გახდა იოანე (980-1001). სავარაუდებელია, რომ სწორედ X საუკუნის შუა ხანებში, უფრო ზუსტად, X საუკუნის მეორე ნახევარში მოხდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიების გაერთიანება. მკვლევართა უმრავლესობა (ანჩაბაძე, ლორთქიფანიძე, დიასამიძე, კუდავა) სწორედ ამ აზრამდე მიდის.

თუკი კათალიკოსმა იოანემ 980 წლის ახლო ხანებში მიიღო პატრიარქის ტიტული, გამოდის, რომ ქართული სახელმწიფოს გაერთიანებას თან მოჰყვა ქართული ეკლესიის მეთაურისათვის პატრიარქის ტიტულის მოპოვება. წყაროები არაფერს გვეუბნება იოანეს შემდგომი კათალიკოსი სვიმეონი (1001-1012) ატარებდა თუ არა პატრიარქის ტიტულს, ხოლო რაც შეეხება შემდგომ კათალიკოსს მელქისედეკ I-ს, იგი ქართულ ეკლესიაში პირველად კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულით გვხვდება. დოკუმენტი დაწერილია 1020 წელს და ჩვენამდე მოღწეულია XVIII ს-ის პირით. დედნის თარიღი ქრონიკონი სმ. უზის საბუთში შერწყმულ შედარებით ადრე დაწერილ საბუთს. მთლიანი საბუთი უთარიღოა.ნ. ბერძენიშვილის აზრით, საბუთი მიუხედავად მასში შესული შედარებით ადრე დაწერილი ნაწილისა, რომელსაც თარიღად უზის 1020 წელი, მაინც წარმოადგენს ერთ მთლიანს და არა ორ ნაწილად შედგენილ საბუთს.

კათოლიკოსი მელქისედეკი თავის თავს კათოლიკოზ-პატრიარქის ტიტულით იხსენიებს და მცხეთის ტაძრის სამოციქულო წარმომავლობაზე საუბრობს. "წმიდასა და კათოლიკე და სამოციქულოსა საყდარსა მცხეთისასა, სალოცველსა სახლსა ღმრთისა დიდებისასა და მას შინა ღმრთივ აღმართებულსა სუეტსა ცხოველსა, კუართსა სამეუფოსა და მირონსა ღმერთ-მყოფელსა და წმიდა მყოფელსა ჩუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ქართლისა კათალიკოზ-პატრიარქმან მელქისედეკ, მას ჟამსა ოდეს უღირსი ესე ღირს ვიქმენ საჭეთ-პყრობად წმიდისა ამის ტაძრისა კათოლიკე სამოციქულოჲსა ეკლესიისა და შევამკევ სალხინებელად სულისა ჩემისა **(ქართ. ისტ. საბუთების კორპუსი I, 1984:21-22).** ქართული ეკლესიის მეთაური "კათოლიკე სამოციქულო საყდარს მცხეთისასა" ამშვენიერებს და ამკობს ოქრო-ვერცხლის სამკაულებით და ძვირფასი თვლებით. აღნიშნულ სიგელში კათალიკოს-პატრიარქი ხაზგასმით აღნიშნავს მცხეთის საყდრის სამოციქულო წარმომავლობას. სიგელში სრული ღირსებით არის წარმოჩენილი მცხეთის კათალიკოსის-პატრიარქის ღირსება და პატივი. კათალიკოსი მელქისედეკი მოხსენიებულია ტყობა-ერედის ტაძრის (ინგუშეთი, ჩრდილოეთ კავკასია) წარწერაში, რომელიც ამჟამად ქ. გროზნოს მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ინახება და რომლის ტექსტი ასეთია: ,,ქრისტე ადიდე [ყოვლისა] აღმოსავლეთისა პატრიარქი მელქისედეკ, ამენ." **(ნათელი ქრისტესი,**

2003:303). აღნიშნულ წარწერაში მელქისედეკი იმავე ტიტულით გვხვდება, როგორიც გააჩნდა კათოლიკოსს იოანე ოქროპირს (980-1001), ყველაზე მთავარი კი — აღნიშნული ტაძარი საქართველოს ფარგლებს გარეთ მდებარეობს და ჩრდილო კავკასია, როგორც ჩანს, კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკის სამწყსოში შემოდიოდა. ასე, რომ ქართული ეკლესიის მეთაურს შემთხვევით არ უწოდებდნენ ,,აღმოსავლეთის პატრიარქს". ამ საკითხთან დაკავშირებით მსჯელობს მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; ერთიან საქართველოს სამეფოში შეიქმნა ერთიანი საქართველოს საპატრიარქო. საქართველოს საზღვრებს შიგნით არსებული ორი საკათალიკოსოსაგან შეიქმნა ერთი საპატრიარქო. ქართველი ერის ორი ავტოკეფალური ეკლესიისაგან და აგრეთვე ჩრდილო კავკასიის, კასპიისპირეთისა და სომხეთის მართლმადიდებლური ეკლესიების გაერთიანების შედეგად შეიქმნა საქართველოს საპატრიარქო.**(ჯაფარიძე, 2009:565).**

ზემოთ ჩამოთვლილ ტერიტორიებზე არსებული საეკლესიო ცენტრები ექვემდებარებოდა ერთიანი ქართული ეკლესიის მეთაურს, შესაბამისად ყველგან ამ ტერიტორიებზე მცხეთის კათალიკოსი იყო უპირატესი და ხდებოდა მისი მოხსენიება როგორც ,,აღმოსავლეთის პატრიარქი". ამას მოწმობს ტყობა-ერედის წარწერა. ერთი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ორი ეკლესიური ერთეულის არსებობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, საქართველოს მეზობელ ბიზანტიის ტერიტორიაზე რამდენიმე საპატრიარქო არსებობდა, ასევე იყო სომხეთის ტერიტორიაზე. ბიზანტიის ტერიტორიაზე არსებობდა 4 დამოუკიდებელი ბერძნული საპატრიარქო, სომხებს კი ჰყავდათ სამი კათალიკოსი და ორი პატრიარქი. **(კუდავა, 2002:161).** როდესაც ქართული სახელმწიფოს ტერიტორიაზეც გაჩნდა ორი დამოუკიდებელი ეკლესიური ერთეული, როგორც აღვნიშნეთ, ჩამოყალიბდა ერთიანი საქართველოს საპატრიარქო. საქართველოს საპატრიარქოს ჩამოყალიბების მხარდამჭერი იყო საქართველოს სამეფო ხელისუფლება, რომელიც დაინტერესებული იყო ქართული ეკლესიის სიძლიერით და ავტორიტეტის ამაღლებით.

აღსანიშნავია, რომ ერთიანი ქართული ეკლესიის მეთაური, კათოლიკოს-პატრიარქი მელქისედეკი კონსტანტინეპოლში გაემგზავრა. იგი რამდენჯერმე იმყოფებოდა ბიზანტიაში. საფიქრებელია, რომ ამ ვიზიტების (ან ერთ-ერთი

ვიზიტის) დროს მიღებულ იქნა აღმოსავლეთის პატრიარქების თანხმობა საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელის საპატრიარქო ხარისხში აყვანაზე. **(საქ. კათოლიკოს-პატრიარქები, 2000:44**). მელქისედეკის ერთ -ერთი ვიზიტის შესახებ გვაუწყებს არაბი ისტორიკოსი იაჰია ანტიოქიელი. ის ამბობს, რომ იმპერატორ რომანოზის დროს საქართველოდან გაემგზავრა დელეგაცია. ისინი (აბხაზები) არიან ქრისტიანები, მტკიცედ დგანან ერთგულებაზე და ქრისტიანულ რწმენაზე, ეს მოითხოვს მათთან მეგობრობის აუცილებლობას და ერთმანეთში მტრობის აღმოფხვრას. განამტკიცა (რომანოზმა) მდგომარეობა მათთან იმით, რომ მიათხოვა თავისი ძმის ბასილ არგიროსის ასული ბაგრატ აფხაზთა მეფეს და მოვიდნენ ქალაქ კონსტანტინეპოლს დედამისი სენექერიმის ასული, კათალიკოსი, ე.ი. ჯასალაკი, რომელიც მათი ქვეყნის სამღვდელოების მეთაურია და ჯგუფი მათი მთავრებისა. **(ქართ. დიპლომატიის ისტორია, 2004:120).** მარიამ დედოფლის ეს ვიზიტი 1029-1030 წლით თარიღდება, გამოდის, რომ მარიამ დედოფალს კონსტანტინეპოლში თან ახლდა კათალიკოზ-პატრიარქი მელქისედეკ I. ეს ვიზიტი ალბათ მისთვის ერთ - ერთი ბოლო ვიზიტი იყო კონსტანტინეპოლში. ერთ-ერთი ვიზიტის შესახებ გვაუწყებს "მატიანე ქართლისას" ჩანართი: ,,წარვიდა კათალიკოზ-პატრიარქი მელქისედეკი წინაშე რომანოზ ბერძენთა მეფისა კონსტანტინეპოლედ. შეიწყნარა და მოსცა შესამკობელნი ეკლესიათანი, ხატნი, ჯუარნი, სამღვდელმთავრო და სამღვდელო შესამოსელი **(ქ. ცხI:294).** ბიზანტიის იმპერატორის მხრიდან ქართული ეკლესიისათვის ასეთი შესაწირავის გაღება არის ალბათ ერთგვარი აღიარება და პატივისცემა, როგორც ჩვენი ეკლესიის, ასევე კათალიკოს-პატრიარქის მიმართ. ამის დასტურია ასევე მელქისედეკ I-სათვის ბერძნული მონასტრის კესტორიას გადმოცემა, რომელსაც 105 სოფელი ჰქონდა. სამეფო ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებდა, რომ ქართული ეკლესიაც ისეთივე პრიორიტეტულ მდგომარეობაში ყოფილიყო, როგორც ბიზანტიის იმპერიაში იმყოფებოდა ქრისტიანული ეკლესია. ბიზანტიის იმპერიაში ეკლესია წარმოადგენდა საზოგადოების ერთ-ერთ საყრდენ სვეტს. სახელმწიფო მოწოდებული იყო ეკლესიისათვის ყველა პირობა შეექმნა საიმისოდ, რომ მას თავისი ერთ-ერთი უთავრესი ფუნქცია სახარების ქადაგება შეძლებოდა. **(გვასალია, 2009:43).**

ერთიანი ქართული ეკლესიის მეთაურის ტიტულატურაში ცვლილება მისმა განუზომელმა ავტორიტეტმა გამოიწვია. ცნობილია, რომ ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III (ან მისი წარმომადგენელი) და ბასილი II მოლაპარაკებისათვის იმყოფებოდნენ კონსტანტინეპოლში. მოლაპარაკების თემა ეხებოდა "კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტიცხოველს". მიტროპოლიტი ან. ჯაფარიძე შენიშნავს, რომ ,,კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტიცხოველი" ეწოდებოდა არა მარტო საეკლესიო შენობას მცხეთაში, არამედ საქართველოს მთლიან ეკლესიას, რომლის იურისდიქცია პონტოს ზღვიდან დარუბანდის ზღვამდე ვრცელდებოდა." (**ჯაფარიძე, 2009:566),** როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაშიც ქართული ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობაზეა საუბარი, ასევე ამ ეკლესიის საფუძველთა საფუძველი საუფლო კვართი და სვეტიცხოველია. ბ. ლომინაძე შენიშნავს: ტიტულატურაში ცვლილება საქართველოს ეკლესიის ავტორიტეტის გაზრდამ, გაფართოებამ ტერიტორიის, პოლიტიკურად და ეკონომიკურად გაძლიერებამ გამოიწვია. საქართველოს ეკლესიის მესაჭე ახლა გამგებელი იყო არა მარტო საკუთრივ "ქართლისა" ეთნოგრაფიულ ფარგლებში, არამედ, რაც მთავარია, პოლიტიკურად გაერთიანებული "საქართველოსი". საქართველოს საპატრიარქო გასცდა ნაციონალურ ფარგლებს (როგორც მაშინ ბერძნული საპატრიარქოები იყო მოწყობილი), დაიქვემდებარა ქვეყნის შიგნით არაქართული თემები და გარეთ — ჩრდილო კავკასიაში ზოგიერთი მხარე **(ლომინაძე, 1997:7;8).** ქართული ეკლესიის მეთაურის ტიტული რამდენჯერმე შეიცვალა. ქართული ეკლესიის სრულყოფასთან ერთად, ცვლილებები ეკლესიის მეთაურის ტიტულშიც აისახებოდა. წმიდა ნინოს დროიდან ავტოკეფალიის მოპოვებამდე V საუკუნის 70-იან წლებამდე, ეკლესიის მეთაური მხოლოდ მთავარეპისკოპოსის ხარისხში იყო, V საუკუნიდან ქართული ეკლესიის მეთაური კათალიკოსის ტიტულს ატარებდა. X საუკუნიდან — "ქართლისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა პატრიარქი", 1918 წლიდან — "სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი." **(სილოგავა, 2008:167).**

XI საუკუნიდან — "კათალიკოს-პატრიარქის" ტიტულით მელქისედეკ I-ის მოხსენიება საეჭვოდ მიაჩნდათ ელენე მეტრეველსა და ვალერი სილოგავას. მათი აზრით, XVIII საუკუნის ვარიანტით მოღწეულ "მცხეთის დაწერილ" ცალში,

საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელის "კათალიკოს-პატრიარქის" ტიტულით მოხსენიება უფრო გვიანდელი უნდა იყოს. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს, ესწრებოდა თუ არა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებას აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსი? საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება ერთ-ერთი მეტად მნიშვნელოვანი იყო, რომელსაც ოთხი უმაღლესი საეკლესიო იერარქი ესწრებოდა. ესენი იყვნენ: "იოანე წმიდა მთავარეპისკოპოსი, ჩვენი კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოისა, ყოვლად ღირსი მამათ მთავრისა, წმიდა ბერი სულიერი მამა ჩვენი ევსტრატი მონაზონი, ღირსი მეუფე გიორგი მონაზონი და მწიგნობართუხუცესი სჯულიერისა მოღვაწისა არსენი კალიპოსელი მონაზონი." **(საბინინი, 1882:530).** დასახელებული ოთხი სასულიერო პირიდან ყურადღებას იქცევს ევსტრატი მონაზონი. ცხადია, რომ პირველად დასახელებულია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი იოანე, რომელიც ამავდროულად იყო კრების თავმჯდომარე. შესაბამისად, კრებაზე დამსწრე სასულიერო პირთაგან ყველაზე აღმატებული. იოანეს შემდეგ იხსენიება "ევსტრატი მონაზონი", ე. გაბიძაშვილი შენიშნავს "ევსტრატის კათალიკოსის შემდეგ მოხსენიება უნდა მიუთითებდეს, რომ ეს პიროვნება იმდროინდელი საქართველოს საეკლესიო სამყაროს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფიგურაა. ეს სახელი გვხვდება გელათის ბიბლიის (A-1108 XII ს) არშიაზე **(გაბიძაშვილი, 1978:168).** თედო ჟორდანიას მიხედვით არშიაზე შემდეგი წარწერა ყოფილა: "მეორე თვესა მეათესა (ე.ი. 10 აპრილს) კათალიკოზ ყვეს ბერი ევსტრატი, რადგან ქართლის კათალიკოსებში ევსტრატი არ ჩანს, ამის გამო ის უნდა იყოს იმერეთის კათალიკოსი, რომელიც ისტორიამ არ იცის. შეიძლება ეს ევსტრატი დაესვათ იმერეთში გიორგი მეფის დროს 1113 წელს **(ჟორდანია. 1897:38).** მეტად მნიშვნელოვანია ცნობა ევსტრატის კათალიკოზად კურთხევის შესახებ, თუმცა მისი იმერეთის კათალიკოსობა 1112 წელს არასწორია,რადგან იმ პერიოდში ტიტული იმერეთის კათალიკოსი არ არსებობდა. თუკი თ. ჟორდანია მიიჩნევს, რომ ევსტრატი გიორგი II-ის დროს გამოაცხადეს კათალიკოსად, მაშინ შესაძლებელია, რომ ის იყოს აფხაზეთის უცნობი კათალიკოსი, რომლის სახელიც რუის-ურბნისის ძეგლისწერის სინოდიკონმა შემოგვინახა. თუკი დავუშვებთ ალბათობას, რომ "ევსტრატი მონაზონი" აფხაზეთის კათალიკოსი იყო, მაშინ ლოგიკურია, რომ იგი

მოხსენიებულია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ იოანეს შემდეგ, რომელიც, როგორც უპირატესი კრების თავმჯდომარე იყო, რომლის შემდეგაც იხსენიება აფხაზეთის კათალიკოსი, გიორგი ჭყონდიდელი და არსენ იყალთოელი.

არსებობს ექვთიმე თაყაიშვილის მოსაზრება, რომლის მიხედვით: "ევსტრატი მონაზონს შესაძლოა ქართული ეკლესიის პირველი მოძღვრის სახელი ჰქონოდა და მოძღვართა ინსტიტუტის ფაქტიური მეთაური ყოფილიყო." **(გაბიძაშვილი. 1978:170).** ამ მოსაზრებას საეჭვოს ხდის ცნობა "ევსტრატის" კათალიკოზად კურთხევის შესახებ არსებული ცნობა. თანამედროვე ეტაპზე სიახლეს წარმოადგენს ისტორიკოს ზაზა აბაშიძის თეორია დიარქიის შესახებ. დავით აღმაშენებლის მიერ რუის-ურბნისის კრების ჩატარება ხომ არ იყო საეკლესიო ხელისუფლების შეზღუდვის მცდელობა? "საქართველოს მეფისათვის ეს იყო პოლიტიკური გამარჯვება, რადგან საეკლესიო იერარქიიდან გაძევებული იქნა არამარტო უღირსი სამღვდელოება, ასევე პოლიტიკური ბანაკის წარმომადგენლები, რომლებიც წინააღმდეგნი იყვნენ სამეფო ხელისუფლების. დავით აღმაშენებლის მიზანი იყო, სინქრონული გაეხადა მოქმედება სამეფო და საეკლესიო ხელისუფლებათა სახელმწიფოს სამარათავად, როცა ორივე ხელისუფლება თავის საქმეს აკეთებს ცალ-ცალკე, ერთად კი საერთო საქმეს. ასეთი დამოკიდებულება კარგად იყო ცნობილი ბიზანტიის იმპერატორთა და სამღვდელოებისა" (**Абашидзе, 2010:51-65**). სხვადასხვა მიზეზთა გამო ბიზანტიის იმპერატორთა მხრიდან ხშირი იყო ეკლესიაში ჩარევის მცდელობა, რომელსაც საბოლოო ჯამში ეკლესიისა და სახელმწიფოსათვის დადებითი შედეგი მოჰქონდა. კანონისტების, ისტორიკოსებისა და ღვთისმეტყველთა აზრით, ეს იყო სიმფონიური ურთიერთობა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, რომელსაც უწოდებენ "თეორიას დიარქიის შესახებ". ზ. აბაშიძის აზრით, სწორედ ამგვარი დიარქია დამყარდა საქართველოში დავით აღმაშენებლის დროს. ეს დამოკიდებულება დარღვეულა წმინდა მეფე თამარის დროს, როცა კათალიკოს–პატრიარქმა მიქაელ IV–მ (1178–1187) უმაღლეს საეკლესიო ხელისუფლებასთან ერთად ხელში ჩაიგდო მწიგნობართუხუცესისა და ჭყონდიდელ–მაწყვერელის თანამდებობა. ამის გამო თამარ მეფემ საეკლესიო კრება მოიწვია, რომლის მიზანიც მიქაელ კათალიკოსის გადაყენება იყო. კრებაზე არ ინებეს კათალიკოსის დასწრება: ,,არა ინებეს შორის

მათსა ყოფად მაშინდელი იგი ქართლისა კათალიკოსი, რამეთუ წინაუკმო რამე იწყო წესთაგან ეკლესიისა და ჭყონდიდელ–მაწყვერელობა და მწიგნობართუხუცესობა მოევერაგა უფლისაგან. არამედ ვერა განაყენეს, დაღაცათუ ფრიად იღვაწეს“(ქ. ცხ,II:118) ცხადია,რომ მიქაელ კათალიკოსს მართლაც ხელთ ეპყრა საერო ხელისუფლების სადავეები, რადგან მისი გადაყენება ვერ შეძლო საქართველოს ეკლესიის გაერთიანებულმა კრებამ, რომელსაც ქუთათელი ეპისკოპოსი ანტონი იერუსალიმიდან საგანგებოდ მოწვეული პატრიარქყოფილი ნიკოლოზ გულაბერისძე უძღვებოდნენ. როგორც ეს ივანე ჯავახიშვილმა გამოარკვია,მიქაელმა გამარჯვება მხოლოდ მომხრეთა მრავალრიცხოვნებით შეძლო: საეკლესიო კრების მონაწილეთა შორის მისი მომხრენი, ცხადია ბევრი უნდა ყოფილიყვნენ,ალბათ უმრავლესობას შეადგენდნენ.(ჯავახიშვილი, VII.1984:119) მიქაელ კათალიკოსს მართლაც ბევრი მხარდამჭერი ჰყოლია, როგორც ჩანს, რადგან მან შეინარჩუნა ძალაუფლება რაშიც გადამწყვეტი როლი მისმა ჭყონდიდელ–მწიგნობართუხუცესის თანამდებობის დაკავებამ ითამაშა, რადგან ,,ჭყონდიდელი მწიგნობართუხუცესი და ვაზირთა უპირველესი, ფაქტიურად საქართველოს მეფის მოადგილე და სახელმწიფოს მთელი მართვა–გამგეობის ნამდვილი საჭეთმპყრობელი იყო“(იქვე:136). მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე შენიშნავს, რომ მიქაელ კათალიკოსმა დავით აღმაშენებლის დროს დამკვიდრებული საერო და საეკლესიო ხელისუფლების წონასწორობა დაარღვია, ისარგებლა იმით, რომ მეფე ქალს იმ დროს ქმარი, ანუ ლაშქრის მეთაური არ ჰყავდა, ხოლო ამირსპასალარი ყუბასარი ლოგინად იყო ჩავარდნილი.(ჯაფარიძე,2009:812). მიქაელ კათალიკოსის აღნიშნული ქმედება თანამედროვეებს უარყოფითად სეუფასებიათ და მისი გარდაცვალების გამო ,,არავინ შეწუხნა მისთვის, არცა დიდი და არცა მცირე“. აღსანიშნავია, რომ მიქაელ კათალიკოსს კრების შემდეგ 6 წელიწადი უცოცხლია და საერო და სასულიერო ხელისუფლება გარდაცვალებამდე შეუნარჩუნებია.

არსებობდა თუ არა აფხაზეთის საკათალიკოსო IX-XIII საუკუნეებში და როგორი დამოკიდებულება ჰქონდა აფხაზეთის კათალიკოსს მცხეთის კათალიკოსთან? წარსულში მეცნიერთა ნაწილი უარყოფდა X-XI საუკუნეებში აფხაზეთის საკათალიკოსოს არსებობას, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ეტაპზე

მეცნიერთა უმრავლესობა სადაოდ არ მიიჩნევს IX-XIII საუკუნეებში აფხაზეთის საკათალიკოსოს უწყვეტად არსებობას.

ჯერ კიდევ 1913 წელს სარგის კაკაბაძემ აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსება 1196 წლით ან XII საუკუნის დასასრულით ივარაუდა, თუმცა ეს ვარაუდი ეჭვქვეშ უნდა იქნეს დაყენებული, რადგან XI-XIII საუკუნეების მრავალ სიგელსა თუ საისტორიო წყაროში "კათალიკოსნი" მრავლობითი ფორმით გვხვდება, შესაბამისად "კათალიკოსნი" მრავლობით რიცხვში მოხსენიებაში უნდა იგულისხმებოდეს "ქართლისა და აფხაზეთის" კათალიკოსები, ხოლო ჟამთააღმწერელის (XIV ს.) თხზულებაში რამდენჯერმე "კათალიკოზნი ორნივეს" მოხსენიება ნათელს ჰფენს წინა პერიოდის ისტორიკოსთა მიერ, ერთი შეხედვით ზოგადი მნიშვნელობით მოხსენიებულ ტერმინს "კათალიკოზნი" და ადასტურებს საქართველოში ორი კათალიკოსის არსებობას, არა თუ ავტორის თანამედროვე XIV ს., არამედ მის მიერ აღწერილ XIII ს-ის პირველ ნახევარში. **(ქორიძე, 2003:16).**

ლაშა-გიორგის მეფობის დროიდან ჟამთააღმწერელი გვაუწყებს: "დაღათუ კათალიკოსთა ორთავე და თავადთა ამას სამეფოსათა და უმეტეს ივანე ათაბაგისა უმძიმდათ საქმე ესე" **(ქ. ცხ. II:157).** სწორედ ამ ცნობის საფუძველზე ვარაუდობდა ექ. თაყაიშვილი აფხაზეთის საკათალიკოსოს XIII საუკუნის დასაწყისში დაარსებულად. ჟამთააღმწერელის შესაბამისად ვახუშტი ბატონიშვილიც გარკვევით გადმოგვცემს "ვითარ აღსრულდა მეფე, შეკრბეს ყოველნი წარჩინებულნი მის სამეფოსანი, იმერნი, ამერნი კათალიკოსი ორნივე და ეპისკოპოსნი, ნიკოფსიით ვიდრე დარუბანდამდე და მეფე ყვეს რუსუდანი." **(ქ. ცხ. II:168).** ექვთიმე თაყაიშვილის აზრს იზიარებს ისტორიკოსი ეპიფანე გვენეტაძე, რომელიც თვლის, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსოს აღდგენა შედეგი იყო იმ პერიოდში ქვეყანაში არსებული შინაბრძოლებისა.1191 წლის აჯანყების დროს თამარ მეფეს დასავლეთ საქართველოს დიდგვაროვნები დაუპირისპირდნენ. ამდენად, სავარაუდოა, რომ აღმოსავლეთ-დასავლეთის წინააღმდეგობის ერთგვარი გამოვლინება იყო აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს) აღდგენა, რომელიც ფაქტობრივად საფუძველს უყრიდა ქვეყნის ორ ნაწილად დაყოფას. **(საისტორიო ძიებანი, II, 1999:75).** თუკი აფხაზეთის საკათალიკოსო აღდგა თამარ მეფის ან მისი მემკვიდრის დროს, შეუძლებელია ეს

ფაქტი მიჩქმალულიყო და სადმე რომელიმე ისტორიულ წყაროს არ შემოენახა ასეთი მნიშვნელოვანი მოვლენა. უფრო მართებულია ვიფიქროთ, რომ XI საუკუნეში გაერთიანებული ქართული სახელმწიფოს არსებობის პირობებში, მაშინ, როდესაც უაღრესად გაიზარდა მცხეთის კათოლიკოს-პატრიარქის უფლებები, აფხაზეთის კათალიკოსის ხელისუფლება დაემცრო, მაგრამ იგი არ გაუქმებულა. ბ. კუდავას აზრით, რადგან არ იყო რეალური საჭიროება აფხაზეთის საკათალიკოსოს გაუქმებისა, ასევე არ იქმნებოდა არც რეალური საჭიროება საკათალიკოსოს არსებობისა. აფხაზეთის საკათალიკოსომ შეასრულა დიდი ისტორიული მისია (IX/X-X/XI სს.). დასავლეთ საქართველოს "ეკლესიური გაქართულება" და შემდეგ მისი მოქცევა ერთიან ქართულ ეკლესიურ იურისდიქციაში, ერთიანი, ცენტრალიზებული საქართველოს სამეფოს არსებობის პირობებში დასავლურქართული საკათალიკოსოს რეალური ფუნქცია თითქოს ამოიწურა და იგი დაემცრო." **(კუდავა, 2002:168).**

აფხაზეთის კათალიკოსისა და მცხეთის კათალიკოსის ურთიერთმიმართების საკითხის გარკვევისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ისეთ საყურადღებო სამართლებრივ ძეგლებს, როგორიცაა: "მეფის კურთხევის წესი" და "ხელმწიფის კარის გარიგება". ს. კაკაბაძემ და ნ. ბერძენიშვილმა ორივე ზემოაღნიშნული ძეგლი შეისწავლეს და კათალიკოსთა ურთიერთმიმართების საკითხზე თავიანთი შეხედულებები წარმოადგინეს. ს. კაკაბაძე მიიჩნევდა, რომ "მეფის კურთხევის წესი" XIII საუკუნეზე ადრინდელი არ უნდა ყოფილიყო. ამ ძეგლში აღწერილია მეფის კურთხევის საეკლესიო რიტუალი და ასევე კურთხევაში მონაწილე სასულიერო პირთა შემადგენლობა. მეფის კურთხევაში მონაწილეობას იღებდა მცხეთის კათალიკოსთან ერთად აფხაზეთის კათალიკოსიც, თუმცა მისი არყოფნის შემთხვევაშიც კი მეფის კურთხევა მაინც ხდებოდა. "თაყვანისცეს მეფემან მდაბლად კათალიკოზსა, დაუპყრას ხელი მარჯუენე კათლიკზმან; კ˜ უკეთუ აფხაზეთისა კათალიკოზი არა იყოს: იშხნელმან: ანუ მთავარეპისკოპოსმან" **(კაკაბაძე, 1913:7).** ამ კონკრეტულ შემთხვევაში კარგად ჩანს, თუ როგორ არის დამცრობილი აფხაზეთის კათალიკოსის პატივი, იგი რანგობრივად უთანასწორდება იშხნელ მთავარეპისკოპოსს. მეფის ზიარების შემდეგ საკურთხევლიდან გამოვიდოდნენ, "მარჯვენე ხელი კათალიკოზსა ეჭიროს: ხოლო მარცხენე ხელი აფხაზეთისა

კათალიკოზსა". მეფის კურთხევის ცერემონიალს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ახორციელებს, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსი თანამონაწილეა. "აფხაზეთის კათალიკოზს უფლება არა აქვს მთლიანი საქართველოს მეფის კურთხევისა. საეკლესიო იერარქიის კიბეზე ის ქართლის კათალიკოსზე დაბლა დგას" **(ბერძენიშვილი, 1926:104).** თუკი "მეფის კურთხევის წესი" ნათლად გამოხატავს აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებრივ მდგომარეობას, "ხელმწიფის კარის გარიგება" კი პირმშოების უპირატესობაზე საუბრობს, რითაც სარგებლობდა ორი კათალიკოსიდან ერთ-ერთი. "პირმშოებად მან მიიღო და ოდეს აკურთხეს არ მაგად აკურთხევინეს, არ მოელის კათალიკოზსა.. ვარქვუ და აცილნეს ორნივე კათალიკოზნი: არა მე მმართებსო, არა მეო". აქედან ცხადად ჩანს, რომ ერთი კათალიკოზთაგანი სარგებლობს პირმშოების მიმღების კურთხევის უფლებით, მაშინ, როცა მეორისთვის ასეთი უფლების მინიჭება შეუძლებელია. **(ბერძენიშვილი, 1926:107).** აშკარაა, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ დაახლოებით წარმოდგენა გვეძლევა კათალიკოსთა ურთიერთობის პრობლემატურ საკითხთან დაკავშირებით. კათალიკოსებში ერთ-ერთი (ალბათ ქართლის კათალიკოსი) სარგებლობს პირმშოების, ანუ უფროსობის უფლებით, რაც გამოუყენებია კიდეც კათალიკოსს მეფის კურთხევისას, სავარაუდოდ, კურთხევას ვერ მიუსწრო აფხაზეთის კათალიკოსმა და შემდეგ მათ შორის გაიმართა პაექრობა, თუ რომელს მართებდა მეფის კურთხევა. ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებს, რომ აფხაზეთის კათალიკოსს არ აკურთხებინეს მეფე და უკანასკნელი "რავიქ ქვეშეთ შექმნილი" ლამობს უფროსთან გათანასწორებას (ე.ი. არა უადრეს XIII საუკუნის დასასრულისა) ერთი კათალიკოზი მეორეზე დაბლა დგას. იგი იქვე გვაუწყებს, რომ ნაკვლოვანების გამო შეიძლება ტექსტი სხვაგვარადაც იქნას გაგებული. პირმშოობის უფლება, რომელიც დაცული იყო სამეფო კარზე, მეფედ კურთხევისას, დაკანონებული ყოფილა ეკლესიაშიც. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ,,ხელმწიფის კარის გარიგებიდან" ირკვევა, აფხაზეთის კათალიკოსი უფლებრივად თავს უტოლებდა ქართლის კათალიკოსს, ვინაიდან მას მეფის კურთხევის პრეტენზია ჰქონდა. ამ შემთხვევაში შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ აფხაზეთის კათალიკოსი, როგორც დასავლეთ საქართველოს

ეკლესიის მეთაური, ცდილობდა, რანგობრივად გათანასწორებოდა მცხეთის კათალიკოსს.

წვევისა და მიგებების დროს აფხაზეთის კათალიკოსი ისეთივე პატივითა და უფლებით სარგებლობდა, როგორც მცხეთის კათალიკოსი. "ხელმწიფის კარის გარიგების" ავტორი არაფერს ამბობს დარბაზობის დროს რომელი კათალიკოსი იჯდა მეფესთან უფრო ახლოს. ნ. ბერძენიშვილი მიიჩნევდა, რომ დარბაზობის დროს ქართლის კათალიკოზი ზის ან მოძღვართმოძღვრის შემდგომ და აფხაზეთის კათალიკოსის ზემოთ ან მარცხენით მეფისა. **(ბერძენიშვილი, 1926:110**). როგორც ჩანს, პურობის დროს ყველა თავისთვის განსაზღვრულ ადგილას ისხდა. "აწ ესე მოძღვართ-მოძღვარი, კათალიკოზნი და ჭყონდიდელი, ათაბაგი, ამირ-სპასალარი ქვე დგანან თავის ადგილსა." **(ქართ. სამართლ. ძეგლ, II, 1965:93).** ექვთიმე თაყაიშვილს მიაჩნდა, რომ მცხეთის კათალიკოსი მეფის მარჯვენა, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსი მარცხენა მხარეს იჯდა:,,მობრძანდეს კათალიკოსი საქართველოისა და დაჯდეს მეფისა ტახტსა ზედა მოკიდებით ნატითა და ბალიშითა. მობრძანდეს კათალიკოსი აფხაზეთისა და დაჯდეს ნატითა და ბალიშითა.“**(თაყაიშვილი, 1907:78**). როგორც უპირატესს, მცხეთის კათალიკოსს მეფის მარჯვენა მხარე უნდა დაეკავებინა,ამასთანავე აღნიშნულია, რომ მცხეთის კათალიკოსი, დაჯდეს მეფისა ტახტსა ზედა,“ ,ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსის შემთხვევაში მეფის ტახტი არ იხსენიება. გამოდის, რომ მეფის მარჯვენა და მარცხენა მხარეს მცხეთის კათალიკოსი და მოძღვართმოძღვარი იჯდა, აფხაზეთის კათალიკოსი კი მეფისგან უფრო მოშორებით, ან შესაძლოა მცხეთის კათალიკოსის საპირისპირო მხარეს იჯდა. "ხელმწიფის კარის გარიგებაში" აშკარად არის გამოკვეთილი ეკლესიაში ოთხი უმაღლესი რანგის სასულიერო პირის უპირატესობა, რომელთაც უშუალოდ მეფე იწვევდა: "მეფე აწვევს კათალიკოზთა, მოძღვართ-მოძღვარსა, ჭყონდიდელსა". მეფე ალბათ თავდაპირველად ქართლის კათალიკოსს, შემდეგ აფხაზეთის კათალიკოსს, შემდეგ კი მოძღვართ-მოძღვარსა და ჭყონდიდელს იწვევდა მაგიდასთან დასასხდომად. XV საუკუნის შემდეგ საქართველოს ეკლესიაში შეიცვალა დადგენილი წესრიგი. ერეკლე II–მ და კათალიკოსმა ანტონ II–მ 1795 წელს მოიძიეს მეფეთა და პატრიარქთა ძველი დადგენილებები, რომლის საფუძველზეც

განსაზღვრეს მეფედ კურთხევის შემდეგ სასულიერო დასის ჯდომის წესი და ადგილი: "მეფის გვერდით მარჯვენა მხარეს პირველი იჯდა– პატრიარქი ყოვლისა საქართველოსი ანტონი. სამეგრელოს, იმერეთის და სამცხის ეპისკოპოსთა, ასევე სომხეთის მიტროპოლიტის არყოფნის გამო,მისი პატივი გადაეცა ალავერდის მიტროპოლიტს."(**Пурцеладзе,1881:33).**

კათალიკოსთა ურთიერთმიმართების საკითხის გარკვევისას განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს XII საუკუნის მიქაელ მცხეთის კათალიკოსის მიერ გაცემული სიგელი. სიგელში საუბარია ხუარაზმელთაგან და თათართაგან საქართველოს მოოხრებაზე. მცხეთის კათალიკოსი მიქაელ V მოღვაწეობდა დაახლოებით XIII საუკუნის 40-იან წლებში. 1241 წელს კათალიკოს-პატრიარქი მიქაელი სოფელ ორომაშენს აძლევს კარის მსახურთუხუცესს ვაჩე გუარამიძეს. სიგელს ამტკიცებენ: 1. მეფე (ჩუენ დავით მეფე დამინიშნავს. 2. კათალიკოზი (რომელიც დამტკიცების, ტექსტში არც თავის სახელს და არც თანამდებობას არ ამჟღავნებს. 3. ,,გლახაკი არსენ" (ესე ვითა სანატრელსა ქრისტეს მიერ ქართლის კათალიკოზს მიქაელს გუარამასძე ვაჩე შეუწყალებია... მტკიცე ყოს ღ˜ნ ნაქმარი ბრძანება მათი. მე მრწემი სიწმიდისა მათისა გლახაკი არსენ ნებითა ღმრთისათა ჩემითაც ხელითა დავამტკიცებ. 4. ამირსპასალარი **(ბერძენიშვილი,1966:24)** ს. კაკაბაძის აზრით, აქ იგულისხმება ქართლის სხვადასხვა კათალიკოსი, თუმცა განსაკუთრებით საყურადღებოა, რატომ უწოდებს საკუთარ თავს "მე მრწემი სიწმიდისა მათისა" სიგელში დასახელებული "გლახაკი არსენი", რომელიც მცხეთის კათალიკოსის შემდეგი აწერს სიგელზე ხელს. ნ. ბერძენიშვილის სამართლიანი შეხედულებით: "მრწემი სიწმიდისა მათისა", ე.ი. უმცროსი კათალიკოზი. ამავე დროს არავის, გარდა აფხაზეთის კათალიკოზისა, არ შეეძლო თავისი თავისათვის ეწოდებინა "მრწემი სიწმიდისა მათისა". გამოდის, რომ გლახაკი არსენ" კათალიკოზი ყოფილი კი არა ნამდვილი კათალიკოზია, მაგრამ უფრო დაბალ საფეხურზე მდგომი, ვიდრე მიქაელ ქართლისა კათალიკოზი. ასეთი კი აფხაზეთის კათალიკოზი იყო." **(იქვე:26).**

პირველ რიგში საყურადღებოა, რომ მეფისა და მცხეთის კათალიკოსის შემდეგ რიგითი სასულიერო პირი სიგელზე ხელს ვერ მოაწერდა, მაგრამ თუკი ამ შემთხვევაშიაფხაზეთის კათალიკოსი იგულისხმება, მაშინ გასაკვირი არ უნდა იყოს,

რატომ უწოდებს იგი საკუთარ თავს "მრწემს" ანუ უმცროს. საინტერესოა, ვინ უნდა იყოს "გლახაკი არსენი". ამ პერიოდის აფხაზეთის კათალიკოსთა შორის არსენი არ იხსენიება. XIII საუკუნის 40-იან წლებში მოღვაწეობდა კათალიკოსი არსენ ბულმაისიმისძე, რომელიც ცნობილია, რომ მცხეთის კათალიკოსი იყო. თუმცა ს. კაკაბაძეს, ნ. ბერძენიშვილს და ნ. შოშიაშვილს მიაჩნდათ, რომ არსენი აფხაზეთის კათალიკოსი იყო. იგივე აზრი გაიზიარა თ. ქორიძემ, რომელსაც მიაჩნია, რომ არსენ ბულმაისიმისძე აფხაზეთის კათალიკოსი უნდა ყოფილიყო XIII საუკუნის 40-იან წლებში **(ქორიძე,2002:7).** თუ ამ მეცნიერის მოსაზრებას გავიზიარებთ, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ "გლახაკი არსენი" აფხაზეთის კათალიკოსი არსენ ბულმაისიმისძე იყო.

ამ მნიშვნელოვან ძეგლში აფხაზეთის კათალიკოსთან დაკავშირებით საინტერესო ფაქტია მოცემული. საქართველოს ეკლესიაში იშხნელ ეპისკოპოსთან ერთად განსაკუთრებული პატივი და ღირსება გააჩნდა ბედიელსა და ქუთათელ ეპისკოპოსებს. მათი პატივი განაპირობა იმან, რომ "ამიერი ბედიელი მოსაფლავეა მეფისა და ქუთათელი მაკურთხეველიცა და მოსაფლავეც არის". ქუთათელი ეპისკოპოსის ასეთი დიდი პატივი გამხდარა საფუძველი აფხაზეთის კათალიკოსთან დაპირისპირებისა. აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებეზე საუბრისას, მხედველობაშია მისაღები, ჟამთააღმწერელის ცნობა საქართველოს ორ სამეფოდ გაყოფის შესახებ,როდესაც მონღოლთაგან დევნილი დავით ულუ დასავლეთ საქართველოში გადავა და დავით ნარინსა და დავით ულუს შორის დაპირისპირება მოხდა, რომელშიც დიდგვაროვნებიც ღებულობდნენ მონაწილეობას, რამაც გამოიწვია: ,,აქა იქმნა განყოფა სამეფოსი, და მიერითგან შეიქმნა ორ სამეფოდ“(**ქ.ცხ.II:243).** სავარაუდოა, რომ სამეფოს გაყოფას თანვე მოჰყვა აფხაზეთის კათალიკოსის გააქტიურება დამოუკიდებლობისათვის და ამ პერიოდიდან აფხაზეთის კათალიკოსი, შესაძლოა, როგორც დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის მეთაური დამოუკიდებელიც კი იყო. სწორედ ამ პერიოდში მოხდა დაპირისპირება აფხაზეთის კათალიკოსსა და ქუთათელ ეპისკოპოსს შორის. "ქუთათელს საყდარსა შინა მეფენი დაილოცვიან, და ოდეს პირველ ვახტანგ დალოცეს და მერმე კონსტანტინე, დაისარჩლნეს აფხაზეთის კათალიკოზი და ქუთათელი იოვანე. ქუთათელმან ასე

თქუა: აწ ორჯერ-სამჯერ ჩემს საყდარსა შიგან ორნი მეფენი დალოცვილან და არ მემართლები, გვირგვინი ანუ სკიპტრა ჩემს საყდარსა შიგან არ დასდვა" **(ქართ. სამართლ. ძეგლ, II, 1965:91).**

ქუთათელი იოვანე ტოლს არ უდებდა აფხაზეთის კათალიკოსს, რადგან ქუთაისში მომხდარა ორი მეფის — ვახტანგისა(1289-1292) და კონსტანტინეს(1293-1327) კურთხევა და შესაბამისად სამეფო რეგალიები — გვირგვინი და სკიპტრა ქუთაისის ტაძარში უნდა შენახულიყო. ამასთან დაკავშირებით შენიშნავს ისტორიკოსი გ. მჭედლიძე: არ შეიძლება ცალსახად ისე გავიგოთ, რომ ქუთათელი აფხაზეთის კათალიკოსს მხოლოდ სამეფო რეგალიების შენახვის უფლებას ესარჩლებოდეს. საქმე იმაში უნდა იყოს, რომ მეფეთა კურთხევა ქუთაისის ტაძარში უნდა შესრულდეს და არა სხვაგან. ვინ უნდა შეასრულოს იგი, აქამდე დადგენილი არა ჩანს, ვახტანგისა და კონსტანტინეს კურთხევა ქუთათელმა იოვანემ შეასრულა და ამიტომაც მას აქვს პრეტენზია აფხაზეთის კათალიკოსის მიმართ. **(მჭედლიძე, კეზევაძე, 2008:109**). აფხაზეთის კათალიკოსთან დაპირისპირებაში ქუთათელი იქნა გამართლებული, საქმეში ვეზირები და ლაშქარი ჩაერთო, "ქუთათელი უმართლეა" და სკიპტრა ქუთათელს გაუჩინეს, და მოანება აფხაზეთის კათალიკოზმა, და ქუთაისის ღმრთისმშობლის წინ სამსჭვალი მოჭედეს". სავსებით ნათელია, რომ აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებები შეზღუდულია, რადგან რიგ შემთხვევებში მასზე დიდი ძალაუფლება ჭყონდიდელ და ქუთათელ ეპისკოპოსებს გააჩნიათ. გ. მჭედლიძე მიიჩნევს, რომ ამის საფუძველია "აფხაზეთის კათალიკოსის კათედრა დედაქალაქიდან დაშორებითაა (ბიჭვინთაშია), მისი გავლენა ამის გამო ნაწილობრივ დამცრობილია. ეს უეჭველი ფაქტია და აფხაზეთის კათალიკოსი არათუ მცხეთის კათალიკოსს, არამედ ქუთათელ ეპისკოპოსსაც ვერ უწევს წინააღმდეგობას. ერთიანი ქართული მონარქიის არსებობის პერიოდში აფხაზეთის კათალიკოსის იმიჯი მნიშვნელოვნად შესუსტებულია. იგი დაახლოებით რიგითი მთავარეპისკოპოსის რანგში განიხილება **("ქართ.სამართლ. ძეგლ, II, 1965:51–52).**

თანამედროვე ეტაპზე ეჭვქვეშ დგას აფხაზეთის კათალიკოსის მიერ დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსთა კურთხევის საკითხი. თუმცა გადაჭრით ამის მტკიცება საკმაოდ რთულია. ისტორიკოსი თ. ქორიძე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ერთიანობის

ხანაში დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსთა კურთხევა აფხაზეთის კათალიკოსს არ ჰქონდა. მათ "ყოვლისა საქართველოსა დიდი მამათ-მთავარი" კათალიკოსი აკურთხებდა, რაზეც მეტყველებს დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში მდებარე საეკლესიო ცენტრების გაერთიანების შემთხვევები ერთი კონკრეტულ პირს, ერთი საეკლესიო იერარქიის ხელში. ასეთი იყო ბედიელ-ალავერდელი (XII ს-ის 20-იანი წლები), ჭყონდიდელ-მაწყვერელი, ჭყონდიდელ-სამთავნელი (XII ს-ის 70-80-იანი წლები). **(ქორიძე, 2003:17).** მეცნიერის აზრით თვით აფხაზეთის კათალიკოსსაც ქართლის კათალიკოსი აკურთხებდა, თუმცა იქვე აღნიშნავს, რომ ამ ფაქტის დამადასტურებელი პირდაპირი ცნობა არ არსებობს. თუკი მართლაც ქართლის კათალიკოსი აკურთხებდა აფხაზეთის კათალიკოსს, ეს კურთხევა აუცილებლად სვეტიცხოველში უნდა აღსრულებულიყო, თუმცა არავითარი მსგავსი ცნობა არ მოგვეპოვება.

ძალზე საინტერესო მოსაზრება აქვს კათალიკოსთა ურთიერთმიმართების საკითხთან დაკავშირებით ბ. კუდავას. აფხაზეთის კათალიკოსი გაერთიანების შემდეგ იურიდიულად იყო დასავლეთ საქართველოს მწყემსმთავარი, მას ექვემდებარებოდნენ აქაური ეპისკოპოსები, ის კი თავის მხრივ ემორჩილებოდა მთელი საქართველოს მწყემსმთავარს, ქართლის კათალიკოს-პატრიარქს. ნიშანდობლივია ისიც, რომ დასავლეთ საქართველოს ეპიგრაფიკაში არსად გვხვდება ქართლის კათალიკოსი. **(კუდავა, 2002:168**). ჩვენთვის მისაღებია ბ. კუდავას ვარაუდი, რადგან XI-XIII საუკუნეებში აფხაზეთის კათალიკოსს შენარჩუნებული ჰქონდა გარკვეული უფლებები დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში, თუმცა რამდენიმე ეპისკოპოსთან მიმართებაში დასავლეთ საქართველოში საკმაოდ შეზღუდული იყო აფხაზეთის კათალიკოსის ძალაფლება. მეფის კურთხევის დროს აფხაზეთის კათალიკოსის პატივი იშხნელი ეპისკოპოსის რანგს უტოლდებოდა და მის გარეშეც შესაძლებელი იყო მეფის კურთხევა.

ზემოაღნიშნული ფაქტების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გაერთიანებულ საქართველოში XI საუკუნიდან აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებები დამცრობილია, ხოლო მცხეთის კათალიკოსის უფლებები, პირიქით, გაცილებით იზრდება. იგი ჯერ პატრიარქის ტიტულს მოიპოვებს, შემდეგ კი მისი ძალაუფლება

მთლიანად მთელ საქართველოზე ვრცელდება. მასვე ექვემდებარება კავკასიაში არსებული არაქართული მართლმადიდებლური საეკლესიო თემები. შესაბამისად მცხეთის კათალიკოსი უპირატესია აფხაზეთის კათალიკოსზე და ამით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ აფხაზეთის კათალიკოსი წყაროებში ხშირად აღარ იხსენიება. ამის ნათელი დასტურია, რომ XI-XIV საუკუნეებში სულ აფხაზეთის ოთხი კათალიკოსის სახელია მხოლოდ ცნობილი. 1) სვიმეონი (XI საუკუნის დამლევი, XII საუკუნის დასაწყისი). კათალიკოსი სვიმეონი "ახალციხური ტყავის სახარების" მინაწერებში იხსენიება. 2. კათალიკოსი ნიკოლოზი, რომელიც იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპში იხსენიება; "წირვა და აღაპი საუკუნოი ბედიელ-ყოფილისა ნიკოლოზ კათალიკოსისა... შეუნდვენ ღმერთმან." (**მეტრეველი, 1962:88**). 3) ბანიელი (აფხაზეთის კათალიკოსი XIV საუკუნის II ნახევარში). ისიც იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპში იხსენიება. 4) არსენი — აფხაზეთის კათალიკოსი XIV საუკუნის ბოლოს.

X-XI საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოს ეკლესიური და სახელმწიფოებრივი პროცესის დასრულებით ფაქტობრივად ამოიწურა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ფუნქცია. იგი ზედმეტი რგოლი გახდა ეკლესიურ იერარქიაში. (**გამახარია, 2005:148**). ასეთი მდგომარეობა გავრცელდა XV საუკუნემდე. აღსანიშნავია, რომ XIII საუკუნეში იყო ერთადერთი შემთხვევა, როცა აფხაზეთის კათალიკოსმა აკურთხა მცირეწლოვანი მეფე ქუთაისში. რუსუდან მეფემ "მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, აფხაზთა, დადიან-ბედიანთა, რაჭის ერისთავსა და კათალიკოსსა აფხაზეთისასა და დასუეს მეფედ დავით, ძე რუსუდანისა, აკურთხეს ქუთაისს და დაადგეს თავსა მისსა გვირგვინი. დასვეს ტახტსა ზედა სამეფოსა და მიულოცეს მეფობა წესისამებრ, და სრულყო კათალიკოსმან წესი კურთხევისა." (**ქ. ცხ.II:180**). როგორც ჩანს დავით VI-ის კურთხევა აფხაზეთის კათალიკოსმა აღასრულა, თუმცა ალბათ ეს იყო გამონაკლისი და განსაკუთრებული აუცილებლობით გამოწვეული.

XV საუკუნიდან საქართველოს პოლიტიკურად დაშლის შემდეგ აფხაზეთის საკათალიკოსო მცხეთის საკათალიკოსოს გამოეყო. ქართლის კათალიკოსისა და აფხაზეთის კათალიკოსის ურთიერთმიმართება საგრძნობლად შეიცვალა. აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებამოსილების ამაღლებას ადასტურებს 1733 წლის კათალიკოს

გრიგოლის სიგელი: "დიდათ ეღვაწათ მეფეთა მთავართა და დარბაზიერთა განდიდება ცათა მობაძავისა კათოლიკე ეკლესიისა ბიჭვინთისა ღვთისმშობელისა და სამოციქულოსა საყდარსა და მას ზედა მჯდომარისა კათალიკოზისა ამაღლება და აღმატება, რათა შეკვრითა და განხსნითა მისითა ეგნენ სამეფონი ესე ლიხთ ამერისა, აფხაზეთისა და ყოვლისა ჩრდილოეთისა ეკლესიანი". აღნიშნულ სიგელში ნათლად დასტურდება, რომ აფხაზეთის კათალიკოსის "ამაღლება და აღმატება" მომხდარა. კათალიკოსი გრიგოლი სავარაუდოდ სარგებლობს "მცნებაი სასჯულოს" ტექსტით.

ამიერიდან სამეფო სამთავროებად დაშლილ საქართველოში ორი ეკლესიური ერთეული არსებობდა, თუმცა მათ შორის მჭიდრო ურთიერთობა და ევქარისტული კავშირი არასოდეს გაწყვეტილა.

აღსანიშნავია რომ მონღოლთა შემოსევათა დაწყებისთანავე ქართველი კათალიკოსები პატრიარქებად აღარ იწოდებიან,მე-XVIII საუკუნის დამდეგს, როდესაც დომენტი (ბატონიშვილი) აღზევდა(ვახტანგ VI-ის ძმა) , მან იმთავითვე დაამკვიდრა ტიტულატურაში წოდება პატრიარქი, რითაც ჩანს სურდა ხაზი გაესვა დამოუკიდებლობისათვის. დომენტიმ აღადგინა გაწყვეტილი ტრადიცია. დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსებში პატრიარქის ტიტული უფრო ადრე ჩნდება.**(ქავთარია,2002:130)**

მიხეილ ქავთარიას აღნიშნული მოსაზრებას სარწმუნოდ ვერ მივიჩნევთ, რადგან საქართველოში მონღოლთა შემოსევების შემდეგ, მცხეთის რამდენიმე კათალიკოსი მოიხსენიება პატრიარქის ტიტულით, კერძოდ, ელიოზი (გობირახისძე) XIV საუკუნე, მიქაელ VI (1419–1426), მლაქია (1532–1534), დომენტიI (1556–1560), ნიკოლოზ VII (1561–1584), ნიკოლოზ V III (1584-1589).აღსანიშნავია, რომ ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ მცხეთის კათალიკოსებმა შეინარჩუნეს ადრინდელი ტიტული: ,,ჩვენ ქრისტეს ღმრთისა კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოსა მაკურთხეველმან ქართლისა კათალიკოსმან. დიასამიძემ პატრონმან იოვანე.“ 2. 1765წ. ,,ძმამან ჩვენმან ანტონი პატრიარქმან ყოვლისა საქართველოსმან.“ 3. 1783წ. ,,ყოვლისა საქართველოისა პატრიარხი მეფის ძე ანტონი.“ მართალია ამ პერიოდში მცხეთის კათალიკოსთა ხელისუფლება მთელ საქართველოზე არ ვრცელდებოდა, მაგრამ კათალიკოსებს მაინც უძველესი ტიტულით მიმართავდნენ.

ამ ფაქტს ადასტურებს XVI საუკუნის ძეგლი ,,სამართალი კათალიკოზთა,“ რომელიც დასავლეთ საქართველოში შეადგინეს და შეკრებას დაესწრო მცხეთის კათალიკოსი მალაქია. ,,ქ. სახელითა ღთისათა მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოსა კათალიკოზმან პატრიარქმან მალაქია, მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან აფხაზეთის კათალიკოზმან მამამთავარმან ევდემოს დავსხედით და შევიკრიბენით ყოველნი ეპისკოპოზნი აფხაზეთისანი.“ (**კაკაბაძე,1913:33**) საეკლესიო სამართლის აღნიშნულ ძეგლში დაცულია ისტორიული რეალობა და დასავლეთ საქართველოში ჩატარებულ საეკლესიო კრებას ესწრებოდა მცხეთის კათალიკოსი, რომელიც კვლავ ყოვლისა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქად იწოდება და კრების მონაწილეთა შორის პირველად იხსენიება. ამავე პერიოდში შედგენილ მეორე საეკლესიო სამართლის ძეგლი: ,,აფხაზეთის დიდი იადგარის“ ბოლო ნაწილი შემდეგი შინაარსისაა: ,,და თქუენ წმიდანო მეუფენო, მღვდელმთავართ მთავარნო აფხაზეთისა და ქართლისა კათალიკოზნო, თქვენცა ასრე დაუმტკიცეთ.“ (**კაკაბაძე,1925:185**). საქართველოს სახელწიფოს დაშლის შემდეგაც კი, როცა იქმნებოდა დიდი მნიშვნელობის დოკუმენტი, აუცილებელი იყო ორივე კათალიკოსის ხელმოწერა,ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, აფხაზეთის კათალიკოსი იხსენიება ქართლის კათალიკოსის წინ, რადგან დოკუმენტი დასავლეთ საქართველოს ეკლესიას შეეხებოდა.

XVII საუკუნიდან სამეფო ხელისუფლება აშკარად ერეოდა ეკლესიის შიდა საქმეებში. ,,მეფე ერეკლე I დროიდან საერო მმართველობამ შეარყია საეკლესიო წესდებულების დამოუკიდებლობა. კათალიკოზი უნდა ამორჩეულიყო სამღვდელოთა კრების მიერ, მაგრამ ჩვენმა მეფეებმა ეს ავტონომია მოუსპეს და თვითონ ნიშნავდნენ კათალიკოზებს. გიორგიმ დასვა კათალიკოსად ნიკოლოზი. ერეკლე I იგი განაყენა და დასვა იოანე. ვახტანგ VI ისევ ნიკოლოზს დაუბრუნა კათალიკოზობა.”(**ხახანაშვილი, 1891:IX**). ქართველ მეფეთა ასეთი ქმედებებით ირღვეოდა საუკუნეების განმავლობაში ავტოკეფალურ ეკლესიაში დადგენილი წესრიგი, რასაც საბოლოო ჯამში უარყოფითი შედეგი მოჰქონდა ეკლესიისათვის.

მალაქია I აბაშიძე (1519–1540–ანი წლები) აფხაზეთის კათალიკოსებს შორის პირველად იხსენიება პატრიარქის ტიტულით. მალაქიას შემდეგ აფხაზეთის

(დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსები ხშირად იხსენიებიან პატრიარქის ტიტულით. უნდა ავღნიშნოთ, რომ საქართველოს პოლიტიკურად დაყოფას, მაშინვე მოჰყვა ცვლილებები საქართველოს სამოციქულო ეკლესიაშიც.

III.2.ეკლესიის ავტოკეფალიისა და ერთიანობის საკითხი XV-XVII საუკუნეების საქართველოში

საქართველოს პოლიტიკურმა გაერთიანებამ X საუკუნეში საფუძველი ჩაუყარა ერთიანი ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ჩამოყალიბებას ქართლის კათალიკოსის ხელისუფლების ქვეშ. სწორედ ამ პერიოდში, X-XIV საუკუნეში, მიაღწია ქართულმა ეკლესიამ თავისი განვითარების უმაღლეს საფეხურს. ქართული ეკლესიის განვითარებისა და სიძლიერის გარანტი ერთიანი ქართული სახელმწიფო და, რა თქმა უნდა, ქრისტიანი მირონცხებული მეფე იყო. მეფის ინტერესში შედიოდა, ეკლესიისთვის ყოველნაირად შეეწყო ხელი, რადგან ეს, პირველ რიგში, მეფის სარწმუნოებრივი მსოფლმხედველობითა და პოლიტიკური თვალსაზრისით იყო განპირობებული. როგორც კი დადგა ქართული სახელმწიფოს დაშლის საფრთხე, მაშინვე გაჩნდა ქართული ეკლესიის გაყოფის აუცილებლობა. როგორც X საუკუნეში პოლიტიკურმა სიტუაციამ განაპირობა და ჩამოყალიბდა ერთიანი ქართული ეკლესია, ასევე XV საუკუნეშიც პოლიტიკური სიტუაციამ ცვლილებები გამოიწვია საქართველოს ეკლესიაშიც.გარდა საქართველოში მომხდარი შიდაპოლიტიკური მოვლენებისა, საგარეო პოლიტიკაში განვითარებულმა ცვლილებებმა ძალზე დიდი გავლენა იქონია უშუალოდ საქართველოზე. ქრისტიანული სახელმწიფოს, ბიზანტიის იმპერიის დაცემამ 1453 წლიდან რთულ მდგომარეობაში ჩააყენა იმპერიის ტერიტორიაზე არსებული მართლმადიდებლური საპატრიარქოები.

სულთან მეჰმედ II-ის დროიდან კოსტანტინეპოლის პატრიარქებს უწევდათ ყოველწლიურად გარკვეული თანხის გადახდა, რომელიც მუდმივად იზრდებოდა სულთნის სასარგებლოდ. ოსმალეთის ხელისუფლების მხრიდან ხშირი იყო პატრიარქის საქმიანობაში ჩარევა და ინტრიგები, რათა, რაც შეიძლებოდა, მეტი თანხა გამოეძალათ. იყო შემთხვევები გარდაცვლილი პატრიარქების ქონების სრული კონფისკაციისა.(**Ист. Прав. церкви 1998:6**) აღმოსავლეთის სამი საპატრიარქო: ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსლიმისა ჯერ კიდევ VII საუკუნიდან იმყოფებოდნენ მაჰმადიანური გავლენის ქვეშ. 1453 წლიდან კი ამ მდგომარეობაში

აღმოჩნდა კოსტანტინეპოლის საპატრიარქოც.(**Estern Christianity.2008:170**). ამიერიდან ბერძნული მართლმადიდებლური საპატრიარქოები მაჰმადიანური ოსმალური სახელმწიფოს შემადგენლობაში აღმოჩნდნენ, რისთვისაც ბერძენ პატრიარქებს ქრისტიანულ სახელმწიფოებში მოგზაურობა უწევდათ, რათა გადაეხადათ ის უამრავი გადასახადები, რასაც მაჰმადიანი მმართველები უწესებდნენ. მაჰმადიანურმა ოსმალეთმა ქართულ სახელმწიფოსაც უდიდესი საფრთხე შეუქმნა. ყველა ამ მოვლენამ ძირეული ცვლილებები გამოიწვია საქართველოს სინამდვილეში.

ჯერ კიდევ XV საუკუნის 20-იან წლებში გამოვლინდა სამცხე-საათაბაგოს ეკლესიური განდგომილება. ერთიანი საქართველოს ძლიერი მეფის ალექსანდრე I და მცხეთის კათალიკოს-პატრიარქის მიქაელის ენერგიული ქმედების შედაგად, განცალკავების გზაზე მდგომმა სამცხის მთავარმა ეს ვერ შეძლო. სამცხის მთავრებმა მიზნად დაისახეს, პირველ ეტაპზე გამოყოფოდნენ ერთიან ქართულ სახელმწიფოს, ხოლო სამცხე- საათაბაგო ეკლესიურად ანტიოქიის საპატრიარქოს შემადგენლობაში შეეყვანათ. ეს იყო ყოვლად გაუმართლებელი საქციელი, რომელიც მიმართული იყო ქართული სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთიანობის წინააღმდეგ. აღსანიშნავია, რომ ამ საქმეში განსაკუთრებული ინტერესით "იღწვოდნენ" ანტიოქიის ბერძნული ეკლესიის წარმომადგენლები. 1420-1428 წლებში დაწერილი სიგელით მაწყუერელი ეპისკოპოსი გერასიმე ერთგულებას უცხადებს მცხეთის კათალიკოსს მიქაელ VI-ს (1419-1426) "ვინც შემდგომად ჩემსა სხუანი მაწყვერელნი იყვნენ და საყდარ-შვილნი, როგორც ამას წინათ მეფეთა მლოცავნი და თქუენნი მომხსენებელნი და ერთგულნი ყოფილან, ამავე წესითა მეფეთა მლოცავნი ვიყვნეთ და თქუენნი მომხსენებელნი ვიყვნეთ: არც პატრიარქი მოვიხსენოთ ანტიოქიისა, არცა მისგან გამოგზავნილი კაცი შევიწყნაროთ, არც ვარძიის დიაკონი ვაკურთხოთ" (**ჟორდანია. 1897:227**) მაწყურელი. გერასიმეს ცნობით, როგორც ჩანს, იყო მცდელობა სამცხის ეკლესიაში ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიებისა და მის მიერ ბერძნული სასულიერო პირის გამოგზავნის, ამასთანავე მაწყვერელ ეპისკოპოსებს არ ჰქონდათ უფლება, ვარძიის მონასტერში ხელი დაესხათ სასულიერო პირისთვის, რადგან ვარძიის მონასტერი მცხეთის კათალიკოსის დაქვემდებარებაში იყო. 1431-1435 წლებში მცხეთის კათალიკოსს ასევე ერთგულებას უცხადებს მაწყვერელი ეპისკოპოსი სერაპიონი. "მცხეთისგან მესხეთის

საეკლესიო ჩამოშორება საეკლესიო კანონების თვალსაზრისით არც ისეთი ადვილი და მარტივი საქმე იყო, როგორც ეს ჯაყელთა გვარის ათაბაგებს ეგონათ. უზენაესი მწყემსმთავრის ურჩობა დიდ და მიუტევებელ ცოდვად ითვლებოდა" **(ჯავახიშვილი. 1982:278).** როგორც ჩანს, მცხეთის კათალიკოსმა დავით IV-მ (1443-1459) სამცხის ეპისკოპოსები დაუმორჩილებლობის გამო დასაჯა: "ოდეს მაწყურელი და სამცხის ეპისკოპოსნი თქუენგან უჯუარო და შეუნდობელნი იყუნეს საფარისა თავზედა... ვინცა ანუ სამწყსონი ანუ ამას გარეთ მაწყურელობა ანუ სხვა ხელი რამე გუაძლიოს არა გამოვართუათ ყუარყუარეს თქუენდა დაუმოწმებლად" **(ჟორდანია. 1897:268).** ანჩელი არქიმანდრიტი ქერობინი და კუმურდოელი ეპისკოპოსი იოანე მცხეთის კათალიკოსის ერთგულნი არიან, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მცხეთის კათალიკოსი ყველაფერს აკეთებდა, რათა არ დაეშვა საქართველოს ეკლესიური გაყოფა. განსაკუთრებით საინტერესოა 1453 წლის სიგელი, რომელშიც ვარძიისა და საფარის მონასტრების საძმო კათალიკოს დავითს ატყობინებს ბერძნების ვერაგობას: "კათალიკოზსა დავითს მეუფესა დაგიდევით აღთქმა — ჩვენ საფარისა და ვარძიისა ძმათა მას ჟამსა, ოდეს მცბიერი ბერძენი მოვიდა, ცრუ წინასწარმეტყველი და მცირითა რათმე სიტყვითა მიგვიზიდნა. აწ თქუენ გაგიწყერით და კიდეც უმართლე იყავნით: არც მიტროპოლიტი (ბერძნისა) შემოუშვათ, არც მისი წიგნი, არც მისი მცნება გავიგონოთ და არასთანა მისი არა ვირწმუნოთ, არც უმცხეთოდჩვენი მღრდელი და დიაკონი იკურთხეოდეს" **(იქვე: 269).** ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ პერიოდის ბერ-მონაზონთა შეფასება, ვინაიდან ისინი ბერძნებს "მცბიერ ბერძენს და ცრუ წინასწარმეტყველს უწოდებს". ანტიოქიის პატრიარქის წარმომადგენელმა, როგორც ჩანს, ქართველები რაღაცით მიიზიდა, თუმცა მათი ცდა მაინც ამაო გამოდგა. "ათაბაგთა განკერძოებისა და დამოუკიდებლობის მოპოვებისკენ მიმართული პოლიტიკისათვის განსაკუთრებით მესხეთის საეპისკოპოსოს საქართველოს ეკლესიისაგან ჩამოსაშორებლად ანტიოქიელი პატრიარქები სახელდახელო, მარჯვე იარაღად გამოდგებოდნენ" **(ჯავახიშვილი, 1982:280**). საეკლესიო კანონიკის მიხედვით, ანტიოქიის პატრიარქის ასეთი ქმედება იყო უხეში დარღვევა და წარმოადგენდა ავტოკეფალური ეკლესიის შინაურ საქმეებში ჩარევას. XV საუკუნიდან მოყოლებული საქართველოში ხშირად ჩამოდიან ბერძენი

პატრიარქები, რომლებიც გარკვეული თანხების შეგროვებასთან ერთად არ ერიდებიან უხეშად ჩაერიონ და შექმნან "კანონიერი საფუძველი", რათა მიიტაცონ სხვადასხვა სახელმწიფოში არსებული საეპისკოპოსო ცენტრები. აღსანიშნავია, რომ ბერძენი მღვდელმთავრების მოგზაურობანი სხვადასხვა ქვეყნებში განსაკუთრებით ინტენსიური ხდება 1453 წლის 29 მაისის შემდეგ, როცა თურქებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს და მთელ ქრისტიანულ სამყაროს უამრავი პრობლემა შეუქმნეს. "1454 წლის ივნისში კონსტანტინეპოლის პატრიარქი გენადი მიტროპოლიტ ეგნატეს აგზავნის რუსეთში, რომელსაც უნდა აეკრიბა შემოწირულობები. მიტროპოლიტი ეგნატე 1454 წელს მთელ ივნისის თვეს გაატარებს ფსკოვში, იქედან კი გულუხვად დასაჩუქრებული მღვდელმთავარი გაემგზავრა ნოვგოროდში“ (**Митрополит Макарии, 1996:21**). ბერძენი მღვდელმთავრები შორეულ რუსეთში გამგზავრებასაც არ ერიდებოდნენ, რათა მატერიალური სახსრები მოეპოვებინათ.

დაახლოებით 1500-1516 წლებში სა ქართველოში იმოგზაურა ანტიოქიის პატრიარქმა დოსითეოსმა. მისი განზრახვა იყო სამცხე-საათაბაგო ეკლესიურად ჩამოეშორებინა მცხეთის ეკლესიისაგან. ამის დასტურია მისი სიგელი, რომელშიც იგი მზეჭაბუკ ათაბაგს "დიდსა მეფესა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა ხელმწიფეს და პატრონს" უწოდებს. სიგელში იხსენიება ბერძენი ეპისკოპოსი გრიგოლი: "მას თვით განეცადა ყოველი საქმე და თუალთა ეხილა და გულის-ხმაი ეყო უსჯულოება მეფეთა ერისა მათისა და პატრონის მზეჭაბუკის ღვთის მოშიშება და მართლმადიდებლობა" (**ჟორდანია, 1897:317**). ბერძენი მღვდელმთავრის აზრით, ქართველ მეფეთა საქციელი შეფასებულია უსჯულოებად, ხოლო მზეჭაბუკი ღვთის მოშიში და მართლმადიდებელია, რადგან მან ხელი შეუწყო ბერძენთა უკანონო ქმედებას. ანტიოქიის პატრიარქი "სამართალს აჩენს": "ვინებეთ და მას მივათუალეთ ყოველი საბრძანებელი პატრონისა მზეჭაბუკისა, რათა ეპისკოპოსნი მისგან იკურთხეოდნენ, ყოველნივე მაკურთხეველნი მისნი კურთხეულ იყვნენ და მაწყევარნი მისნი წყეულ და მისდა მიგვიცემიეს ხელმწიფებაი შეკვრისა და გახსნისა" (**იქვე: 318).** ანტიოქიის პატრიარქი უხეშად არღვევს III მსოფლიო საეკლესიო კრების კანონს, როცა იგი არღვევს ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებებს, როცა იგი თვითნებურად ერევა და თვითონ "ადგენს სამართალს" სამცხე საათაბაგოში. დაახლოებით 1415-1420

წლებიდან ანტიოქიის რამდენიმე პატრიარქი ცდილობს ჩარევას ქართული ეკლესიის შინაურ საქმეებში. ბერძენთა მცდელობანი სწორედ ამ დროიდან დაწყებულა, რადგან მაწყვერელი ეპისკოპოსი ერთგულების წიგნს უგზავნის მცხეთის კათალიკოსს მიქაელ VI (1419-1426), აღნიშნულ საბუთში საუბარია ანტიოქიის პატრიარქზე და მისგან გამოგზავნილ კაცზე. ამ პერიოდში ანტიოქიის საპატრიარქო ტახტი ეკავა პახუმი II-ს (1413-1414). შემდეგ კი — იოაკიმ II-ს რომელიც 1425 წელს გარდაიცვალა. 1431-1453 წლებშიც მცხეთის კათოლიკოსებს თეოდორე III-ს (1429-1435) და დავით III-ს (1435-1439) კვლავ უწევთ ბრძოლა ეკლესიის ერთიანობის შესანარჩუნებლად. სავარაუდოდ, ამ პერიოდის ანტიოქიის პატრიარქი დოსითეოს I (1435-1452) ცდილობს მიიტაცოს სამცხის ეკლესია. დაახლოებით 1452 წლის ახლო ხანებში ანტიოქიის პატრიარქის ტახტს იკავებს მიქაელ III (1452-1473). ეს ის მიქაელია, რომელმაც აკურთხა ცაიშელი იოვაკიმე აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსად და "მარჯვენაი იერუსალიმისა" უწოდა. ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით ქვემოთ ვისაუბრებთ. მიქაელის შემდეგ საქართველოში ჩამოდის ანტიოქიის პატრიარქი დოსითეოს II (1484-...), რომლის წინააღმდეგაც კათალიკოს ევაგრეს (1488-1500) უწევს ბრძოლა. როგორც ვხედავთ, ანტიოქიის პატრიარქები მთელი ასი წლის განმავლობაში ან თვითონ ჩამოდიან, ან წარმომადგენელს აგზავნიან საქართველოში, რათა აისრულონ თავიანთი საწადელი, სამცხე ეკლესიურად ჩამოაშორონ მცხეთას და შესაბამისად გაიჩინონ მატერიალური შემოსავლები. ათაბაგებისა და ანტიოქიის პატრიარქთა ქმედებანი მიმართული იყო ქართული სახელმწიფოსა და ეკლესიის წინააღმდეგ. აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიის პატრიარქთა კიდევ ერთი მცდელობა, როგორმე თავიანთი ზეგავლენა მოეპოვებინათ, ამჯერად არა მთელ ქართულ ეკლესიაზე, არამედ მის ერთ ნაწილზე მარცხით დამთავრდა. მცხეთის კათალიკოს-პატრიარქები ღირსეულად ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას და ბერძენ პატრიარქებს არ აძლევენ საშუალებას, რათა მათ შეელახათ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალური უფლებები.

ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურ რღვევას მაშინვე მოჰყვა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ეკლესიების გაყოფა. ამან გამოიწვია აფხაზეთის კათალიკოსის პატივისა და ღირსების უჩვეულოდ ამაღლება. დღიდან დაარსებისა

აფხაზეთისა საკათალიკოსომ განვითარების სამი ეტაპი გაიარა: 1) დაარსებიდან X საუკუნის 60-70-იანი წლებამდე. ამ პერიოდში აფხაზეთის კათალიკოსი დამოუკიდებელია და მისი უფლებები არ არის შეზღუდული. X საუკუნის ბოლოდან XV საუკნის 70-იან წლებამდე. ამ პერიოდში აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებები დამცრობილია. 3) XV საუკუნიდან XVIII საუკუნის ბოლომდე. ამ პერიოდში აფხაზეთის კათალიკოსის პატივი იზრდება და მას დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები ემორჩილებიან, თუმცა პოლიტიკური სიტუაციის გამო აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გელათში გადადის. აფხაზეთის საკათალიკოსომ 1820 წლამდე იარსება, ვინაიდან ამ წელს მოწამეობრივად აღესრულა საკათალიკოსოს უკანასკნელი გამგებელი მიტროპოლიტი დოსითეოს წერეთელი, საკათალიკოსოს ქონება კი, რომელიც მიტროპოლიტ დოსითეოსს ეკუთვნოდა დეტალურად აღწერეს.

XV საუკუნის მეორე ნახევარში ერთიანი საქართველოს ბოლო მეფე გიორგი VIII 1465 წელს ფარავანთან ბრძოლაში ტყვედ ჩაიგდო სამცხის ათაბაგმა. ერთ უბედურებას მეორეც დაერთო და ბაგრატ II იმერთა მეფემ ქართლი დაიკავა და თავი საქართველოს მეფედ გამოაცხადა, ბაგრატ VI-ის სახელწოდებით სწორედ მისი მეფობის დროს საქართველოში ჩამოდის ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი მიხეილი. მისი ჩამოსვლა დაახლოებით 1470-1474 წლებით თარიღდება. პატრიარქ მიხეილის ჩამოსვლით ირღვევა ქართულ ეკლესიაში დადგენილი წესრიგი. თუკი ძველად აფხაზეთის კათალიკოსის ხელდასხმას ანხორციელებდა ქართლის კათალიკოსი, ამჯერად სიტუაცია შეიცვალა და აფხაზეთის კათალიკოსი ხელდასხმას ღებულობს ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქისგან. სამართლიანად შენიშნავს ნ. ბერძენიშვილი: "მიქაელ პატრიარქი "შეემთხვა" სწორედ იმ დროსა და პირობებს, როცა მისი კურთხევა და მადლი საჭირო და ნაყოფიერი იყო მთლიანი საქართველოს მესაფლავეთათვის" **(ბერძენიშვილი, 1971:103).** ბაგრატ VI-მ ისარგებლა რა საქართველოს პოლიტიკური დაშლით, შეეცადა, დასავლეთ საქართველო ეკლესიურადაც დამოუკიდებელი გაეხადა. მან აღმოსავლეთ საქართველოსგან დასავლეთის ეს ეკლესიური გამოყოფა სათანადო წერილობითაც გააფორმებინა ჩამოსულ პატრიარქს — შეადგენინა საეკლესიო კანონმდებლობის ძეგლი "მცნებაი

სასჯულო", რომელმაც განადიდა აფხაზეთის კათალიკოსი **(საქ.კათალიკოს-პატრიარქები; 2000:136).** პატრიარქი მიხეილი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მან ეს საქმე ბაგრატ მეფისა და დადიან-გურიელი შამადავლეს, ასევე მათი თავადების თანადგომით აღასრულა. ამასთანავე მან დაიწყო გამოძიება ძველ გუჯართა, დავთართა და სიგელებისა, სადაც მას უნდოდა ეპოვა ცნობა "თუ ვითარ იგი პირველად ქართლისა და აფხაზეთისა კათალიკოზნი ანტიოქიისა პატრიარქთაგან იკურთხეოდიან და ჟამთა სიძველისაგან და სოფლისა სივერაგეთაგან იყვნეს მრავალნი წესნი მოშლილ და გარდაქცეულ" (**ჟორდანია; 1892:294**).

პატრიარქი მიხეილი ცდილობს კანონიერი საფუძველი დაუდოს მის მიერ ცაიშელ-ბედიელი იოვაკიმეს კურთხევას და გაამართლოს თავისი საქციელი. ამასთანავე მისი ბრალდება სავსებით უსაფუძვლოა თითქოს "ჟამთა სიძველისაგან და სოფლისა სივერაგეთაგან იყვნეს მრავალნი წესნი შეშლილ და გარდაქცეულ". მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე შენიშნავს, მიხეილ პატრიარქს უნდოდა ძველი დამოკიდებულებით ესარგებლა. იგი ანტიოქიის მღვდელმთავართა საქართველოს ეკლესიაზე ბატონობის განახლება-აღდგენაზე ოცნებობდა. როდესაც ამგვარი ცნობა ხელთ ექნებოდა, მაშინ გულუბრყვილო ხალხს ადვილად დაარწმუნებდა, რომ საქართველოს ეკლესიის შინაურ საქმეებში ჩარევის უფლება ჰქონდა, როგორც "ჟამთა სიძველისაგან და სოფლისა სიავერაგეთაგან იყვნეს მრავალნი წესნი შეშლით და გარდაქცევით", ვითომც ამგვარადვე ქართული ეკლესიის თვითმწყსობა და დამოუკიდებლობა უკანონო და "შეშლილ" წესად უნდოდა გამოეცხადებინა" (**ჯაფარიძე; 2005:893).** პატრიარქი მიხეილი კვლავ იმეორებს იმავეს, როგორც წინათ არაერთი წარმომადგენელი ბერძნული ეკლესიისა, რომ როგორმე დაიქვემდებარონ დამოუკიდებელი ივერიის ეკლესია. სამწუხაროა, რომ ქართველთა მხარდაჭერით ისარგებლა პატრიარქმა მიხეილმა და ქართული ეკლესიის გაყოფას ჩაუყარა საფუძველი. მან სპეციალური ტიტულიც კი მიანიჭა ახლადნაკურთხ კათალიკოსს: "ვაკურთხეთ კათალიკოზი იოვაკიმ, მარჯვენაი იერუსალიმისა, აფხაზეთის კათალიკოსი და კურთხეულმცა არის, დავაყენეთ და დავსვით აფხაზეთს, საყდართა მათ ანდრია მოციქულისათა". "მარჯვენაი იერუსალმისა" თავადვე მიანიშნებს, რომ აფხაზეთის კათალიკოსის პატივი და ღირსება უფრო წარმოჩინდა. ივ. ჯავახიშვილის

სიტყვებით კი: "ამით აფხაზეთის ქართული ეკლესიის თვითმწყსობის უფლება შეილახა, დამოუკიდებლობა მოისპო და იერუსალიმ-ანტიოქიის პატრიარქის ხელთქვეშეთი შეიქმნა... ამ საქციელით პატრიარქმა მიხეილმა, ბაგრატ მეფემ და დადიან-გურიელმა შამადავლამ ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა და მთელი ხალხის მიერ საუკუნეთა ბრძოლით მონაპოვარი, ქართული ეკლესიის თავისუფლება მოსპეს და გაანადგურეს." **(ჯავახიშვილი;1982.338)**

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე კატეგორიულად უარყოფს ამ მოსაზრებას. ანტიოქიელი პატრიარქის მიხეილის ჩამოსვლის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო არ დამორჩილებია იერუსალიმ-ანიტოქიის საპატრიარქოს, მისი თავისთავადობა და თვითმწყესობის უფლება არ შეზღუდულა. XV-XVIII საუკუნის უამრავი დოკუმენტი და მასალა, რომელიც აფხაზეთის საკათალიკოსოდანაა გამოსული ანდა მას ეხება, ნიშანწყალსაც კი არ შეიცავს იმისა, რომ ეს საკათალიკოსო იერუსალიმ-ანტიოქიის საპატრიარქოსადმია დაქვემდებარებული (**ჯაფარიძე; 2003:260).** "მცნებაი სასჯულო" სავსებით გასაგებად გვეუბნება, რომ ბედიელი იოვაკიმეს კურთხევა, ბაგრატ მეფისა და დადიან-გურიელი შამადავლას სურვილით აღესრულა და იერუსალიმ-ანტიოქიის პატრიარქს მხოლოდ იმიტომ სთხოვეს კურთხევა, რათა აფხაზეთის საკათალიკოსო მცხეთის საკათალიკოსოს დაქვემდება-რებიდან გამოსულიყო და სრულიად დამოუკიდებელი გამხდარიყო.

თ. ქორიძის აზრით, იოვაკიმეს "ლიხთ-ამერისა და აფხაზეთის კათალიკოზად" კურთხევის შესახებ როცა საუბრობს: დასვეს აფხაზეთს "საყდართა მათ ანდრია მოციქულისათა", რითაც დოკუმენტის შემდგენლებმა ხაზი გაუსვეს, რომ აფხაზეთის კათალიკოსი წმ. ანდრია პირველწოდებულის თანამოსაყდრე და ავტოკეფალიის კანონიერი მფლობელია, საქართველოს ეკლესიების ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არსებობის კანონიერების დასაბუთების მიზნით, ისინი იმ თვალსაზრისის დანერგვას შეეცადნენ, რომ ქართლის განმანათლებელი წმიდა ნინო იყო, ხოლო აფხაზეთის წმიდა ანდრია პირველწოდებული **(ქორიძე; 2003:19).** ეს იყო შორს გამიზნული ვერაგობა და ქართული ეკლესიის გაყოფის მცდელობისადმი იყო მიმართული. ჯერ კიდევ გიორგი მთაწმინდელმა 1057 წელს ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ ანდრია პირველწოდებული ქართველთა

განმანათლებელია და იგი ნიკოფსიაში განისვენებს წმიდა ანდრია პირველწოდებულისა და შემდგომ წმ. ნინოს საქართველოსადმი მოციქულებრივი საქმიანობა ერთმანეთს მიუსადაგა ეფრემ მცირემ (XIV), ხოლო საბოლოოდ დააკანონა 1104 წლის რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ (**იქვე:19).**

საქართველოში შემოწირულობის ასაკრებად ჩამოსულ ბერძენ პატრიარქ მიხეილს ქართველმა მეფემ და დიდებულებმა საშუალება მისცეს, აღესრულებინა ხელდასხმა, რომელიც ქართლის კათალიკოსის პრეროგატივა იყო. თამარ მეფის თანამედროვე კათათალიკოსი ნიკოლოზ გულაბერისძე აღნიშნავდა თავის თხზულებაში ,,აღწერა სუეტისა ცხოველისა", რომ ,,ოდითგანვე დაწესებულია, ეპისკოპოსის კურთხევა უნდა მოხდეს სვეტიცხოველში. ცხოველი სვეტის წინ უნდა დადოს აღთქმა ეპისკოპოსმა, რომ ის ერთგული იქნება კათოლიკე ეკლესიისა" (აღწერა სვეტისა ცხოველისა.2003:30). ისტორიკოსი ბაბილინა ლომინაძე მიიჩნევდა, რომ აფხაზეთის კათალიკოსის კურთხევას მცხეთის კათალიკოს–პატრიარქი ახდენდა: ,,XV საუკუნის 70 –იან წლებში აფხაზეთის კათალიკოსი აკურთხა არა მცხეთის კათოლიკოს–პატრიარქმა, როგორც ეს წესი იყო, არამედ იმ დროს საქართველოში შემთხვევით ჩამოსულმა ანტიოქია–იერუსალიმის პატრიარქმა. იერარქიულმა გაყოფამ დაასუსტა ქართული ეკლესიის სიძლიერე ცხოვრების ყველა სფეროში."**(ლომინაძე.1997:9)** მართალია, ეს იყო ერთჯერადი აქტი, მაგრამ მისი საჭიროება ნამდვილად არ არსებობდა. რაც მთავარია, ეს აქტი მიმართული იყო სახელმწიფოებრივი რღვევისა და ეკლესიური ერთიანობის წინააღმდეგ.

"მცნებაი სასჯულო" ადგენს ასევე აფხაზეთის საკათალიკოსოს საზღვრებს ლიხთ-ამერის ჭოროხს აქეთ, ოვსეთს აქეთ, პონტოს ზღვის აქეთ, სადაც დიდი ბიჭვინთის საზღვარი აღწევდა. მოყვანილ ცნობაში არ არის აღნიშნული კათალიკოსის აღმოსავლეთის საზღვარი. ამ ხარვეზს ავსებს მე-XVI საუკუნის ისტორიული დოკუმენტი "ბიჭვინთის იადგარი", რომელიც აფხაზეთის საკათალიკოსოს აღმოსავლეთის საზღვრად ლიხის ქედს ასახელებს. სადაოა ასევე რომელი კათალიკოსის (ბიჭვინთის თუ მცხეთის) სამწყსო იყო აჭარა და შავიზღვისპირეთის ტერიტორია. ჯავახიშვილის აზრით, აფხაზეთის კათალიკოსს ექვემდებარებოდა აჭარა, შავშეთი და კლარჯეთი **(ქორიძე; 2001 №2:52).** ფაქტიურად,

აფხაზეთის კათალიკოსს მთელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია ექვემდებარებოდა. ალბათ, შემთხვევითი არ იყო აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულში "ჩრდილოეთის" შეტანა. კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დასუსტებამ, რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის გაძლიერებამდე (1589) აფხაზეთის კათალიკოსს საშუალება მისცა, თავის სამწყსო საზღვრებში მოექცია ტერიტორია "კაფამდე" (ფეოდოსია) და "რუსეთის საზღვრამდე", რის გამოც ტიტულში "ჩრდილოეთი" შეეტანა (**ქორიძე; 2003:25**). მე -XV საუკუნის 70-იანი წლებიდან აფხაზეთის საკათალიკოსო დამოუკიდებლად აგრძელებს არსებობას. კათალიკოსის რეზიდენცია ბიჭვინთაში მდებარეობდა, ბიჭვინთაში ხდებოდა კათალიკოსისა და ეპიკოპოსთა კურთხევა. საქართველოს პოლიტიკურად დაშლის შემდეგ იმერეთის მეფეები დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აარსებენ ახალ საეპისკოპოსო კათედრებს. ეპისკოპოსთა კურთხევა ბიჭვინთაში ხდებოდა: ,,ქრონიკონსა სიზ. მიიცვალა ქუთათელი გერასიმე, იანვრის ი. ამასვე წელიწადს დაჯდა მათი ძმისწული სვიმონ და წარვიდა და ეკურთხა საყდარსა ბიჭვინტისა.“**(ქართლის ცხოვრება, 1854:271)**.აღნიშნული კურთხევა აფხაზეთის კათალიკოს მალაქია აბაშიძეს აღუსრულებია. 1529 წელს ქუთაისის საეპისკოპოსო გაიყო სამად: "დიდად სახელოვანმან განთქმულმან ღვთის მსახურმან და ღვთივ-გვირგვინოსანმან მეფეთმეფემან ბაგრატ მოგუახსენა და დაგუაჯერა მოხსენება მათი... ვაკურთხეთ და დავსვით გეენათს კაცი უაღრესი ანგელოზთა, გაუჩინეთ პატივი და საჯდომი ვითარ პატრიარქთა და მეფეთაგან განაჩენსა ძეგლსა შინა წერილ არს და გაუჩინეთ სამწყსონი და საკურთხი რიონსა და ქუთათის ქალაქსა ზედა ყვირილს გამოღმა და ვიდრე კაცხის ზღუარამდის და ხრეითის აქეთ რაჭის მთამდის ოკრიბა. ს.დ." **(კაკაბაძე; 1921:I-II**). ამრიგად, იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ის ინიციატივით ქუთაისის უძველესი საეპისკოპოსო სამ ნაწილად გაიყო. გელათის გარდა ცალკე ეპისკოპოსი დასვეს ხონში, 1544 წელს კი საეპისკოპოსო კათედრა დაარსდა ნიკორწმინდაშიც. შესაბამისად, აფხაზეთის კათალიკოსი დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსთა კურთხევას ბიჭვინთაში აღასრულებდა. თუმცა აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებამოსილება მხოლოდ ეპისკოპოსთა კურთხევით არ შამოიფარგლებოდა. დ. ბაქრაძე გვაუწყებს, რომ აფხაზეთის კათალიკოსთა ბიჭვინთის რეზიდენცია

სარგებლობდა სხვადასხვა პრივილეგიებით. აქ ხდებოდა მირონის კურთხევა, ეპისკოპოსთა ხელდასხმა და სხვა საზეიმო ღონისძიებები (**Бакрадзе; 1875:122).** თუკი ბიჭვინთაში მართლაც იხარშებოდა მირონი, გამოდის, რომ აფხაზეთის კათალიკოსი ყველა იმ უფლებამოსილებით სარგებლობდა, რაც უნდა ჰქონოდა დამოუკიდებელი ეკლესიის მეთაურს. აღსანიშნავია, რომ ბიჭვინთაში აფხაზეთის საკათალიკოსო რეზიდენცია არსებობდა გარკვეულ დრომდე. შემდეგ კი საკათალიკოსო რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გელათში გადადის. რამ გამოიწვია ეს ცვლილება? საუკუნეების განმავლობაში ბიჭვინთის ტაძარი განსაკუთრებული უფლებებით სარგებლობდა. რამდენიმე საუკუნის მანძილზე ბიჭვინთა წარმოადგენდა აფხაზეთის კათალიკოსთა რეზიდენციას. საკათალიკოსო რეზიდენციას ადგილსამყოფელი არ შეუცვლია მისი არსებობის ადრეულ ეტაპზეც კი, მაშინ, როცა აფხაზეთის სამეფოს დედაქალაქი ქუთაისი იყო. თავიდანვე ბიჭვინთის ტაძარი უდიდესი პატივით გამოირჩეოდა, რადგან ეს იყო წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სამოღვაწეო ადგილსამყოფელი. შესაბამისად ამან განაპირობა, დაარსებისთანავე აფხაზეთის კათალიკოსს ბიჭვინთაში დაედო ბინა. XVI საუკუნეში კი რაღაც განსაკუთრებული მიზეზი უნდა ყოფილიყო, რომ კათალიკოსს უძველესი საკათალიკოსო ტაძარი დაეტოვებინა და გელათში გადასულიყო. ისტორიკოსმა ბ. ლომინაძემ სპეციალურად გამოიკვლია აღნიშნული საკითხი და დაადგინა, რომ 1529 და 1545 წელს აფხაზეთის კათალიკოსი ჯერ კიდევ ბიჭვინთაში ზის. უდავოა, რომ რეზიდენციის გადატანა უკავშირდება საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკურ მოვლენებს, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ამ პერიოდში. განსაკუთრებით გაძლიერდა XVI საუკუნეში ოსმალეთის იმპერია, რომელმაც მრავალი მეზობელი დაიპყრო და დაიმორჩილა. ამ სამხედრო ფეოდალური სახელმწიფოს საზღვრები გადაჭიმული იყო გიბრალტარიდან სპარსეთის ყურემდე. სელიმ I-ის (1515-1520) სულთნობის დროს თურქეთმა დაიკავა სირია, პალესტინა, ეგვიპტე და არაბეთის ქალაქები მექა და მედინა, შემდეგ კი ალჟირი. 1526 წელს ბუდაპეშტი დაიკავეს თურქებმა. სულთანმა სულეიმანმა (1520-1566) 1529წელს ალყა შემოარტყა ვენას. 1534 წელს დაიკავეს ბელგრადი და იონის ზღვის კუნძულები (**გვრიტიშვილი; 1965:223).** გაძლიერებული ოსმალეთის იმპერია ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი ქვეყანა დაემორჩილებინა და მის შემადგენლობაში

შეეყვანა. იგივე საფრთხე ემუქრებოდა საქართველოსაც. ოსმალეთმა ჯერ სამცხე-საათაბაგო ჩამოაცილა საქართველოს, შემდეგ კი დაემუქრა მთლიანად მთელს საქართველოს. დიდი საფრთხის ქვეშ აღმოჩნდა დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთი და საკუთრივ აფხაზეთი. 1464 წელს ოსმალებმა ყირიმი დაიპყრეს, 1475 წელს დაეფლნენ კაფას (ყოფილ თეოდოსიას), რომელიც აფხაზეთის საკათალიკოსოს უკიდურეს ჩრდილოეთ-დასავლეთ საზღვართან მდებარეობდა. იმავე წელს ხელში ჩაიგდეს ანაპა და დაიწყეს საკუთარი გავლენის გავრცელება ჩერქეზებზე **(გამახარია; 2005:171).** აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინეპოლის დაცემის 1453 წლის შემდეგ, ოსმალეთი უშუალოდ გახდა საქართველოს მეზობელი, ხოლო მე-XV საუკუნის 60-70-იან წლებში აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ტერიტორიები, შესაბასისად, ამ უძველეს ქრისტიანულ მხარეს შეექმნა საფრთხე.

XVI საუკუნის პირველ ნახევარში აფხაზეთი იმერეთის სამეფოს საერისთავოდ ითვლებოდა, თუმცა იგი მეფეზე უფრო ოდიშის მთავარს ემორჩილებოდა. ასეთ მორჩილებას შარვაშიძეთა საგვარეულო არცთუ დიდი ხალისით იტანდა. ბერი ეგნატაშვილის ცნობით, XVI საუკუნის დასაწყისში "შარვაშიძე მორჩილობდა არა ყოველსავე ბრძანებასა დადიანისასა". იმ დროისათვის, როგორც ჩანს, დადიანების ძალაუფლება აფხაზეთზე რამდენადმე შემცირებული იყო (**ბერიძე.2007: 127).** ქართველთა შორის შუღლმა და გაუტანლობამ ცუდი შედეგები მოიტანა, რადგან მალე ოსმალურ საფრთხესთან ერთად ახალმა საშიშროებამ იჩინა თავი — მდინარე ბზიფის მარჯვენა ნაპირზე დამკვიდრებული ჯიქები და მათი მოკავშირე მთიელები როგორც ზღვით, ისე ხმელეთით დასავლეთ საქართველოზე შეტევას აგრძელებდნენ და აფხაზეთის გავლით ბარში გაჭრას ცდილობდნენ. ამის საპასუხოდ, 1533 წლის იანვარში ჯიქეთზე დიდი ლაშქრობა მოეწყო, რომელსაც მამია III დადიანი და მამია I გურიელი სარდლობდნენ (იქვე; 147). ამ ბრძოლას ძალზე ცუდი დასასრული ჰქონია, რადგან დადიანი ბრძოლაში დაღუპულა, გურიელი კი თანამებრძოლებთან ერთად ტყვედ ჩავარდნილა. "დადიანი გააშიშულეს, სრულიად შიშუელი დაჭრეს, გურიელნი და სამნი ძმანი და ეპისკოპოზნი და მისნი ლაშქარნი ტყუ ყვეს. წარვიდა მალაქია კათალიკოზი და გამოიხსნა ცოცხალნი და მკუდარნი ფასით იყიდა" **(ქართლის ცხოვრება; II:497)**. ჯიქთა და მთიელთა სიძლიერე ნათლად ჩანს, რადგან მათ შეძლეს

დადიანისა და გურიელის ერთიანი ძალების დამარცხება. ბრძოლა რომ მნიშვნელოვანი იყო უდავოა, რადგან ბრძოლაში ეპისკოპოსებმაც მიიღეს მონაწილეობა, საბოლოოდ კი ტყვეების განთავისუფლება აფხაზეთის კათალიკოსმა მალაქია აბაშიძემ იკისრა.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარობაში ჩავარდა საქართველო 1555 წლის ამასიის ზავით, რომლის მიხედვით ირან-ოსმალეთმა ჯერ კიდევ დაუპყრობელი ქვეყანა გაინაწილეს. 1555 წლის ოსმალეთ-ირანის ზავის შემდეგ ოსმალეთი სისტემატიურად არბევდა დასავლეთ საქართველოს. ოსმალებმა დასავლეთ საქართველოს ზღვასთან კავშირი მოუსპეს **(საქ. ისტ. ნარკვევები;1973. IV:122).** ამჯერად, ამასიის ზავის შემდეგ ოსმალები უფრო აქტიურად მოქმედებდნენ და არბევდნენ საქართველოს. სწორედ ამ პერიოდში დაახლოებით 1557 წლიდან აფხაზეთის კათალიკოსი ხდება ევდემონ ჩხეტიძე. ისტორიკოს თ. ქორიძის აზრით, ევდემონ ჩხეტიძეს პირველად კათალიკოსის ტახტი 1541 წელს ეკავა, ხოლო შემდეგ უცნობი მიზეზის გამო ტახტი დაუკარგავს და ხელახლა 1557 წელს დაუკავებია (**ქორიძე, 2002:17).** ფაქტი ის გახლავთ, რომ კათალიკოსი ევდემონი საკათალიკოსო ტახტზე ადის 1557 წელს, ამ ურთულეს პერიოდში, როცა ოსმალურ საფრთხესთან ერთად აფხაზეთში გაჩნდა მთიელთა თავდასხმის საშიშროება. უნდა აღინიშნოს, რომ ზუსტად ამ პერიოდიდან, იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ის მორჩილებიდან გამოდიან ოდიშისა და გურიის მთავრები. ბაგრატ III მთავრებთან ბრძოლაში დამარცხდა და მთავრებს მეფისგან დამოუკიდებლად რომ ეგრძნოთ თავი, ისინი ხონთქრის კალთასაც კი შეეფარნენ და 1553 წელს არზრუმი ს ფაშას ამალაში იმყოფებოდნენ (**რეხვიაშვილი; 1989:53).** შესაბამისად, დამოუკიდებლობის მოსურნე ლევან დადიანს მარტოს ნამდვილად არ შეეძლო მთიელთა თავდასხმების მოგერიება. ამრიგად, XV საუკუნის 50-იანი წლებიდან ბიჭვინთაში მყოფი აფხაზეთის კათალიკოსი ძალზე რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. კათალიკოსები, ეპისკოპოსები ძირითადად ყოველთვის მეფის საიმედო და მისი აქტიური მხარდამჭერები იყვნენ ქვეყნის ყველა უმნიშვნელოვანეს საქმეში. შესაბამისად, უკვე აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია მდებარეობდა ტერიტორიაზე, რომლის კონტროლზეც იმერეთის მეფეს ხელი აღარ მიუწვდებოდა. ამას დაემატა ქრისტიანი მოსახლეობის თანდათან შემცირება

მთიელთა მოწოლის გამო და ეკლესია-მონასტრების დაცარიელება. ვახუშტი ბატონიშვილი გარკვევით გადმოგვცემს: "ვინაითგან აფხაზნი არღარა მონებენ რჯულსა და სარწმუნოებასა..." ხოლო ჯიქებზე საუბრისას უფრო აკონკრეტებს: "კაცნი უმეტეს მხეცთ მზგავსნი. ყოფილან პირველად ქრისტიანენი, არამედ აწ უცნობელნი მისნი" **(ქართლის ცხოვრება; IV:785, 786).** აფხაზეთში ქრისტიანობის აღმოფხვრა განაპირობა გარემოებებმა, რომლებზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი.

ყოველივე ამ ფაქტების გათვალისწინებით, ბუნებრივია, იმერეთის მეფე დააყენებდა საკითხს, რათა აფხაზეთის საკათალიკოსო რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გელათში გადასულიყო, საიდანაც კათალიკოსი უკეთ განახორციელებდა თავის ფუნქციებს. ამასთანავე კათალიკოსი ბინას დაიდებდა სამეფო მონასტერში და მეფესაც უფრო ახლო ურთიერთობის საშუალება მიეცემოდა აფხაზეთის კათალიკოსთან, რომელსაც დასავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მოქმედი ეპისკოპოსები ექვემდებარებოდნენ. კათალიკოსის რეზიდენციის გადმოტანა იყო იძულებითი ღონისძიება, რომელიც ძირითადად პოლიტიკური სიტუაციის გართულებით იყო გამოწვეული. ასეთივე იძულებით ღონისძიებად უნდა ჩაითვალოს ევდემონ ჩხეტიძის კათალიკოსობის პერიოდში მთიელთა თავდასხმის გამო ბედიიდან ღვთისმშობლის ხატის გადასვენება. ევდემონი იძულებული გახდა ბედიაში დასვენებული ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატის მასთან დაცულ ღვთისმშობლის სარტყელიანად სამეგრელოს მთავრის რეზიდენციასთან ერთად ზუგდიდში გადაეტანა **(გამახარია, 2005:173**). ბედიიდან სიწმინდეების გადასვენება ქვეყნის სიღრმეში მათი გადარჩენით იყო გამოწვეული, რათა მტრისგან საფრთხე აღარ დამუქრებოდა.

ანალოგიური ღონისძიება განახორციელა იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ, როცა მან აწყურის ღვთისმშობლის ხატი ჯერ ციხისჯუარში, ხოლო შემდეგ გელათში გადაასვენა. ,,ამასვე ქრონიკონსა ციხისჯვარიდამ აწყურისა ღვთისმშობელი ტყუედ წაასუენეს იმერეთს" **(ქართლის ცხოვრება. II:501).** ასეთი ღონისძიებებით იმერეთის მეფე თუ აფხაზეთის კათალიკოსი ცდილობდნენ, მტრისგან გადაერჩინათ ქრისტიანული სიწმინდეები.

იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ 1510 წელს ოსმალთა შემოსევისას დაზიანებულ

გელათის სამეფო მონასტრის შეკეთება დაიწყო. მან 1545 წელს აღადგინა და თავის საძვალედ შექმნა გელათის წმიდა გიორგის სახელობის ეკლესია. მომავალში სწორედ წმიდა გიორგის ტაძარი გახდება აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია. ,,აწ მრავლითა გულმოდგინებითა ყელვყავით საყდრისა და მონასტრისა წ-ის გიორგის მეორედ აღშენებად და ოდესმე სადედოფლო ყოფილიყო და აწ ჩ~ნ სამარხოდ და საძუალედ შევქმენით. აღვაშენეთ და შევამკევით ხატითა, წიგნითა და კანდელითა" (**ჟორდანია; 1897:336).** წინათ სადედოფლო ტაძარი მეფემ აღადგინა და თავისი ოჯახის საძვალედ აქცია. ამრიგად, წმიდა გიორგის ეკლესია 1545 წლამდე საკათალიკოსო ეკლესიად ვერ გახდებოდა, თვით 1545 წელს გელათში კათალიკოსი ჯერ კიდევ არ ზის. დოკუმენტში იერარქიის სათავეში იხსენიება გელათელი ეპისკოპოსი, შემდეგ კი დანარჩენები. ცხადია, კათალიკოსის მოუხსენებლობა ამ შემთხვევაში მიუთითებს იმაზე, რომ ის ჯერ კიდევ გელათში არ ზის (**ლომინაძე; 1966:179).** ჩვენთვის უცნობი მიზეზების გამო კათალიკოსმა ევდემონმა 1541 წლის შემდგომ კათალიკოსის ტახტი დაკარგა. ვის ეკავა 1541-1557 წლებში საკათალიკოსო ტახტი წყაროებიდან არ ჩანს ან შესაძლოა მთიელთა მოწოლის გამო ამ წლებში კათალიკოსს ბიჭვინთის დატოვება მოუხდა. თუმცა ფაქტია, რომ 1557 წლიდან ევდემონი ისევ იკავებს კათალიკოსის ტახტს. 1559 წლის გელათის წმიდა გიორგის საბუთით ირკვევა, რომ კათალიკოსი უკვე გელათში ზის. შესაბამისად საკათალიკოსო რეზიდენციის გადატანა 1557-1569 წლებში მომხდარა. კათალიკოსის ტახტი რომ ევდემონ ჩხეტიძის მოღვაწეობის დროს გადავიდა, ეს უეჭველი ფაქტია, მაგრამ რომელი მეფის მოღვაწეობის დროს მოხდა ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა, იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ის (1510-1565) თუ მისი მემკვიდრის გიორგი II-ის (1565-1586) პერიოდში? კონკრეტული პასუხის თქმა საკმაოდ ძნელია, თუმცა მიგვაჩნია, რომ კათალიკოსის ტახტის გადომტანის იდეის ავტორი შესაძლოა, სწორედ იმერეთის სახელოვანი მეფე ბაგრატ III იყო. ოსმალებისა და მთიელების თავდასხმის გარდა ამის მიზეზი ოდიშის მთავარზე იმერეთის მეფის კონტროლის დაკარგვა იყო. ევდემონ I ჩხეტიძის კათალიკოსობის პერიოდში ოდიშს განაგებდა ლევან I დადიანი (1533-1572 წწ), რომელიც ფაქტობრივად გა მოვიდა იმერეთის სამეფოს დაქვემდებარებიდან და დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდა. მისი მთავრობის

პერიოდში გახშირდა მთიელთა თავდასხმები **(გამახარია; 2005:173).** სამართლიანია ჯ. გამახარიას შენიშვნა, რომ კათალიკოსის რეზიდენციის გადატანა დროში ემთხვევა ლევან I დადიანის მიერ რეზიდენციისა და ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატის გადატანას ზუგდიდში. იმერეთის მეფე ბაგრატ III ჯერ აღადგინა და გაამშვენა მტრისგან დაზიანებული გელათის მონასტერი, ბოლოს კი მოხატა. აღსანიშნავია, რომ გელათში ბაგრატ მეფისა და ევდემონ კათალიკოსის ორ-ორი ფრესკაა შემონახული, ერთი ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში და მეორე წმიდა გიორგის სახელობის ტაძარში. ორივე შემთხვევაში ბაგრატ III და ევდემონ კათალიკოსი ერთმანეთის გვერდით დგანან. ევდემონ კათალიკოსს განსაკუთრებული დამსახურება ჰქონდა გელათში. მის უდიდეს ავტორიტეტზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მთავარ ტაძარში ჩრდილოეთის კედელზე ევდემონ კათალიკოსი გამოსახულია წმიდა მეფე დავით აღმაშენებლის გვერდით. ევდემონ ჩხეტიძის ფრესკის მიკროსკოპული გამოკვლევისას აღმოჩნდა საინტერსო ფაქტი. შარავანდედი, ჯვრები სამოსელზე, კათალიკოსის კვერთხი დაფარული იყო ბაჯაღლო ოქროს ფენით, რაც ადრე არ იყო ცნობილი. დღეისათვის ოქროს ფენა ჩამოყრილია (ან მოხსნილია). ამ ადგილებზე ჩანს მხოლოდ საცხი, რომლის მეშვეობითაც ოქრო იყო მიმაგრებული **(ტყეშელაშვილი; 2007:78).** შეგვიძლია, ვივარაუდოთ, რომ ევდემონ კათალიკოსს, როგორც გელათის აღმდგენელს, ჰქონდა ასევე განსაკუთრებული დამსახურება ეკლესიის წინაშე, რადგან მას ერგო ესოდენ პატივი და იგი ქართველ მეფეთა შორის ყველაზე დიდი მეფის გვერდით გამოსახეს ფრესკაზე. ამასთანავე, ევდემონის ფრესკის შარავანდედი და სამოსელი ბაჯაღლო ოქროთი დაფერეს. როგორც მეცნიერები მიიჩნევენ, დავით აღმაშენებლის ფრესკა XII საუკუნისა და ფრესკამ მხოლოდ შეინარჩუნა ძველი ფორმები XVI საუკუნეში მისი ხელახლა მოხატვის დროს. ძველად დავით მეფის ფრესკის გვერდით აუცილებლად იქნებოდა გამოსახული მისი ოჯახის წევრი ან რომელიმე მეფე, თუმცა XVI საუკუნეში გელათის ხელახლა მოხატვის დროს შენარჩუნებული იქნა მხოლოდ დავითის ფრესკა, რომლის გვერდით ადგილი დაიკავა ევდეომონ ჩხეტიძის ფრესკამ. ევდემონის გვერდით კი ბაგრატ III არის თავისი მეუღლის გვერდით გამოსახული. ვფიქრობთ, რომ ევდემონ კათალიკოსის მიმართ ასეთი პატივის მიგება შემთხვევითი არ იყო, ასევეა წმიდა

გიორგის ტაძარშიც, რომელიც კათალიკოსის რეზიდენცია იყო. ამ ტაძარშიც იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ისა და მისი მეუღლის გვერდით ევდემონ კათალიკოსია გამოსახული. ყოველივე ამის საფუძველზე ვვარაუდობთ, რომ აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია სწორედ ბაგრატ მეფისა და ევდემონ კათალიკოსის მოღვაწეობის დროს გადმოვიდა ბიჭვინთიდან. სავარაუდოდ, 1560-65 წლებში. ამგვარი მოსაზრება გამოთქვა ისტორიკოსმა გ. მჭედლიძემ. ევდემონ ჩხეტიძის დროს ბაგრატ III-თან შეთანხმებით (მაშასადამე, 1565 წლამდე) საკათალიკოსოს ცენტრმა გელათში გადაინაცვლა. ამის მიზეზს შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებასთან ერთად ისიც წარმოადგენდა, რომ ევდემონის გენათლობის დროს დიდი სამუშაოები ჩატარდა გელათის ტაძრების აღდგენა-შეკეთებისათვის **(მჭედლიძე, კეზევაძე; 2008:162).** ევდემონ კათალიკოსი ამშვენებს ასევე მოქვისა და ბიჭვინთისა ტაძრებს. "მოქვისა ღვთისმშობელო, შეიწყალე სულითა აფხაზეთის კათალიკოზი ჩხეტიძე ევდემონ, მამკობი საყდრისა შენისა. მეოხ და მფარველ ექმენ ორთავე შინა ცხოვრებათა" **(თაყაიშვილი; 1914:234).** ევდემონ კათალიკოსმა ბიჭვინთის ტაძარში ააგებინა ეკვდერი. შესაძლოა, ეკვდერი რეზიდენციის გადასვლის პარალელურად ან ტახტის გადატანამდე აიგო და მოიხატა ნიშნად იმისა, რომ ბიჭვინთის ტაძარი კვლავ აფხაზეთის კათალიკოსის კათედრას წარმოადგენდა და კათალიკოსის ზედამხედველობის ქვეშ იყო. ბიჭვინთის ღვთისმშობლის სახელობის საკათედრო ტაძარში, მისი დასავლეთის ნაწილის სამხრეთ კუთხეში აგებულია პატარა ეკვდერი, ე.წ. ევდემონის კაპელა, რომლის ინტერიერი მთლიანად მოხატული იყო, ხოლო მხატვრობას ბერძნული წარწერები ჰქონდა. 1851 წელს ბროსე მიერ გამოქვეყნებული ნოროვის შესრულებული ასლის მიხედვით წარწერა ასე გამოიყურებოდა: "ქ. მოიხსენე უფალო მონა ღვთისა პარასკევა მხატვარი, რომელმაც გააკეთა სალოცავი და გუმბათი მეუფე კათალიკოსის ევდემონის გამგებლობაში... ამისთვის წელსა 7..." **(ყაუხჩიშვილი; 1999:60-61**). წარწერა ძალზეა დაზიანებული, თუმცა თუკი თარიღში ციფრი 7 ერია, გამოდის, რომ ეკვდერი 1567 ან 1570-იან წლებში აიგო. ევდემონ ჩხეტიძე ჯერ კიდევ 1541 წელს მისი დაკვეთით გადაწერილ გულანში კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულით იხსენიება: "სრულ იქმნნა რვანი ხმანი პარაკლიტონი მეოხებითა ყოვლადწმიდისა ღ˜თისმშობელისათა, ბრძანებითა ქრისტეს მიერ

კურთხეულისა აფხაზეთის კათოლიკოს-პატრიარქისა ევდემონისითა" (**ქუთ. მუზ. ხელნაწერთა აღწერილობა; 1964:225).** აღსანიშნავია, რომ იგივე ტიტულით იხსენიება ევდემონის წინა კათალიკოსი მალაქია, თუმცა იგი ერთ შემთხვევაში თავის თავს მსოფლიო პატრიარქსაც კი უწოდებს: "დიდი მამამთავართ-მამამთავარი აღმოსავლისა და ყოვლისა ჩრდილოს და აფხაზეთის კათალიკოზ მსოფლიო პატრიარქი". კათალიკოსი მალაქია I აფხაზეთის უკანასკნელი კათალიკოსი იყო, რომელიც ბიჭვინთაში იჯდა. რატომ უწოდებს კათალიკოსი მალაქია თავის თავს მსოფლიო პატრიარქს, გაუგებარია, კათალიკოსი მალაქია 1541 წლამდე აღესრულა, რადგან 1541 წელს საკათალიკოსო ტახტი ევდემონ ჩხეტიძეს ეჭირა. როგორც აღვნიშნეთ, რაღაც მიზეზის გამო ევდემონ 1557 წლამდე კათალიკოსის ტახტი დაკარგა. არსებობს როსტომ გურიელის შეწირულობის წიგნი, რომელსაც ს. კაკაბაძე დაახლოებით 1558-1562 წლით ათარიღებს. შეწირულობის წ იგნში გარკვევით ჩანს, რომ კათალიკოსი ჯერ კიდევ ბიჭვინთაში ზის: "წიგნი და სიგელი დაგიწერეთ და მოგახსენეთ თქუენ სასოსა და მეოხსა ყოველთა ქრისტიანეთასა წმიდათა უწმიდესისსა შვიდ ცათა უმაღლესსა ყოვლად წმიდასა ღვთისმშობელსა ბიჭვინთისასა და კათოლიკე საყდართა თქუენთა ჰკადრე და მოგახსენე მე გურიელმან პატრონმან როსტომ და დედამან ჩვენმან ბატონმა დედოფალმან ქეთეონ და თანამეცხედრემან ჩვენმან დედოფალმან ბატონმან თამარ და ძეთა ჩვენთა... შეგვიწყალეთ და მობრძანდით ბატონი კათალიკოზი ევდვემონ დაღგიარეთ აღსარება ჩვენი და დაიდევით ექუსექუსი ჟამის წირვა თქუნ და შემდგომთა თქუნთა კათალიკოსთა" **(კაკაბაძე; 1921:15, 16).** სამწუხაროა, რომ სიგელის კონკრეტული თარიღი ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ თუკი სიგელი 1558-62 წლებს შორის დაიწერა, მაშინ გამოდის, რომ ამ სიგელის დაწერის შემდეგ მოხდა კათალიკოსის ტახტის გადატანა გელათში. ყოველ შემთხვევაში 1569 წელს ეს უკვე მომხდარი ფაქტია და კათალიკოსი უკვე გელათში ზის.

იმერეთის მეფე გიორგი II, როსტომ გურელის სიგელის შინაარსის მსგავს შეწირულობის სიგელს წერს: "საყდარო გელათისაო შვიდ წილ უძლეველო... (წირავს მამულებს) შემოგწირეთ... მეფეთ-მეფისა მამისა ჩვენისა საძვალედ წოდებულისა და სასაფლაოსა ბაგრატ მეფის ეკლესიასა და მაშიგან განწყობილსა ხატთა და მღვდელ-

მონაზონათა... აწ ჩუენდა სადღეგრძელოდ და მეფობისა ჩვენისა წარსამართებლად და ცოდვათა ჩუენთა შესანდობელად ყოველთა წელიწადსა რვა-რვასა ჟამსა გვიწირავდით პატრონი კათალიკოზი და სადამდის პატრონი ევდემონ კათალიკოზი დღეგრძელად და ამაოდ იყოს, ის ნუ დაგვაკლებს წელიწადშიგან ამ მამულისათვის რვა-რვასა ჟამისა წირვასა. და რა სოფელმან მისი წესი არ დაიკლოს, ვინაცა კათალიკოზი იყოს და წმიდის გიორგის მონასტერი და ეკლესია ჰქონდეს, ისი ნუ დაგვაკლებს წელიწადშიგან რვა-რვას ჟამის წირვასა" **(კაკაბაძე. 1921:19).** სიგელიდან ვგებულობთ, რომ გელათის წმიდა გიორგის ეკლესია ამ დროს უკვე იყო გამშვენებული და ხატებით გაწყობილი. ამასთანავე ბაგრატ მეფის საძვალე ხატებით ყოფილა გაწყობილი, სადაც მღვდელ-მონაზვნები მსახურობდნენ. სავარაუდოდ, წმიდა გიორგის ეკლესიის გამშვენიერება ჯერ კიდევ ბაგრატ მეფის სიცოცხლეში მოხდა, მისი გარდაცვალების შემდეგ კი 1565 წლიდან ტაძარში მღვდელ-მონაზვნები აღასრულებდნენ მსახურებას. კათალიკოსებს, რომლებიც გელათის წმიდა გიორგის ტაძარში იმსახურებდნენ, სამეფო ოჯახისათვის წელიწადში რვა ჟამის წირვა უნდა აღესრულებინათ.

აღსანიშნავია, რომ ევდემონ კათალიკოსის მოღვაწეობა გელათის მონასტერში ძალზე ნაყოფიერი იყო. მისი კურთხევით არა მარტო მოიხატა და გამშვენდა გელათის სამონასტრო კომპლექსი, არამედ მისი ხელმძღვანელობით დაიწყო გელათში მეტაფრასული თხზულებების თარგმნა-გადაწერა. 1565 წელს მისი კურთხევით ითარგმნა ოქტომბრის თვის საკითხავი "ადიდენ ღ~ნ ორთავე ცხოვრებასა ქრისტეს მიერ კურთხევით კურთხეული, საქრისტიანოს ზღუდე და მაკურთხეველი, ტომ ნათესაობით ჩხეტიძე დიდი მამამთავარი აფხაზეთის კათალიკოზი ევდემონ, რომლის ბრძანებით გათავდა თვე ესე ოქტომბერი ყოვლითურთ სრული დიდებულსა საყდარსა გელათს, მეფობისა ჩვენისა მეფეთ-მეფისა გიორგის ძისა ბაგრატ მეფეთ-მეფისა სნგ მაისს" **(ექ. თაყაიშვილის ფონდი №362:121**). თუკი 1565 წელს ევდემონი გელათშია და მისი კურთხევით მთარგმნელობითი საქმიანობა მიმდინარეობს ტაძარში, ხომ არ მიგვანიშნებს ეს ფაქტი იმაზე, რომ კათალიკოსის ტახტი უკვე გადმოტანილია გელათში? როგორც აღვნიშნეთ, ეს სავსებით შესაძლებელი იყო 1565 წლისთვის. ოქტომბრის თვის

საკითხავიდან ვგებულობთ, რომ "სნგ მაისს", ე.ი. 253+1312=1565 წლის მაისის თვეში იმერეთის მეფე ბაგრატ III უკვე გარდაცვლილია, ხოლო კათალიკოსი ევდემონი გელათშია და მისი კურთხევით მეტაფრასული თხზულების თარგმნა წარმოებს. ამ ცნობის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ 1565 წელს აფხაზეთის კათალიკოსის ტახტი გელათის წმიდა გიორგის ტაძარში არის გადმოტანილი. აღსანიშნავია, რომ ევდემონ კათალიკოსის სახელს უკავშირდება ბიჭვინთის ღვთისმშობლის ხატის მოჭედვა 1568 წელს, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში გელათში იყო დაბრძანებული. ბიჭვინთის ღვთისმშობლის ხატზე რელიეფური ასომთავრული წარწერაა, საიდანაც ვგებულობთ, რომ ხატი ევდემონ კათალიკოსმა მოჭედა: "მე ყი~სა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთისა კ~ზ მ~ნ ევდემონ: ჩხეტისძემ~ნ მოვაჭედინე და შევამკე: ხ~ტი: ესე ყ~დ წ~ისა დედოფალისა: ჩნ~ისა ღ~თისმშობლისა... დავასვენე ტაძარსა წ~ისა ჩნ~ისა ღ~თისმშობლისა ბიჭოინტას" **(მ.ს.კ.ი. 1960:100).** აშკარაა, რომ ევდემონ კათალიკოსის დაკვეთით დამზადდა ბიჭვინთის ხატი, რომელიც განკუთვნილი იყო ბიჭვინთის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძრისთვის. ხატის ორგვარი დათარიღებით უდავოა, რომ ხატი 1568 წელს არის დამზადებული. ქრონიკონი სსვ (256+1312=1568). ხატი ასევე დათარიღებულია ქრისტეს მოსვლითგან, ინდიქტიონით და დასაბამითგან. ისტორიკოსი გ. ტყეშელაშვილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ შესაძლოა ბიჭვინთის ღვთისმშობლის "თავი ხატი" არსებობდა ჯერ კიდევ უძველესი პერიოდიდან და XVI საუკუნეში თურქების შემოსევის შედეგად ან დაიკარგა ან გაიძარცვა. თავის დროზე აღნიშნული ხატი რომ დიდი სიწმინდეთაგანი იყო, ამას ხატის ზურგზე მოთავსებული სანაწილეც ცხადყოფს. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ევდემონ კათალიკოზმა შეამკო და მოჭედა ის **(ტყეშელაშვილი; 2006:56).** ბიჭვინთის ღვთისმშობლის "თავი ხატის" არსებობა ნამდვილად შესაძლებელია, მაგრამ არანაირი ცნობა არ მოიპოვება, თუ რა ბედი ეწია აღნიშნულ ხატს.

ევდემონ კათალიკოსის მიერ ბიჭვინთის ხატის მოჭედვა-შემკობა, შემდეგ კი ამ სიწმინდის ბიჭვინთაში დაბრძანება მიგვანიშნებს იმ ფაქტზე, რომ დავიწყებას არ მისცემოდა კათალიკოსის უძველესი რეზიდენცია ბიჭვინთაში, მაგრამ ადვილი შესაძლებელია საფრთხის არსებობის გამო ბიჭვნთის ხატის დაბრძანება ბიჭვინთის

ტაძარში ვერ მოხერხდა.აწ განსვენებული ბ. ლომინაძე შენიშნავდა, რომ ბიჭვინთის ხატის მოჭედვა ბიჭვინთაში არ მომხდარა, რაც ალბათ სწორი უნდა იყოს, რადგან 1568 წლისათვის ბიჭვინთაში ამის შესაძლებლობა ნამდვილად ვერ იქნებოდა. ბ. ლომინაძის აზრით, ხატი გელათში მოიჭედა, სადაც იმ დროსაც ოქრომჭედლობის სკოლა არსებობდა. ხომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ხატი მისი მოჭედვისა და მასზე წარწერის დადების შემდეგ აღარც წაუღიათ ბიჭვინთაში? ჩარჩა გელათშივე და წარწერა კი "ბიჭვინტას" დავასვენეო წარწერადვე დარჩა!" **(ლომინაძე; 1966:183).** ევდემონ კათალიკოსი ხომ გელათში იმყოფებოდა, ამიტომ გელათში მისი უშუალო კურთხევით ხატის მოჭედვა სავსებით შესაძლებელია. ხატის მოჭედვა იმდენად მნიშვნელოვანი იყო კათალიკოსისათვის, რომ მან შედგომში საკუთარი საფლავის ეპიტაფიაში ამოაკვეთინა ეს ფაქტი: "მე დამარხულმან საფლავთა შინა მეფეთასა დავახატვინე საყდარი ესე და შევამკვე ხატი ბიჭვინტასა ღვთისმშობლისა სახსენებელად სულისა ჩემისა" **(ლომინაძე; 1966:184).** ევდემონ კათალიკოსმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ მან "ბიჭვინთის ღვთისმშობელის" ხატი შეამკო, ამით ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ სადაც არ უნდა იყოს აფხაზეთის საკათალიკოსო რეზიდენცია, იგი მანიც დაკავშირებულია ბიჭვინთასთან. აღსანიშნავია, რომ გელათში აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენციის გადმოტანის მიუხედავად, კათალიკოსის ტახტი ბიჭვინთაში არ გაუქმებულა. XVI საუკუნის შუახანებიდან ფაქტობრივად დაცარიელებული ბიჭვინთის ტაძარი იყო, თუმცა ფორმალურად ის რჩებოდა საკათალიკოსო კათედრად.**(ოკუჯავა, აფხაზეთი; 2007**:169). კათალიკოსის წამოსვლის შემდეგ არ მომხდარა მისი ტიტულის ცვლილება. იგი შემდეგაც "აფხაზეთის კათალიკოსად" ან "ბიჭვინტის კათალიკოსად" იწოდება.

ამრიგად, XVI საუკუნის 60-იან წლებში დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურმა სიტუაციამ განაპირობა აფხაზეთის კათალიკოსის ადგილსამყოფელის შეცვლა. აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენციის გელათში გადმოტანის მრავალი მიზეზი არსებობდა. პირველ რიგში, აფხაზეთზე კონტროლი დაკარგა იმერეთის მეფემ, შემდეგ კი აფხაზეთზე ოდიშის მთავრის ზეგავლენაც საკმაოდ შესუსტდა. ამას დაემატა ოსმალეთის აგრესია შავიზღვისპირა რეგიონებში და ყველაზე მთავარი, XVI საუკუნიდან აფხაზეთში ჩრდილოკავკასიიდან გადმოსახლებულმა ტომებმა

განსაკუთრებით შეავიწროვა აფხაზეთის ქრისტიანი მოსახლეობა. ყოველივე ამის საფუძველზე აფხაზეთის ანუ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსები თავიანთ მოღვაწეობას ვეღარ ანხორციელებდნენ, ამიტომ კათალიკოსის გადასვლა ქვეყნის სიღრმეში, გელათში მოხდა, სადაც სამეფო ხელისუფლებამ კათალიკოსს შესაფერისი პირობები შეუქმნა.

XV-XVIII საუკუნეებში მცხეთის კათალიკოსთა მხრიდან აღიკვეთა კახეთის სამეფოს ეკლესიური სეპარატიზმის არაერთი მცდელობა. ამ პერიოდის ისტორიული საბუთებიდან კარგად ჩანს, რომ ალავერდელი და სხვა კახი ეპისკოპოსები შენდობისა და პატიების მიზნით ერთგულებას აღუთქვამენ მცხეთის კათალიკოს-პატრიარქს.

XVII საუკუნეში საქართველოს მრავლად სტუმრობდნენ მართმადიდებელი ეკლესიის მეთაურები, მათ შორის ანტიოქიის ორი: მაკარი და ნეოფიტე, იერუსალიმის სამი: თეოფანე, პაისი და დოსითეოსი, ასევე ალექსანდრიის და კონსტანტინეპოლის პატრიარქები, რომლებიც ძირითადად თანხების შესაგროვებლად იყვნენ ჩამოსულები. XVII საუკუნის 60-იან წლებში აღმოსავლეთ პატრიარქთა ხშირი ვიზიტის მიზეზი იყო რუსეთის პატრიარქ ნიკონის გადაყენებისა და ახალი პატრიარქის არჩევის საკითხი, რომელიც უშუალოდ რუსეთის მეფე ალექსი მიხეილის ძის ინიციატივით მოეწყო. პატრიარქ ნიკონის გადასაყენებლად საჭირო შეიქნა აღმოსავლეთის პატრიარქთა მოსკოვში შეკრება. ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი საქართველოში ყოფილა მოწყალების შესაგროვებლად, როცა აქ შეიტყო რუსეთში მიწვევის შესახებ. ანტიოქიის საპატრიარქო, ისევე როგორც აღმოსავლეთის სხვა საპატრიარქოები , თურქეთის ბატონობის გამო დიდ გაჭირვებას განიცდიდნენ. მაკარიოსს დიდი ვალები დასდებია, რომელიც ყოველწლიურად იზრდებოდა მაღალი პროცენტული გადასახადის გამო. ამ ვალის გამო იგი იძულებული იყო, არაერთხელ ემოგზაურა ახლობელ თუ შორეულ ქვეყნებში .(**ასათიანი,1973:25**)

ძველ ქართულ საეკლესიო ხელნაწერებში ზუსტად არის ასახული ისტორიული რეალობა: ,, ტნბ-1664 აქ ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოს მოვიდა . ბ. წელსა ალექსანდრიის პატრიარქი მოვიდა“. (ოდიშელი,1968:48) პატრიარქმა

მაკარიოსმა იმოგზაურა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოშიც. იგი აღიარებდა საქართველოს ტერიტორიაზე ორი კათალიკოსის არსებობას. ერთს ექვემდებარება სამეგრელო, იმერეთი და გურია, მეორეს თბილისი , კახეთი , ახალციხე და მისი მხარეები(ქვეყნები).(**Жузе, 1905:30**) ანტიოქიის პატრიარქი თავადვე ასახელებს, თუ რომელი ტერიტორიები ექვემდებარებოდა ქართველ კათალიკოსებს. ამასთანავე, იგი აღნიშნავს, რომ ქართველი კათალიკოსები საერთოდ არ სჯიან მათ დაქვემდებარებაში მყოფ სასულიერო პირებს, არასწორი მოქმედების გამო, თუმცა დასჯის შემთხვევაში მათგან თანხას იღებენ და ისევ აძლევენ სრულ თავისუფლებას.

პატრიარქი მაკარიოსი ქართული ტაძრების აღწერისას, სრულიად არარეალურ ამბებზე საუბრობს.,, ქართული ტაძრების უმრავლესობას არა აქვს ტრაპეზი და ჩვენ ხშირად გვიწევს ავუხსნათ ქართველ სამღვდელოებას, რომ წმიდა ტრაპეზი გოლგოთის სიმბოლოს განასახიერებს, სადაც იესო იყო ჯვარცმული და საიდანაც იოსებმა, ნიკოდიმოსმა, იოანე ღვთისმეტყველმა და მენელსაცხებლე დედებმა ჯვრიდან გარდამოხსნეს . ჩვენ დაგვიჯერეს და მოვახერხეთ მოგვეწყო ყველა ტაძარში სამსხვერპლო. ქართველების უმრავლესობამ , როგორც კაცებმა, ისე ქალებმა არ იციან ჯვრისწერა“.**(იქვე:31)** ანტიოქიის პატრიარქი , როგორც მისი წინამორბედი თავიანთი ,,განმანათლებ-ლობით“ გამოირჩეოდნენ და მათი შეხედულებებით, თითქოს ქართულ ეკლესია-მონასტრებს საკუთრებაში ტრაპეზი არ გააჩნდა მე-XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, ხოლო ქართველი ხალხის უმრავლესობამ პირჯვრისწერა და ,,მამაო ჩვენო“ არ იცოდა. მაკარიოსის ფანტაზია უფრო შორს მიდის, როცა იგი საუბრობს თითქოს, ,,სამეგრელოში სამღვდელოთა და დიაკვნების უმეტესობა მოუნათლავია და მე მომიხდა მომენათლა ბევრი მათგანი“.

მაკარიოსის აღნიშნული ცნობა ძალზე გაუგებარია. უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიოქიის პატრიარქები ამგვარი შეფასებით ცდილობდნენ, გაემართლებინათ თავიანთი მოგზაურობანი სხვადასხვა ქვეყნებში. ,,როცა ასეთი გზით შეგროვილი თანხები არ აღმოჩნდებოდა საკმარისი , მაშინ (მაკარიოსი) შორეულ მოგზაურობებს აწყობდა უცხო ქვეყნებში, გასცემდა უამრავ ინდულგენციას,

მდიდრებსა და დაფასებულ პირებს ასაჩუქრებდა წმინდანთა ნაწილებით და ცხოველმსყოფელი ჯვრის ნაწილებით. ამ გზით მან ააგო პატრიარქის ბრწყინვალე სასახლე დამასკოში“. (**Цинцадзе,1906:58)** უარყოფითად ახასიათებდა ასევე ეპისკოპოსი კირიონი პატრიარქ მაკარის, 1905 წელს თედო ჟორდანიასადმი გაგზავნილ წერილში , იგი აღნიშნავდა აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოსი იყო ,,დომენტი“ II 1660-1676 წლებში. კაცი ღირსი და განსწავლული, რომელიც არ აპარპაშებდა აღმოსავლეთ საქართველოში ცრუპენტელა მაკარის.“ (**ვარდოსანიძე, 2010:69)**

მოსკოვში ჩასული ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი, შეეცადა მისთვის შემდეგი ტიტულით მიემართათ:,, წირვაზე შესულები ჩვენ ვლოცულობდით მათი ტრადიციების მიხედვით. ჩვენ თარჯიმნის საშუალებით მივმართავდით ასე: დიდი მეუფე მაკარი, პატრიარქი დიდი საღვთო ქალაქ ანტიოქიისა და ქვეყნების: კილიკიის , ივერიის, სირიის, არაბეთისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა.“(**Павел Алерскии,1898:108)** აღნიშნული ტიტული იყო უძველესი დროის გამოძახილი, XVII საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქის იურისდიქცია ჩამოთვლილ ქვეყნებზე არ ვრცელდებოდა და მხოლოდ ანტიოქიის პატრიარქთა სურვილს გამოხატავდა. , , ჯერ კიდევ VII საუკუნიდან აღმოსავლეთის სამი საპატრიარქო ;ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმისა მოექცნენ მაჰმადიანთა ზეგავლენის ქვეშ, ამიტომ დარჩა მხოლოდ მათი საპატრიარქო ტიტულატურა, ხელისუფლების გარეშე. ანტიოქიის საპატრიარქოს ხელისუფლება არათუ ივერიასა და აღმოსავლეთზე , არამედ XVII საუკუნისათვის თვით ანტიოქიაზეც კი ვერ ვრცელდებოდა და მათი რეზიდენცია დამასკოში იყო განთავსებული.

აღსანიშნავია, რომ რუსეთის პატრიარქ ნიკონის გასამართლებას ესწრებოდა ქართველი მიტროპოლიტი ეპიფანე, როგორც წარმომადგენელი ერთ-ერთი ავტოკეფალური ეკლესიისა . (**Цагарели, 1912:22**)

XVII საუკუნეში იერუსალიმის პატრიარქმა დოსითეოზმა ქართლი ს მეფე ვახტანგ VI -ს გამოუგზავნა სიგელი, რომელშიც აღნიშნული იყო ივერიის მეფეთა დამსახურება წმიდა მიწაზე. ერთ-ერთი სიგელით 1701 წელს დოსითეოსი წერს

იმერეთის კათოლიკოსს გრიგოლის და სთხოვს მას , როგორც კათოლიკოსმა მოიწვიოს საეკლესიო კრება, რომელზეც აიკრძალებოდა ქრისტიანების გაყიდვა მაჰმადიანებზე , კანონის დამრღვევებს კი ანათემა დადებოდათ.(**Цагарели, 1888:76**) სიგელში პატრიარქი დოსითეოსი, როგორც მის თანასწორს, ისე მიმართავს აფხაზეთის კათოლიკოს გრიგოლის. პატრიარქი დოსითეოსი საუბრობს ასევე ქართველთა და ბერძენთა სარწმუნოებრივ ერთობაზე:,, ამისთვის იერუსალიმში დაედება ანათემა ყველას ვინც ისაუბრებს ქართველებისა და ბერძნების სარწმუნოებრივ განსხვავებაზე; ერთია ღმერთი, ერთია უფალი, ერთია რწმენა.“(**Иоселяни, 1866:4)**

პატრიარქ დოსითეოსისა და მრავალთა გადმოცემით აფხაზეთის კათალიკოსები იძულებით გადავიდნენ გელათში, მათ არ შეძლოთ თავისუფლად ჩასულიყვნენ აფხაზეთში, სადაც XVI საუკუნეში მოხდა მოსახლეობის ცვლილება. დოსითეოსის მიერ მოთხრობილი ამბავი ლევან II დადიანის მიერ 4 0 ათასი აფხაზის მონათვლის შესახებ ადასტურებს, რომ პოლიტიკურად და ეკლესიურად აფხაზეთი შედიოდა სამეგრელოს გაქვემდებარებაში. ამის საპირისპიროდ აფხაზი მეცნიერი აჯინჯალი და სხვები ტენდენციურად აშუქებენ მოვლენებს. მათი აზრით, ქართველები მირონის მიღების გამო იმყოფებოდნენ მეგობრულ ურთიერთობაში ყოველთვის აფხაზებთან. (**Гамахариа, 2005:14-15**)

თანამედროვე ეტაპზე რუსეთის მიერ ოკუპირებულ სეპარატისტული აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულმა აფხაზეთის ეკლესიამ კოსტანტინეპოლის მსოფლიო საპატრიარქოს მიმართა თხოვნით აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების მიზნით. კოსტანტინეპოლის პატრიარქმა განაცხადა, რომ აფხაზეთი არის საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის კანონიკური ტერიტორია. აღნიშნული განცხადება ადასტურებს საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მიმართ სამართლიან დამოკიდებულებას და ღრმა პატივისცემას მსოფლიო საპატრიარქოს მხრიდან.

კათალიკოსის გელათში გადმოსვლის შემდეგ ბიჭვინთას, როგორც საკათალიკოსო ცენტრს, თავისი მნიშვნელობა არ დაუკარგავს. ბ. ლომინაძის

სამართლიანი შეხედულებებით: მირონის კურთხევის ტრადიცია აფხაზეთში ბიჭვინთის ეკლესიაში შენარჩუნებულ იქნა თვით გვიან პერიოდამდე. მირონის კურთხევა მთავარ ატრიბუტს წარმოადგენს ავტოკეფალურ ეკლესიისათვის. პატრიარქ პაისიოსის 1658 წელს გადმოცემით, ბიჭვინთაში მირონის საკურთხებლად შეიარაღებულები მიდიან და მისულები მძევლებასც მოითხოვენ ადგილობრივი მთავრებისაგან. (**ლომინაძე, 1966:235-236)** ბიჭვინთის ტაძარში მირონის კურთხევას ადასტურებენ კათოლიკე მისიონერები: კასტელი, კამპი, შარდენი და სხვები. სავარაუდოდ მირონის კურთხევა აფხაზეთში ხდებოდა რამდენიმე წელიწადში ერთხელ საჭიროების მიხედვით. აღსანიშნავია, რომ იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი, თავისი არქიმანდრიტის მიერ მირონის დარიგებაზე საუბრობს კახეთსა და ქვემო ივერიაში.(**Иоселиани, 1866:14)**

გელათში მყოფ კათალიკოსებს არასოდეს გაუწყვეტიათ კავშირი ბიჭვინთის საკათალიკოსო ტაძართან. ასევე კათალიკოსები პერიოდულად ჩადიოდნენ ბიჭვინთაში მირონის საკურთხებლად. აფხაზეთის კათალიკოსთა მიერ ბიჭვინთაში მირონის კურთხევა იმის მანიშნებელი იყო, რომ აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსო სრული ავტოკეფალური უფლებებით სარგებლობდა.

თავი IV

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება

XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერატორის უხეში ჩარევით ქართული სახელწმიფოსა და ეკლესიის წინააღმდეგ განხორციელდა უკანონო ქმედებები. ამ ქმედებებმა გამოიწვია ქართული სამეფო-სამთავროების დამოუკიდებლობის შეწყვეტა და საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება, რამაც უმძიმესი შედეგები მოუტანა ქართველ ხალხს. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებით რუსეთის მხრიდან დაირღვა მოციქულთა 34-ე კანონი, რომლის მიხედვითაც "ყველა ერის ეკლესია უნდა იმართებოდეს საკუთარი ეპისკოპოსების მიერ". საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, რომელიც V საუკუნიდან ავტოკეფალური იყო, საეგზარქოსოს სახით სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიის შემადგენელი ნაწილი გახდა. როგორც აღვნიშნეთ, საეკლესიო კანონიკიდან გამომდინარე, რუსეთის ეკლესიას არ ჰქონდა უფლება, გაეუქმებინა მასზე უძველესი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალია. თუკი ეს უფლება არ გააჩნდა რუსეთის ეკლესიას, მაშინ როგორ შეძლო ამ ფაქტის აღსრულება? მართებულია მსჯელობა იმასთან დაკავშირებით, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია კი არ გაუქმებულა, არამედ შეჩერდა რაღაც დროის მონაკვეთში. ეს დრო გაგრძელდა 106 წლის განმავლობაში, მაგრამ რუსეთის ეკლესიას იურიდიულად რისი გაუქმების უფლებაც არ ჰქონდა, შესაბამისად მას ვერც გაუქმებდა ანუ, როგორც ა. ცაგარელი მიიჩნევდა: "ქართულ ეკლესიას, რომელიც 1811 წლიდან საეგზარხოსოს სახით არსებობდა, ავტოკეფალია როგორც დე იურე არ დაუკარგავს, არამედ წაერთვა შესაძლებლობა ამ უფლების ფაქტიურად აღსრულებისა" (**Цагарели, 1912:18).** შესაბამისად, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიას ავტოკეფალია დე იურე არ დაუკარგავს 1811 წლის შემდეგაც, არამედ იძულებით იქნა შეჩერებული 106 წლის განმავლობაში. ისტორიკოსი ქეთევან პავლიაშვილი რუსულ იმპერიულ საეკლესიო პოლიტიკას საქართველოსადმი ხუთ პერიოდად ჰყოფს. აქედან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პირველი ეტაპი,

რომელიც მოიცავს პერიოდს 1783-1811 წლების ჩათვლით. ამ დროს რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა საეკლესიო პროგრამის გასაიდუმლოებასა და ერთგვარი თადარიგის დაჭერას საქართველოს პოლიტიკური ათვისების შემდგომ ქართულ ეკლესიაზე უფლების მოპოვებისათვის" **(პავლიაშვილი; 2008:15).** ჯერ კიდევ 1783 წელს გეორგიევსკში დადებულ ტრაქტატში გამოვლინდა რუსეთის ინტერესი ქართული ეკლესიის მიმართ. კანონიკურად არასწორად იყო შედგენილი ტრაქტატის მე-8 მუხლი, რომელშიც ქართული ეკლესიის მეთაური რუსეთის სინოდის რიგით წევრად ცხადდებოდა. კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ I მე-8 ადგილი უნდა დაეკავებინა რუსეთის წმიდა სინოდში: "კათალიკოსსა ანუ უმთავრესსა არქიეპისკოპოსსა მათსა აქუნდეს ადგილი რიცხვთა შორის რუსეთის მღვდელმთავრთასა მერვესა შინა ხარისხსა, ესე იგი არს შემდგომად ტობოლსკისა და უმოწყალესობით მიუბოძებს მას ნიადაგს ტიტლოსა უწმიდესისა სინოდის ჩლენობისასა". რადგან ტრაქტატი საქართველოს ეკლესიისათვის არ წარმოადგენდა იურიდიული დატვირთვის აქტს, ბუნებრივია, VIII არტიკულის ამოქმედებაც რუსეთის მხრიდან ნაადრევი იყო **(პავლიაშვილი; 2008:27).** ტრაქტატზე ხელმოწერის დროს ქართველმა ელჩებმა აღნიშნული მუხლის გამო პროტესტი გამოთქვეს, რადგან ა. ბეზბოროდკოს მიერ შედგენილი პროექტის პირველ ვარიანტში, რომელიც ქართულ მხარესთან იყო შეთანხმებული, საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარს მე-5 ადგილი უნდა დაეკავებინა პირველხარისხოვან რუს მღვდელმთავრებს შორის **(ბუბულაშვილი; 2006:12**). რომელ ადგილს დაიკავებდა ქართული ეკლესიის მეთაური რუსეთის ეკლესიის სინოდში, არსებითი მნიშვნელობა არ ჰქონდა, რადგან ორივე შემთხვევაში ირღვეოდა საეკლესიო სამართალი. ავტოკეფალური ეკლესიის მეთაური ამავდროულად არ შეიძლებოდა ყოფილიყო სხვა ეკლესიის წმიდა სინოდის წევრი. შეუძლებელია, ეს არ სცოდნოდა ისეთ განათლებულ სასულიერო მოღვაწეს, როგორიც იყო კათალიკოსი ანტონ I. მან არათუ სცნო ეს, რბილად რომ ვთქვათ, საეჭვო დებულება, არამედ რუსეთის სინოდის წევრობაც მიიღო და რუსეთის მიტროპოლიტთა დარად თეთრი კუნკულ-ბარტყულით შეიმოსა. ეს იყო ქართველ სახელმწიფო და საეკლესიო მოღვაწეთა დიდი შეცდომა **(აბაშიძე. თადუმაძე. 2010:198).** ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ 1784 წლის 24 აინვარს ხელი მოაწერა

ტრაქტატის რატიფიკაციას **(პაიჭაძე, 1980:41).** საბოლოო ჯამში, 1783 წლის ტრაქტატის მე-8 მუხლი მიმართული იყო ქართული ეკლესიის თავისთავადობის წინააღმდეგ. ტრაქტატის დადებიდან ძალიან მალე გამოვლინდა რუსეთის იმპერიის მესვეურთა ზრახვები. 1801 წლის 18 იანვარს პეტერბურგში გამოქვეყნდა იმპერატორ პავლე I-ის მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების და მისი რუსეთთან შეერთების თაობაზე. მანიფესტი სიონის საკათედრო ტაძარში წაუკითხეს ქართველ მამულიშვილებს რუსულ ენაზე. 1801 წელს ქართლ -კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლება მაშინვე იწყებს მზადებას ქართულ ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისათვის. 1801 წლის თებერვალში, რუსეთის იმპერატარის ბრძანებულებით, კათალიკოს ანტონ II-ს დაევალა შეედგინა ქართული ეკლესიისა და სამღვდელოების რეალური მდგომარეობის ზუსტი აღრიცხვა.მას უნდა აღეწერა საეკლესიო მმართველობა და წარედგინა თავისი მოსაზრება ამ მმართველობაში სასურველი ცვლილების შეტანის შესახებ.ანტონ II მიხვდა რას მოითხოვდნენ მისგან და დროის მოგების მიზნითამ ბრძანებულების შესრულებას საერთოდ უგულებელსყოფდა.**(ორჯონიკიძე,1992:85)**

1801 წლის მარტში კავკასიის მთავარმართებელი კარლ კნორინგი კათალიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ს სთხოვს, უპასუხოს შემდეგ კითხვებზე: რამდენი ეპარქია იყო ქართლ-კახეთის სამეფოში და ვინ იყვნენ ეპარქიის მმართველები. რამდენი მონასტერი და სამრევლო ეკლესია იყო თითოეულ ეპარქიაში და რამდენს შეადგენდა მათი შემოსავალი, როგორ განაგებდნენ მონასტერსა და ეკლესიებს ან როგორ ხდებოდა სასულიერო წოდების მინიჭება და ა. შ.

კათალიკოსმა ანტონ II-მ საპასუხო წერილში, რომელიც ოქტომბერში უკვე მიღებული ჰქონდათ პეტერბურგში, ხაზი გაუსვა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალურობას: "კონსტანტინე დიდის დროს საქართველოში მოვიდა წმიდა ნინო, რომლის შემდეგაც მირიან მეფე და ქართველი ხალხი ეზიარა ქრისტიანობას. მირიან მეფემ მცხეთაში ააგო ტაძარი და კონსტანტინე დიდს სთხოვა, მასთან გაეგზავნა მღვდლები. ბიზანტიის იმპერატორს მასთან გაუგზავნია ანტიოქიის პატრიარქი ევსტათი, რომლისგანაც მიიღო ნათლისღება მეფემ და ქართველმა ხალხმა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ვახტანგ გორგასალმა ააშენა მოციქულთა სახელობის

ეკლესია, სადაც დასვა კათალიკოს-პატრიარქი უწმიდესის ტიტულით. ბერძენი იმპერატორები და მსოფლიო საეკლესიო კრებები სცნობდნენ საქართველოს ეკლესიის თვითმწყსობას და საპატრიარქო ღირსებას" (**Акти, I. 1886:530**). სავსებით ნათელია, რომ ანტონ II-ს ჰქონდა წარმოდგენა რუსეთის მესვეურთა განზრახვაზე, ამიტომ მან ხაზი გაუსვა ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობას, რომ ქართული ეკლესიის საპატრიარქო უფლებებს აღიარებდნენ ბიზანტიის იმპერატორები და მსოფლიო საეკლესიო კრებები. კათალიკოსმა ანტონ II-მ თავის წერილში უპასუხა კარლ კნორინგის დასმულ კითხვებსაც, რომ ქართლში იყვნენ საეკლესიო იერარქები: მიტროპოლიტები, მთავარეპისკოპოსები და ეპისკოპოსები. ეპარქიის მმართველები გამორჩეული იყვნენ მეფისა და კათოლიკოს-პატრიარქის მიერ, ისინი სარჩოს იღებდნენ საეკლესიო გლეხების მიერ გაღებული გადასახადიდან და საეკლესიო მამულებიდან. ანტონ II-ისა და, ცხადია, სხვა ინფორმაციის მიღების შემდეგ პეტერბურგში შეუდგენიათ დოკუმენტი სათაურით "Наличныи состав Грузинского Ратриархата" **(გურული, 2010:15-16).** დოკუმენტში დაწვრილებითაა განხილული, ვინ იყო ქართლ-კახეთის ეკლესიის მეთაური, რა ქონება გააჩნდა კათალიკოსს, მღვდელმთავრებს და რომელი სოფლები ეკუთვნოდათ მათ. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, როგორც ავტოკეფალური ეკლესია, მსოფლიოს ქრისტიანული ეკლესიების მსგავსად საეკლესიო კანონმდებლობით დადგენილი ნორმების მატარებელი იყო. საქართველოს ეკლესიის მეთაური იყო სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი, რომელიც მართავდა ეკლესიის უმაღლეს ორგანოს — საკათალიკოსო საბჭოს, ამ უკანასკნელის მეშვეობით — საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას (პავლიაშვილი, 2008:25). ეკლესიის მმართველობის ასეთი სისტემა მიუღებელი იყო რუსეთის ხელისუფლებისათვის, ამასთანავე მათი ინტერესის საგანს შეადგენდა ქართული ეკლესიის შემოსავალი და საეკლესიო მამულები: "ალექსანდრე პირველი და მისი მთავრობა ვეღარ ითმენდნენ ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობას და ჩქარობდნენ, რაც შეიძლება მალე დაემორჩილებინათ იგი რუსეთის სინოდისათვის. ამ მიზნის მიღწევას ძირითადად კათოლიკოს ანტონ II-ის რუსეთში გადაყვანა აფერხებდა" **(გონიკაშვილი; 2002:290).** 1802 წლიდან მთავარმართებელთა მხრიდან

დაიწყო კათალიკოს ანტონის პირადი უფლებების შელახვა და მისი ყოველგვარი შევიწროება. ამ მხრივ განსაკუთრებით აქტიურობდა მთავარმართებელი პავლე ციციანოვი, რომელიც კათალიკოსის ყოველ მოქმედებას კონტროლს უწევდა. კათალიკოს-პატრიარქს სურდა, მცხეთაში წასულიყო საეკლესიო დღესასწაულთან დაკავშირებით, მტრებმა კი ხმა დაუყარეს, ეპიდემიის გამო მცხეთაში გახიზვნას აპირებსო, მთავარმართებელმა კი მას, დაუკითხავად წასასვლელად გამზადებულ ანტონ II-ს 1803 წლის 15 ივნისს მუქარის წერილით მიმართა: "ფეხი არ გაადგა, თორემ იმპერატორთან გიჩივლებო" **(ბუბულაშვილი, 2002:27).** ასეთი იყო დამოკიდებულება "ქრისტიანი" მთავარმართებლისა მცხეთის კათალიკოს-პატრიარქისადმი, რომელსაც არ ჰქონდა უფლება, დამოუკიდებლად მიეღო გადაწყვეტილება და სვეტიცხოველში აღესრულებინა მსახურება. სამეფო ხელისუფლების გაუქმების შემდეგ კათალიკოს-პატრიარქს გადაწყვეტილებები მთავარმართებელთან შეთანხმებით უნდა მიეღო. ციციანოვი თავის ქმედებით ცდილობდა, ქართული ეკლესია ფინანსურადაც დაესუსტებინა. 1802 წლის 16 ნოემბერს ხანძრის შედეგად დაიწვა თბილისის სიონის საკათედრო ტაძრის კუთვნილი 19 სავაჭრო დუქანი. სიონის ტაძარი ძირითადად ამ დუქნებიდან მიღებული შემოსავლით არსებობდა. პავლე ციციანოვმა კათალიკოს ანტონ II-ის თხოვნას უარით უპასუხა, რის გამოც ტაძარი უსახსროდ დარჩა **(გურული; 2010:24**). მთავარმართებლის განზრახვა არა მარტო სიონის ტაძრის დასუსტება, არამედ ქართული ეკლესიის შემოსავლების მითვისება და ეკლესიის სახაზინო უწყებაში მოქცევა იყო. მთავარმართებელი ციციანოვი უხეშად ერეოდა კათალიკოსის საქმიანობაში და უფლებას არ აძლევდა თავის ეპარქიებში ახალი ეპისკოპოსები აერჩია. კათალიკოსმა ანტონმა მთავარმართებელთან შეუთანხმებლად არქიმანდრიტი დოსითეოზი წილკნის ეპისკოპოსად აკურთხა, რის გამოც ციციანოვს აღშფოთება ვერ დაუმალავს. სხვა შემთხვევაში კი ციციანოვი სხვაგვარად მოიქცა: მან ურცხვად მისწერა ანტონ კათალიკოსს, რომ გამოთავისუფლებული ნიქოზის საეპისკოპოსო ადგილი სამთავროს მონასტრისათვის მიეწერათ. იგი თავს იწონებდა იმპერატორის წინაშე: "ამ გზით სამი ეპარქია გავაუქმე და სამი კიდევ დამრჩაო" **(ბუბულაშვილი, 2003:31).** რუსი მოხელეები დაკავებულნი იყვნენ უძველესი

ქართული საეპისკოპოსოების გაუქმებით და ამ ქმედებით თავსაც კი იწონებდნენ იმპერატორთან. განსაკუთრებით აღმაშფოთებელია პავლე ციციანოვის 1804 წლის 23 მარტის იმპერატორის სახელზე გაგზავნილი წერილი, რომლის ასლი მან კათალიკოს ანტონ II-ს გაუგზავნა: საეკლესიო ქონების აღწერის დაყოვნების გამო არ მინდოდა, თავს დაგტყდომოდათ იმპერატორის რისხვა, ამიტომაც აქამდე თავს ვიკავებდი. მთავარეპისკოპოსები და ეპისკოპოსები ყოველგვარი წესისა და რიგის გარეშე ახდენენ მღვდლად ხელდასხმას, ხოლო არქიმანდრიტები ბერად აღკვეცას. ასეთი მდგომარეობა ქმნიდა იმის საფრთხეს, რომ საქართველოს ერთი ნაწილი იქცეოდა ბერულ სამყაროდ, ხოლო მეორე ნაწილი თეთრი სამღვდელოების სამყაროდ..." (**გურული; 2010:28**). იმის გამო, რომ ერთ-ერთი უძველესი ქრისტიანული ეკლესიის მეთაური ცდილობდა შეენარჩუნებინა საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული საეკლესიო წეს-ჩვეულებები, თუმცა მის ამ ქმედებას ციციანოვის აზრით, შესაძლოა გამოეწვია იმპერატორის რისხვა. ციციანოვის ბრალდება სრულიად უსაფუძვლო იყო იმასთან დაკავშირებით, თითქოს ქართველი მღვდელმთავრები ყოველგვარი წესების დარღვევით ახდენდნენ მღვდლად ხელდასხმას. ამ პერიოდში მღვდლად ხელდასხმას ქართველი ეპისკოპოსები ახორციელებდნენ კანონიკური წესით, როგორც დადგენილი იყო მართლმადიდებელ ეკლესიაში, ვიანაიდან ქართველი მღვდელმთავრები არ ათანხმებდნენ მთავარმართებელთან, თუ ვის უნდა დასხმოდა ხელი, ამიტომ სახელმწიფოსათვის მიუღებელი იყო ასეთი ფორმა. ქართული ეკლესიისაგან განსხვავებით რუსული ეკლესია სულ სხვაგვარად იყო მოწყობილი. პირველი ცვლილებები რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის მართვა-გამგეობაში შეიტანა პეტრე პირველმა, რომელმაც 1721 წელს გააუქმა ეკლესიაში პატრიარქის თანამდებობა და მის ნაცვლად დააწესა კოლეგიალური მმართველობა უწმიდესი სინოდის სახით, რომელსაც 1722 წელს სათავეში ჩაუყენა საერო პირი ობერ-პროკურორი, რომელიც აღჭურვა უდიდესი ძალაუფლებით (**თორაძე, 2007:304**). სინოდის ობერ-პროკურორი იმპერატორის ნება-სურვილის აღმსრულებელი იყო, ამიტომ, ბუნებრივია, ამ სისტემისათვის, მიუღებელი იქნებოდა ქართული ეკლესიის მართვა-გამგეობის ტრადიციული წესები. კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონი და ქართველი მღვდელმთავრები სამღვდელო პირების ხელდასხმას ახორციელებდნენ

მრევლის სულიერი მოთხოვნილების შესაბამისად, რათა ქართლ-კახეთის ნებისმიერ სოფელსა თუ დასახლებულ პუნქტში მოსახლეობა არ ყოფილიყო მოკლებული ღვთის სიტყვას. რუსულ მმართველობას ეშინოდა თეთრი და შავი სამღვდელოების გამრავლების, რადგან ფინანსურად მათი უზრუნველყოფა ვერ მოხდებოდა. ციციანოვს ასეთი მაგალითი მოჰყავდა: "ერთ-ერთ ეკლესიას ძალზე მცირე შემოსვალი ჰქონდა და ამავე დროს ეკლესიის შტატში 14 მღვდელი ირიცხებოდაო **(გურული; 2010:29).** ამ თვალსაზრისით ქმედითი ნაბიჯი გადადგა მთავარმართებელმა ივანე გუდოვიჩმა. 1807 წლის 7 ივლისის ბრძანებით სოფლის დაბალი სამღვდელოება გაათავისუფლა თავადაზნაურთა ყმობისაგან და სხვა ბეგარა გადასახადებისაგან. გათავისუფლებული სამღვდელოება კი სახაზინო უწყებაში მოაქცია და ამით გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმების გზაზე **(ბუბულაშვილი; 2002:32**).

რუსულ მმართველობას ათი წელი დასჭირდა, რომ გაეუქმებინა მცხეთის საპატრიარქო და ამისთვის ყველაფერი გაკეთდა, რათა ის წინააღმდეგობა დაეძლიათ, რომელიც წინ ეღობებოდათ. მთავარმართებელი ალექსანდრე ტორმასოვი 1809 წლიდან უკვე იწყებს ღია მოქმედებას, რომელიც მას დაავალა საიმპერატორო კარმა და უწმიდესმა სინოდმა. მთავარმართებელმა ტორმასოვმა ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე კატეგორიულად მოითხოვა, რომ საქართველოს ეკლესიაში უწესრიგობის მოგვარებისთვის საჭირო იყო მისი რეორგანიზაცია. ანტონ II ფიქრობდა, თუკი რუსეთის მმართველი წრეები ხელს არ ახლებდნენ ეკლესიის დამოუკიდებლობას, შესაძლებელი იყო საქართველოს ეკლესიაშიც გარკვეული ცვლილებები მომხდარიყო **(იქვე:34).** მთავარმართებელ გენერალ ტორმასოვის მიერ 1809 წლის 6 ივნისს უწმიდესი სინოდის წინაშე წარდგენილი პროექტი, რომლის თანახმად საქართველოში სასულიერო მმართველობის ახალი ორგანოს დიკასტერია სათავეში უნდა ჩადგომოდა კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II, ხოლო მის მოადგი ლედ კი დადგინებულიყო რუსეთის ეკლესიის მღვდელმთავარი ვარლამ ერისთავი" **(პავლიაშვილი, 2008:33).** რუსეთის ეკლესიის მსგავსად თბილისშიც იქმნებოდა დიკასტერია, თუმცა განხვავება ის იყო, რომ დიკასტერიას სათავეში ჩაუდგებოდა ავტოკეფალური ეკლესიის მეთაური, რომლის მოადგილეც იქნებოდა სხვა

ავტოკეფალური ეკლესიის მღვდელმთავარი. ეს ფაქტი საეკლესიო სამართლის დარღვევა იყო, რადგან ერთი ეკლესიის მღვდელმთავარი ამავდროულად არ შეიძლებოდა ყოფილიყო სხვა ეკლესიის წევრი. ასეთი მდგომარეობა პირველ რიგში რუსეთის ხელისუფლებისათვის იყო მიუღებელი, ამიტომ ყველაფერი გაკეთდა, რათა გაუქმებულიყო ქართული ეკლესიის თავისთავადობა. 1809 წელს კათალიკოს ანტონ II-ის შემოსავალი 4000 მანეთს შეადგენდა, თუმცა რუსეთის მთავრობამ კათალიკოსს შემოსავლის აღნიშნული წყარო ჩამოართვა. აღნიშნული ქმედებით კათალიკოსს მოუსპეს საარსებო საშუალება და ამით კათალიკოსი რუსეთის ხელისუფლებაზე დამოკდიებული გახადეს.

განსაკუთრებით მძიმე იყო 1808 წლის 7 ივლისის ბრძანებულება, რომლითაც იკრძალებოდა სასულიერო პირთა ხელდასხმა. თუკი ამის აუცილებლობა იყო, მაშინ იგი უნდა მომხდარიყო საიმპერატორო კართან შეთანხმებით, მაგრამ თუკი რომელიმე მღვდელმთავარი მოახდენდა სასულიერო პირის ხელდასხმას, სინოდი ამ გადაწყვეტილებას გააუქმებდა, ხელდასხმული პირი დაბრუნებული იქნებოდა წინამდებარე ხარისხში **(ბუბულაშვილი, 2002:39).** ამ უკანონო ბრძანებულებით შეიზღუდა ქართული ეკლესიის თავისთავადობა, უფლება, რომელსაც ქართველი მღვდელმთავრები საუკუნეების განმავლობაში აღასრულებდნენ, სამღვდელო პირების ხელდასხმას, ამიერიდან საიმპერატორო კართან შეუთანხმებლად ვეღარ აღასრულებდნენ. ეს უკანონო ბრძანებულებები ითვალისწინებდა ეტაპობრივად შეეზღუდათ, შემდეგ კი საერთოდ გაეუქმებინათ ავტოკეფალია და ქართული ეკლესია, რუსეთის ეკლესიის შემადგენელ ნაწილად გადაექციათ. სასულიერო დიკასტერიის დაარსების დროს ჯერ კიდევ 1809 წელს გაუქმდა თბილისის სამიტროპოლიტო, რამაც ძალზე აღაშფოთა მიტროპოლიტი არსენი, რომელიც დაპირისპირებული იყო კათალიკოს ანტონთან. 1810 წელს "მიტროპოლიტის ვარლამის ჩაგონებით, ანტონ კათალიკოსსა და თბილელ მიტროპოლიტ არსენს შორის უსიამოვნება ჩამოვარდა" **(ჯაფარიძე, 2009:1093).** სამწუხაროდ, მიტროპოლიტმა არსენმა თავისი ქმედებებით საკმაოდ ცუდი როლი ითამაშა, მან ცილიც კი დასწამა კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ს. იგი იმპერატორს ატყობინებდა, რომ ანტონ II-მ გაძარცვა მცხეთის სვეტიცხოვლისა და ალავერდის ტაძრები, ხოლო

ტაძრებიდან მოპარული ნივთები ბაზარზე იყიდებაო (**გურული, 2010:46**). მიტროპოლიტი არსენი აბეზღებდა ანტონ II-ს იმპერატორთან, რადგან კათალიკოსის მეფის ნებართვის გარეშე ვინმეს კურთხევა არ შეეძლო, თუმცა კათალიკოსი ანტონი ამ წესსაც არღვევდა. მიტროპოლიტი არსენი კათალიკოსის გარდა მრავალ სასულიერო პირს დაუპირისპირდა, მათ შორის მიტროპოლიტ ვარლამ ერისთავს. 1809 წლის 2 ნოემბერს საქართველოს მთავარმართებელს ობერ-პროკურორი ატყობინებდა, რომ იმპერატორის გადაწყვეტილებით ანტონ II აუცილებლად უნდა წასულიყო რუსეთში. ანტონ II-ის პეტერბურგში მიწვევა კათოლიკოს-პატრიარქის "საპატიო გადასახლებას" ნიშნავდა, საიდანაც მას დაბრუნება აღარ ეწერა (**ბუბულაშვილი, 2002:44**). იმავე წლის 7 დეკემბერს საქართველოს მმართველ გენერალ ახვრედოვს კათალიკოსი ანტონი ატყობინებდა: "რომ ავადმყოფობით ვიყავი შეპყრობილი და უკიდურესად დავსუსტდი, რადგან დღემდე ძალიან შერყეულია ჩემი ჯანმრთელობა" (**იქვე:44**). კათალიკოს ანტონის რუსეთში გამგზავრება გადაიდო. იგი 1810 წლის ნოემბრამდე საქართველოში იმყოფებოდა. ამ ერთი წლის განმავლობაში მას მრავალჯერ ატკინეს გული და მრავალი ცილი დასწამეს. ცილისმწამებელი მიტროპოლიტი არსენი ძალზე ცუდად ექცეოდა სასულიერო პირებს, ამის გამო მას სასამართლოში უჩივლეს. საბოლოო ჯამში სასამართლომ მიტროპოლიტ არსენის საკითხი კათალიკოს ანტონს გადასცა, რომელმაც მიტროპოლიტი არსენი, როგორც აღვნიშნეთ, გადააყენა თბილისის მიტროპოლიტის თანამდებობიდან. კათალიკოს ანტონს ცილი დასწამა მასთან დაახლოებულმა ბერმა სერაპიონმა, რომელმაც ანტონ II-ს დააბრალა თბილისში პატიმრობაში მყოფი იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის გაქცევის ორგანიზება. კათალიკოს-პატრიარქი დაუსმენია ასევე არქიმანდრიტ დიონისეს. ამ დასმენამ კათალიკოსი ისე შეაძრწუნა, რომ ცრემლები ვერ შეიკავა (**გურული, 2010:75**). კათალიკოსი ანტონი ეჭვობდა, რომ ამ დასმენების უკან მიტროპოლიტი არსენი იდგა. ასეთმა უღირსმა ადამიანებმა დააჩქარეს კათალიკოსის რუსეთში გამგზავრება. ისინი იყვნენ ბრმა იარაღი რუსეთის ხელისუფლების ხელში. კათალიკოს ანტონ II-ს ბრალდებები წაუყენეს ასევე, თითქოს იგი საეკლესიო მამულებს უკანონოდ არიგებდა. 1810 წლის 16 სექტემბერს კათალიკოსი ანტონი გენერალ ტორმასოვს

წერდა: "ჩემამდე მოვიდა ცნობა იმის შესახებ, რომ გუბერნიის პროკურორი ახორციელებს ჩემზე მუქარას, რომელიც ცრუ დასმენებს ემყარებოდა. ჩემს შესახებ დაწერილი საჩივრები არ არის მართალი. საეკლესიო მამულების ბოძებისას მე ვხელმძღვანელობდი იმ წესით, რომელიც საქართველოში 1400 წელია არსებობს. ჩემამდე ყველა კათალიკოსს გააჩნდა იგივე ხელისუფლება". ბოლოს იგი დასძენდა, რომ მოქმედებდა იმპერატორის მიერ მინიჭებული სიგელის ძალით, რაც ადასტურებდა, რომ კათალიკოს-პატრიარქი რჩებოდა ძველ უფლებებში (**Акты, IV:157**). კათალიკოსმა ანტონმა კიდევ ერთხელ დააფიქსირა ქართული ეკლესიის უძველესი წარმომავლობა, რომ იგი სამართლიანი მემკვიდრე იყო მცხეთის საპატრიარქო ტახტზე და სამართლიანად განაგებდა ყოველივეს. საეკლესიო მამულებსა და ქონებას ერთი მიზნით ურიგებდა სხვადასხვა წოდების ადამიანებს. ანტონ II-მ კარგად უწყოდა. რომ ახლოვდებოდა მცხეთის საპატრიარქო ტახტისა და უძველესი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების დრო. ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ საეკლესიო ქონება, მათ შორის ეკლესიებისა და მონასტრების მამულები, რუსეთის ეკლესიის მფლობელობაში გადავიდოდა. კათალიკოს-პატრიარქს სურდა, ეკლესიის კუთვნილი მამულების რაც შეიძლება დიდი ნაწილი ქართველებს დარჩენოდათ **(გურული, 2010:72)**. საქართველოს უკანასნელი კათალიკოს-პატრიარქი ანტონ II, რომელიც ბაგრატიონთა სამეფო გვარის წარმომადგენელი იყო, იძულებითი წესით ტოვებდა სამშობლოს. საქართველოს ეკლესიის სინამდვილეში დადგა ისეთი მომენტი, რომლის მსგავსი წინათ არასოდეს ყოფილა. 1810 წლის 3 ნოემბერს კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II თბილისიდან პეტერბურგში გაემგზავრა. კათალიკოს-პატრიარქი ანტონ II, მცხეთის საპატრიარქო ტახტის მფლობელი და უძველესი ავტოკეფალური სამოციქულო ეკლესიის მამამთავარი, რუსეთში გაემგზავრა სასულიერო დიკასტერიის დაარსებასთან დაკავშირებით. ეს იყო ფორმალური საბაბი ანტონ II-ის თბილისიდან გაწვევისათვის **(იქვე:82)**.

1811 წელს 10 წელიწადი ლოდინის შემდეგ ,,დაკმაყოფილდა“ მთავარმართებლის მოხსენება იმის შესახებ, რომ ,,კათალიკოსს არ ძალუძს ქართულ ეკლესიაში წესრიგის აღდგენა, არამარტო ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო,

არამედ უმთავრესად იმ მიზეზით, რომ თვითნებურ ბრძანებლობას და უპახუსიმგებლობას არის მიჩვეული, რის უფლებასაც მას ადგილობრივი ადათ-წესების მიხედვით მისი მეფური წარმოშობა აძლევს, წერდა ტორმასოვი.“(**ორჯონიკიძე,1992:85**).

1808 წლის თებერვალში არქიეპისკოპოს ვარლამ ერისთავს შეუდგენია ახალი პროექტი. საიმპერატორო კარმა და უწმინდესმა სინოდმა აღნიშნული პროექტის რეალიზაციისათვის 5 000 რუსული რუბლი გამოყო. იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა სამუდამოდ ჩამოაშორა კათალიკოს-პატრიარქი ანტონ II საქართველოს ეკლესიის მმართველობას, დატოვა უწმინდესი სინოდის წევრად, დააჯილდოვა ანდრია პირველწოდებულის ორდენით და წელიწადში 54 000 მანეთი ჯამაგირი დაუნიშნა. უბოძა ალექსანდრე ნეველის ორდენი და თეთრი ბარტყულა სერაფიმებით, მაგრამ პატრიარქს არასოდეს უღალატია თავისი პრინციპებისთვის და სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა საქართველოს ეკლესიის უფლებების ქომაგად **(პავლიაშვილი, 2008:35).** ვარლამ ერისთავის პროექტის მიხედვით ქართლ-კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე არსებული 13 ეპარქიიდან უნდა დარჩენილიყო ორი ეპარქია: მცხეთისა ანუ ქართლისა და ალვერდისა ანუ კახეთისა. 9 საარქიმანდრიტოდან უნდა დარჩენილიყო 5 საარქიმანდრიტო. საეკლესიო გადასახადი ნატური შეიცვალა ფულადი გადასახადით. აღსანიშნავია, რომ მე-7 მუხლში ხაზგასმულია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალური წარმომავლობა. საქართველოს კათალიკოსები დადგინა ბიზანტიის იმპერატორმა და აღიარებული იყვნენ მსოფლიო პატრიარქების მიერ. შესაბამისად, პატივისცემის ნიშნად ქართლის ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავრის წოდება შემდეგი იქნებოდა: "მიტროპოლიტი მცხეთისა და ქართლისა და უწმიდესი სინოდის ეგზარქოსი საქართველოში" (**Акты, IV:162**). ვინაიდან რუსეთის ეკლესიამ შეიერთა ავტოკეფალური ქართული ეკლესია, შესაბამისად, კათალიკოსის სამართალმემკვიდრეს მიეცა ტიტული "უწმიდესი სინოდის ეგზარქოსი საქართველოში".

ახლადდაარსებული დიკასტერიის წევრები იქნებოდნენ არა მღვდელმთავრები, არამედ არქიმანდრიტები. რუსეთის მსგავსად შემოღებული იქნა სასამართლო კონკისტორია და სასულიერო მმართველობა. განათლების ასამაღლებლად გადაწყდა,

დაარსებულიყო სასულიერო სემინარია.

ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმების შემდეგ ჯერი მიდგა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებაზე. დიკასტერიის დაარსების პროექტი სინოდმა აღიარა და იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა დაამტკიცა 1811 წლის 30 ივნისს. სწორედ ეს დღე ითვლება ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების დღედ. ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ ქართული ეკლესიაში უმაღლესი იერარქი იყო "მცხეთისა და ქართლის მიტროპოლიტი", საქართველოს ეგზარქოსი. ამ თანამდებობაზე დაინიშნა, 1811 წლიდან , მიტროპოლიტი ვარლამ ერისთავი, რომელიც რუსული მმართველობის აქტიური მხარდამჭერი იყო. ქართული ეკლესიის დაქვემდებარებით რუსეთის წმიდა სინოდმა დაარღვია მოციქულთა 34-ე, I მსოფლიო საეკლესიო კრების მე-6, IIმსოფლიო საეკლესიო კრების მე -2 და III მსოფლიო საეკლესიო კრების მე-8 კანონები (**Цагарели, 1912:18).** საეკლესიო დადგენილებებს ერთმანეთთან კავშირი აქვს, ამიტომ, ბუნებრივია, ქართული ეკლესიის თავისთავადობის გაუქმებამ გამოიწვია მოციქულთა და მსოფლიო კრებათა დადგენილებების დარღვევა. ავტოკეფალიის გაუქმებით დაირღვა ასევე საუკუნეების განმავლობაში მიღებული საქართველოს საეკლესიო კრებათა დადგენილებები, რომლითაც დაირღვა მოციქულთა 37-ე, ნიკეის კრების მე-5, ანტიოქიის კრების 20-ე, ქალკედონის კრების 19-ე, კართაგენის კრების 17-ე, 73-ე, 76-ე, 95-ე ტრულის კრების 8-ე, ნიკეის კრების მე-6 კანონები. ყველა ეს კანონი საჭიროებდა კრების მოწვევას, რომელსაც უნდა დასწრებოდნენ ეპისკოპოსები **(იქვე:18).**

არ შეიძლებოდა რუსი წმინდანების დღესასწაულთა აღნიშვნა საქართველოს ეკლესიის დადგენილების გარეშე. ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ არ აღინიშნებოდა ასევე ზოგიერთი ქართველი წმინდანის დღესასწაული. ისტორიკოსი ვახტანგ გურული თავის ნაშრომში ასაბუთებს, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერად გაუქმებისთვის აუცილებელი იყო შემდეგი: 1) კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ს უნდა მოეწვია საეკლესიო კრება, რომელიც მიიღებდა განჩინებას ავტოკეფალური უფლებების გაუქმების თაობაზე. ასეთი საეკლესიო კრება მოწვეული არ ყოფილა. 2) გაუქმებული მცხეთის საპატრიარქოს რუსეთის ეკლესიის იურისდიქციაში შესვლაზე თანხმობა უნდა მიეცა რუსეთის

საეკლესიო კრებას. 3) მცხეთის უძველესი საპატრიარქოსა და უძველესი სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისათვის აუცილებელი იყო მსოფლიო მართლმადიდებელი პატრიარქების თანხმობა. ასეთი თანხმობა რუსეთს არც უთხოვია და, ცხადია, არც მიუღია **(გურული, 2010:100).** ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისას რუსეთის წმიდა სინოდს არცერთი ზემოთ ჩამოთვლილი მოთხოვნა არ გაუთვალისწინებია.

1826 წელს მოსკოვში დაიბეჭდა ,,История Грузинскои иерархии." ნაშრომში არასწორადაა წარმოდგენილი ისტორიული რეალობა და ბევრი რამ შეგნებულად არის დამახინჯებული: ,,საქართველოს ეკლესია V-VI საუკუნეებში თავის საქმეებს აგვარებდა კოსტანტინეპოლში, შემდეგ კი ანტიოქიის პატრიარქთან. ერთმა ქართველმა მეფემ XI საუკუნეში სთხოვა ბიზანტიის იმპერატორს საქართველოსთვის პატრიარქის მოადგილე, რომელსაც ეწოდებოდა კათალიკოსი" (**Ист. Груз. Иерархии.1826:17**). როგორც ვხედავთ, ნაშრომში საერთოდ უარყოფილია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალური უფლებები და ავტორი ცდილობს, ვინმეზე დამოკიდებულად წარმოაჩინოს საქართველოს ეკლესია.

მართლმადიდებელ ეკლესიაში იყო შემთხვევები, როცა კონსტანტინეპოლის ავტოკეფალურმა ეკლესიამ 1394 წელს შეიერთა ტირნოვის საპატრიარქო და ოხრიდის საარქიეპისკოპოსო (**Дурново, 1907:4).** კონსტანტინეპოლის საპატრიარქომ ისევე უკანონოდ გააუქმა აღნიშნული საპატრიარქოები, როგორც რუსეთის ეკლესიამ XIX საუკუნეში გააუქმა ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალია. ბერძნული საპატრიარქოების ქმედებას ასე აფასებს პროტოპრესვიტერი ალექსანდრე შმემანი: ბიზანტიელმა პატრიარქებმა ყველაფერი გააკეთეს, რათა უკვე საბოლოოდ განემტკიცებინათ ბერძნების გამარჯვება ყველა სლავურ "ავტოკეფალიაზე", რომელთა აღიარება მათ ადრე უნებურად უწევდათ. კონსტანტინეპოლელი პატრიარქები სისტემატიურად ცდილობენ, არა მარტო დაიქვემდებარონ ყველა აქამდე ავტოკეფალური სლავური ეკლესია, არამედ ცდილობენ მათ "გაბერძნებას". ტირნოვოს საპატრიარქო მოისპო თურქეთის მიერ ბულგარეთის დაპყრობისთანავე. 1394 წელს კონსტანტინეპოლიდან იქ ბერძენი მიტროპოლიტი გაგზავნეს და საპატრიარქო კონსტანტინეპოლის პატრიარქის რიგით ეპარქიად გადაიქცა **(შმემანი, 2011:352).** იგივე ბედი გაიზიარა

1018 წელს დაარსებულმა ოხრიდის ავტოკეფალურმა ეკლესიამ 1776 წელს, ერთი წლით ადრე კი არსებობა შეწყვიტა პეჩის სერბულმა საპატრიარქომ. პროტოპრესვიტერი ალექსანდრე შმემანი რეალურად აფასებს სიტუაციას, იგი ბერძნულ საპატრიარქოებს სამართლიანად ადანაშაულებს სერბეთის და ბულგარეთის ეკლესიათა ავტოკეფალიის გაუქმებაში. აღსანიშნავია, რომ თავდაპირველად ბულგარეთმა და სერბეთმა სახელმწიფოებრიობა დაკარგეს, შემდეგ კი ჯერი მიდგა საეკლესიო დამოუკიდებლობის გაუქმებაზე. ანალოგიურად განვითარდა მოვლენები საქართველოშიც, ერთი განსხვავებით — საქართველო არა მუსულმანებმა, არამედ ქრისტიანულმა იმპერიამ დაიპყრო, შემდეგ კი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია იძულებით გააუქმა. რუსული ეკლესია იმავე უკანონო ქმედებას ახორციელებს უძველესი ივერიის ეკლესიის მიმართ, როგორსაც მანამდე ბერძნული საპატრიარქოები აკეთებდნენ სერბეთისა და ბულგარეთის ავტოკეფალური ეკლესიების მიმართ.

რუსეთის იმპერია გეგმაზომიერად ახორციელებდა თავის მიზნებს საქართველოში. აღმოსავლეთ საქართველოს შემდეგ ჯერი მიდგა დასავლეთ საქართველოზე. 1810 წლის სექტემბერში იმერეთიდან განდევნეს სოლომონ II იმერთა მეფე, რომელმაც ღირსეულად იბრძოლა ძლიერი მტრის წინააღმდეგ, მაგრამ ვერაფერი გააწყო. 1810 წელს იმერეთის სამეფომ დამოუკიდებლობა შეწყვიტა. რუსეთის საიმპერატორო კარი დასავლეთ საქართველოში დამოუკიდებელი ეკლესიის არსებობას ვერ მოითმენდა. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) უკანასკნელი კათალიკოსი მაქსიმე II აბაშიძე (1776-1795) კიევში აღესრულა 1795 წელს. იმავე წლიდან აფხაზეთის საკათალიკოსოს გამგებელი იყო ქუთათელი მიტროპოლიტი დოსითეოს წერეთელი (1781-1820). სწორედ მისი გამგებლობის პერიოდში რუსეთის ხელისუფლებამ ჩაიდინა მეორე უკანონო ქმედება ქართული ეკლესიის წინააღმდეგ. ლიხთიმერეთისა და აფხაზთა საკათალიკოსოს გაუქმებისათვის პირობებს ამზადებდა რუსეთის ეკლესიის უწმიდესი სინოდი და მისი ობერ-პროკურორი ალექსანდრე გოლიცინი. ამჯერად საქართველოში რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის გამტარებლად გვევლინება გორის ეპისკოპოსი დოსითეოზი, რომლის შედგენილი პროექტიც რუსეთის სინოდმა მოიწონა და დასამტკიცებლად

იმპერატორ ალექსანდრე I-ს წარუდგინა. 1814 წლის 30 აგვისტოს იმპერატორმა პროექტი მოიწონა და დაამტკიცა **(გურული, 2010:110).** აღნიშნული პროექტით გათვალისწინებული იყო უძველესი ბიჭვინთის საკათალიკოსოს გაუქმება და შესაბამისად მთელი დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის რუსეთის ეკლესიასთან შეერთება. აღმოსავლეთ საქართველოსა და იმერეთში იქნებოდა ერთი ეგზარქოსი, რომელიც ასე იწოდებოდა: "საქართველოსა და იმერეთის ეგზარქოსი". თბილისში უნდა დაარსებულიყო უწმიდესი სინოდის საქართველოს-იმერეთის სინოდალური კანტორა, რომელიც დაექვემდებარებოდა თვით რუსეთის უწმიდეს სინოდს: "სინოდალური კანტორის დაარსებით უქმდებოდა თბილისში არსებული დიკასტერია. სამაგიეროდ, დიკასტერია არსდებოდა ქუთაისში, რომლის გამგებლობაში შევიდოდნენ იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის სამღვდელოება, ეკლესიები და მონასტრები **(იქვე:112).** იმავე პროექტით იმერეთში (დასავლეთ საქართველოში) არსებული ეპარქიები ხელუხლებლად უნდა დარჩენილიყო მღვდელმთავრების სიცოცხლის ბოლომდე. სამწუხაროდ, რუსეთის ხელისუფლების მხრიდან ეს მიღებული დადგენილებაც უხეშად იქნა დარღვეული.

ამრიგად, რუსეთის წმიდა სინოდისა და რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე I-ის უხეში ჩარევით 1811-1814 წლებში გაუქმდა მცხეთისა და აფხაზეთის უძველესი საკათალიკოსოები. მცხეთისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები რუსეთის ეკლესიაზე ბევრად უძველესი ავტოკეფალური ეკლესიები იყვნენ. აფხაზეთის საკათალიკოსოს გაუქმებით რუსეთის ეკლესიამ ანალოგიურად დაარღვია მოციქულთა და მსოფლიო საეკლესიო კრებათა დადგენილებები, როგორც მცხეთის საკათალიკოსოს გაუქმების შემთხვევაში. აფხაზეთის საკათალიკოსოს გაუქმების მომენტში კათალიკოსი არ ჰყავდა სათავეში და მას მხოლოდ საკათალიკოსოს გამგებელი მიტროპოლიტი დოსითეოსი მართავდა, რამაც შესაძლოა უფრო გააიოლა მისი გაუქმება. თუმცა, 1814 წლის აქტი ჯერ კიდევ საკათალიკოსოს თეორიულ გაუქმებას ნიშნავდა, მაგრამ მისი ფაქტიური გაუქმება 1820 წელს მოხდა, შესაბამისად, საკათალიკოსოს გამგებელი ისე, როგორც ანტონ II, იძულებით ჩამოაშორეს საეკლესიო მმართველობას.

დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში წინააღმდეგობა ჯერ კიდევ 1815 წლის 8 მაისს თბილისში საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის გახსნის გამო

დაიწყო. სინოდალურ კანტორას უნდა დამორჩილებოდა იმერეთის და ჯერ კიდევ ავტონომიური სამთავროების: გურიისა და სამეგრელოს ეკლესიებიც. იმერეთისა და ასევე გურია-სამეგრელოს სამღვდელოება არა მარტო ქუთაისში დიკასტერიის გახსნის, არამედ საქართველო-იმერეთის კანტორისადმი დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის დამორჩილების წინააღმდეგ გამოვიდა" **(ვაჭრიძე, 1999:232).** მთავრობამ ამჯერად (პოლიტიკური და საერთაშორისო ვითარების გამო) უარი თქვა თავის განზრახვაზე, ქუთაისში დიკასტერია გაეხსნა. 1814 წლის 17 ოქტომბერს შეიქმნა იმერეთის საეპარქიო კანცელარია. 1815 წლის ოქტომბერში საქართველოს ეგზარქოსმა ვარლამმა იმოგზაურა იმერეთში, გურიასა და სამეგრელოში, სადაც შეხვდა მღვდელმთავრებსა და თავადაზნაურობას. როგორც ჩანს, დასავლეთ საქართველოში მღვდელმთავრები და თავადაზნაურობა უკმაყოფილო იყვნენ საეკლესიო პოლიტიკით, რადგან ექზარქოსი ვარლამი ქუთაისში დიკასტერიის არსებობას მიზანშეწონილად არ მიიჩნევდა. დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის საბოლოო დამორჩილებისა და გაკონტროლების მიზნით 1818 წელს საქართველოს ეგზარქოსი თეოფილაქტე რუსანოვი იმერეთში გაემგზავრა. ჯერ კიდევ იმერეთში გამგზავრებამდე მთავარმართებელი ერმოლოვი აფრთხილებდა ექზარქოსს, რათა საეკლესიო საკითხი აჯანყებაში არ გადაზრდილიყო. მიუხედავად ამისა, "თეოფილაქტე თვითონ გაემგზავრა იმერეთში, გურიასა და სამეგრელოში სინოდალური კანტორის ჩინოვნიკები გააგზავნა, რომლებმაც ეკლესიების ქონების აღწერა დაიწყეს: აუქმებდნენ ეკლესიებს, ეპარქიებს, ამცირებდნენ სამრევლოებს, ერეკებოდნენ უმრევლოდ დარჩენილ მღვდლებს" **(კიკვიძე, 1977:91).** ასეთმა აგრესიულმა შეუბრალებელმა დამოკიდებულებამ ხალხისა და ეკლესიის მიმართ აჯანყება გამოიწვია. ქართველ ხალხს უსპობდნენ ყველაზე მთავარს — ღვთისმსახურებასა და ლოცვას მშობლიურ ენაზე, რაც ავტოკეფალური ეკლესიის უმთავრესი ღირსებაა. მსგავსი შინაარსის შემცველია იმ პერიოდში ქუთაისისა და შოროპნის მაზრების მცხოვრებლების მიერ დაწერილი წერილი: "მოსვლითა იმერეთსა შინა მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის თეოფილაქტესი მიველტვენით დიდიდან მცირემდის შოროპნისა და ქუთაისის მაზრისანი თავადნი, აზნაურნი, გლეხნი, საშინელ მწუხარებასა ვიდრე ნათლისღებისგან და ქრისტეს ჯვარცმითგან

მტკიცედ დამპყრობელსა სარწმუნოებასა ჩვენსა შემპატიჟებელ გვექმნენ, პირველ ესე რომ მრავალნი წმიდანი ეკლესიანი დაირღვევიან და პატიოსანი ქებულნი ხატნი და ჯვარნი მიღებულ გვექმნებიან, ჩვენგანვე აღზრდილნი საკუთარი მლოცეველი მღვდლები მიგვიყვებიან და ჩვენ მოკლებულ ვიქმნებით პირველ ქრისტეს დიდებისაგან და მეორე ხორციელი სამსახურისაგან, მაკურთხეველისა ჩვენისა მღვდელმთავრების კურთხევისაგან სრულიად მოშორებულნი ვიქნებით" **(ტყეშელაშვილი, 2005:24).** ეგზარქოს თეოფილაქტეს იმერეთში ჩასვლით მოსახლეობა ძალზე დამწუხრებულა, რადგან ქართველ ხალხს ართმევდნენ საუკუნოვან სარწმუნოებას, იკეტებოდა და ირღვეოდა მრავალი ტაძარი. მოსახლეობას ართმევდნენ წმიდა ხატებსა და ჯვრებს: "გვართმევენ ჩვენ მღვდელმთავრებს, ტაძრებს, მღვდლებს, რომ სიკვდილის შემდეგ არ გვეღირსოს დამარხვა, ხოლო სიცოცხლეში არ მოგვეცეს ღმერთის განდიდებისა და ლოცვის საშუალება". ვფიქრობთ, ეს სიტყვები კომენტარს არ საჭიროებს, რუსეთის მესვეურთა ქმედებანი სრულიად არაქრისტიანული და არაადამიანური იყო. ეგზარქოს თეოფილაქტეს უსამართლო ქმედებამ ქართველი ხალხი იმ უკიდურეს ზომამდე მიიყვანა, რომ მღვდელმთავარზე იარაღით გაიწია, საბოლოო ჯამში კი ექზარქოსის საქციელმა იმერეთში საეკლესიო აჯანყება გამოიწვია. რუსულმა მმართველობამ მეტად აღმაშფოთებელი გადაწყვეტილება მიიღო. მათ გადაწყვიტეს საკათალიკოსოს გამგებელ ქუთათელ მიტროპოლიტ დოსითეოსისა (წერეთელი) და გაენათელ მიტროპოლიტ ექვთიმეს (შარვაშიძე) სიკვდილით დასჯა. "ყველაზე საშიშია, რომ არ გაიგონ მიტროპოლიტების სიკვდილი, რომელთა მკვლელობაც ააღელვებს ხალხს, სამღვდელოებას და თავადებს. ასევე ცუდად იმოქმედებს ეს ფაქტი ჩვენს ჯარისკაცებზეც, რომელთაც რწმენა აქვთ სამღვდელოებისა. არავითარ შემთხვევაში არც ერთის სხეული არ დატოვოთ იმერეთში, არ დამარხოთ. ასევე არ ჩააგდოთ გვამები მდინარეში, თორემ სწრაფ მდინარეს შეუძლია სხეული ზემოთ ამოიტანოს. აუცილებლად მიიტანეთ სხეულები კაიშურამდე, სადაც შეიძლება ისინი მიაბაროთ მიწას" (**Акти, VI. ч I:582**). ასეთი არაადამიანური მეთოდით რუსეთის ხელისუფლებას გადაწყვეტილი ჰქონდა, აესრულებინა თავისი მიზანი და ფაქტიურად გაეუქმებინა უძველესი ავტოკეფალური ეკლესია. 1820 წლის 4 მარტს დიდმარხვაში

მღვდელმთავრები შეიპყრეს, თავზე ტომრები ჩამოაცვეს, ხელები შეუკრეს და ნაცემ-ნაგვემი ასაკოვანი მიტროპოლიტები რუსეთის გზას გაუყენეს. რუსის ხიშტებით დაჩხვლეტილი მიტროპოლიტი დოსითეოსი სურამსა და გორს შორის გზაზე გარდაიცვალა. ეგზარქოს თეოფილაქტეს ბრძანებით, მიტროპოლიტი დოსითეოსი პირველივე ეკლესიაში ქრისტიანული წესით ყოველგვარი ცერემონიალის გარეშე უნდა დაეკრძალათ (**Руская старина 1895:121**). გარდაცვლილი, სისხლისაგან დაცლილი ნატანჯი მიტროპოლიტი დოსითეოსი ანანურის ეკლესიამდე ატარეს ისე, რომ ხალხს მისი სიკვდილის შესახებ არაფერი გაუგია. ასეთი ბედი ხვდა წილად აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს უკანასკნელ გამგებელს. 1820 წელს ფაქტობრივად არსებობა შეწყვიტა აფხაზეთის უძველესმა საკათალიკოსომ. ამის გამო ამხილა იმპერატორი ალექსანდრე I პეტერბურგში იძულებით გადასახლებულმა მიტროპოლიტმა ექვთიმემ: "საქართველოს ეკლესიისა და ერის თავისუფლების წართმევისათვის, სამშობლოს დამცველების წამებისათვის მას (იმპერატორს)უწოდა ახალი ნერონი" **(მნათობი, 1988, 10:152).** საქართველოს ეკლესიის ღირსეულმა წარმომადგენელმა საკადრისი პასუხი გასცა რუსეთის იმპერატორს, რომელმაც უკანონოდ მოუსპო დამოუკიდებლობა ქართულ სამეფოებს და ქართულ ეკლესიას კი შეუჩერა თავისთავადობა. რუსული ხელისუფლება განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო აფხაზეთის კათალიკოზის ნივთების ბედით. 1822 წლის 22 მარტს აღწერილი იქნა საკათალიკოსო ნივთები, რომელთა უმეტესობა დღესდღეობით დაკარგულად ითვლება. 1820 წლიდან გაუქმდა იმერეთში არსებული ოთხი ეპარქია და მათ ნაცვლად 1821 წელს შეიქმნა იმერეთის ეპარქია **(ტყეშელაშვილი, 2005:35).**

ამრიგად, 1814-1820 წლებში იძულებით გაუქმდა აფხაზეთის საკათალიკოსო, რომელსაც თითქმის ათასწლოვანი არსებობის ისტორია ჰქონდა. საკათალიკოსოს უკანასკნელი გამგებელი წამებით იქნა მოკლული, საკათალიკოსო ქონება კი გაიძარცვა. აფხაზეთის საკათალიკოსოს გამგებელი მიტროპოლიტი დოსითეოს წერეთელი დაუპირისპირდა უკანონობას, რომელიც მიმართული იყო საკუთარი ეკლესიისა და ხალხის წინააღმდეგ. ამ ამბავსს იგი გმირულად შეეწირა.

1811-1814 წლებში საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული ორი

ავტოკეფალური ეკლესია: მცხეთისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები იძულებით, საეკლესიო კანონების უხეში დარღვევით იქნა გაუქმებული. საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში 1811 წლიდან დაიწყო ყველაზე მძიმე პერიოდი, რომელიც გაგრძელდა მთელი 106 წლის მანძილზე. რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებისათვის მიუღებელი იყო იმპერიის შემადგენლობაში ქართული ავტოკეფალური ეკლესიების არსებობა.

თავი V

ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა და მისი საერთაშორისო აღიარებისათვის

V. 1ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 106 წლის განმავლობაში საეგზარქოსოს სახით შედიოდა რუსეთის ეკლესიის შემადგენლობაში. ამ პერიოდში უდიდესი ზიანი მიადგა ქართულ ეკლესიას. გაუქმდა უძველესი ეპარქიები, შემცირდა სასულიერო პირთა რაოდენობა, გაიძარცვა ეკლესია-მონასტრები, დაიკარგა მრავალი ქრისტიანული სიწმინდე. განსაკუთრებით ცუდი შედეგები მოჰყვა ღვთისმსახურების რუსულ ენაზე აღსრულებას. ქართველ ხალხს მოესპო შესაძლებლობა, წირვა-ლოცვა მოესმინა მშობლიურ ენაზე. სამღვდელოება ვერ ღებულობდა სათანადო განათლებას, შესაბამისი განათლების გარეშე კი სასულიერო პირები ვერ გადასცემდნენ მრევლს ქრისტეს მაცხოვნებელ სარწმუნოებას. ამან გამოიწვია ქართველ ხალხში ქრისტიანული რელიგიისადმი გაცივება. ექზარქოსის სახელზე გაგზავნილ თითქმის ყველა მოხსენებით ბარათში ხაზგასმულია, "რომ ხალხი ეკლესიებში არ დადის, ეკლესიები ნახევრად ცარიელია, დიდი დღესასწაულების დღეებშიც კი თუ არა რუსები, რომლებიც მლოცველთა უმეტესობას შეადგენენ... შეიძლებოდა დამშვიდებული სინდისით დაგვეკეტა ეკლესიები" (ხუციშვილი; 1972:6). ექზარქოს ევსევის იმერეთში მოგზაურობისას მლოცველები ვერ უნახავს, რის გამოც გაოცება ვერ დაუმალავს. რუსი საეკლესიო მმართველობა თავს იმით ინუგეშებდა, რომ, რახან ეკლესიებში ქართველი ხალხი არ დადიოდა, დამშვიდებით შეეძლოთ ეკლესიები დაეკეტათ, მიზეზი კი ნაკლებად აინტერესებდათ, თუ რამ გამოიწვია ქრისტესმოყვარე ერში სარწმუნოების ესოდენ დაქვეითება. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ XIX საუკუნეში ექსარხოსობის პერიოდში დაიკარგა მრავალი საეკლესიო ხელნაწერი: "მტკვარში იქნა გადაყრილი საქართველოს ეკლესიის დადგენილებები და კანონები, ცეცხლს მისცეს უძველესი საეკლესიო დოკუმენტები, ნაწილი კი პეტერბურგში იქნა გადატანილი,..

თანამედროვე ეტაპზე 860 ტაძარზე მეტი დგას ღვთისმსახურების გარეშე" (**Дурново, 1907:12**). ასე აფასებდა 1907 წელს ნ. დურნოვო რუსების "მოღვაწეობას" საქართველოში. ასე ბარბაროსულად გაანადგურეს საქართველოს ეკლესიის უძველესი დოკუმენტები. სამწუხაროდ, ჩვენ არ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რა რაოდენობის და რა შინაარსის ხელნაწერები განადგურდა.

ერის ღირსეული შვილები ხშირად იმაღლებდნენ ხმას ქართველი ერისა და ეკლესიის უფლებების დასაცავად, მათ შორის, გაბრიელ ეპისკოპოსი, დიმიტრი ყიფიანი, ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი,ექვთიმე თაყაიშვილი და სხვები.

"XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, მართალია, არ დასმულა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოთხოვნა, მაგრამ ქართველი საზოგადოება, კერძოდ, კი თერგდალეულები ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით აქტიურად იბრძოდნენ ქართველთა სარწმუნოებრივი უფლებების დასაცავად. 1883-1910 წლებში ქართულ ენაზე გამოდიოდა ორკვირეული ჟურნალი "მწყემსი" დეკანოზ დავით ღამბაშიძის რედაქტორობით, რომელიც ქართველი ერის გულისთქმას გამოხატავდა" (**ბუბულაშვილი, 2000:51**).

XX საუკუნის დასაწყისში საეგზარქოსოს რეაქციულმა დამოკიდებულებამ, მოუსავლიანობამ, ახალი გადასახადების დაწესებამ დააჩქარა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გაძლიერება, შემდეგში კი პროცესი ეკლესიის ავტოკეფალიის მოთხოვნაში გადაიზარდა.

XX საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში გლეხთა მოძრაობამ უკიდურესად მწვავე ხასიათი მიიღო. მათ აუტანელ ყოფას კიდევ უფრო ამძიმებდა სამღვდელოებისთვის "დრამის" გამოსაღები გადასახადი. ყოველივეს დაერთო 1902-1903 წლის მოუსავლიანობა, რასაც მასიური შიმშილი და მარცვლეულის ფასის გაორმაგება მოჰყვა. 1902-1904 წლების აგრარულმა მოძრა ობამ რევოლუციური ხასიათი შეიძინა და სოციალ-დემოკრატთა პროპაგანდის შედეგად გლეხობამ პროტესტი გამოუცხადა საეგზარქოსოს ღონისძიებებს (**პავლიაშვილი; 2008:178-179**).

რუსული ხელისუფლება ყველა ამ ფაქტის საქმის კურსში იყო. ამის გამო 1903 წელს რუსეთის იმპერატორმა დააკმაყოფილა სინოდის ობერ-პროკურორის თხოვნა და საქართველოს სამღვდელოებას დამატებით გამოუყო 500 000 მანეთი (ხუციშვილი;

1972:35), თუმცა აღნიშნული ქმედება ვერ ჩააცხრობდა იმ სიძულვილს, რასაც საეგზარქოსო ხელისუფლება თესავდა ქართველ ერში, პირიქით, ქართველმა სამღვდელოებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლა დაისახა უპირველეს მიზნად. პროცესები დააჩქარა რუსეთში მიმდინარე მოვლენებმა. 1905 წლის 9 იანვარს, ე. წ. ,, სისხლიანი კვირა", როდესაც პეტერბურგში მთავრობის ბრძანებით დახვრიტეს მუშათა მშვიდობიანი დემონსტრაცია, ნიკოლოზ II-ის ბრძანების საფუძველზე. 1905 წლის 18 თებერვალს შინაგან საქმეთა მინისტრმა ა. ბულგინმა სახელმწიფოს ყველა მოქალაქეს უფლება მისცა, გულახდილად გამოეთქვა აზრი, თუ რა ღონისძიებას შეეძლო ხელი შეეწყო ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის **(საითიძე,2003:447).**

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მოთხოვნას მხარს უჭერდა როგორც ქართველი სამღვდელოების უდიდესი უმრავლესობა, ასევე ქართველი ინტელიგენცია ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით. ქართველი ავტოკეფალისტები ჯერ კიდევ 1905 წლის მარტის თვეში შეკრებილან და პირველი პეტიცია გაუგზავნიათ რუსეთის ხელისუფლებისადმი. მეორე პეტიცია გაუგზავნიათ მაისის თვეში. პეტიციებში გაანალიზებული ყოფილა საქართველოს ეკლესიაში შექმნილი სავალალო მდგომარეობის მიზეზები. სამღვდელოება მოითხოვდა სასკოლო რეფორმას, სიტყვის, ბეჭდვის, კრების თავისუფლებას, მთავრობის პოლიტიკისადმი სამსახურისგან, ყოველგვარი სამოხელეო და საკანცელარიო მოვალეობისაგან განთავისუფლებას. ქართველი სამღვდელოება ავტოკეფალიასთან ერთად სახელმწიფოსაგან ეკლესიის გამიჯვნის დემოკრატიული მოთხოვნითაც გამოდიოდა. ამასთან ერთად მოითხოვდა ჩამორთმეული საეკლესიო მამულების დაბრუნებას **(ჯაფარიძე; 2003:11**).

1904-1905 წლებში გარკვეული უარყოფითი როლი ითამაშა რუსეთ-იაპონიის ომით შექმნილმა ეკონომიკურმა კრიზისმა. საეგზარქოსო ხელისუფლება სისტემატიურად აგზავნიდა სანკტ-პეტერბურგში პოლიტიკურად სანდო სასულიერო პირთა სიას, რომლის ძალითაც ქართველი სამღვდელოება იგზავნებოდა ფრონტზე. სამღვდელოებას ცალკე ტვირთად დააწვა ომის გამო საეკლესიო თანხების სარეზერვო ფონდში გადარიცხვა. ყოველ დღესასწაულსა და ღვთისმსახურების

დასრულების შემდეგ უნდა შეგროვილიყო შემოწირულობები (**პავლიაშვილი;** 2008:191-193). ომის მძიმე ტვირთი ძალზე მძიმე იყო სამღვდელოებისა და ისედაც გაღარიბებული მოსახლეობისათვის, ამასთანავე, რუსეთის იმპერიის მიერ წარმოებულ სამხედრო ოპერაციებში მონაწილეობა ქართველი ერისთვის სრულიად უსარგებლო და მიუღებელი იყო.

1905 წლის დასაწყისშივე მეფისნაცვლის - ვორონცოვ-დაშკოვის მითითებით გენერალმა გრიაზნოვმა დაარსა შავრაზმული ორგანიზაცია "პატრიოტთა საზოგადოება", მაისის თვეში ჩამოყალიბდა ახალი შავრაზმული ორგანიზაცია "წესრიგის მომხრეთა პატრია", რომლის დამაარსებელები იყვნენ სინოდალური კანტორის წევრი დეკანოზი ი. ვოსტორგოვი და თბილისის მეორე სამისიონერო ეკლესიის წინამძღვარი ს. გოროდცევი **(იქვე:202).** დეკანოზი იოანე ვოსტორგოვი იყო ერთ-ერთი აქტიური მოწინააღმდეგე ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა. თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორი გერმოგენი მას ასე ახასიათებდა: "მას აქვს დიდი ტალანტი არარსებულის გამოგონებისა, ასევე უნარი ხელისუფლებისათვის ხოტბის შესხმისა, მაშინაც კი, როცა იგი საამისოდ არაფერს აკეთებს, ქართველთა მოძულეა და პოლიტიკური მიზნების გამო აუცილებელია მისი შენარჩუნება **(კვიციანი, 2005:15).**

ქართველი სამღვდელოების მიმართ უარყოფითმა და აგრესიულმა დამოკიდებულებამ, შეიძლება ითქვას, უფრო დააჩქარა მოვლენები. 1905 წლის 31 მაისს ხელისუფლების ბრძანებით სასტიკად დაარბიეს ქართველი სამღვდელოების ყრილობა. კრების მოწვევის მთავარი ორგანიზატორი იყო დეკანოზი ქრისტეფორე ციცქიშვილი. ხელისუფლებამ ყველაფერი გააკეთა, რათა 26-დან 30 მაისამდე. არცერთი ქართველი მღვდლისათვის თბილისში გასამგზავრებელი ბილეთი არ მიეცათ. თბილისის პოლიციას კი ებრძანა 27-29 მაისს თბილისში ჩამოსული მღვდლების დაპატიმრება **(ვაშაყმაძე 2010:7**). სამღვდელოების ყრილობამ, რომელიც გაიმართა 28-29 მაისს მიიღო პეტიცია, რომლის შინაარსი ასეთი იყო: "უძველე სი დროიდან მოკიდებული XIX საუკუნემდე ივერიის ავტოკეფალური ეკლესია არასდროს ყოფილა ქვრივოხერი... რუსეთის მთავრობამ სინოდთან ერთად. მიუხედავად მე-3 მსოფლიო კრების მე-8 წესისა და მე -4 მსოფლიო კრების 39 -ე

წესისა, ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალია გაუქმდა და საქართველოში დაიწყო ეგზარქოსების დანიშვნა. ვინაიდან ივერიის ეკლესია კანონიკურად გახლავთ ავტოკეფალური, ვინაიდან არ ყოფილა კრების დადგენილება მისი ავტოკეფალიის გაუქმებისა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო". ქართველი სამღვდელოება ითხოვს: 1) ივერიის ეკლესიას დაუბრუნდეს ავტოკეფალური უფლებები და თავისი კათალიკოსითურთ აღდგეს მცხეთა-ივერიის კათალიკოსატი ადრინდელ საზაღვრებში. 2) აღდგეს წესი, როცა ღვთისმსახურთა განთავისუფლუბულ ადგილებს არჩევნების შედეგად იკავებენ. 3) კათალიკოსთან დაფუძნდეს წმიდა სინოდი (თავმჯდომარე კათალიკოსი), ხოლო ეპარქიის მღვდელმთავრებთან საბჭოები.

ქართველი სამღვდელოება პეტიციაში ითხოვდა, აგრეთვე, ივერიის ეკლესიას დაბრუნებოდა სახელმწიფოსათვის გადაცემული ყველა მამული (ჯაფარიძე, 2003, III:56). პეტიციას ხელი მოაწერა 412 სასულიერო პირმა. პეტიციის ასლები გაეგზავნათ სინოდის ობერ-პროკურორს, კავკავსიის მეფისნაცვალს და სინოდის თავმჯდომარე მიტროპოლიტ ანტონს, 31 მაისს საღამოს 7 საათისთვის, როცა ყრილობას უნდა დაეწყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალის აღდგენის საკითხის განხილვა, სასულიერო სემინარიის რექტორის ბინაში გამოჩნდა პოლიცია უბნის პრისტავ ნაბიბეკოვის უფროსობით, პოლიციას მალე შეემატნენ კაზაკები, რომლებიც სხდომის დარბაზში ხმაურის საბაბით შეიჭრნენ სემინარიის შენობაში და დაიწყეს ყრილობის დელეგატთა უმოწყალო ცემა, განურჩევლად ერისა და ბერისა. კაზაკები მღვდლებს უყვიროდნენ: "თქვენ უნდა ლოცულობდეთ და არა ბუნტობდეთ". ყრილობის დარბევა ინსპირირებული იყო მშიშარა და პირწავარდნილი შოვინისტ რექტორ ნიკანდრის მიერ, რომლის უკან ეგზარქოსი და რუსი სამღვდელოება იდგნენ **(როგავა, 1997:99).** ქართველმა თავადაზნაურობამ 1905 წლის 31 მაისს დარბეულ სამღვდელოებას სოლიდარობა გამოუცხადა და მწვავე პროტესტი გამოხატა ამ ფაქტის მიმართ. თბილისის გუბერნიის მარშალის მოადგილის ჯამბაკურ ორბელიანის მეთაურობით დეპუტაციამ მოითხოვა ამ საქმის გამოძიება: "ძნელია, გამოძიებით ახსნას კაცმა დაწვრილებით იმისთანა შემთხვევა, როგორც შეხვდა ქართლ-კახეთის სამღვდელოების კრებას თბილისში, მაგრამ რაც აღმოაჩინა

გამოძიებამ, ისიც საკმაოა, რომ ჩვენის მხრით გულითადი მწუხარება და თანაგრძნობა გამოუცხადოთ ქართლ-კახეთის სამღვდელოებას იმ შეურაცხყოფისათვის, რომელიც მას მიაყენეს 31 მაისს" **(ბურდული; 2010:16).** ასე სასტიკად გაუსწორდნენ ქართველ სამღვდელოებას, რომლებიც თავიანთი ეკლესიის კანონიერი უფლებების აღდგენისთვის იბრძოდნენ, რუსული მმართველობა კი მათრახების ცემით დაუპირისპირდა. თბილისის საქალაქო დუმამ 2 ივნისს თავის სხდომაზე სპეციალურად განიხილა ეს საკითხ და სათანადო რეზოლუცია მიიღო.

ექვთიმე თაყაიშვილი ასე აღწერს იმ დროის ვითარებას: "ბოლოს და ბოლოს გადავწყვიტეთ დიდი დემონსტრაცია მოგვეწყო და ავტოკეფალია მოგვეთხოვა, თან უნდა წაგვეღო ბაირაღები და პლაკატები წარწერებით: "აღგვიდგინეთ ავტოკეფალია და სხვა. წამოიჭრა საკითხი: ვინ უნდა გაძღოლოდა წინ ამ არაჩვეულებრივ დემონსტრაციას? ილიამ გვითხრა: "თუ საჭიროა, მე წაგიძღვებითო!" **(ჯაფარიძე;2009:1108).** 1905 წლის 7 ოქტომბერს შედგა თავადაზნაურთა წინამძღვრების კრება, სადაც აღიძრა საკითხი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ. 11 ოქტომბერს კი მეფისნაცვალს წარუდგა დელეგაცია, რომელიც შედგებოდა თბილისისა და ქუთაისის თავადაზნაურთა მარშლებისა და საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსული წევრებისაგან. თავადმა ვ. მიქელაძემ, კერძოდ, განუცხადა მეფისნაცვალს: "საქართველოს ეკლესიას აღარა ჰყავს მეთაური, აღარ აქვს კანონიერი ავტოკეფალია... მას უნდა დაუბრუნდეს ხალხის მიერ არჩეული კათალიკოსი... განზრახული ავტონომია კავკასიის ეკლესიისა მიტროპოლიტის მეთაურობით ვერ დააკმაყოფილებს ქართველ ერს... ამ ცვლილებით მოისპობა საქართველოს ეკლესიის მრავალსაუკუნოვანი არსებობის უკანასკნელი კვალიც კი" **(ჯაფარიძე; 2003:83).** ქართველთა დელეგაციაში ილია ჭავჭავაძეც იმყოფებოდა, რომლისთვისაც ვორონცოვ-დაშკოვს განუცხადებია: "დამარწმუნეთ, რომ ეგ ავტოკეფალია სასარგებლო იქნება საქართველოსთვისაც და რუსეთისთვისაც და მაშინ დაგიჭერთ მხარსო". ილიას გადმოცემით, მეფისნაცვალი იმ აზრს ეჭიდებოდა, რომ "ეკლესია ღმერთს ეხვეწება ყველა ქრისტიანული ეკლესიის შეერთებას და თქვენ კი არსებული ერთობის დაშლა გსურთო, განა გაგონილა ერთ მართლმადიდებელ სახელმწიფოში ორი სხვადასხვა საკათალიკოსო არსებობდეს".

ამის გამგონე ექვთიმე თაყაიშვილს ილიასათვის უთქვამს: "ბატონო ილია, განა არ უთხარით, რომ ბიზანტიის იმპერია ერთი სამართლმადიდებლო სახელმწიფო იყო, მაგრამ მასში ოთხი ავტოკეფალური საპატრირქო არსებობდა" **(ბუბულაშვილი; 2003:34).** 1905 წელს ავტოკეფალიის საკითხზე წაუკითხავს ილიას შემდეგი მოხსენება: "თქვენო ბრწყინვალებავ, რუსეთის ფარგლებში ყველა არარუს (ინოროდეცს) სარწმუნოებრივი მმართველობის საქმეში საკუთარი დამოუკიდებლობა აქვს. სომხები, მუსულმანები, ებრაელები და ა. შ. თავიანთ აღმსარებლობის მმართველობაში თვისთავადნი არიან. უცნაურია, რომ ამ სიკეთეს მოკლებულნი არიან მხოლოდ მართლმადიდებელი ქართველები, თითქოსდა სასჯელად მათი მართლმადიდებლობის გამო... ამგვარი უგნური ვითარების შემდგომი შენარჩუნება, ჩვენი აზრით, მიჩნეული უნდა იქნეს უდიდეს სახელმწიფოებრივ და რელიგიურ შეცდომად. ამიტომაც განსახილველად წარმოგიდგენთ შუამდგომლობას ქართული ეკლესიისათვის, მის წიაღში უძველესი დროიდან არსებული ავტოკეფალიის დაბრუნების შესახებ" (იქვე:36). თერგდალეულთა ლიდერი ილია ჭავჭავაძე, მისი თანამებრძოლნი ი. გოგებაშვილი და აკ. წერეთელი განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდნენ ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეში. ისინი ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის განუყოფელ ნაწილად თვლიდნენ. იმედოვნებდნენ, რომ ავტოკეფალიის აღდგენა ერის წინსვლის, სარწმუნოების აღორძინებისა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის საფუძველი შეიქნებოდა **(ჯაფარიძე, 2003:15**). 1905წლის 16 ნოემბერს ქართველმა მღვდელმთავრებმა ლეონიდემ (ოქროპირიძემ), გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა გიორგიმ (ალადაშვილმა), გორის ეპისკოპოსმა ექვთიმემ (ოქროპირიძე), ალავერდის ეპისკოპოსმა პეტრემ (კენჭოშვილი) საქართველოს ეგზარქოსს მიმართვა გაუგზავნეს, სადაც ითხოვდნენ უწმინდესი სინოდისაგან ქართველი სამღვდელოების სამართლიანი მოთხოვნების დაუყონებლივ აღსრულებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში მთავრობის დაუკითხავად კათოლიკოსის ამორჩევით იმუქრებოდნენ **(პავლიაშვილი, 2008:210).**

ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა 1905 წლის დეკემბერში. 18 დეკემბრამდე თბილისში მიმდინარეობდა

სრულად საქართველოს ეკლესიის სამღვდელოების დელეგატთა კრება. კრებამ მიიღო ისტორიული მნიშვნელობის დოკუმენტი: "საქართველოს ეკლესიის რეორგანიზაციის პროექტი". აღნიშნული პროექტი იყო საფუძველი 1917 წლის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა. "რეორგანიზაციის პროექტში წარმოდგენილი იყო საქართველოს ეკლესიის ძირითადი პრინციპები, წეს-წყობილებისა და მართვა-გამგეობის წესები. მეხუთე პარაგრაფით განსაზღვრული იყო საქართველოს ეკლესიის ტერიტორიული დაყოფა. §6 "საქართველოს ეკლესიის ტერიტორიას შეადგენს ქართველის ტომით დასახლებული ადგილები ეხლანდელის ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებისა, ზაქათალისა, სოხუმისა, ბათუმისა და ყარსის ოლქთა საზღვრებში... §7. საქართველოს ეკლესიის სამღვდელოებას შეადგენენ: ა) სრულიად საქართველოს კათალიკოს მამამთავარი, რომელიც ამავე დროს არის მთავარ-ეპისკოპოსი ქართლისა, ბ) სამი ეპისკოპოსი, გ) მღვდელნი, დ) დიაკვნები და ე) მედავითნეები. §9. მთელ საქართველოს ეკლესიას თავში უდგას: ა) სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრება და ბ) საკათალიკოსო საბჭო კათალიკოსის თავმჯდომარეობით, ეპარქიას მოთავეობს: ა) საეპარქიო კრება და ბ) საეპარქიო საბჭო ეპისკოპოსის თავმჯდომარეობით... §13 კათალიკოსს ირჩევენ ყველა ქართველი ეპისკოპოსები, წარმომადგენელნი სრულიად საქართველოს ეკლესიის სამღვდელოებისა რიცხვით 30, რომელთაგან 15 ქართლის ეპარქიისა, რადგან კათალიკოსი ამ ეპარქიისათვის მთავარ ეპისკოპოსადაც ითვლება, ხოლო ხუთ-ხუთი დანარჩენი სამი ეპარქიიდან), და მორწმუნეთა დელეგატები რიცხვით 60 (ცამეტ-ცამეტი ოთხივე ეპარქიიდან და 8 ქალ. თბილისიდან. როცა კათალიკოსის არჩევა გათავდება, კრება წარუდგენს დასამტკიცებლად ხელმწიფეს და დამტკიცებისა და კურთხევის შემდეგ აცნობებს ყველა ავტოკეფალურ ეკლესიებს (ვაშაყმაძე; 2010:12-14). რეორგანიზაციის პროექტი შედგებოდა 26 პარაგრაფისგან, რომლებშიც განსაზღვრული იყო საეპარქიო საბჭოს, ეპისკოპოსის, საოლქო საძმო კრების, საოლქო საძმო საბჭოს, სამრევლო საბჭოს, სამრევლო კრების და კრებულის წევრთა უფლება მოვალეობანი და არჩევის წესები.

1905 წლის 15 ნოემბერს დეკანოზი დავით ღამბაშიძე პეტერბურგიდან იწერებოდა: "აქ როგორც ხმა დადის, მიზეზად უარის ყოფისა ავტოკეფალიაზე,

ასახელებენ ხარჯს. ამბობენ, რომ საქართველოს ეკლესიის შენახვა წელიწადში 400 000 მანეთად გვიჯდება და თუ ავტოკეფალია მივანიჭეთ, იმ შემთხვევაში ხარჯს ჩვენ აღარ მივცემთო, მაგრამ, ჩვენის აზრით, ის საეკლესიო მამულები, რომელიც მთავობამ ჩამოართვა, ეკლესიას უნდა დაუბრუნდეს. თუნდ რომ არც ეყოს თავისუფალი მაინც იქმნება ჩვენი ეკლესია იმ ბორკილებისაგან, რომლებითაც იგი შეზღუდულია, ჩვენ საქართველოს გამოყოფას კი არ ვთხოულობთ რუსეთიდან, არამედ ავტონომიურ მმართველობას, კათალიკოსის დანიშვნას, რომელსაც მოკლებული ვართ წინააღმდეგ მოციქულების კანონისა" **(საქ. ეკლ. ისტორია XX- XXI ს-ბი, 2007:145**). ძალზე უსამართლო იყო რუსეთის მესვეურთა მხრიდან, დამოკიდებულება ქართველი ერის კანონიერ მოთხოვნაზე, რადგან 400 000 მანეთი, რომელიც იხარჯებოდა საქართველოს ეკლესიაზე რუსეთის ხაზინიდან. ამ შემოსავალს ქართველი ერი ქმნიდა და შესაბამისად ჩვენი ერის შექმნილი შემოსავალი იხარჯებოდა ქართულ ეკლესიაზე. ამასთანავე, სწორად შენიშნავს დეკანოზი დავით ღამბაშიძე, თუკი ეკლესიას თავისი კუთვნილი მამულები დაუბრუნდებოდა, დამოუკიდებლად არსებობა აღარ გაუჭირდებოდა.

ამ პერიოდში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენასთან ერთად ქართველი საზოგადოება ითხოვდა საქართველოს ავტონომიას რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. 1905 წლის 1 აპრილს თავადაზნაურთა საგანგებო კრებამ ილიას აქტიური მონაწილეობით განიხილა საქართველოს ავტონომიის საკითხი. კრებამ მიმართა იმპერატორს და ითხოვა მიენიჭებინა საქართველოსთვის "უფლება საკუთარი კანონებით მართვა-გამგეობისა" **(ჯაფარიძე; 2003:89).** ქართველმა ინტელიგენციამ 1905 წლის 24 სექტემბერს ილიასა და სხვათა ხელმოწერებით ნიკო ნიკოლაძეს ფოთში გაუგზავნა წერილი, რომელშიც თხოვდნენ, ჩამოსულიყო თბილისში, რათა შეერთებოდა ქართულ დეპუტაციას მეფისნაცვალთან ვიზიტის დროს. იმავე წლის 11 ოქტომბერს კავკასიის მეფისნაცვალმა მიიღო საქართველოს დეპუტაცია ავტოკეფალიის საკითხის განსახილველად ილია ჭავჭავაძის მონაწილეობით **(გიორგაძე, გურგენიძე; 1987:141).** 1905 წლ ის ოქტომბრის მეორე ნახევარში შედგა სამღვდელოების ყრილობა რიყის წმიდა ნიკოლოზის ეკლესიის სასწავლებლის შენობაში. კრებას დასწრებია ილია ჭავჭავაძე, რომელსაც

ავადმყოფობის გამო ექიმისგან ლაპარაკი აკრძალული ჰქონდა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, კავკასიის მეფისნაცვალი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხს ვერ გადაწყვეტდა. ამის გამო ილია ჭავჭავაძე პეტერბურგში ყოფნის დროს გიორგი ჟურულთან ერთად შეხვედრია უწმიდესი სინოდის ობერპროკურორ ა.დ. ობოლენსკის, რომელსაც, როგორც კალისტრატე ცინცაძე გადმოგვცემს, დაწვრილებით განუმარტა, თუ რა მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა საქართველოს ეკლესია ეგზარქოსობის პერიოდში. ღვთისმსახურების სლავურ ენაზე დაწესებას და სასწავლო პროცესის რუსულ ენაზე წარმართვას, ილიას დასკვნით, სარწმუნოებისა და ზნეობის დაცემა მოჰყვა (**ბუბულაშვილი, 2003:38**). დეკემბრ ის თვეში ილია ჭავჭავაძე ალექსანდრე ხახანაშვილს წერდა: "მთელი ორი საათი ვილაპარაკეთ ჩვენი ავტოკეფალიისათვის... როგორც ეტყობა ობოლენსკი არ თანაუგრძნობდა ავტოკეფალიას საქართველოსას, მაინცდამაინც ის დასკვნა გამოიყვანა ობოლენსკიმ, რომ ჯერ სანამ სახელმწიფოს "დუმა" შედგება და სამღვდელოების კრება საერთოდ რუსეთის ეკლესიის გამო გაიმართება, იმ დრომდე ზოგიერთი ცვლილება მოხდებაო (**იქვე:39**). სინოდის ობერ-პროკურორსა და ილია ჭავჭავაძეს შორის საუბარი ყოფილა საქართველოს ეგზარქოსად ერთ-ერთი ქართველი მღვდელმთავრის დანიშვნის შესახებ. 1906 წლის 2 იანვრის წერილიდან, რომელიც ეპისკოპოს კირიონს გაუგზავნია პეტერბურგიდან საქართველოში ს. ჩიჯავაძისადმი, ირკვევა, რომ მღვდელი ალექსი გიორგაძე პეტერბურგში შეხვედრია პროფესორ გლუბოკოვსკის კირიონის დავალებით. პროფესორს აღუნიშნავს, რომ: "აქამდე კირიონს თვლიდნენ დიდ მავნე კაცად, თითქმის პოლიტიკურ დამნაშავედ. ეს ხელმწიფესაც ჰქონდა ჩაგონებული. ეხლა სხვა აზრი ტრიალებს კირიონზედაო ყველა წრეებში, ეხლა ყველა დარწმუნებულია, რომ ის განვითარებული კაცია და ერთადერთი კანდიდატია საეგზარხოსო კათედრისაო" (საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის; 2005:9). რუსულ წრეებშიც კირიონ ეპისკოპოსის საქართველოს ეგზარქოსად დანიშვნაზე საუბარიც კი ერთგვარი წარმატება იყო, თუმცა საბოლოო ჯამში ამ საქმეს აღსრულება არ ეწერა, რადგან ეგზარქოსის თანამდებობაზე განათლებული ქართველი მღვდელმთავრის დანიშვნა იმპერიის მესვეურთა გეგმებში არ შედიოდა.

1905 წელს რუსეთის სასულიერო წოდებაში წარმოიშვა სურვილი, რომ აღდგენილიყო პატრიარქობის ინსტიტუტი, რომელიც იქამდე ორასი წლით ადრე გააუქმა პეტრე პირველის მმართველობამ. იმპერატორმა ნიკოლოზ II-მ და წმიდა სინოდმა გადაწყვიტეს, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხიც ამ კრებას განეხილა. საკითხი საქართველოში აქტუალურად იდგა. ქართველ სამღვდელოებას 1906 წლის 14 იანვარს გადაწყვეტილი ჰქონდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადება, მაგრამ ეს საქმე გადაიდო, რათა დალოდებოდნენ სინოდის გადაწყვეტილებას **(ჯაფარიძე; 2003:93).** 17-19 იანვარს პეტერბურგში შედგა სინოდის სხდომა, რომელსაც დაესწრნენ ეპისკოპოსები კირიონი და ლეონიდე. ეპისკოპოსი კირიონი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა აღნიშნულ კრებას: "ამისთანა დიდი და პასუხსაგები საქმის გამღოლა სინოოდის წინ ჩვენ ორთა გვხვდა და დაგვაწვა კისერზედ. ამგვარი საქმე თითქმის ათასი წლის წინათ იკისრა და დააგვირგვინა კიდეც დიდებულმა საქართველოს შვილმა გიორგი მთაწმინდელმა" (ჯვარი ვაზისა. 1990. №8:58). სამწუხაროდ, რუსეთის სინოდმა არ ირწმუნა ქართველი მღვდელმთავრების, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა გააუმჯობესებდა საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობას. 19 იანვრის თათბირი ეძღვნებოდა "საქართველოს საეგზარქოსოს". საუბრის დროს ეგზარქოსმა განაცხადა: "ნამდვილად გავიგე, რომ ავტოკეფალიის ქვეშ იფარება ეროვნული ავტონომია".

ამის შესახებ 1907 წელს გრაფი ვორონცოვ –დაშკოვი იმპერატორს ატყობინებდა:,, ქართული სეპარატიზმი, როგორც ასეთი, არსებობს, რაც გამოიხატება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხის წამოწევის მოთხოვნით. ავტოკეფალიის მოთხოვნა არ არის სიღრმისეული, ანუ ის არის რამდენიმე უმაღლესი იერარქის სურვილი, უბრალო ხალხი კი მასში მონაწილეობას არ ღებულობს“ (**Воронцов-Дашкова. 1907:22)**

ქართველებგან ავტოკეფალიის მოთხოვნის წინააღმდეგ რუსეთის ეკლესიის მხრიდან შემუშავდა სამი განსხვავებული პროექტი. პირველი პროექტით 1906 წლის იანვარში დაიგეგმა საქართველოს საეგზარქოსოსა და საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის გაუქმება. საქართველოს საეგზარქოსოს ნაცვლად უნდა შექმნილიყო დამოუკიდებელი ქართლ-კახეთის (მასში ზაქათალის ოლქიც

შევიდოდა). იმერეთის, გურია-სამეგრელოსა და სოხუმის ეპარქიები. საქართველოს საეგზარქოსოში შემავალი ბაქოს, ერევნის, ელიზავეტპოლისა და ყარსის ეპარქიებისაგან უნდა ჩამოყალიბებულიყო ერთი ასევე დამოუკიდებელი ეპარქია. თითოეულ ეპარქიას უნდა ჰყოლოდა საკუთარი მმართველობა პრესვიტერული საბჭოების სახით, რომელიც სინოდს დაექვემდებარებოდა (ქოქრაშვილი, 2008:294). აღნიშნული ქმედება ითვალისწინებდა, მთელი საქართველო გადაქცეულიყო რუსეთის ეკლესიის ერთ რიგით ეპარქიად, რადგან მათთვის მიუღებელი იყო საქართველოს საეგზარქოსო არსებული ფორმით. რუსეთის ეკლესიის წარმომადგენლები გააუქმებდნენ არა მარტო საქართველოს საეგზარქოსოს, არამედ მათთვის ნებისმიერი ქმედება გამართლებული იყო რუსეთის ეკლესიის საკეთილდღეოდ. ამის დასტურია 1906 წლის 17 იანვრის სხდომა, რომელიც პეტერბურგში ჩატარდა. როგორც აღვნიშნეთ, ამ სხდომას ესწრებოდნენ ეპისკოპოსები კირიონი და ლეონიდე, რუსეთის ეკლესიის მხრიდან კი მიტროპოლიტი ანტონი, ეგზარქოსი ნიკოლოზი, მიტროპოლიტი ფლაბიანე, ობერ-პროკურორი ალექსი დიმიტრის ძე ობოლენსკი და სხვები. კრების წარმომადგენლებმა აღიარეს: "ისტორიული მხრით საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა შესახებ აღარაფერი ეჭვი არა გვაქვს. ეს ეკლესია, როგორც დამტკიცდა, ნამდვილად ავტოკეფალური იყო, მაგრამ ეს ღირსება დაჰკარგა მას შემდეგ, რაც საქართველო პოლიტიკურად რუსეთს შეუერთდა". მეტად საინტერესო იყო მიტროპოლიტ ფლაბიანეს პასუხი ყოვლადსამღვდელო ლეონიდეს მიმართ: ყოვლადსამღვდელო ლეონიდმა ჰკითხა: "მაშ, ღმერთმა რომ გაუმარჯოს რუსეთის იარაღს და აიღოთ კონსტანტინეპოლი, იერუსალიმი, ანტიოქია და სხვა... თქვენ განა მოსპობთ იქ საპატრიარქოებს?!" მიტროპოლიტმა ფლაბიანემ დიდის აღტაცებით წამოიძახა: "უეჭველად, უეჭველად, საპატრიარქოებს გავაუქმებდითო!!!" (საქ-ოს **სამოც. მართლმ. ეკლესიის ავტოკეფ. 2005:34**). ვფიქრობთ, მიტროპოლიტ ფლაბიანეს პასუხს კომენტარი არ სჭირდება, ოსმალეთის მაჰმადიანური მმართველობის პერიოდშიც კი ბერძნული მართლმადიდებლური საპატრიარქოები აგრძელებდნენ არსებობას, თუმცა რუსი მიტროპოლიტის აზრით, თუკი ეს ტერიტორიები რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდოდა, მაშინ უძველეს საპატრიარქოებს არსებობა

უნდა შეეწყვიტათ.1906 წლის 19 იანვარს პეტერბურგში გაიმართა "საქართველოს საეგზარქოსოსადმი მიძღვნილი" მეორე თათბირი. ამ შეკრებაზე უნდოდათ, მოეწვიათ "დიმიტრი ბალტიის ეპისკოპოსი", რომელსაც კირიონი "რძენაწყენ დიმიტრის" უწოდებდა. იგი უნდა ყოფილიყო საქართველოდან ხალხის მიერ გაძევებული (ფოთიდან 1904 წელს), ეპისკოპოსი დიმიტრი აბაშიძე, მოწინააღმდეგე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისა და მტერი ყოველივე ქართულისა **(ჯაფარიძე, 2003:06).** ეპისკოპოსი დიმიტრი სიტყვით გამოსულა რუსეთის სინოდის სხდომაზე სადაც განუცხადებია:,,დაიჭირეთ ეპისკოპოსები კირიონი და ლეონიდე საქართველოში და საქართველოში ეკლესიის ავტოკეფალია არავის გაახსენდებაო“ უღირსი მღვდელმთავარი 1905 წელს იძულებული გახდა, ჩოხაში გადაცმული გასცლოდა მისგანვე უარყოფილ სამშობლოს. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის წინააღმდეგი იყო ეპისკოპოსი ექვთიმე ელიაშვილი, რომელსაც კირიონი ასე ახასიათებდა:,,მელიაშვილი აქ არის და დაიარება ექსარხოსთან.ეს ისეთი ყაიდის კაცია, რომ სამოთხეშიც არ დასტოვებს თავის ვერაგობას“ (**ვარდოსანიძე,2010:73-76)** ფრიად სამწუხაროა ქართველი მღვდელმთავრების ამგვარი დამოკიდებულება ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხთან დაკავშირებით.

კრების გახსნამდე ეგზარქოსს ხმამაღლა განუცხადებია: ქარ̈თველ სამღვდელოებას უკვე მიუმართავს ავტოკეფალიის თაობაზედ კონსტანტინეპოლის პატრიარქისათვის და, ამბობენ, მისგან თანხმობის პასუხი მიუღიაო". ეპისკოპოს კირიონს უთქვამს, რომ "კონსტანტინეპოლის პატრიარქი იოვაკიმე II ძალიან ბრძენი კაცია და მაგგვარი მიწერ-მოწერა რომ ნამდვილად ყოფილიყო, ის თავის პასუხს რუსის სინოდსაც აცნობებდა... ცხადია, რომ თქვენ ვიღაცას შეცდომაში შეუყვანიხართ" **(საქ. სამოც. ეკ ლ. ავტოკეფ. 2005:37**). ეპი სკოპოს ლეონიდეს წაუკითხავს მოხსენება იმის შესახებ, "თუ როგორ დააქვეითა საქართველოს ეკლესია ეგზარქოსების მმართველობამ ერთი საუკუნის განმავლობაში, ამაზე ძლიერ აღელვებულა საქართველოს ეგზარქოსი ნიკოლოზ ნალიმოვი. დაწყებულა მწვავე ხასიათის კამათი ურთიერთის ეკლესიების შეურაცხმყოფელი. ერთი მხარე ამტკიცებდა, რომ ქართველების გულს ქრისტიანული სარწმუნოება არ გაჰკარებია,

თუმცა კი ხმლით ხელში იცავდნენ მას. ამის დასტურად მიაჩნდათ ის, რომ მათი აზრით, ქართველებს ეროვნებით ქართველი ცოტა წმინდანი ჰყავდათო" (**ჯაფარიძე, 2003, III:97).** სამწუხაროდ, რუსი იერარქების შეურაცხყოფას ქართველების მიმართ საზღვარი არ ჰქონდა. რუსი მღვდელმთავრები, ბერძნების მსგავსად, უსამართლოდ და ცრუ ბრალდებებით გამოირჩეოდნენ, თუმცა მსგავსი ქმედებებით არანაირი ჩრდილი ქართულ ეკლესიას არ ადგებოდა. პირიქით, როგორც ეპისკოპოსი კირიონი ბრძანებდა: "ბერძნებმა გამოიმუშავეს რა გარეგნული წესები, ძირითადად განავითარეს დისციპლინა, საეკლესიო განაწესი, ხოლო ქართველებმა გააქრისტიანეს თავიანთი საუკუნოვანი ეროვნული სარწმუნოება და დაამყარეს თავიანთი ცხოვრება ქრისტიანულ საფუძვლებზე, ქრისტიანობას მისცეს თავიანთი ეროვნული ხასიათის ნიშნები: ლმობიერება, გულითადობა, სითბო, უბოროტობა და მდგრადობა" **(იქვე: 98).** თათბირი კამათის გამო მალე დახურულა.

1906 წლის მარტიდან დეკემბრამდე პეტერბურგში მიმდინარეობდა რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირი.რომლის დასრულების შემდეგ მოწვეული იქნებოდა რუსეთის საეკლესიო კრება. სულ საეკლესიო კრების წინარე თათბირის მონაწილეთა შორის იყო 10 ეპისკოპოსი და სასულიერო აკადემიებისა და უნივერსიტეტის 21 პროფესორი. თათბირის წევრი იყო უწმიდესი სინოდის ობერ-პროკურორი ა. დ. ობოლენსკი. საეკლესიო კრების წინარე თათბირზე შეიქმნა შვიდი განყოფილება. წინარე თათბირის მეორე განყოფილების სხდომებზე განიხილებოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი. ქართველთაგან განხილვაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ეპისკოპოსები: კირიონი, ლეონიდე, გორის ეპისკოპოსი ექვთიმე (ელიაშვილი); პროფესორები: ალ. ცაგარელი, ნ. მარი, ალ. ხახანაშვილი.

1906 წლის 2 ივნისს გაიმართა რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირის მეორე განყოფილების სხდომა. კრებაზე სიტყვით გამოვიდა ეპისკოპოსი კირიონი, რომელმაც სხდომას წარუდგინა ორი მოხსენება: 1) "საქართველოს ეკლესიის საკითხისათვის"; 2) "რა აიძულებს ქართველებს, მიაღწიონ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას?"

კირიონის შემდეგ მოხსენებით გამოვიდა ეპისკოპოსი ლეონიდე, რომელმაც

მკაცრად გააკრიტიკა ეგზარქოსთა ანტიქართული პოლიტიკა: "ისინი თრგუნავდნენ ყოველივე ქართულს, ეროვნულს, დევნიდნენ ყველაფერს: საქართველოს ეკლესიის წმიდა ტრადიციებს, რიტუალებს, სპობდნენ წმიდა ეკლესიის სიძველეებს. მათი ქმედებების გამო ეგზარქოსები ვერ სარგებლობდნენ ქართველი საზოგადოების ნდობით, ყოველივე ზემოთქმულის გამო ქართველმა სამღვდელოებამაც დაკარგა მრევლის ნდობა და ა.შ." **(ბურდული, 2010:26).** ქართველი მღვდელმთავრების გამოსვლებს ძალზე უარყოფითად შეხვდნენ დეკანოზი ტ. ბუტკევიჩი და პროფესორი ნ.ნ. გლუბოკოვსკი, რომლებმაც მოითხოვეს საქართველოს ეგზარქოსებისათვის წაყენებული ბრალდებების მთელი სიმკაცრითა და სიზუსტით შემოწმება. ეპისკოპოსმა კირიონმა წინარე თათბირის პირველი მოხსენებისას ხაზი გაუსვა ქართული ეკლესიის მიერ VIII საუკუნეში (751 წელს) ანტიოქიის საეკლესიო კრების მიერ ქართული ეკლესიისათვის სრული ავტოკეფალიის მინიჭების ფაქტს. რუსი პროფესორები კი "თითქოს ხელჩასაჭიდ არგუმენტებს ეძებდნენ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერების უარყოფისათვის **(იქვე:42).** საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია ეჭვქვეშ დააყენა დეკანოზმა თ. ტიტოვმა. რუსი მეცნიერებიდან კოლეგების აზრს არ იზიარებდა დეკანოზი ი.ი. სოკოლოვი, რომელმაც სხდომის მონაწილეებს შეახსენა: "ჩვენ რა უფლება გვაქვს ძალა გამოვიყენოთ საქართველოს ეკლესიის მიმართ, რომელიც ექვსი საუკუნით უფროსია რუსეთის ეკლესიაზე?" სასიამოვნოა, რომ ბიზანტიის ეკლესიის ისტორიის ერთ-ერთი დიდი სპეციალისტი რეალურად აფასებდა მოვლენებს. იგი არ უარყოფდა, რომ ქართული ეკლესია რუსეთის ეკლესიაზე უძველესი და, რაც მთავარია, ავტოკეფალური იყო.

1906 წლის 8 ივნისს გაიმართა წინარე თათბირის მეორე განყოფილების მორიგი სხდომა. სადაც სიტყვით გამოვიდა დეკანოზი იოანე ვოსტორგოვი, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი უარყოფითი შეხედულებით სალიტურგიო ენასთან დაკავშირებით. მისი აზრით, ქართველები ღვთისმსახურებას ასრულებენ ქართულად და სკოლაშიც ქართულად ასწავლიდნენ ქართული ენის არმცოდნე ყველა ტომს, როგორებიც იყვნენ: სამურზაყანოს მკვიდრნი, სვანები, თუშები, მეგრელები. ვოსტორგოვის არასწორი შეხედულებით "ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია

ქართველი ხალხის სურვილი არ არის. ეს პოლიტიკური აზრია, რომელშიც იფარება ავტონომიის სურვილი. სომხებს იდეა აქვთ, შექმნან დიდი არმენია ჩრდილოეთ ნახჩევანის საზღვრამდე, ქართველებს კი გაუჩნდათ იდეა, მოითხოვონ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია... ქართული ეკლესიის საქმე დღეისათვის არის მხოლოდ მცირე ნაწილი საქართველოს საკითხისა, ამასთანავე სრულიად უმნიშვნელო..." (**Марръ, 1906:7-8).** რუსეთის ეკლესიის "განათლებული" დეკანოზი უმნიშვნელოსა და მცირეს უწოდებს ქართველების მიერ ავტოკეფალიის მოთხოვნას. დეკანოზის აზრით ავტოკეფალიაზე საუბარი უკვე დაგვიანებული იყო: "თუკი მოგცემთ ავტოკეფალიას, მაშინ რუსები განაწყენდებიან, რადგანაც ახლა ძალზე ბევრნი არიან ამიერკავკასიაში და თუკი შეიძლებოდა საუბარი ავტოკეფალიაზე, ალბათ გასული XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე, როცა იქ არც რუსული სამრევლოები და არც რუსი სამღვდელოება არ არსებობდა. ახლა კი ცხოვრებას ვერ შეცვლი" **(ბურდული, 2010:64).** აღსანიშნავია, რომ რუსული ეკლესიის ყველა წარმომადგენელმა გულის სიღრმეში იცოდა, რომ ქართველთა მოთხოვნა სამართლიანი იყო, რასაც თავადაც არაერთხელ აღიარებდნენ. სამწუხაროდ, დეკანოზი იოანე ვოსტორგოვი არამარტო ავტოკეფალიის წინააღმდეგი, არამედ საერთოდ ქართველთმოძულე იყო, მან ქართველებს "აზიელი ბარბაროსები", სიცრუეზე და სისხლზე აღზრდილები, ბრძოლის ნებისმიერი საშუალების მკადრებელნი უწოდა **(კვიციანი, 2005:15**). ქართველებზე ასეთი წარმოდგენის მქონე სასულიერო პირს, ნამდვილად არ შეეძლო წინარე თათბირის სხდომებზე საქართველოს ეკლესიის საკეთილდღეოდ რაიმე დადებითი გადაწყვეტილება მიეღო. ამასთან დაკავშირებით მართებულად მსჯელობდა ნ. დურნოვო: "ქართველებმა რუსებს თავიანთი სამეფო ჩააბარეს მშვიდობიანი და კულტურული აღორძინებისათვის, თუმცა რუსეთის სინოდი დაკავებული იყო არა საღვთო საქმეებით, არამედ ვოსტორგოვის მკაცრი რუსიფიქატორული სისტემით, ისეთი ადამიანს, როგორიც ვოსტორგოვია, განა შეიძლება ზემოქმედება ჰქონდეს რუსეთის სინოდზე? აი, რას დაამგვანეს ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ნავთსაყუდელი — ივერიის ეკლესია? სარწმუნოება დაეცა, ხალხმა ზურგი აქცია ეკლესიას, ჩამორთმეულ იქნა საეკლესიო ქონება, საღვთო ტაძრები დაცარიელდა, მონასტრებში აღარ არიან ბერები... ხალხს წაერთვა საშუალება, რათა მშობლიურ ენაზე ილოცონ"

(**Дурново, 1909:14).**

8 ივნისის სხდომაზე ქართველი მღვდელმთავრების მიერ ავტოკეფალიის დაჟინებულმა მოთხოვნამ ძალზე შეაშინა და დააბნია მეორე განყოფილების სხდომების მონაწილე რუსი პროფესორები და სასულიერო პირები. სხდომაზე მყოფ პროფესორებს მიაჩნდათ, რომ ავტოკეფალიის მოთხოვნის საკითხმა პოლიტიკური სახე მიიღო, რომ ავტოკეფალიის საკითხი მჭიდრო კავშირში იყო პოლიტიკასთან. ეპისკოპოსი კირიონი არ დაეთანხმა ასეთ მოსაზრებას: "მაშასადამე, აქედან გამოდინარე, რუსეთში პატრიარქობის აღდგენის მოთხოვნა ყოფილა პროდუქტი პოლიტიკური მოძრაობისა" (**ბურდული, 2010:68**). ეპისკოპოს კირიონს დამსწრეთაგან პასუხი ვერავინ გასცა. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოწინააღდეგე პოფესორ ოსტროუმოვს მტკიცედ შეეკამათა კირიონი: "მაშინ რა არის ეგზარქოსობა საქართველოში, განა ავტოკეფალიის ნაშთი არ არის, როგორც აჩრდილი ეკლესიური თვითმწყემსობისა?" სხდომაზე კამათი გამოიწვია საქართველოს ეკლესიის საზღვრების დადგენის საკითხმა. ვოსტორგოვის აზრით, თუ საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალიას მიანიჭებდნენ, გაურკვეველი გახდებოდა არაქართული სამრევლოების ბედიც. ვოსტორგოვს არც ის დავიწყებია, რომ 1783 წლისათვის საქართველოში ორი კათალიკოსი იჯდა- აფხაზეთისა და მცხეთის" (**იქვე:74**). ამ საკითხთან დაკავშირებით, არ შეიძლება, არ აღინიშნოს პროფესორ სამუილოვის კრიტიკა კ. ცინცაძის წიგნზე "საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია". მისი თქმით: 1. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, როგორც ისტორიული ფაქტი არ არსებობდა; 2. VIII საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის მეთაური პატრიარქი იყო და არა ავტოკეფალური კათალიკოსი; 3. XVIII ს-ში ანტიოქიის პატრიარქს აქ თავისი "ნაცვალი" ჰყავდა, რომელიც მთელი ივერიის არქიმანდრიტად მოიხსენიებოდა (**კვიციანი, 2005:22).** პროფესორი სამუილოვი საკუთარ აზრებს თავადვე ეწინააღმდეგებოდა, თუკი საქართველოს ეკლესიის მეთაური VIII საუკუნეში პატრიარქი იყო, როგორ შეიძლებოდა, იგი ავტოკეფალური არ ყოფილიყო. რუსმა სწავლულებმა გააგრძელეს "ბერძენთა მცდელობანი", რომლებიც ძველად არაერთხელ შეეცადნენ, დაემტკიცებინათ, თითქოს ქართული ეკლესია ავტოკეფალური არ იყო. საქმის ასეთი გადაწყვეტა მათთვის მისაღები იყო. ამ

შემთხვევაში ქართველთაგან ავტოკეფალიის მოთხოვნას საფუძველი გამოეცლებოდა. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის წინააღმდეგ რუს სწავლულებს ჩამოეყალიბებინათ ორი თეორია: 1. საქართველოს ეკლესია რუსეთის უწმიდეს სინოდამდე ექვემდებარებოდა ანტიოქიის პატრიარქს და 2. საქართველოში ორი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი კათალიკოსი — ქართლ-კახეთისა და აფხაზეთ-იმერეთისა არსებობდა. აქედან გამომდინარე სვამდნენ კითხვას, თუ რომელი მათგანი ითხოვდა ავტოკეფალიას ?(იქვე:22) ამ ისტორიული სიყალბის გაქარწყლებას და ისტორიული ჭეშმარიტების პროპაგანდას ემსახურებოდა მიზნად ქართველი ისტორიკოსების მოღვაწეობა.

საეკლესიო კრების წინარე თათბირის მეორე განყოფილებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა კანონიერად არ მიიჩნია, რადგან ავტოკეფალიის აღდგენა ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის იმპერიის ინტერესებს. მიუხედავად ქართველი მღვდელმთავრების მცდელობისა და დასაბუთებისა, რომ ქართული ეკლესია ავტოკეფალურია და მათი მოთხოვნა კანონიერი იყო, შედეგი ვერ გამოიღო. აი, რას აცხადებდა ეპისკოპოსი კირიონი: ჩემი უკანასკნელი მარტივი ფორმულა, რომელსაც ყოველ კითხვაზედ მოისმენს ჩემიდან სინოდი, არის შემდეგი: "Во имя Отца, и Сына, и Св. Духа, Автокефалия, Амин" **(საქ. სამოც. ეკლ. ავტოკეფ. 2005:57).** ეპისკოპოს კირიონის ღვაწლს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეში უკვალოდ არ ჩაუვლია. ვინაიდან რუსეთის წმიდა სინოდმა ავტოკეფალიის საკითხზე დადგენილება ვერ გამოიტანა, იგი გადასაწყვეტად გადასცა უზენაეს ხელისუფლებას. ამის დასტურია 1906 წლის 11 აგვისტოს იმპერატორის ბრძანებულება, რომლის მიხედვით საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი განსახილველად უნდა გადასცემოდა რუსეთის მომავალ საეკლესიო კრებას. ამას "მოჰყვა 1906 წლის 23 აგვისტოს უმაღლესი ბრძანებულება, რომელიც ეხებოდა საქართველოს ეკლესიის შინაგანი წყობის მოწესრიგებას, ეპისკოპოსთა უფლებების გაფართოებას, სასულიერო სკოლებში პროგრამების გადასინჯვას, ქართული ენის სწავლებისათვის ყურადღების გამახვილებას, სასულიერო წიგნების ქართულად თარგმნას... მაგრამ მის გასატარებლად არც სინოდი და არც მეფის ხელისუფლება თავს სრულებითაც არ იწუხებდა" **(ჯაფარიძე, 2003, III:100).** ეს დადგენილება

მხოლოდ ქაღალდზე დარჩა, ალექსანდრე ცაგარელი გადმოგვცემს: "როგორც ამბობენ, კომისია მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ქართული ეკლესიის საკეთილდღეოდ მრევლს არ ჭირდება არამარტო კათალიკოსი, არც სამიტროპოლიტო და არც საეგზარქოსო, არამედ უბრალო საეპისკოპოსო ეპარქია... თუკი კომისიის ასეთი დადგენილება ამოქმედდებოდა, ეს იქნებოდა ძალისმიერი ლიკვიდაცია არამარტო კათალიკოსისა და ავტოკეფალიისა, ყოველ შემთხვევაში ქაღალდზე, არამედ საერთოდ ქართული ეკლესიისა" (**Цагарели, 1912:107).** რუსეთის მესვეურთა აღნიშნული უკანონობა ვერ განხორციელდა, ასეთ უსამართლობას არ დაუშვებდნენ ქართველი ხალხი, ქართული ინტელიგენცია და საქართველოს ეკლესიის ღირსეული შვილები.

1906 წლის 17 ნოემბერს გაიმართა რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირი, რომელზეც უნდა ემსჯელათ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაზე. ქართველთა მხრიდან სხდომას ესწრებოდა იმერეთის ეპისკოპოსი ლეონიდე და პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორები: ალექსანდრე ცაგარელი და ნიკო მარი, ვერ ესწრებოდოდნენ ეპისკოპოსი კირიონი და გორის ეპისკოპოსი ექვთიმე.

დეკანოზმა ტ.ი. ბუტკევიჩმა ლეონიდეს თხოვნა, სხდომაზე მოეწვიათ საქართველოს ეკლესიის ისტორიის სპეციალისტი, მკაცრად გააკრიტიკა და აღნიშნა, რომ სხდომაზე უკვე იყო ამ საკითხში განსწავლული პროფესორი ი.ი. სოკოლოვი. ბუტკევიჩმა ასევე მოითხოვა გარკვეულიყო, თუ რა სტატუსით იყვნენ მოწვეულნი ქართველი მეცნიერები, მხოლოდ იმიტომ, რომ ფლობდნენ ქართულ ენას, თუ როგორც მრჩევლები. ალ. ცაგარელმა კრების დამსწრე პირებს აუხსნა, რომ ისინი იქ იმყოფებოდნენ, როგორც საქართველოს ისტორიის სპეციალისტები. მან არ დაუკარგა ღვაწლი პროფესორ ი. სოკოლოვს და აღნიშნა, რომ ის კარგად ფლობდა საქართველოს ისტორიის თაობაზე არსებულ ბერძნულ წყაროებს. ქართველ მეცნიერს შეეწინააღმდეგა პროფესორი ნ.ნ. გლუბოკოვსკი. ეპისკოპოსმა ლეონიდემ მას პასუხი გასცა: "ვიცი აქ არავინ არის ვინც ქართულად წაიკითხავდა". შეურაცხმყოფელი იყო პროფესორ ბუტკევიჩის გამოსვლა: "თუ ქართული წყაროები ასე მნიშვნელოვანია, მაშინ რატომ მოჰყავს კირიონს უმთავრესი ფაქტი ავტოკეფალიისათვის არა ქართული წყაროდან, არამედ დურნოვის რუსული წიგნიდან? ცხადია, რომ ქართულ ლიტერატურაში არაფერი ფასეული არ არის ამის შესახებ, თუ ქართველები რამეს

მალავენ, ეს მათი ღირსების საქმეა" **(ბურდული, 2010:14-15).** ცხადი იყო, რომ რუსი მეცნიერები აგდებულად უდგებოდნენ ქართული ეკლესიის საკითხს, მათთვის მიუღებელი იყო ყოველივე ქართული, მათთვის არასასურველი იყო ორი მაღალი რანგის მეცნიერის კრებაზე დასწრება, რადგან მათთან კამათი ძნელი იქნებოდა.

ალ. ცაგარელმა კრების დამსწრეთ შესთავაზა, რომ ი. სოკოლოვმა, როგორც ბერძნული წყაროების მცოდნემ, წარადგინოს თავისი მოხსენება, ნ. მარი წარმოადგენდა უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე, XVIII საუკუნიდან კი მოხსენებას თვითონ წარადგენდა, 1801 წლიდან კი ამ წყაროებზე დაყრდნობით მოხსენებას ეპისკოპოსი ლეონიდე გააკეთებდა, თუმცა ქართველი მეცნიერის წინადადებას უარყოფითად შეჰხვდნენ. ი. ვოსტორგოვმა კი საერთოდ ეჭვი შეიტანა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაში. ეპისკოპოსმა ლეონიდემ ამის საწინააღმდეგოდ აღნიშნა, რომ ეგზარქოსების მიერ ქართული ენის არცოდნა არანორმალური ფაქტი იყო, მან გაიხსენა ასეთი შემთხვევა: "პირველ ოქტომბერს მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში აღნიშნავდნენ ცხოველსმყოფელი სვეტის დღესასწაულს. ეგზარქოსმა ადგილობრივი დღესასწაულის აღმნიშვნელი ხატი ჩამოახსნევინა და ღვთისმშობლის საფარველის ხატი მოატანინა: "არანაირი თქვენი დღესასწაული არ ვიცი და არც მინდა ვიცოდე" (იქვე:28).

ნიკო მარმა განუცხადა ი. ვოსტორგოვს, რომ საქმე ეხებოდა საქართველოს ეკლესიის არანორმალურ მდგომარეობას, რომ "საქართველოს ეკლესიის პირველმა იერარქმა არ იცის ქართული ენა, მაშინ რაზე უნდა ვისაუბროთ ჩვენ აქ?"

როგორც მოსალოდნელი იყო, და მიუხედავად ქართული მხარის არაერთი მცდელობისა, მათ არგუმენტირებულ მოსაზრებას რუსული მხარე არ ითვალისწინებდა, შესაბამისად, სხდომაზე არანაირი დადგენილება არ მიუღიათ.

რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირის სხდომები გაიმართა 1906 წლის 24 ნოემბერს, 1 დეკემბერსა და 5 დეკემბერს.

აღნიშნულ სხდომებზე ქართველთა მხრიდან ხდებოდა დასაბუთება იმისა, რომ საქართველოს ეკლესია ავტოკეფალური იყო საუკუნეების განმავლობაში.

რუსი დეკანოზი ტ. ბუტკევიჩი გამოვიდა სიტყვით და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაში ეჭვი შეიტანა. მან ბალსამონის ცნობას გადმოცემა უწოდა და

აღნიშნა, რომ "რომელი ავტოკეფალიით სარგებლობენ ქართველები? კათალიკოსი ვალდებულია საკუთარ ლოცვებში მოიხსენიოს ანტიოქიის პატრიარქი, რომელსაც ყოველწლიურად უხდის 1000 დრაჰკანს" **(ბურდული, 2010:59).** ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის მოწინააღმდეგეებს ქართველი მეცნიერები ნიკო მარი და ალექსანდრე ცაგარელი სცემდნენ პასუხს. ნიკო მარმა სხდომის მონაწილეებს განუმარტა, რომ ქართული ეკლესია იერუსალიმური წარმომავლობისაა. "მოციქულ ბართლომეს მიერ საქართველოს განათლების (გაქრისტიანების) ფაქტი. პირველი ქრისტიანული ტაძრები საქართველოში შენდებოდა იერუსალიმის წმინდანების სახელზე, როგორიც იყო მაგალითად, წმიდა სტეფანე, ასევე იერუსალიმური სიწმინდეების სახელზე, როგორიც იყო სიონი და ჯვარი. ნიკო მარი თვლიდა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა იქადაგა მოციქულმა ბართლომემ, ხოლო დასავლეთ საქართველოში კი ანდრია პირველწოდებულმა" **(იქვე: 78).** ნიკო მარის მოხსენებაში ხაზი გაესვა კიდევ ერთხელ ქართული ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობას, მან საერთოდ უარყო ქართული ეკლესიის ანტიოქიის საპატრიარქოსგან კავშირის აუცილებლობა, რადგან საქართველოში ქრისტიანობა უშუალოდ იერუსალიმიდან შემოსულა და ქართული ეკლესია თავიდანვე ავტოკეფალური იყო. ნ.მარი შენიშნავდა"საქართველოს ეკლესიისათვის ბალსამონის ხუთსტრიქონიან ტექსტს უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე საქართველოს ეკლესიის მართლმადიდებლობის სასარგებლოდ საგმირო მოღვაწეობის გადმოცემას".

5 დეკემბრის სხდომაზე სიტყვით გამოვიდა ალექსანდრე ცაგარელი შემდეგი მოხსენებით: " XVII-XVIII საუკუნეების ოფიციალური საბუთები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ". ალ. ცაგარელმა კრების მონაწილეებს აუხსნა, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებით რუსეთის სინოდმა დაარღვია არა მარტო მსოფლიო და ადგილობრივი კრებების კანონები, არამედ განჩინებანი ადგილობრივი ქართული ეკლესიისა. "რუსეთმა, რომელიც 700 წელიწადი მიიღებდა ხოლმე გამოგზავნილ მღვდელმთავრებს კონსტანტინეპოლიდან, გამოსცადა თუ რა შეუფერებელი იყო ეკლესიის მმართველად უცხო ტომის და უცხო ენის მღვდელმთავარი... თვით დედანს ანტიოქიის საკრებულო დადგენილებისა ჩვენამდის არ მოუღწევია ან ჯერ კიდევ არ არის ნაპოვნი, მაგრამ უეჭველია, ის

არსებობდა" **(ცაგარელი, 1911:32-35**). ქართველი მეცნიერის აზრით , ქართული ეკლესია ავტოკეფალიისაგან არ მოელოდა შემოსავლის მომატებას, არც შრომისა და ზრუნვის შემცირებას — "მაგრამ სარწმუნოება და ეკლესია ამისაგან უეჭველია შეიმატებენ. სამწყსოს სულის ცხონება კი უმთავრესი მიზანი და დანიშნულებაა დედამიწაზე ეკლესიის და მის მსახურთა". რუსეთის ეკლესიის წარმომადგენლები ქრისტიანული სულისკვეთებით არ მსჯელობდნენ და ნაკლებად აწუხებდათ ქართველი ერის სარწმუნოებრივი მდგომარეობა.

ალ. ცაგარელი ითხოვდა საქართველოში ყოფილიყო ერთი კათალიკოსი, რადგან საქართველო ტერიტორიულად არ იყო დიდი. "შენახვა ორი საკათალიკოსო უწყებისა დაჯდება ძვირად, თუ ზოგჯერ კიდევაც იყვნენ ორი კათალიკოსი, ეს იმ მიზეზის გამო, რომ საქართველო იყო განყოფილი სამ სამეფოდ და რამდენიმე სამთავროდ, რომელთაგანაც თვითეულს მეფეს სურდა თავის სამეფოში ჰყოლოდა დამოუკიდებული ეკლესიის თავი" **(იქვე: 46).** ვინაიდან XVIII საუკუნის ბოლომდე საქართველოში ორი საკათალიკოსო არსებობდა, რადგან საქართველო პოლიტიკურად დაშლილი იყო, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მცდელობის დროს კი საქართველო გუბერნიების სახით რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა, ამიტომ ორი საკათალიკოსოს აღდგენის საჭიროება და შენახვის შესაძლებლობა არ იყო. მოხსენებაში ცაგარელი შეეხო ასევე საქართველოს ეკლესიის ქონების საკითხს. საუკუნეების მანძილზე ქართველ მეფეთა, დარბაისელთა და უბრალო ხალხის მიერ შეწირული ქონება გადარჩა სპარსელების, არაბების, მონღოლების და თათართა შემოსევების პერიოდში. თუმცა მართლმადიდებლური რუსის მმართველობის დროს ქართულ ეკლესიას ქონება ჩამოერთვა. აღსანიშნავია, რომ 5 დეკემბრის სხდომაზე რუსმა მეცნიერმა ი.ი. სოკოლოვმა თავის მოხსენებაში "საქართველოს ეკლესია XVIII საუკუნეში" კვლავ დაიცვა და მხარი დაუჭირა ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას.

ეროვნული ეკლესიის ავტკოეფალიისათვის მებრძოლ ქართველ მეცნიერთა შორის იყო ალ. ხახანაშვილი. მეცნიერმა წინარე კრების საეკლესიო თათბირზე წაიკითხა მოხსენება "საქართველოს ეკლესია და განათლების მდგომარეობა XVIII საუკუნეში".

უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის გზაზე, 1906 წლის რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირის სხდომები. სხდომებზე არ მომხდარა დადებითი გადაწყვეტილების მიღება, თუმცა რუსეთის ეკლესიის წარმომადგენლები (ერთი ნაწილი) დარწმუნდნენ იმაში, რომ ქართველთა მოთხოვნა ავტოკეფალიის აღდგენაზე კანონიერი იყო და ეს მთელი ერის მოთხოვნა იყო. "კრებამ მიიღო უარყოფითი დადგენილება საქართველოს ეკლესიის თაობაზე, მაშინ როდესაც, თავის მხრივ, საჭიროდ სცნო რუსეთის ეკლესიაში პატრიარქობის აღდგენა **(ჯაფარიძე, 2003:107).** წინარე საეკლესიო თათბირის სხდომებზე თვით რუსეთის ეკლესიისათვის მიიღეს ძალზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, პატრიარქის ინსტიტუტის აღდგენის თაობაზე. უნდა ითქვას, რომ 1906 წლის შემდეგ ძალიან მალე მოხდა ქართული ეკლ ესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, რუსეთის ეკლესიაში კი პატრიარქის გარეშე 200 წლოვანი პერიოდის გასვლის შემდეგ კვლავ აირჩიეს პატრიარქი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ავტოკეფალიის აღდგენის მოთხოვნაში რუსეთის ხელისუფლება ხედავდა ასევე ქართველთა პოლიტიკური ავტონომიის საფრთხეს. იოანე ვოსტოროგოვსა და მსგავსი სულისკვეთების პირებს ეჭვი შეჰქონდათ არამარტო ავტოკეფალიის აღდგენის ჭეშმარიტებაში, ისინი გაჟღენთილნი იყვნენ თავიანთი შოვინისტური იდეებით, ამიტომ მათთვის მიუღებელი იყო ქართველი ერის ერთიანობის იდეა, ქართულ ენაზე სწავლა-განათლება და საერთოდ, ყოველივე ქართული. 1905 წელს დეკანოზ ვოსტორგოვის უსამართლო და შეურაცხმყოფელ გამოსვლას გამოეხმაურა ნიკო მარი: "ქართველთა ტომების ნაციონალური ერთობა, ამა კულტურისაგან შექმნილი, ძლიერ ბრწყინვალედ გამოიხატება ნაციონალურს ქართულს ეკლესიაში და მისგან წარმოშობილს და ყველასათვის საღვთოდ მიჩნეულს ენაში... ვითარცა იგი გვამი ერთ არს და მრავალი ასოები აქვს და ყოველი იგი ასოები ერთისა მის გვამისა მრავალღა თუ არს, ერთ გვამვე არს ეგრეცა ქრისტე, ეგრეცა "საქართველოს ეკლესია", რამეთუ ჩვენ ყოველთა ერთითა სულითა და ერთითა ენითა, ჩვენ ყოველთათვის თანასწორად საღვთო ენითა, ერთის მიმართ გვამისა ნათელ ვიღეთ, გინა თუ მეგრელთა, გინა თუ გურულთა, გინა თუ იმერთა, გინა თუ სვანთა, გინა თუ ქართლელთა, ესე იგი მთელმა საქართველომ" **(მარი, 1905:11).** ასე

ლამაზად, წმიდა წერილზე დაყრდნობით განუმარტა ქართველთა ერთიანობის იდეა ქართველთმოძულე ვოსტორგოვს ნიკო მარმა, თუმცა რუს სასულიერო პირს თავისი აზრი არ შეუცვლია. პირიქით, 1906 წელს ნიკო მარს კვლავ უწევს ვოსტორგოვის მცდარი შეხედულებების განქიქება: მ'ამა ვოსტორგოვი აცხადებს: კავკასიაშ ი ყველაზე უფრო მოსაწონი არიან მაჰმადიანებიო, ისინი ყველაზე უფრო ერთგულნი არიან, წინ არ მიიწევენ, რადგანაც არა აქვთ გაზეთები, არ ჰყავთ ინტელიგენცია, არა აქვთ ფული სხვების მოსასყიდად და მწერლების გადასაბირებლად" (**ივერია, 1906**, №15). დიდი ილიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, "მხოლოდ მართლმადიდებელი ქართველები თითქოსდა სასჯელად მათი მართლმადიდებლობის გამო" იდევნებიან, ხოლო ვოსტორგოვის შეფასებით "მაჰმადიანები ყველაზე ერთგულები ყოფილან კავკასიაში, რადგან მათ არ ჰყავდათ საკუთარი ინტელიგენცია“, თუმცა აქაც მცდარი შეხედულება ჰქონდა ვოსტორგოვს. ამ პერიოდში ვოსტორგოვის მსგავსად ქართველების მიმართ შეურაცხმყოფელი და მკრეხელური ქადაქებებით გამოდიოდნენ საქართველოში მოღვაწე რუსი სამღვდელოების წარმომადგენლები. რუსი ეროვნების ბათუმში მოღვაწე მღვდელი პრანიცკი ეკლესიაში ქადაგებისას რუს ჯარისკაცებს ასე უქადაგებდა: "თქვენი სამსახური მეფისათვის აქ, განაპირა ქვეყანაში "ინოროდცებს" შორის, სადაც "ტუზემცები" ეროვნული მოძრაობას ეწევიან და რუსეთისაგან განცალკავების იდეალს ეტრფიან. აქ ყოველ მხრით გახვევიათ ფარული მოღალატე მტრები, მტრები წმინდა რუსეთისა და პირადად თქვენი... ასეთი ენით ლაპარაკობდნენ სინოდის აგენტები: პრანიცკები, ვოსტორგოვები და გორდოვცოვები და მათნი მსგავსნი... სანამ სარწმუნოება არ მოსპობილა და ჩვენი ერის დიდძალ უმრავლესობას ღვთის ლოცვა-ვედრება თავის სულიერ მოთხოვნილებად მიაჩნია, მას მისი რწმენის შესაფერისი ეკლესია და მღვდელიც ესაჭიროება" (**ივერია, 1906**, №4). იმ პერიოდის ქართულ პრესაში ხშირად ნახავდით მსგავი შინაარსის სტატიებს. რუსი სამღვდელოების ასეთი დამოკიდებულება აღრმავებდა ავტოკეფალურ მოძრაობას. ავტოკეფალურ მოძრაობაში აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ, როგორც საქართველოს ეკლესიის ღირსეული წარმომადგენლები, ასევე ქართველი მეცნიერები და ქართული ინტელიგენციის ღირსეული წევრები: აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი. ავტოკეფალურ მოძრაობას მხარს უჭერდნენ ასევე ქართული

პოლიტიკური პარტიების ნაწილი. 1904 წელს გამოქვეყნდა იაკობ გოგებაშვილის წერილი საქართველოს ეკლესიის შესახებ. ამ წერილში იაკობ გოგებაშვილი "უსაყვედურებს ივანე ჯავახიშვილს იმის გამო, რომ მან ეჭვი შეიტანა ანდრია მოციქულის საქართველოში ყოფნის შესახებ, თითქოს ქართული ეკლესია მოკლებულია ღირსებას სამოციქულო ეკლესიისას" **(გოგოლაშვილი, 2011:12).**

იაკობ გოგებაშვილი იყენებს რა ჭეშმარიტ ისტორიულ ფაქტებს, ასე წერდა:ქართულმა ეკლესიამ "მრავალსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე განვლო სამი მთავარი პერიოდი: ანტიოქიური, ნაციონალური და რუსული. ანტიოქიური პერიოდი გაგრძელდა ას წელიწადზე მეტხანს, როცა ანტიოქიის პატრიარქის მიერ ინიშნებოდა კათალიკოსად ბერძენნი. მეფე ადარნასეს პერიოდიდან ქართულმა ეკლესიამ პირველად შეძლო მოეპოვებინა უფლება იმისა, რომ სათავეში ჰყოლოდა არჩეული კათალიკოსი საქართველოს ნამდვილი შვილი“ (გოგებაშვილი, 1955:97). ასევე საკმაოდ სწორად მსჯელობს იგი, როცა ქართული ეკლესიის განვლილ პერიოდზე მსჯელობს. ნაციონალურ პერიოდს იაკობი ორ ქვეპერიოდად ჰყოფდა: ავტონომიური ანუ კთალიკოსის პერიოდი და ავტოკეფალური ანუ პატრიარქის პერიოდი. VIII საუკუნიდან წყდება ნომინალური დამოკიდებულება და ავტონომიური კათალიკოსი ხდება თვითმეთაური. XIX საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკლესია რუსეთის ეკლესიის შემადგენლობაში შედის, იწყება ქართული ეკლესიის ახალი ფაზა, მაგრამ როგორი? კიდევ უფრო ბიუროკრატიული, ვიდრე ანტიოქიური. სრულიად საქართვლეოს კათოლიკოს-პატრიარქს უმორჩილებენ ძალად მმართველ სინოდს, წმიდა ბიუროკრატიულ კოლეგიას" **(იქვე:100).**

იაკობ გოგებაშვილის მსგავსად, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას ნატრულობდა აკაკი წერეთელი თავის პოემაში "ვორონცოვი", რომელიც საცენზურო კომიტეტის განკარგულებით მთელი გამოცემა ჩააწყეს ყუთში, დაბეჭდეს და გადაიტანეს პოლიციის სამმართველოში. საცენზურო კომიტეტი უცებ ვერ გაერკვა, რა იყო აკაკის პოემაში მთავრობის საწინააღმდეგო. აკაკი გულისტკივილით იხსენებდა იმ დროს, როცა ქართველებს თავისი კათალიკოსი ჰყავდა:

"ის დრო, როცა ჩვენივე ჩვენ ვიყავით უფროსი
და სამღვდელოებასაც ყავდა კათალიკოსი...

გაისმოდა ყოველგან წირვა-ლოცვა ქართული,

კანანახით გალობა, ქართულ კილო ჩართული.

დღეს სადღაა ანც ერთი?

სუყველა გადაგვარდა, სუყველა გადაგვარდა.

შეგვძულდა ჩვენი თავი და სხვაც არ შეგვიყვარდა."

აკაკი ასევე მიუღებლად თვლიდა ეგზარქოსის მიერ სლავიანურ ენაზე წირვა-ლოცვის ჩატარებას, რასაც დიდი ზიანი მოჰქონდა ერისათვის:

ექსარხოსი სწირავდა ფორმად სლავენურადა,

მლოცველებს არ ესმოდათ, ქონდათ სანანურადა. **(საქ. ეკლ. ისტორია XX- XXI, 2007:203-204**).

რუსული ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებდა, რათა ავტოკეფალიის ნებისმიერი გამოვლინების შემთხვევა აღეკვეთა. ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეში, როგორც აღვნიშნეთ, განსაკუთრებული როლი ითამაშეს ქართველმა ისტორიკოსებმა, მათ შორის მნიშვნელოვანი იყო ივანე ჯავახიშვილის, ნ. მარის, ალ. ცაგარელის, მიხეილ თამარაშვილის შრომები. 1906 წელს ივანე ჯავახიშვილმა პეტერბურგში რუსულ ენაზე გამოსცა თავისი ნაშრომი: "политическое и социалное движние вь Грузии XIX веке", სადაც ხაზგასმით აღნიშნა, რომ "კათალიკოსის რუსეთში გაწვევის შემდეგ რუსულმა ხელისუფლებამ გააუქმა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, რომელიც ერთ-ერთი უძველესი ქრისტიანული ეკლესიაა. 16 წლის შემდეგ საქართველოს რუსეთთან შეერთებისა ქართველებს მოესპოთ შესაძლებლობა, საკათედრო ტაძარში ღვთისმსახურების ქართულად მოსმენისა. ამ ენაზე 1400 წლის განმავლობაში მხურვალედ ლოცულობდნენ. არც სპარსელებს, არაბებს, მონღოლებსა და თურქებს არ გაუკეთებიათ ის, რაც რუსულმა ხელისუფლებამ და მისმა ექსარხოსებმა გაუკეთეს ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიას" (**Джавахов, 1906:21).** იმ დროისათვის ქართველი მეცნიერების ასეთ თამამ განცხადებებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. 1907 წელს პეტერბურგში გამოდის მონუმენტური გამოცემა "Политическая Энциклопедя". ივ. ჯავახიშვილმა ენციკლოპედიაში განთავსებისათვის მოამზადა სტატია: "Автокефаля Грузинскои церкви". სტატიაში ავტორი ასაბუთებს, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია უსამართლოდ და

უხეშად არის გაუქმებული გასული საუკუნის დასაწყისში ცარიზმის ადმინისტრაციის მიერ. იგი იძლევა მკვეთრად ჩამოყალიბებულ, დასაბუთებულ შეხედულებას საერთოდ ავტოკეფალიის შესახებ და გადმოსცემს ამ საკითხზე თავის ისტორიულ, პოლიტიკურ და იურიდიულ თვალსაზრისს" **(ვარაზაშვილი, 2000:33**). განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს 1910 წელს რომში ფრანგულ ენაზე გამოცემული მიხეილ თამარაშვილის წიგნი "ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე". ამით ქართველთა გასაჭირი ევროპის მოწინავე საზოგადოების ყურადღების ცენტრში მოექცა (იქვე:64). ავტოკეფალიის აღდგენის მოთხოვნამ აუცილებელი გახადა, ქართველ მეცნიერებს მოეძიათ ქართული და უცხოური წყაროები, რათა მეცნიერულად დაესაბუთებინათ ავტოკეფალიის კანონიერება. 1905-12 წლებში შეიქმნა მრავალი მეცნიერული ნაშრმი, რომლებსაც ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვთ არამარტო ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეში, არამედ თანამედროვე ეტაპზეც განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს.

ავტოკეფალიის საკითხები აქტიურად შუქდებოდა ჟურნალ ,,საქართველოს საეგზარქოსოს სასულიერო მახარებელში“ 1906 წლის ბოლო ნომერში ა. ნატროშვილი ასე ახასიათებდა ეკლესიის მდგომარეობას: გავიდა ასი წელი რაც საქართველოს ეკლესიას რუსი იერარქები მართავენ და რას ვხედავთ? სარწმუნოება მოკვდა ქართველ ხალხში. ეკლესიები ცარიელია დიდი დღესასწაულების დროსაც კი. მათ გაუგონარი მკრეხელობით ძარცვავენ. საქართველოს ეკლესიას არა ჰყავს თავი, ის უცხოა მისთვის, უცხონი არიან მწყემსნიც, რომლებიც ვერ მეტყველებენ მშობლიურ ენაზე. ხალხი და სამღვდელოება დაშორდა ერთმანეთს. მათ აღარ ესმით ერთმანეთის. საჭიროა ავტოკეფალიის აღდგენა.(**შაკიაშვილი, 2004:149)**

აღსანიშნავია, რომ ავტოკეფალურ მოძრაობაში არსებობდა განსხვავებული ტაქტიკური თვალსაზრისი ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხში. ერთი ნაწილის აზრით, "ქართველი სამღვდელოება უნდა დადგომოდა ე.წ. ლოდინის ტაქტიკას და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი ღიად დაეტოვებინა უფრო ხელსაყრელ დრომდე" **(ქოქრაშვილი, 2004:117**). აღნიშნულ ჯგუფში შედიოდნენ არქიმანდრიტი ამბროსი ხელაია, მღვდელი კალისტრატე ცინცაძე და მღვდელი

ანტონ თოთიბაძე. არსებობდა "საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების აღმდგენი ძმობა", რომლებიც უფრო რადიკალურები იყვნენ. მათ შემდეგი მოთხოვნები ჰქონდათ: 1) მოსპობა წირვა-ლოცვაზე ექსარხოსის მოხსენიებისა, მოსპობა მასთან მის კანცელარიასთან და სასინოდო კანტორასთან მიწერ-მოწერისა და ურთიერთობისა. სავალდებულოა ეგზარქოსის კეთილმოწესები მღვდლები (ბლაღოჩინები) თანამდებობიდან გადადგნენ **(იქვე:118).** იმ პერიოდში ასეთი ზომების გატარება ძალზე გაჭირდებოდა და თითქმის შეუძლებელიც კი იყო.

1907 წელს ავტოკეფალურ მოძრაობაში გაჩნდა ახალი მიმართულება. ამ ნაწილს დახმარებისათვის კონსტანტინეპოლის მსოფლიო პატრიარქისათვის უნდა მიემართა. ამ იდეის ხორცშესხმაში დიდი როლი შეასრულეს იმხანად ინგლისში მოღვაწე ქართველმა ანარქისტმა ვარლამ ჩერქეზიშვილმა და საქართველოში მყოფმა სასულიერო პირთა ერთმა ჯგუფმა. დახმარებისა და თანადგომის მიზნით იგი თავის მეუღლესთან ერთად 1906 წელს საქართველოში ჩამოვიდა. მათ საიდუმლოდ თან ჩამოიყვანეს საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი ქალბატონი დრაიჰორტი და ცნობილი ჟურნალისტი ნევინოსონი. მათ შემოიარეს მთელი საქართველო. მოინახულეს დეკანოზი დ. ღამბაშიძე და ეპისკოპოსი ლეონიდი (ოქროპირიძე) **(ბუბულაშვილი. 2007:152**). იმ დროს თბილისსა და მთელ ს აქართველოში საალყო წესები იყო გამოცხადებული და დიდი სიფრთხილე იყო საჭირო კრებებისა და ერთმანეთთან შეხვედრის დროს. "რუსი დამსჯელი რაზმების სიმხეცემ და ძალმომრეობამ გურიაში, იმერეთსა და საქართველოს სხვა კუთხეებშიც 1905-06 წლებში ერთსულოვანი აღშფოთება გამოიწვია. საყოველთაო სურვილი იყო, გამოქვეყნებულიყო და განათლებულ კაცობრიობას დაენახა სამარცხვინო საზიზღარი ფაქტები ქალაქებისა და სოფლების გადაწვისა. მცხოვრებლების აწიოკების, ამოწყვეტისა და დედაკაცების გაუპატიურებისა. მეც ემიგრაციიდან დაბრუნებულმა ჩემს მოვალეობად ჩავთვალე, ამისთვის ხელი შემეწყო" **(ჩერქეზიშვილი, 2011:17**), წერდა იმ პერიოდში ვარლამ ჩერქეზიშვილი.

რუსეთის იმპერია ჩვეული ხერხებით ცდილობდა, ჩაეხშო ქართველი ხალხის კანონიერი მოთხოვნები. ამ ურთულეს პერიოდში ჩერქეზიშვილის მხრიდან ასეთი ნაბიჯის გადადგმა გმირობის ტოლფასი იყო. მთელი ამ დროის განმავლობაში

ქართველი მამულიშვილი, რომელიც იმ დროისათვის 64 წელს იყო გადაცილებული, მკაცრ კონსპირაციულ ცხოვრებას ეწეოდა. როგორც ეს ჟანდარმერიისათვის ვ. ჩერქეზიშვილის საქართველოდან გამგზავრების შემდეგ გახდა ცნობილი, ხალხში მღვდლის ანაფორით დადიოდა **(ფერაძე, 1998:96).** ვ. ჩერქეზიშვილის ჩამოსვლას მოჰყვა პეტიციის შედგენა. რომელშიც აღწერილი იყო, თუ როგორ გააუქმა რუსეთის ხელისუფლებამ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია. კონსტანტინეპოლის პატრიარქისათვის გაგზავნილი მიმართვის ქართული ტექსტი უსათაუროა: "საქართველოს ეკლესია და სამწყსო, ქრისტიანობის მმოსავი 16 საუკუნის განმავლობაში, ეხლა კი დამონებული ერთმორწმუნე ქრისტიანული ეკლესიის მიერ, რომელმაც უარ-ჰყო კანონიკური სამართალი და დათრგუნა უფლებანი ივერიის მართლმადიდებელი ეკლესიისა... მოჰმართავს თქვენს უწმიდესობას, უმაღლესს უფროსს ეკლესიისას, რათა მოისმინოთ სავალალო ისტორია ჩვენ საეკლესიო უფლებათა მოსპობისა, ივერიის ხალხში სარწმუნოების დაცემისა, რათა აღიღოთ ხმა თქვენი ივერიის ეკლესიის დასაცავად... დღეს ჩვენ მრავალსაუკუნოებით არსებულ ეკლესიას სრულიად გვისპობენ. ქრისტიანობა საქართველოში დაცემის გზაზეა და ამიტომ მივმართავთ ყველა მსოფლიო საქრისტიანო ეკლესიებს, აღიმაღლონ ხმა თავის ერთ მოძმე ეკლესიის უფლებების დასაცავად, გავლენა და ავტორიტეტი საქართველოს ეკლესიისა წმიდა ადგილებში გაცილებით დიიდ იყო, ვიდრე ბევრი სხვა ეკლესიისა, ვიდრე ახლა აქვს გავლენა და ავტორიტეტი რუსულ ეკლესიას, რომელსაც მხარს უჭერს უდიდესი მონარქია" **(ბუბულაშვილი, 2007:156**-159). ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ გასული იყო თითქმის ასი წელი, ამიტომ ამ მიმართვას მსოფლიო პატრიარქის მიმართ ქართველთა მხრიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. მიმართვაში ხაზი გაესვა იმ ფაქტს, რომ ანტიოქიის "პატრიარქ პეტრე III-ს (1053-1057) დროს ქართული ეკლესია სრული ავტოკეფალიით სარგებლობდა, რომ 1811 წელს საეკლესიო კანონების დარღვევით გაუქმდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია. ქართველი ხალხი და სამღვდელოება ერთხმად ითხოვდა სამართლიანობის აღსრულებას. სწორედ ამის გამო მიმართეს მათ კონსტანტინეპოლის პატრიარქს, რომელსაც ხმა უნდა აემაღლებინა ამ უსამართლობის გამო. ამასთანავე წერილში მსოფლიო პატრიარქს სთხოვდნენ,

მოეწვია მსოფლიო საეკლესიო კრება, რათა განეხილათ "უწმიდესი სინოდის უსამართლო ქმედება". ვარლამ ჩერქეზიშვილს კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი განკუთვნილი თხოვნა უნდა გადაეცა გელათის მონასტრის ყოფილი არქიმანდრიტისათვის, საქართველოდან ემიგრირებული ნიკოლოზ ნამორაძისათვის, რომელიც იმჟამად თურქეთში იმყოფებოდა. ჩვენთვის ცნობილი არ არის წერილმა მიაღწია თუ არა დანიშნულების ადგილს. იგი ჯერჯერობით მოკვლეული არ არის **(ქოქრაშვილი, 2004:124).** პეტიცია გამოქვეყნდა რამდენიმე ენაზე, 1907 წელს კი ტექსტი ჰააგის კონფერენციის დელეგატებს დაურიგდათ. ვარლამ ჩერქეზიშვილის და დეკანოზ დავით ღამბაშიძის მეშვეობით მსოფლიო პატრიარქისადმი გაგზავნილი მიმართვა 1912 წელს ანგლიკანმა მთავარეპისკოპოსმა დ. დოულინგმა დაურთო ლონდონში ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნებულ "საქართველოს ეკლესიის ისტორიას". ქართული და ინგლისური ტექსტები იდენტურია (ბუბულაშვილი, ლოგოსი, 2007:154). მთელი საუკუნის განმავლობაში თითქმის პირველად იყო, რომ ქვეყნიერებამ საქართველოზე დაილაპარაკა. ფრანგულად პეტიციის სრული ტექსტი დაიბეჭდა L`indenendance Belge-ში, ინგლისურად Chicago Daily Nws-ში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში. ამ გაზეთიდან ცნობა გადაიღო შეერთებული შტატების მთელმა პრესამ **(ჩერქეზიშვილი, 2011:29**).

ქართველ მეცნიერს ალექსანდრე ცაგარელს საზღვარგარეთ ყოფნის დროს განუზრახავს სტამბოლში ჩასვლა, რათა მსოფლიო პატრიარქ იოვაკიმე III-ს შეხვედროდა, თუმცა ვერ მოუხერხებია. 1907 წლისათვის მან კონსტანტინეპოლის პატრიარქს გაუგზავნა სტატია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ. აღნიშნული სტატიით მსოფლიო პატრიარქი დაინტერესებულა, რის გამოც იგი ბერძნულად უთარგმნიათ და გაზეთ ,,ათინაში“ გამოუქვეყნებიათ. იოვაკიმე III ხშირად ესაუბრებოდა ქართული ეკლესიის გულშემატკივარ ნ. დურნოვოს. ამ უკანასკნელთან დიალოგში მსოფლიო პატრიარქს გამოუხატავს თავისი პოზიცია და აღუნიშნავს, რომ რუსეთის უწმიდეს სინოდს კანონიკურად არა აქვს საქართველოს ეკლესიის მართვის უფლებაო. 1914 წელს ალ. ცაგარელი მაინც შეხვედრია სტამბოლში კონსტანტინეპოლის პატრიარქს, რომელიც კმაყოფილი დარჩენილა ავტოკეფალისტთა აქტიურობით **(ბუბულაშვილი, 2007:153).**

კონსტანტინეპოლის პატრიარქის პოზიცია საქართველოს ეკლესიის მიმართ ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. ნ. დურნოვოსა და ალ. ცაგარელის ვიზიტები კონსტანტინეპოლში მსოფლიო პატრიარქთან, სადაც მიმდინარეობდა მსჯელობა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე, წინგადადგმული ნაბიჯი იყო.

1908 წლის 28 მაისს თბილისში თავის რეზიდენციაში მოკლეს ეგზარქოსი ნიკონი. მკვლელობა დააბრალეს საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის ერთ-ერთ მთავარ მებრძოლს ეპისკოპოს კირიონ (საძაგლიშვილს), რისთვისაც იგი რეპრესირებული იქნა. ქართველი საზოგადოება აღაშფოთა ამგვარმა ცილისწამებამ. ამ პერიოდში დაიძაბა ურთიერთობა რუს და ქართველ სამღვდელოებას შორის. მიუხედავად რეპრესიებისა, ამ პერიოდის მთავარი საკითხი კვლავ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა იყო.

აღსანიშნავია, რომ ჟანდარმერიას თავისი აგენტები ჰყოლია შეგზავნილი ქართველ ავტოკეფალისტთა რიგებში. სათანადო ორგანოები საკმაოდ მიზანმიმართულად იძიებდნენ ავტოკეფალისტების საქმეს.1910 წლის ივნისში ავტოკეფალისტების სახლები გაუჩხრეკიათ და დაურბევიათ. მთავარი ბირთვი ამ მოძრაობისა დაშალეს და სხვადასხვა პროვინციულ რაიონებში გადაასახლეს. მათ შორის იყვნენ მღვდლები: ტიმოთე ბაკურაძე, დავით ჩიკვაიძე, იოსებ ჩიჯავაძე, ნიკიტა თალაკვაძე და სხვანი. ეს იყო უდიდესი დარტყმა ავტოკეფალურ მოძრაობაზე, რომლის ერთობლივ ორგანიზატორად ეგზარქოსის მმართველობა, პოლიცია და ჟანდარმერია გვევლინება. 1912 წლის იანვარს პოლიციის ინფორმაციით, ავტოკეფალური მოძრაობა არ ჩამკვდარა. იგი იატაკქვეშეთში განაგრძობდა არსებობას (**ქოქრაშვილი, 2004:125-126**).საერო და სასულიერო ხელისუფალთა წარმომადგენლებს კარგად ესმოდათ შექმნილი ვითარების სირთულე და სდევნიდნენ კიდეც ავტოკეფალისტებს. მთავრობამ ამ მოძრაობის ბევრი მონაწილე გადააყენა სამსახურიდან, დააქვეითა თანამდებობიდან და ბევრიც რუსეთის შიგა გუბერნიებში გადაასახლა.(**ხუციშვილი,1987:147**)მიუხედავად ასეთი მკაცრი ზომებისა ქართველ ხალხს არასოდეს შეუწყვეტია სულიერი თავისუფლებისათვის ბრძოლა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მღვდელ იოსებ ჩიჯვაძის უთარიღო

წერილი ეპისკოპოს კირიონისადმი: ,, ბერძნები და რუსები შეკავშირდნენ და ერთად მუშაობენ ჩვენ წინააღმდეგ. მაგ უბედურებმა არ იციან , რომ მერე მაგათზე მოიცლის რუსეთის პოლიტიკა. რა უნდათ ჩვენგან თუ კანონიერს ვთხოულობთ, განა ეს ვისმეს უფლებას არღვევს?“ (ჩ**ხარტიშვილი,2012:200)** სამწუხაროდ, ჩვენ არ ვიცით ბერძნებისა და რუსების რა კავშირზე ჰქონდა საუბარი იოსებ ჩიჯავაძეს, თუმცა ისტორიულ სინამდვილეს თუ გავითვალისწინებთ, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიულ მოწინააღმდეგეებს რუსებთან კავშირი არ უნდა გაძნელებოდათ.

1908 წელს კვლავ შემუშავდა ახალი პროექტი, რომელიც გულისხმობდა საქართველოს საეგზარქოსოს გაუქმებას და მის ტერიტორიაზე სამი დამოუკიდებელი ეპარქიის დაარსებას. თუმცა რუსულმა მმართველობამ იმ დროს ეს ვერ შეძლო.1912წლის 7 თებერვალს რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროში სიტყვით გამოვიდა ქართველი დეპუტატი ევგენი გეგეჭკორი. მან დასვა საკითხი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის აუცილებლობის შესახებ:,,ჩვენ ვერ გავჩერდებით, როდესაც ერთი კალმის მოსმით, გენერალ ტორმასოვის წინადადებით ფეხქვეშ გაითელა ღვთისა და ადამიანის კანონები“ “(ქ**ოქრაშვილი,2004:126)**

1916 წლის განმავლობაში რუსეთის სინოდი არაერთხელ მიუბრუნდა საქართველოს საეგზარქოსოს რეორგანიზაციის პროექტს. შემუშავებული გეგმით უნდა შექმნილიყო კავკასიის სამიტროპოლიტო, რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას როსტოვის დონიდან ერზრუმამდე. მისი ცენტრი ჩრდილოეთ კავკასიის ერთ-ერთ ქალაქში განთავსდებოდა. უქმდებოდა საქართველოს საეგზარქოსო, ხოლო საქართველოს ეკლესია მასში ერთ-ერთი ეპარქიის სტატუსით გაერთიანდებოდა **(ქოქრაშვილი, 2008:295).** რუსეთის სინოდის ამ ვერაგულ პროექტსაც არ ეწერა აღსრულება, რადგან რამდენიმე თვეში ისტორიული კანონზომიერება აღდგა. 1916 წლის მარტში უწმიდესი სინოდის ერთ-ერთმა კომისიამ განიხილა და მოიწონა პროექტი, რომელიც სოხუმის ეპარქიისაგან არაქართული სამრევლოების გამოყოფას ითვილისწინებდა. გამოყოფილი სამრევლოები მიეწერებოდა "შავი ზღვის ეპარქიას", რომელიც მომავალში უნდა შექმნილიყო. კ. კეკელიძის დამოწმებული წყაროს

თანახმად, სოხუმის ოლქის მართლმადიდებელი მოსახლეობის შემადგენლობის ოფიციოზი ასე შედგებოდა: რუსები 3648, აფხაზები 20777, ბერძნები 4079, სვანები 170, სამურზაყანოელები 35 516, მეგრელები 17346 და ქართველები 6053. იმპერიის მთავრობა არამც თუ აფხაზებს, სამურზაყანოელებს, მეგრელებს და სვანებსაც არ სცნობდა ქართული მოდგმის ხალხად **(პაპუაშვილი, 1996:10).** რუსეთის სინოდი ყველაფერს აკეთებდა, რათა ქართველთა ეროვნული და ეკლესიური ერთიანობა დარღვეულიყო. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლა ახალ ფაზაში შევიდა 1914 წლიდან, როცა ეგზარქოსად დაინიშნა პიტირიმი. იგი, როგორც საქართველოს ეკლესიის მიმართ ლიბერალურად განწყობილი პიროვნება, საქართველოს ეგზარქოსად მიუღებელი იყო. ამის გამო იგი 1916 წელს პეტერბურგის მიტროპოლიტად გადაიყვანეს, თუმცა იგი შეძლებისდაგვარად ცდილობდა ქართველი ხალხის დახმარებას.

ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსები ცდილობდნენ, ემხილებინათ რუსეთის ძალმომრეობა. 1916 წლის 9 მაისს სტოკჰოლმიდან "რუსეთის ჩაგრულ ერთა ლიგამ", რომელშიც გაერთიანებული იყო იმპერიაში შემავალი ყველა ერის წარმომადგენელი აშშ-ს პრეზიდენტს ვუდრო ვილსონს ვაშინგტონში ტელეგრამა გაუგზავნა. ტექსტს ქართველი ერის სახელით ხელს აწერდა მიხაკო წერეთელი. ტელეგრამის ტექსტში ქართველი ერის სარწმუნოებრივ უუფლებობას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. იმავე წელს "თავისუფალ საქართველოს კომიეტეტმა" შვეიცარიაში გამოაქვეყნა "მიმართვა განათლებულ კაცობრიობას". ამ მიმართვაშიც დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას **(ბუბულაშვილი, 2000:55-56).**

1916 წლის დეკემბერში ქართველი სამღვდელოების კრებამ იმპერატორ ნიკოლოზ მეორეს მოსთხოვა "განხორციელდეს სურვილი ქართველი ერისა, მის ეკლესიას თქვენი უდიდებულესობის ბრძანებითა და წყალობით დაუბრუნდეს ავტოკეფალია", მაგრამ ვიდრე იმპერატორის კანცელარიაში ამ მოთხოვნას განიხილავდნენ და დადგენილებას მოამზადებდნენ, მოხდა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუცია **(ბენდიანიშვილი, 2008).** 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთში, პოლიტიკური თვალსაზრისით მრავალი ცვლილება

განხორციელდა. რუსული ეკლესია კი რევოლუციის დამთავრებისთანავე დროებითი მთავრობის სამსახურში ჩადგა. ქართველ სამღვდელოება როგორც კი დარწმუნდა, რომ დროებითი მთავრობა არ აპირებდა საქართველოს ეკლესიაზე უწმინდესი სინოდის კომპეტენციის შეწყვეტას, მას დაუმორჩილებლობა გამოუცხადა **(პავლიაშვილი, 2008:255).**

1917 წლის 12 მარტს, კვირას მცხეთის საკათალიკოსო ტაძარში შეიკრიბა ათასობით ადამიანი. ღვთისმსახურება აღავლინა გურია-ოდიშის ეპისკოპოსმა ლეონიდემ (ოქროპირიძე). მსახურებაზე იყვნენ: იმერეთის ეპისკოპოსი გიორგი (ალადაშვილი), გორის ეპისკოპოსი ანტონი (გიორგაძე), ალავერდის ეპისკოპოსი პიროსი (ოქროპირიძე), არქიმანდრიტი ნაზარი (ლეჟავა), თბილისის მთელი ქართული სამღვდელოება, საქართველოს საგუბერნიო და სამაზრო მარშლები, თავადაზნაურობა და წირვაზე მოსული მორწმუნე ხალხი. წირვისა და პარაკლისის აღსრულების შემდეგ ეპისკოპოსმა ლეონიდე ოქროპირიძემ წაიკითხა უდიდესი მნიშვნელობის გადაწყვეტილება:

"ა) დღეიდან, ე.ი. 12 მარტიდან, გრძელდება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია;

ბ) დროებით კათალიკოსის არჩევამდე ეკლესიის გამგედ ინიშნება გურია-ოდიშის ეპისკოპოსი ლეონიდე;

გ) საქართველოს ეკლესიის მმართველობა ევალება აღმასრულებელ კომიტეტს, რომელშიც შედიან როგორც სასულიერო, ისე საერო პირები.

მთავარი დოკუმენტის შინაარსი კი შემდეგნაირი იყო: "1917 წელსა მარტის 12 დღესა მცხეთის წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთა სრულიად საქართველოს საკათალიკოსო საყდარში, კვირა დღეს, შევიკრბენით რა ჩვენ, საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარნი, სამღვდელოების კრებული და სამწყსოთა წარმომადგენლები, შევასრულეთ წირვა და სავედრებელი პარაკლისი. გავითვალისწინეთ რუსეთის სახელმწიფოში მომხდარნი ძირითადნი ცვლილებანი და ახალი მთავრობის დაფუძნება და მისი საყოველთაო საზოგადოდ სახელმძღვანელო დებულებანი და განსაკუთრებით სინდისისა და სარწმუნოების თავისუფლების მისგან აღსარება მივიღეთ რა მხედველობაში:

ა) ვინაიდან საქართველოს ეკლესია არსებობდა დამოუკიდებლად, თანახმად მსოფლიო კრებათა კანონებისა, რომლის მოსპობა ანუ გაუქმება არ ექვემდებარებოდა არავითარ ძალას, გარდა მსოფლიო კრებათა და სრულიად არაკანონიკურად შეაჩერეს მისი ავტოკეფალური მართვა-გამგეობა;

ბ) საჩქაროდ განგრძობილ იქნეს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მართვა-გამგეობა" **(გაზ.საქართველო, 1917:№59).**

აღნიშნული დოკუმენტის მიღება ავტოკეფალური მოძრაობის ლოგიკური დასასრული იყო. საქართველოს ეკლესიის კანონიკური უფლებებისათვის დაწყებული ბრძოლა, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში დაიწყო, 1917 წლის 12 მარტს ავტოკეფალიის აღდგენით დაგვირგვინდა. ავტოკეფალიის აღდგენის აქტში ხაზგასმით იქნა აღნიშნული, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილების გარეშე უკანონოდ იყო გაუქმებული, რისი უფლებაც არავის არ ჰქონდა. დოკუმენტში ასევე მითითებულია, რომ 12 მარტიდან "საჩქაროდ განგრძობილ" იქნეს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, ე.ი. 1811 წელს ძალადობით შეჩერებული ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია უნდა გაგრძელებულიყო.

ავტოკეფალიის აღდგენის მეორე დღესვე, სრულიად საქართველოს ეკლესიის მოსაყდრე ეპისკოპოსმა ლეონიდემ წერილი მისწერა საქართველოს ყოფილ ეგზარქოსს პლატონს.“მართვა-გამგეობა საქართველოს ეკლესიისა, რომელიც უხსოვარი დროიდან სარგებლობდა ავტოკეფალურის უფლებით, XIX საუკუნის დასაწყისში ხელში ჩაიგდო, წინააღმდეგ თვით ეკლესიის სურვილისა, რუსეთის ეკლესიის უწმიდესმა სინოდმა... გერთმევათ უფლება განაგოთ საქართველოს ეპარქიები და მრევლი…საქართველოს საკათალიკოსოს საზღვრებში, ასვევე ის კრედიტი, საქართველოს ეკლესიის შესანახად რომ უნდა გადაიდოს ხოლმე. საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობას ვიწყებ **მე“.(გაზ. საქართველო 1917№61)** აი რას წერდა ეპისკოპოსი ლეონიდე ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ: ,, 12 მარტს მცხეთაში, სარწმუნოებრივი მონობის ბორკილების ნამსხვრევები გავაყოლეთ მტკვრისა და არაგვის ზვირთების, ზღვის უფსკრულში სამუდამოდ დასამარხად. დღეს ჩვენი ეკლესია თავისუფალია. დღეიდან ქართველ ერს აღარა გადაეღობება

რა, რომ მშობლის ენაზე ილოცოს და ადიდოს ღმერთი“. (**გაზ.საქართ-ველო,1917№67).** ამასთან დაკავშირებით მერაბ კოსტავა აღნიშნავდა: საქართველოს ეკლესიამ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე მოიპოვა ავტოკეფალია, რითაც დაამტკიცა, რომ მუდამ იყო და არის ერთიანი, სუვერენული იდეის გამომხატველი. საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პირველ მერცხლად, მის მესაყვირედ საქართველოს ეკლესია იქცა. **(მნათობი,1990:145)**

1917 წელსა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაზე გადამწყვეტი როლი ითამაშა, რუსეთში მიმდინარე პოლიტიკურმა მოვლენებმა. საქართველოს ეკლესიაში ამ პერიოდში უკვე მყარი ნიადაგი იყო მომზადებული ავტოკეფალიის აღსადგენად. ქართული ეკლესიის კანონიერი უფლებების აღდგენა ერის სულიერი მოთხოვნილებების აღსრულება იყო. ამიერიდან ქართულ ეკლესიაში ღვთისმსახურება და საქმის წარმოება ისევ ქართულ ენაზე შესრულდებოდა. 1917 წლის 17 სექტემბერს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დაგვირგვინება იყო კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევნები. სულ პატრიარქობის ორი კანდიდატი იყო: ლეონიდე და ეპისკოპოსი კირიონი. 11 ხმის უპირატესობით გაიმარჯვა ეპისკოპოსმა კირიონმა. შესაბამისად ივერიის ეკლესიას განაგებდა კანონიერად არჩეული ეკლესიის მეთაური, კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II, რომლის მიზანს შეადგენდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება რუსეთისა და აღმოსავლეთის მართლმადიდებელი ეკლესიების მიერ.აღნიშნული ბრძოლა მეტად რთული და ხანგრძლივი აღმოჩნდა. იგი გაგრძელდა მე-XX საუკუნის განმავლობაში და 1990 წელს კოსტანტინეპოლში დაგვირგვინდა ავტოკეფალიის საბოლოო აღიარებით.

V.2. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიების მიერ

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა და კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევის შემდეგ აუცილებელი იყო, ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობა ეღიარებინათ აღმოსავლეთის მართლმადიდებელ პატრიარქებს. ამასთანავე რუსეთში მცხოვრები ქართველი მოღვაწეები: პროფესორი ზურაბ ავალიშვილი, კარლო ჩხეიძე და ირაკლი წერეთელი ცდილობდნენ რუსეთის დროებითი მთავრობის წინაშე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი დაეცვათ. რუსეთის დროებითმა მთავრობამ საქართველოს ეკლესიის ეროვნული ავტოკეფალია აღიარა 1917 წლის 27 მარტს, რომლის მიხედვით საქართველოს ეკლესიის მეთაურს უნდა დაქვემდებარებოდნენ მხოლოდ ქართველები, ხოლო რუსები, ბერძნები და სხვები უნდა დამორჩილებოდნენ ამიერკავკასიის რუს მიტროპოლიტს, რომლის რეზიდენცია თბილისში უნდა ყოფილიყო. ეს იყო პირველ რიგში საეკლესიო კანონიკის უხეში დარღვევა, რადგან ამით ილახებოდა ავტოკეფალური ეკლესიის უფლებები. კირიონმა კათოლიკოს-პატრიარქად არჩევის პირველსავე დღეებში ჩამოაყალიბა საქართველოს ეკლესიის სამოქმედო პროგრამა, რომლის მიზანი იყო:,, საქართველოს ეკლესიის ისტორიულ უფლებათა ფარგლებში განმტკიცება, ავტოკეფალურობის ტერიტორიული პრინციპით განხორციელება, რუსული ანტიეროვნული პოლიტიკის შედეგად ეკლესიისა და სამწყსოს შორის დარღვეული კავშირის გამთლიანება.“(**ქოქრაშვილი,2008:284).**

საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის კომიტეტის დავალებით, 1917 წლის 9 ივნისიდან 2 აგვისტომდე პეტერბურგში ქართული დელეგაცია იყო ჩასული შემდეგი შემადგენლობით: ეპისკოპოსი ანტონ გიორგაძე, დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე, არქიმანდრიტი ამბროსი ხელია. ქართული დელეგაცია მიიღო დროებითი მთავრობის მეთაურმა კერენსკიმ. მალე დროებითმა მთავრობამ საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის დროებითი დებულება მიიღო, რომლის მიხედვითაც "საქართველოს ეკლესიის საბოლოო მოწესრიგებამდე და სარწმუნოების სამინისტროს დაარსებამდე, სინოდის ობერპროკურორს ქართული ეკლესიის მიმართ

რჩება იგივე უფლებები, რა უფლებებიც ჰქონდა საქართველოს საეგზარქოსოს მიმართ" **(ვარდოსანიძე, 2001:21),** რუსეთის დროებითი მთავრობა ყველაფერს აკეთებდა, რათა ქართული ეკლესიის კანონიერი უფლებები შეელახა. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მომენტში პეტერბურგში იმყოფებოდა დიდი ქართველი მეცნიერი ივანე ჯავახიშვილი, რომელიც ზუსტად მიუთითებდა იმ ნაკლს, რომელიც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების 27 მარტის აქტს ჰქონდა. რადგან რუსები და სხვა არაქართველი მართლმადიდებლები რუსეთის ეკლესიის დაქვემდებარებაში უნდა დარჩენილიყვნენ. ივანე ჯავახიშვილის თქმით, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხს, სინოდის ობერპროკურორ ლვოვთან შედარებით, გაცილებით უფრო გაგებით ეკიდებოდა მისი თანაშემწე ა.ვ. კარტაშოვი. კარტაშოვს დეპუტაციის გაგზავნასთან დაკავშირებით ივანე ჯავახიშვილის აზრი გაუზიარებია. მას განუცხადებია: "რუსის ეკლესია მოვალეა ბოდიში მოიხადოს საქართველოს წინაშე" **(არაბიძე. 2009:351)** რუსეთის ეკლესიასთან ურთიერთობის მოგვარების მცდელობას ადგილი ჰქონდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორის– ვლადიმერ ბენეშევიჩის თბილისში ვიზიტისას 10 აპრილიდან 4 ივნისის ჩათვლით, როცა მას მოლაპარაკება ჰქონდა დეკანოზ კ. კეკელიძესა და ნ. თალაკვაძესთან. მალე ყველასათვის ნათელი შეიქნა, რომ ბენეშევიჩი რუსული იმპერიული ინტერესების დამცველი იყო და ეგზარქოსყოფილ პლატონის კონსულტაციებით სარგებლობდა. **(ვარდოსანიძე, 2001:18).**

ბენეშევიჩმა განაცხადა, რომ ტერიტორიული ავტოკეფალიის მოთხოვნის დაკმაყოფილება მის კომპეტენციაში არ შედიოდა. ამ საკითხს განიხილავდა , არა როგორც კანონისტი, არამედ როგორც მთავრობის გამოგზავნილი მოხელე. იგი საკუთარი პროექტით საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალიის ნაცვლად ავტონომიას სთავაზობდა.(**არაბიძე,2008:305)**

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში ძალზე დაძაბულა ურთიერთობა ქართველ და რუს სამღვდელოებას შორის. ამის გამო 24 ივნისს საქართველოს ეკლესიის დროებითმა მმართველობამ რუსეთის დროებით მთავროაბს და ობერ-პროკურორს შემდეგი დეპეშა გაუგზავნა: " 17-18 ივნისს მოხდა შეტაკება რუსთა და ქართველთა. რუსებმა ისარგებლეს ქართველთა მოთმინებით, რომელთაც დაუთმეს უხეშ ძალას.

საქართველოს ეკლესიის სახელით მოგმართავთ თხოვნით, მიაქციოთ ყურადღება ეპისკოპოს გრიგოლს და სინოდის კანტორის უკანონო მოქმედებას, რომელიც საბოლოოდ მიმართულია ქართველების საბოლოოდ გამოსაძევებლად მშობლიური ადგილებიდან (**ვაშაყმაძე, 2011:19-20**) უნდა ითქვას, რომ ქართული სახელმწიფოს მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებამდე, რუსეთის სახელმწიფო თავის სინოდთან ერთად კვლავინდებურად უხეშად არღვევდა ქართველთა უფლებებს, საქართველოს ეკლესიის უკანასკნელი ეგზარქოსი იძულებით გამოიყვანეს თავისი რეზიდენციიდან. ეგზარქოსყოფილი პლატონი გაჯიუტდა და არ თმობდა საკათალიკოზო რეზიდენციას, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრები პირველი შევიდნენ ეგზარქოსის სასახლეში, გამოაძევეს პლატონი და დააბინავეს საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობა მიტროპოლიტ ლეონიდის მეთაურობით (**ვარდოსანიძე, 1994:19**) ასე უსახელოდ დაასრულეს თავისი 106 წლიანი "მოღვაწეობა" საქართველოში რუსმა ეგზარქოსებმა, ხოლო მათი უკანასკნელი წარმომადგენელი იძულებით გააძევეს საქართველოდან.

1917 წლის 2 ნოემბერს ახლადნაკურთხი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II აღმოსავლეთის პატრიარქებს თავის ეპისტოლეს უგზავნის. ეპისტოლეში კათალიკოსი აღნიშნავს, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერატორის ბრძანებით "უნეტარესი კათოლიკოზ-პატრიარქი ანტონ მეორე დამხობილ იქნა, საყდრისაგან თვისისა და იძულებით წარიგზავნა კედართა ჩრდილოეთისათა... ათჩვიდმეტსა სექტემბერსა მიმდინარე წლისასა აღირჩია უღირსობაი ჩემი და სახელმედვა მე "მთავარეპისკოპოსად მცხეთისა და სრულიად საქართველოს კათოლიკოზ-პატრიარქად" (**ჯვარი ვაზისა, 1987, I:10**). კირიონ II-მ ეპისტოლეში აღმოსავლეთის პატრიარქებს შეახსენა, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერატორის მიერ იძულებით შეაწყვეტინეს კათალიკოსობა ანტონ II-ს, 1917 წლის 17 სექტემბერს კი კირიონის პატრიარქად გამორჩევით ისტორიული სამართლიანობა აღდგა.

1917 წლის 19 აგვისტოს გაიხსნა სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრება, სადაც გადაწყდა რუსეთის პატრიარქად აერჩიათ ტიხონ ბელავინი. რუსეთის სინოდი კვლავ უკანონოდ მიიჩნევდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ფაქტს. 1917

წლის 29 დეკემბერს რუსეთის პატრიარქმა ტიხონმა მრისხანე წერილით მიმართა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ს. პატრიარქი ტიხონი თვლიდა, რომ საქართველოში ეკლესიური გამგებლობა ეკუვთნოდა რუსეთის წმიდა სინოდს, რომ თითქოს ეგზარქოსობის ხანაში ქართველობას არავითარი უკმაყოფილება არ გამოუთქვამს რუსული მმართველობის მიმართ. პატრიარქი ტიხონი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ხელმძღვანელობას ულტიმატუმს უყენებდა, რომ წარსმდგარიყვნენ რუსეთის საეკლესიო კრებაზე, როგორც დამნაშავენი და ეღიარებინათ თავიანთი შეცოდებანი. წერილი იმდენად შეურაცხმყოფელი იყო, რომ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა კირინ II-მ საერთოდ არ უპასუხა მას **(ვარდოსანიძე, 2001:12).** 1919 წლის 5 აგვისტოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ლეონიდემ ეპისტოლე გაუგზავნა მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქ ტიხონს. კათალიკოსი ლეონიდე საფუძვლიანად უსაბუთებს ეპისტოლეში პატრიარქ ტიხონს ისტორიულ რეალობას: "ეკლესიურმა ხალხმა საქართველოსამ მოიწადინა და 12 მარტს აღადგინა თავისი მშობლიური ეკლესია მის ავტოკეფალურ უფლებებში და ეს თვითგამორკვევის აქტი იქმნა დამტკიცებული ამ წლის 27 მარტს დროებითი მთავრობის მიერ და დიდ აქტად წოდებული. ივერიის ავტოკეფალური მართლმადიდებელი კათოლიკე ეკლესია აუწყებს ამას ქრისტეს მიერ საყვარელ თავის დას — სრულიად რუსეთის მართლმადიდებელ კათოლიკე ეკლესიას, თქვენი უწმიდესობის სახით" **(ჯვარი ვაზისა, 1990, 3:73**). კათალიკოს - პატრიარქი ლეონიდე არ მორიდებია რუსეთის პატრიარქ ტიხონს და მას, როგორც თავის თანასწორს — პატრიარქი პატრიარქს, ასე მიმართავს.

აღსანიშნავია საქართველოს მენშევიკური მთავრობის მერყევი პოლიტიკა ავტოკეფალიის საკითხთან მიმართებაში. "საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია დიდმნიშვნელოვანი მოვლენაა ჩვენი ეროვნული ცხოვრებისათვის, თუმცა ის პოლიტიკურის თვალსაზრისით არც რევოლუციას ნიშნავს და არც სოციალიზმს" — აღნიშნავდა მენშევიკური მთავრობა. აქედან გამომდინარე, ნათელი იყო, რომ მენშევიკებისათვის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია მხოლოდ რუსული ეკლესიისაგან განთავისუფლების ფაქტი იყო და არა ეროვნული თავისუფლების ნიშანი **(პავლიაშვილი, 2008:288**).

უწმიდესი კირიონ II-ისა და ლეონიდეს მცდელობა განაგრძო უწმიდესმა ამბროსიმ, რომელმაც წერილობით მიმართა კონსტანტინეპოლის უწმიდეს პატრიარქს ბასილ III–ს, ანტიოქიისა და სრულიად აღმოსავლეთის პატრიარქს გრიგოლ III, იერუსალიმის პატრიარქს უწმიდეს დამიანეს, ალექსანდრიისა და სრულიად აღმოსავლეთის პატრიარქს გრიგოლ III–ს, ალექსანდრიისა და სრულიად ეგვიპტის პატრიარქს ნიკოლოზს. 1920 წლის 2 მარტს გ.რცხილაძე კათალიკოს ლეონიდეს ატყობინებს: "ჩემთან იყო სადარბაზოდ მსოფლიო პატრიარქის მოადგილე ლოკუმ-ტენესი... თქვენი უწმინდესობის წერილი წაკითხული იყო სინოდის სხდომაზე და ძლიერ კარგი შთაბეჭდილება მოახდინაო. ამჟამად იმუშავებენ პასუხის ტექსტს, რომელსაც მოკლე ხანში გაახლებენ. აღნიშნული პასუხები საქართველოს ეკლესიის მესვეურთ არ მიუღიათ. ამიტომ ადასტურებს მიტროპოლიტ კალისტრატეს აზრის ჭეშმარიტებას რუსეთის ეკლესიის ხათრის შენახვასთან დაკავშირებით".

სავსებით ლოგიკური იყო კალისტრატე ცინცაძის აზრი, რადგან კონსტანტინეპოლის ეკლესიას სურდა, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებით არ გაეღიზიანებინა რუსეთის მესვეურები. ყოველგვარ ზღვარს სცილდება 1919 წელს რუსეთის პრესაში გამოქვეყნებული კონსტანტინეპოლისა და ანტიოქიის პატრიარქთა ყალბი წერილების შინაარსი. კონსტანტინეპოლის პატრიარქის წერილში აღნიშნულია, რომ ის არ ცნობს საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობას და მოუწოდებს მის იერარქებს, ყური უგდონ თავიანთი მწყემსის პატრიარქ ტიხონის ხმას. შეწყვიტონ მასთან მტრობა. გაცილებით აღმაშფოთებელია ანტიოქიის პატრიარქის ყალბი მიმართვის შინაარსი: დაგავიწყდათ, რამდენ ხანს იყავით მოსვენებით, მშვიდობიანად რუს მართლმადიდებელთა საფარველქვეშ? არასოდეს ყოფილხართ ავტოკეფალური... რუსეთის ეკლესიასთან შეერთებამდე თქვენი ეკლესია იყო ანტიოქიის დაქვემდებარებაში... გირჩევთ მოეგეთ გონს და მოინანიეთ (**არაბიძე, 2007:290-292**). სამწუხაროა, რომ რუსეთის წარმომადგენლები იმ დონემდეც კი დაეშვნენ, რომ ანტიოქიისა და კონსტანტინეპოლის პატრიარქების სახელით ყალბი წერილები გამოაქვეყნეს პრესაში, რათა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის უკანონობა დაესაბუთებინათ. ამის შესახებ განუცხადებია კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მოადგილეს ლოკუმ ტენესს, რომელსაც

განუცხადებია, რომ საქართველოს ეკლესია ცნობილია ავტოკეფალურად მას შემდეგ, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობა იქნა ცნობილი .მსოფლიო საპატრიარქოს დუმილი საქართველოს ეკლესიასთან მიმართებაში არ დრღვეულა მოგვიანებითაც, მაგ. 1926 წლის 10 ივნისისათვის განზრახულ მსოფლიო მე-8 საეკლესიო კრებაზე არ მიიწვიეს საქართველოს ეკლესიის წარმომადგენელი, მაშინ როცა კრებაზე მიწვეულნი იყვნენ რუსეთის, უკრაინისა და პოლონეთის ეკლესიები.

1926 წლის 2 ივნისს საკათალიკოსო საბჭოს წევრთა და თბილისის ოლქის წარმომადგენელთა თათბირმა მსოფლიო კრებაზე ერთი წარმომადგენლის– ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ ქრისტეფორეს გაგზავნა დაადგინა, რათა მას კრებაზე ან კრების გარეშე განეცხადებინა, რომ საქართველოს ეკლესია არსებობს, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული და აქვს თავისი სურვილები და მისწრაფებანი. 18 ივლისს ქუთათელ-გაენათელი ეპისკოპოსი დავით კაჭახიძე საკათალიკოსო საბჭოს მოახსენებდა: სასწაული უნდა მოხდეს (შეიძლება მოხდეს), რომ ჩვენს დელეგაციას უსმინონ და ვაი, თუ მხოლოდ საბაბი მიეცესთ, ჩვენ გამოგვაცხადონ ოფიციალურად სხიზმატიკოსებად: დიდი რუსეთის ეკლესიას ბერძნები არ აწყენინებენ (იქვე:293). საბოლოოდ დელეგაციის გაგზავნის საკითხი მოხსნილა, რადგან VIII მსოფლიო საეკლესიო კრება განუსაზღვრელი დროით გადადებულა. საყურადღებოა, რომ მიტროპოლიტ კალისტრატეს მსგავსად ეპისკოპოსი დავითიც რეალურად მსჯელობდა რუსების განაწყენებასთან დაკავშირებით.

1927 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებასთან დაკავშირებით ორი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა. მიტროპოლიტი კალისტრატე ცინცაძე ასე გადმოცემდა ამ ფაქტს: 1926 წლის 4 ნოემბერს კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა მიმართა რუსეთის სინოდს: "უახლოეს დროში დამყარდეს კანონიკური ურთიერთობა უწმიდეს სინოდსა და საქართველოს კათალიკოსს შორის. რუსეთის სინოდს ბაქოს მიტროპოლიტისათვის დაუვალებია, მოლაპარაკება ეწარმოებინა საქართველოს ეკლესიასთან.

მიტროპოლიტი ქრისტეფორე ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე იყო რუსეთის წმიდა სინოდის მიერ 1927 წლის 8 თებერვალს საქართველოს ეკლესიის

ავტოკეფალიის დადასტურებისა. რუსეთის ეკლესიის სინოდის 1927 წლის 25 თებერვლის №825 მიმართვა კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსისადმი: მის უწმინდესობას, კათოლიკოს-პატრიარქს საქართველოისას ამბროსის — რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის სამღვდელო სინოდი ამასთანავე უგზავნის თქვენს უწმინდესობას საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობის აქტს 1927 წლის 8 თებერვალს მიღებულს... ცნობილ იქმნეს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობა. ტფილისისა და სოხუმის ეპარქიები აღარ ითვლებოდეს სამღვდელო სინოდის უწყებაში (**ჯაფარიძე, 2003. III:166**). აღნიშნული დასკვნა სამღვდელო სინოდის წევრთა საერთო კრებამ ერთხმად მიიღო. ასევე დადგინდა, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობის საქმეზე ცალკე აქტი შემდგარიყო, რომელიც უნდა წარდგენოდათ აღმოსავლეთის მართლმადიდებელ პატრიარქებსა და საქართველოს ეკლესიას. სამღვდელო სინოდის თავმჯდომარე იყო ლენინგრადის მიტროპოლიტი ბენიამინი. უმნიშვნელოვანესი იყო რუსეთის სამღვდელო სინოდის აღნიშნული გადაწყვეტილება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებასთან დაკავშირებით, თუმცა აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული დოკუმენტის მიღება გაიოლდა, რადგან რუსეთის ეკლესიას აღარ მართავდა პტარიარქი ტიხონი, ვინაიდან იგი ამ დროისათვის უკვე გარდაცვლილი იყო.

1927 წლის ბოლოს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია აღიარა ასევე ალექსანდრიის პატრიარქმა მელეტიმ, რომელმაც წერილი გამოგზავნა კათოლიკოს-პატრიარქ ქრისტეფორე ციცქიშვილის აღსაყდრებასთან დაკავშირებით: "გვწამს რა უწმიდესი ეკლესია ივერიისა დარჩა ხელუხლებელი და ერთგული ძველისა და მამაპაპეულისადმი, ვაკურთხევ უფალსა, რამეთუ ინება აღვლენა დაქვრივებულის ტახტისა ღვთივმოსავისა და საღვთო სიტყვათა შინა გამოწვრთნილის კაცისა, თქვენს უნეტარესობას. ვხარობთ ივერიის ძმურ ეკლესიასთან... რაც შეეხება ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალურად გამოცხადებას, ესეც შეიქმნა ჩვენისა და ჩვენთან მყოფ მიტროპოლიტთა დასის მსჯელობის საგნად. ასეთ გარემოებას როგორც ისტორიულსა და კანონიკურს საფუძველზე დამყარებულს პატივსა ვცემთ მქონეთათვის და პრინციპად მიგვაჩნია ღვთის მოსაობით დაცვა ძველთაგან მომდინარე მდგომარეობათა (ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. I, 2007:295).

ფაქტიურად 1927 წლისათვის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, რუსეთისა და ალექსანდრიის მართლმადიდებელმა ეკლესიებმა აღიარეს,

ამასთანავე ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას აღიარებდა კონსტანტინეპოლის ეკლესიაც. ამას მოწმობს 1928 წლის 28 სექტემბრის საკათალიკოსო სინოდის ოქმები, სადაც ჩანს, რომ მსოფლიო პატრიარქ ბასილი III-ს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სინოდისათვის მიუმართავს კითხვით, თუ როგორ გადაწყდეს მომავალ 1929 წლისათვის პეტრე-პავლობის მარხვის საკითხი, რა სახით შეიძლება მოგვარდეს პასქალიის საკითხი ახალი კალენდრის მიხედვით და შეიძლება თუ არა ამ საკითხების გადაწყვეტა მსოფლიო კრების მოუწვევლად **(ვარდოსანიძე. 2001. 4:15**). 1927წლის 1 7 თებერვლიდან კოსტანტინეპოლის მსოფლიო საპატრიარქო გადავიდა ახალ სტილზე, ამის შესახებ პატრიარქი ბასილი საქართველოს ეკლესიას უგზავნის პატრიარქისა და სინოდის ეპისტოლეს.(**საქ.ეკ.კალენდარი,1928;33)**

1943 წლის ოქტომბერში რუსეთის მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ხელმეორედ აღიარა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. 1943 წლის 14 სექტემბერს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა ოფიციალური წერილით მიულოცა რუსეთის პატრიარქ სერგის პატრიარქად არჩევა და გამოთქვა რწმენა ამ ორ ეკლესიათა შორის ურთიერთობის აღდგენისა. აღსანიშნავია ამ პერიოდში საქართველოს ეკლესიის აქტიური პროპაგანდა ომში საბჭოთა კავშირის გამარჯვების მიზნით. "საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და ზოგადად ეკლესიის ომის საწინააღმდეგო კამპანია მიზეზ-საბაბად იქცა საბჭოურ საეკლესიო კურსში სერიოზული სახეცვლილების შეტანისათვის" **(პავლიაშვილი, 2008:478).** ორი საეკლესიო იერარქის ურთიერთობისკენ ლტოლვამ ის ნაყოფი გამოიღო, რომ 1943 წლის 28 ოქტომბერს დაიწყო მთელ რიგ საკითხებზე შემამზადებელი მოლაპარაკებები. ამ მისიით რუსეთის პატრიარქმა სერგიმ საქართველოს საკათალიკოსოში წარმოგზავნა მისი წარმომადგენელი, სტავროპოლისა და პიატიგორსკის არქიეპისკოპოსი ანტონი. საქართველოს სასულიერო ხელისუფლებასთან შეხვედრისას მეუფე ანტონმა აღნიშნა, რომ პატრიარქისაგან მოვლინებული იყო საქართველოს ეკლესიის ხელისუფლებასთან, რათა ადგილზე გამოერკვია რუსეთისა და საქართველოს

ეკლესიებს შორის ლოცვითი და კანონიკური განხეთქილების ლიკვიდაციის საშუალებანი. საეკლესიო კანონმდებლობიდან გამომდინარე აღნიშნა, რომ საეკლესიო საზღვრები უნდა დამთხვეოდა სამოქალაქოს, რომ რუსული საპატრიარქო თანახმა იყო ეღიარებინა საქართველოს ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალია საქართველოს სსრ-ს საზღვრებში. **(ბენდელიანი, 2002:138).** უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო ევქარისტული კავშირის აღდგენა რუსეთისა და საქართველოს მართმადიდებელ ეკლესიებს შორის. მათ შორის ურთიერთობა 1917 წლიდან გაწყვეტილი იყო. მართალია, 1927 წელს რუსეთის სამღვდელო სინოდმა აღიარა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, თუმცა ლოცვითი კავშირი ეკლესიებს შორის არ აღდგენილა. 1943 წლის ოქტომბერში რუსეთის ეკლესიამ აღიარა საქართველოს ეკლესიის როგორც ტერიტორიული ავტოკეფალია, ასევე საქართველოს ეკლესიის მეთაურის საპატრიარქო ტიტული და VI ადგილი მსოფლიო დიპტიხში. რუსეთის ეკლესიის მიერ საქართველოს ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალიისა და ლიტურგიკულ–კანონიკური აღიარების საქმეში დიდი როლი მიუძღვის საბჭოთა კავშირის ერთპიროვნულ ლიდერს იოსებ სტალინს. 1943 წლის 4 სექტემბერს სტალინმა კრემლში მიიწვია მიტროპოლიტები: სერგი, ალექსი, ნიკოლოზი და გადაწყდა რუსეთის ეკლესიაში პატრიარქის ინსტიტუტის აღდგენა. 8 სექტემბერს მოსკოვში 20 იერარქის მონაწილეობით შემდგარმა სრულიად რუსეთის პატრიარქად აირჩია მიტროპოლიტი სერგი. 14სექტემბერს რუსეთი ს პატრიარქ სერგის მიმართა საქართველოს კათალიკოს–პატრიარქმა კალისტრატემ:,,ეკლესიებმა, რუსულმა და ქართულმა, იცხოვრონ ერთმანეთთან მშვიდობით და თანხმობით სადიდებლად ღვთისა“(**ჯაფარიძე,III.2003:174-175**) ისტორიკოსი სერგო ვარდოსანიძე კათოლიკოს–პატრიარქ კალისტრატესა და სტალინის შეხვედრის ფაქტს არ ადასტურებს:,,უწმიდესი კალისტრატესა და სტალინის პირისპირ შეხვედრა არ შემდგარა. ამიტომ გავრცელებული ინფორმაცია, ვითომც კრემლში უწმიდესი კალისტრატე სამოქალაქო სამოსით გამოცხადდა, ფოლკლორის ჟანრს განეკუთვნება“(**ვარდოსანიძე,2009:86**). ამ ფაქტს პატრიარქ კალისტრატეს კალისტრატეს წერილიც ადასტურებს, რომელიც მან ი.სტალინს გაუგზავნა 1948 წლის 21 ივლისს: ,,კაცთა შორის რჩეულო, ჩემი მოხუცებულობის ოცნება იყო, მაგრამ

ბედმა არ მარგუნა ეს ბედნიერება. ალბათ, ამის ღირსი არ ვარ. მიიღეთ, ძვირფასო იოსებ, საქართველოს ეკლესიისა და მისი მეთაურის გულწრფელი მადლობა მშობელი საბჭოთა კავშირში არსებული სარწმუნოებრივ ორგანოზაციათა სიაში შეყვანისათვის“(**იქვე:87**). ცხადია, რომ მათი შეხვედრა არ შემდგარა, პატრიარქის სიტყვაში კი კარგად ჩანს პატივისცემა საბჭოთა ბელადის მიმართ. უდავოა, რომ სტალინის ავტორიტეტმა გადამწყვეტი როლი ითამაშა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საქმეში. 31 ოქტომბერს სიონის საკათედრო ტაძარში კათოლიკოს - პატრიარქ კალისტრატეს თანამწირველი იყო მთავარეპისკოპოსი ანტონი. "პატივი და დიდება თქვენ, რადგან პირველი იყავით სიყვარულისა და მშვიდობის ინიციატორი ორ ეკლესიას შორის, რომ პირველმა მოისურვეთ და შეიცანით ორ წმინდა ღვთიურ ეკლესიებს შორის ლოცვით და კანონიკურ ურთიერთობათა აღდგენის მნიშვნელობა და აუცილებლობა" — მიმართა უწმიდეს კალისტრატეს მთავარეპისკოპოსმა ანტონმა (**ვარდოსანიძე, 2011:18**). რუსეთის პატრიარქმა წერილებით მიმართა მართლმადიდებელი ეკლესიის მეთაურებს და აცნობა, რომ ამიერიდან რუსეთის ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას. მომავალში ამას მოჰყვა საქართველოს ეკლესიის საერთაშორისო აღიარებაც. პატრიარქმა სერგიმ ოქტომბერში მიმართა საქართველოში მცხოვრებ რუსებს: "1943 წლის 31 ოქტომბერს დამთავრდა განხეთქილება და ეჭვი წარსულს ჩაბარდა... ვადიდოთ საქართვლოს ღვთისათნომყოფელთა ნათელი კრებული: საქართველოს განმანათლებელი მოციქულთა სწორი ნინო და ქართველი მოღვაწენი, რომელნიც რუსეთის წმიდა ნათლობამდე მრავალი წლით ადრე უკვე ანათებდნენ მსოფლიოში ქრისტეს მადლს. გვჯერა, რომ ზეცაში განდიდებული საქართველოს ლოცვით, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის შუამდგომლობის“ (**ვარდოსანიძე, 2001:211**). ეს იყო გულწრფელი აღიარება რუსი პატრიარქისა, რაც ძალზე იშვიათი მოვლენა იყო. პატრიარქ სერგის სინოდალური განჩინების შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქ კალიტრატეს წერილი გამოუგზავნა, რომელშიც მიუთითებდა, რომ არ უნდა მიექცეს ყურადღება იმას, რაც იწერებოდა და ითქმებოდა წარსულში ქართული ეკლესიის წინააღმდეგ. უშლიდნენ მოცემული საკითხისადმი მიუკერძოებელ მიდგომას (**ჯაფარიძე, 2003,III:117**). აღსანიშნავია, რომ რუსეთის ეკლესიაში პატრიარქ სერგის

აზრს ჰყავდა მონიწააღმდეგენი. საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღიარებამ განსაკუთრებული აღშფოთება გამოიწვია საქართველოს ეკლესიისადმი ოპოზიციურად განწყობილი რუსი სამღვდელოების ერთ ნაწილში,რომელიც პატრიარქ სერგის საეკლესიო კურსის მოწინააღმდეგე იყო. ყველაზე რთულ დროს. კომუნისტური რეჟიმის პერიოდში ქართული ეკლესია აღწევს უდიდეს გამარჯვებას, ნაყოფიერად იყენებს მის ღვაწლს სამამულო ომში და იპოვებს ეროვნული ეკლესიის იურიდიული უფლებების აღიარებას რუსული მართლმადიდებელი ეკლესიისაგან (**კულტ. ისტ. საკითხები, 1999, VII:115**).

1943 წლის შემდეგ საქართველოს ეკლესიის საერთაშორისო აღიარების საქმეში იწყება ახალი ეტაპი. 1945 წელს საქართველოში ოფიციალური ვიზიტით იმყოფებოდა რუსეთის პატრიარქი ალექსი I. 1948წელს უწმიდესმა კალისტრატემ მონაწილეობა მიიღო რუსეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის 500 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო ღონისძიებებში. მსოფლიოს მართლმადიდებელი ეკლესიების წარმომადგენლებზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მისმა გამოსვლებმა (**ვარდოსანიძე, 2009:93**).

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების საქმეში თავისი წვლილი მიუძღვის კათოლიკოს-პატრიარქ ეფრემ (სიდამონიძეს). 1962 წლის 4 მაისს კათალიკოსმა ეფრემმა ოფიციალური თანხმობა განაცხადა, რომ საქართველოს ეკლესია ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოში გაწევრიანებულიყო. საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას მიეცა შესაძლებლობა, საერთაშორისო ტრიბუნა გამოეყენებინა ჩვენი ეკლესიის ინტერესებისათვის. 1962 წელს უწმიდესი ეფრემი გამოვიდა ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს კონფერენციაზე. როგორც პროფესორი ფიშერი აღნიშნავდა, პატრიარქის გამოსვლისათვის განსაზღვრული იყო 40 წუთი. უწმიდესი ეფრემ II 3-საათიანი გამოსვლით წარსდგა მსმენელთა წინაშე. ეს იყო საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიისა და ეკლესიის სრული სურათის წარდგენის მცდელობა, თანაც წარმატებული (**ვარდოსანიძე, 2007:39).**

ზოგიერთმა ეკლესიამ (მაგ. პოლონეთის) ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია აღიარა მხოლოდ დე-ფაქტოდ. 1961 წელს პირველ სრულიად მართლმადიდებელთა თათბირზე მხოლოდ ორი სასულიერო პირი მიიწვიეს საქართველოდან. ეს ნიშნავდა

იმას, რომ საქართველოს ეკლესია ავტონომიურად იყო მიჩნეული და არა ავტოკეფალურად. ამ შემთხვევაში ქვეყნის სამი წარმომადგენელი უნდა მიეწვიათ. ელადის ეკლესიის მიერ გამოცემულ კალენდარშიც საქართველოს ეკლესია ავტონომიურად (კონსტანტინეპოლის ეკლესიაზე დაქვემდებარებულად) იყო მოხსენიებული. ეს საკითხი პასუხგაუცემელი დატოვეს ბელგრადისა და ჟენევის საეკლესიო თათბირებმა და კონფერენციებმა. როდესაც მეცნიურული საბუთიანობით ვერაფერს გახდა მეუფე ილია, უკიდურეს ზომას მიმართა — პროტესტის ნიშნად სხდომა დატოვა **(მეტრეველი, 2008:47-48).** საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საბოლოო აღიარების საქმეში უდიდესი წვლილი მიუძღვის კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ს. იგი ჯერ კიდევ შემოქმედელი ეპისკოპოსი იყო, როცა 1963 წელს კუნძულ როდოსზე მართლმადიდებელ ეკლესიათა ფორუმზე დააფიქსირა საქართველოს ეკლესიისადმი უპატივცემულობა, რადგან ისინი ოფიციალურად არ სცნობდნენ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას. მოსკოვის საპატრიარქოს ტახტის მიტროპოლიტი კოლმენისა და კუტიცკის პიმენი, თავის წერილში პატრიარქ ათენიგორას, 1970 წლის 10 აგვისტოს (ამერიკის მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის მიღების შემთხვევაში) სწერდა, რომ ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობა დამყარდა 467 წელს ანტიოქიის ეკლესიის მიერ. ელადის მართლმადიდებელი ეკლესიის წინამძღვარი მთავარეპისკოპოსი იერონიმე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ფიქრობდა, რომ 556 წელს ეს საკითხი ანტიოქიის სინოდის მიერ ჯერ კიდევ არ იყო გადაწყვეტილი საბოლოოდ, მხოლოდ 604 წელს იქნა ეს გადაწყვეტილება ცნობილი სხვა პატრიარქების მიერ. 1971 წელს ელადის მართლმადიდებელი ეკლესიის კალენდარი უკვე რეალურ ინფორმაციას გადმოცემდა. კერძოდ, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია დაადასტურა მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრებამ, ასევე ბრიუსელისა და ბელგიის მთავარეპისკოპოსი ვასილი (კივოშენი) აცხადებდა, რომ "საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია V საუკუნიდან დამოუკიდებელია, VIII საუკუნიდან კი ავტოკეფალური. 1012 წლიდან მას პატრიარქი უდგას სათავეში" (**Скурат, 1994:39).** ზემოთჩამოთვლილი ცნობები ძალზე მნიშვნელოვანია. როგორც ჩანს, მართლმადიდებელი ეკლესიის წარმომადგენლებს რეალური ინფორმაცია გააჩნდათ

საქართველოს ეკლესიაზე, თუმცა საბოლოოდ ამ ყველაფერს ოფიციალური ფორმა უნდა მიეღო.

კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის მოწვევით 1978 წლის 1-4 ივნისს თბილისში იმყოფებოდა მსოფლიო საპატრიარქოს დელეგაცია, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ქალკედონის მიტროპოლიტი მელიტონი. საქართველოს საპატრიარქოში გაიმართა პრიველი სერიოზული მოლაპარაკება ავტოკეფალიის აღიარების საკითხებზე. შეხვედრას ესწრებოდნენ ქართველი მეცნიერები; პროფესორები: მ. ლორთქიფანიძე, ნ. ლომოური, ო. ჯაფარიძე, პ. ზაქარაია, შ. ლომსაძე, ი. სიხარულიძე, გ. მამულია, ნ. ასათიანი, რ. სირაძე, ა. ბოგვერაძე, დ. გოგოლაძე, თ. ბერაძე, ი. ლოლაშვილი, ბ. ლომინაძე. პატრიარქის თხოვნით ქართველ მეცნიერებს უნდა ემუშავათ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიაზე, რადგან მოსაგვარებელი იყო ავტოკეფალიის აღიარების საკითხი.

1979 წლის 2 -8 მაისს კათოლიკოს -პატრირქი ილია II თანმხლებ პირებთან ერთად სტამბულში იმყოფებოდა კონსტანტინეპოლის მსოფლიო პატრიარქის უწმიდესი დიმიტრიოსის მიწვევით. შეხვედრაზე უწმიდესმა და უნეტარესმა ილია-II-მ განაცხადა: "როდესაც წერილს ან მილოცვას გვიგზავნის კონსტანტინეპოლის მსოფლიო საპატრიარქო, სწორად არ არის მოხსენიებული სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ისე, როგორც წოდებულია V საუკუნიდან... საქართველოს ეკლესია კანონიერდ უნდა იკავებდეს თავის ადგილს... როცა ხდება კუთვნილი ადგილის დარღვევა, ეს გავლენას ახდენს საქართველოს სამოციქულო ეკლესიაზე და მის ავტორიტეტზე მთელ მსოფლიოში... ჩვენ გვსურს, ეს საკითხი ერთხელ და სამუდამოდ მოწესრიგდეს" **(ვარდოსანიძე, 2008:175).**

80-იან წლებში მიმდინარეობდა ინტენსიური მუშაობა ავტოკეფალიის აღიარების საკითხზე. ამ პერიოდში ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მართლმადიდებელი ეკლესიების მეთაურთა ვიზიტებს საქართველოში. მათთან შეხვედრებზე მთავარი საკითხი იყო ავტოკეფალიის აღიარება და საქართველოს ეკლესიის კუთვნილი ადგილი დიპტიქში. საქართველოში სტუმრად იმყოფებოდნენ: 1981 წელს პაპი და პატრიარქი ალექსანდრიისა ნიკოლოზ VI, იმავე წლის 17 -20 სექტემბერს იერუსალიმისა და სრულიად პალესტინის პატრიარქი დიოდოროს I

(კარვალისი). ვიზიტის მიზანი იყო საქართველოსა და იერუსალიმის ეკლესიებს შორის ჯერ კიდევ მეოთხე საუკუნეში დაწყებული კონტაქტების აღდგენა. "ჩვენ გვერდით არიან ანდრია პირველწოდებული და სვიმონ კანანელი, რომლებმაც იქადაგეს ქრისტეს მცნებანი საქართველოში" ("ჯვარი ვაზისა", 1981, №2:16). დიპტიხში თავის კუთვნილ ადგილთან დაკავშირებით კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ წერილობითი მხარდაჭერა მოითხოვა და მის მოთხოვნას დადებითად გამოეხმაურნენ: სრულიად რუსეთის პატრიარქი უწმიდესი პიმენი (1982 წ. 29.IX), პრაღისა და ჩეხოსლოვაკიის მიტროპოლიტი დოსითეოსი (1982 წ. 16.VII), ბულგარეთის პატრიარქი მაქსიმე (1982 წ. 16.V), ალექსანდრიისა და სრულიად აფრიკის პაპი და პატრიარქი უწმიდესი ნიკოლოზ V (1982 წ. 1.IX). შთამბეჭდავი იყო იერუსალიმის პატრიარქის დიოდოროს წერილი: "დაბეჯითებით მოგახსენებთ, რომ ადგილობრივ მართლმადიდებელ ეკლესიათა ერთსულოვნებით საქართველოს მოწამეობრივმა, მაგრამ ამავე დროს დიდებულმა საპატრიარქომ უნდა მიიღოს თავისი შესაბამისი ადგილი კონსტანტინეპოლის მსოფლიო საპატრიარქოს დიპტიხში" **(ვარდოსანიძე, 2008:177).**

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის საბოლოო აღიარება მრავალწლიანი ბრძოლის შემდეგ, 1990 წელს, მოხდა. 1990 წლის 7 იანვარს სიონში წირვის დამთავრების შემდეგ საქართველოში სტუმრად მყოფმა მიტროპოლიტმა ქრიზოსთომოსმა ოფიციალურად გამოაცხადა მსოფლიო საპატრიარქოს გადაწყვეტილება საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიული ავტოკეფალიისა და მისი მეთაურის საპატრიარქო ტიტულის აღიარების შესახებ. მეორე დღეს, 8 იანვარს, უწმიდესი და უნეტარესი ილია II გაეცნო უკვე საბოლოო ტექსტს. სიტყვების: "ვაღიარებ" და "ვცნობ" ნაცვლად ყველგან ეწერა "ვამტკიცებ" და "ვაცხადებ". ამასთანავე, ერთ-ერთი ბოლო მუხლის მიხედვით, საქართველოს ეკლესიას მირონი უნდა წამოეღო კონსტანტინეპოლის ეკლესიისაგან. ისევ გაგრძელდა კამათი. ბერძენმა მიტროპოლიტმა საკუთარი ხელით ჩაასწორა, თუმცა აღნიშნა, რომ მირონის საკითხი ჩემს კომპეტენციას და ძალებს აღემატებაო. კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ მირონის საკითხზე მკაცრად განაცხადა, რომ: "საქართველოში არსებული ისტორიული საბუთების მიხედვით, მირონი უკვე VIII

საუკუნიდან იხარშება. არსებობს ჰიპოთეზები, რომლებიც კიდევ უფრო ადრეულ ეპოქაში გადასწევენ ამ თარიღს... ეჭვიც არ მეპარება თქვენს სიტყვებში, მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ არც მე და არც დიმიტრიოს I და, საერთოდ, არცერთი ჩვენგანი უკვდავი არაა. მე შთამომავლობას ვერ დავუტოვებ საკამათო საკითხს. ვინ მაპატიებს, საუკუნეების წინათ მოპოვებული უფლება დღეს ერთი ხელის მოწერით რომ გავაუქმო?"(**ჯვარი ვაზისა.1990,I:20**). ბოლოს შეთანხმდნენ, რომ, თუკი საქართველოს ეკლესიის შეთავაზებულ ვარიანტს დასთანხმდებოდა კონსტანტინე- პოლის ეკლესიის სინოდი, მაშინ დეპეშას გამოაგზავნიდა მიტროპოლიტი ქიზოსთომოსი და 4 მარტს მართლმადიდებლობის დღესასწაულ ზე სტამბულში საქართველოს ეკლესიის მეთაურს საზეიმოდ გადაეცემოდა სათანადო საბუთები. 1 მარტს საქართველოს ეკლესიის დელეგაცია თბილისიდან მოსკოვში გაემგზავრა. ვიზების მიღების შემდეგ, 3 მარტს, დელეგაცია ჯერ ბერლინში, შემდეგ კი სტამბულში გადაფრინდა. დელეგაციის შემადგენლობაში შედიოდნენ: 1. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II, 2. ცხუმ -აფხაზეთის მიტროპოლიტი დავითი (ჭკადუა),3.ქუთათელ-გაენათელი მთავარეპისკოპოსი კალისტრატე (მარგალიტაშვილი), 4. სასულიერო სემინარიისა და აკადემიის რექტორი პროტოპრე- სვიტერი გიორგი (გამრეკელი), 5. სიონის საკათედრო ტაძრის მთავარდიაკონი ამირან ამირანაშვილი, 6. საპატრიარქოს ბერძნული ენის თარჯიმანი თამარ მესხი, 7. საპატრიარქოს საგარეო საქმეთა მდივანი ბორის გაგუა.

3 მარტს კონსტანტინეპოლის რეზიდენციაში ქართული დელეგაცია მიიღო კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა ყოვლადუწმიდესმა დიმიტრიოს I-მა. აღსრულდა პარაკლისი, რომლის შემდეგ კონსტანტინეპოლის წმიდა სინოდის მდივანმა არქიმანდრიტმა მელიტონმა წაიკითხა ტექსტები: 1. საქართველოს უწმიდესი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობისა და მტკიცების სიგელი და 2. საქართველოს უწმიდესი ეკლესიის მეთაურისათვის საპატრიარქო ტიტულის ცნობისა და ბოძების საპატრიარქო და სინოდის განჩინება. საქართველოს ეკლესიის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე აღნიშნული ორი დოკუმენტის მიღებით საბოლოოდ იქნა აღიარებული კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს მიერ ისტორიული წყაროების საფუძველზე ქართული ეკლესიის სრული ავტოკეფალია და მისი

მეთაურის საპატრიარქო ტიტული. 4 მარტს მართლმადიდებლობის დღესასწაულზე კონსტანტინეპოლისა და საქართველოს პატრიარქებმა ერთად აღასრულეს სადღესასწაულო ღვთისმსახურება. წირვის დასრულების შემდეგ სიტყვით გამოვიდა კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II. მან ქადაგებაში ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ საქართველოს ეკლესია V საუკუნიდან ავტოკეფალური იყო და მას კათალიკოსი უდგა სათავეში. XI საუკუნიდან კი საქართველოს ეკლესიის მეთაური პატრიარქის ტიტულის მფლობელი იყო. იგი შეეხო საქართველოს ეკლესიის ადგილს დიპტიქში და აღნიშნა, რომ საქართველოს საპატრიარქოს მუდამ ეკავა VI ადგილი რომის, კონსტანტინეპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიის და იერუსალიმის შემდეგ (იქვე:10). დიპტიქთან დაკავშირებით მან მაგალითად მოიყვანა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზის სიგელი: "ჩვენც გლახაკი ქრისტეს მიერ. შემდგომად ხუთთა პატრიარქთა... და სვეტიცხოვლის მეექვსესა პატრიარქსა და ქრისტეს მიერ ყოვლისა საქართველოისა კათალიკოზი ნიკოლოზი ვამტკიცებ და წარვწერ". კათოლიკოს ნიკოლოზის სიგელში რომ ისტორიული რეალობაა გადმოცემული, ამას მოწმობს 1437-1439 წლების ფერარა -ფლორენციის კრების აქტები: "პატრიარქის შემდეგ ოთხ სკამზე განლაგებული იყვნენ: პერაკლიის არქიეპისკოპოსი (ალექსანდრიის პატრიარქის წარმომადგენელი), ანტიოქიის პატრიარქის მიერ წარმოგზავნილი ეფესოს არქიეპისკოპოსი, იერუსალიმის პატრიარქის წარმომადგენელი — იბერიის მიტროპოლიტი. (**ტაბაღუა,1984:214**).

ვინაიდან დიპტიქში სხვადასხვა დროს მოხდა ცვლილებები, რადგან რომის ეკლესიის პირველი ადგილი კონსტანტინეპოლმა დაიკავა, რუსეთის მეფეს სურდა და აღმოსავლეთის საპატრიარქოებიც არ იყვნენ წინააღმდეგი, რუსეთის პატრიარქს დიპტიხში დაეჭირა ადგილი ალექსანდრიის პატრიარქის შემდეგ, მაგრამ, რადგანაც წინა საუკუნეებში წმიდა მამათა მიერ დადგენილი იყო დიპტიხში ალექსანდრიის საპატრიარქოს შემდეგ ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქთა ხსენება, ამიტომ აღმოსავლეთის პატრიარქებმა გადაწყვიტეს, რუსეთის პატრიარქის ადგილი დიპტიხში ყოფილიყო იერუსალიმის პატრიარქის შემდეგ (იქვე:23). ამრიგად, რუსეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური სიძლიერის გამო აღმოსავლეთის პატრიარქებმა რუსეთის ეკლესიას დიპტიხში მეხუთე ადგილი მიანიჭეს, აღნიშნული

ქმედებით მანამდე არსებულმა ეკლესიებმა დიპტიხში თითო ადგილით ზემოთ აინაცვლეს, მათ შორის საქართველოს ეკლესიამაც. დღეისათვის საბოლოოდ არ არის განსაზღვრული ქართული ეკლესიის ადგილი მართლმადიდებელ ეკლესიათა დიპტიხში, რადგან რუსეთის ეკლესია მეექვსე ადგილზე იხსენიებს ქართულ ეკლესიას, კოსტანტინეპოლის, ალექსანდრიის,ანტიოქიისა და იერუსალიმის ბერძნული ეკლესიები კი მეცხრე ადგილზე, ბულგარეთის ეკლესიის შემდეგ. 2011 წლის 22 -26 თებერვალს შამბეზში (შვეიცარია) შედგა სრულიად მართლმადიდებლური მოსამზადებელი კომისიის სხდომა. სხდომას ესწრებოდა საქართველოს ეკლესიის დელეგაცია: მიტროპოლიტი გერასიმე (შარაშენიძე), მიტროპოლიტი თეოდორე (ჭუაძე) და პროტოპრესვიტერი გიორგი ზვიადაძე. აღნიშნულ სხდომაზე განიხილებოდა საქართველოს ეკლესიის საფუძვლიანი თხოვნა, ყველა ადგილობრივი ეკლესიის დიპტიხში მისთვის კუთვნილი მეექვსე ადგილის მინიჭების შესახებ), თუმცა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება კომისიამ ვერ მოახერხა, რადგან მიიჩნია, რომ ამ ეტაპზე შეუძლებელია ადგილობრივმა ეკლესიებმა ერთობლივი მოსაზრებები ჩამოაყალიბონ. **(საპატრიარქოს უწყებანი, 2011:604).** 1990 წელს ღიად დარჩა მხოლოდ დიპტიხის საკითხი, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ 1990 წლის 25 იანვრის კონსტანტინეპოლის წმიდა სინოდის მიერ დადგენილი ორი დოკუმენტი საქართველოს ეკლესიასთან დაკავშირებით უდიდესი მნიშვნელობისაა. პირველ სიგელში მოყვანილია საეკლესიო კანონისტ თეოდორ ბალსამონის ცნობები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ: "რომ იქმნეს თავისუფალი და ავტოკეფალური ეკლესია იბერიისა". ამის საფუძველზე: "მივიჩნევთ, რომ იგი ჩართულია და არის ძმურ მართლმადიდებელ ეკლესიათა პლეადაში და ვადასტურებთ ამასთანავე იმას, რომ იგი სახელდებულია, როგორც წმიდა ავტოკეფალური ეკლესია სრულიად საქართველოისა". ვცნობთ მას, როგორც ჩვენ სულიერ დას, რომელიც უფლებამოსილია მართოს და აწარმოოს საქმენი დამუკიდებლად და ავტოკეფალურად" **(ჯაფარიძე. 2003:184).** აღნიშნული სიგელით კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს მხრიდან აღიარებული იქნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, შესაბამისად აღიარებულ იქნა საქართველოს ეკლესიის მმართველობითი ორგანო წმიდა სინოდი და მისი თავმჯდომარე. ამავე სიგელით

საქართველოს ეკლესია და მისი მეთაური ვალდებულია, სხვა დანარჩენ ავტოკეფალურ ეკლესიებთან მიმართებაში დაიცვას სულიერი და კანონიკური ურთიერთობა წესების შესაბამისად.

მეორე სიგელით აღიარებული იქნა საქართველოს ეკლესიის მეთაურის საპატრიარქო ტიტული: კონსტანტინეპოლის საპატრიარქომ მოახდინა აღიარება მასზე, რომ "საქართველოს უწმიდესი ეკლესია პატივდებულ იქნეს საპატრიარქო ღირსებითა და ადგილით. როგორც ადრიდანვე იხსენიებოდა უძველეს ქრონიკებსა და სხვა საეკლესიო წყაროებში მისი ტიტული: "მთავარეპისკოპოსი მცხეთა-თბილისისა და კათოლიკოს-პატრიარქი სრულიად საქართველოისა". ორივე დოკუმენტის მიღებისას გათვალისწინებული იქნა ისტორიული რეალობა. სწორედ უძველეს ქართულ და უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობით აღიარეს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია და საპატრიარქო ტიტული.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებას მალევე მოჰყვა ლოგიკური რეაგირება სახელმწიფოს მხრიდან. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს 1990 წლის 12 აპრილის №183 დადგენილებით: მუხლი 2. ვინაიდან ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია არის ავტოკეფალური, დაწესდეს, რომ საქართველოში არსებული მართლმადიდებლური ეკლესიების, მათი ქონებისა და სახსრების აღრიცხვას ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქო ახორციელებს დამოუკიდებლად. მე-3 მუხლით საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული ყველა საკულტო ნაგებობა, მათი უძრავ-მოძრავი ქონებით ქართული ეკლესიის საკუთრებად გამოცხადდა (**ვაშაყმაძე, 2011:7).**

ამ დადგენილებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსი და გავლენა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საფუძველი ჩაეყარა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის საკონსტიტუციო შეთანხმებას. ამასთან დაკავშირებით საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდმა დაადგინა: ვინაიდან 1801 წელს საქართველომ იძულების წესით უკანონოდ ჯერ სახელმწიფოებრივი, ხოლო 1811 წელს ეკლესიური დამოუკიდებლობა დაკარგა... დღეს, როდესაც ხდება ისტორიული სამართლიანობის აღდგენა, საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია მიიჩნევს, რომ

ანექსიის პერიოდში განხორციელებული რელიგიური პოლიტიკა და სხვა ქმედებანი ვერ ჩაითვლება კანონიერად და უფლებას იტოვებს, თავის კანონიკურ საზღვრებში აღდგენილად გამოაცხადოს დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე არსებული (სტატუს-ქვო-ს) მდგომარეობა.

2002 წლის 14 ოქტომბერს მცხეთაში, ს ვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში საქართველოს სახელმწიფოსა (პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძე) და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის (კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II) ხელი მოეწერა საკონსტიტუციო შეთანხმებას. საკონსტიტუციო შეთანხმება დიდი მნიშვნელობის სამართლებრივი აქტია, რომელიც 12 მუხლისაგან შედგება. კონსტიტუციურ შეთანხმებაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია აღიარებულია საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად, განსაზღვრულია ეკლესიის უფლებამოსილებები კულტურულ-საგანმანათლებლო, თავდაცვის, იუსტიციის სფეროებში. ეკლესიის საკუთრებად გამოცხადებულია საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებული მართლმადიდებლური ტაძრები, მონასტრები,მიწის ნაკვეთები, მუზეუმებში, საცავებში არსებული საეკლესიო საგანძური. კონსტიტუციური შეთანხმებით გამოინახა ქართულ სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის უნიკალური სამართლებრივი ფორმა, რომელიც უზრუნველყოფს, ერთი მხრივ, ეკლესიის დამოუკიდებლობას, მისი სუვერენული უფლებების დაცვას, ხოლო, მეორე მხრივ, ეკლესიის ყველა იმ უფლებით აღჭურვას, რომელიც აუცილებელია ერის გამაერთიანებლისა და მისთვის ტრადიციულად დამახასიათებელი სხვა ფუნქციების შესასრულებლად.(**მჭედლიძე,კეზევაძე,2008:478)**

ამ ორი დოკუმენტის მიღება ლოგიკური დასასრული იყო საუკუნოვანი ბრძოლისა, ავტოკეფალიის აღსადგენად რომ წარმოებდა. როგორც აღვნიშნეთ, საეკლესიო ავტოკეფალია საფუძველია სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და პირიქით. XIX საუკუნეში სახელმწიფოებრიობის გაუქმებას მოჰყვა საეკლესიო ავტოკეფალიის შეწყვეტა. რუსული მმართველობის პერიოდში შეიცვალა და განადგურდა ის ადათები და წესები, რაც საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა ქართულ ეკლესიაში. ავტოკეფალიის საბოლოოდ აღიარების საქმეში აღსანიშნავია კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II–ს უდიდესი ღვაწლი. მან ჯერ კიდევ

მღვდელმთავრობის პერიოდში დაიწყო ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებისათვის და სამი ათეული წელი დასჭირდა ამ პროცესს. 1990 წელს კონსტანტინეპოლში საბოლოოდ მოხდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საერთაშორისო აღიარება. ამიერიდან ქართული ეკლესია და მ ისი მეთაური იმავე პატივითა და უფლებებით ისარგებლებდა, როგორც სხვა ავტკოკეფალური ეკლესიები. თანამედროვე ეტაპზე რუსულენოვან და ინგლისურენოვან ელექტრონულ საიტებზე აღიარებულია ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება ვახტანგ გორგასლის მოღვაწეობის პერიოდში,სადაც მოხსენიებულია კოსტანტინეპოლის პატრიარქი წმ. გენადი, რომელსაც გაუგზავნია ანტიოქიაში კათალიკოსად საკურთხებელი კანდიდატი პეტრე. საიტებზე ასევე არსებობს ინფორმაცია 1 8 1 1 წელს ავტოკეფალიის გაუქმებისა და 1 9 1 7 წელს ავტოკეფალიის აღდგენის შესახებ.

ელექტრონულ ენციკლოპედიაში ,,ბრიტანიკა“ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ვკითხულობთ: საქართველოს მართმადიდებელი ავტოკეფალური ეკლესია მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესია. ქართულმა ეკლესიამ ავტოკეფალია მოიპოვა ბიზანტიის იმპერატორ ზენონის (474-491) დროს, როდესაც ანტიოქიის პატრიარქი იყო პეტრე ფულონი. ამ დროიდან საქართველოს ეკლესიის მეთაური ატარებს კათოლიკოსის ტიტულს. 1801წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, 1817 წლიდან საქართველოს ეკლესია საეგზარქოსოს სახით დაექვემდებარა რუსულ ეკლესიას. 1917 წელს რუსეთის რევოლუციის შემდეგ საქართველოს ეკლესიამ აღიდგინა ავტოკეფალია.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბარია ასევე ელექტრონულ ენციკლოპედიაში, სადაც აღნიშნულია, რომ ანდრია პირველწოდებულმა და სვიმონ კანანელმა იქადაგეს საქართველოში. V საუკუნიდან საქართველოს ეკლესიამ მოიპოვა ავტოკეფალია, მცხეთის მთავარეპისკოპოსმა კი მიიღო კათალიკოსის ტიტული. აქვეა საუბარი 1811 წელს ავტოკეფალიის გაუქმებასა და 1918 წელს მის აღდგენაზე. მართალია, აღნიშნულ ენციკლოპედიებში ვხვდებით გარკვეულ უზუსტობებს, მაგრამ ძირითადად დაფიქსირებულია საქართველოს ეკლესიის უძველესი სამოციქულო წარმომავლობა და ავტოკეფალიის მოპოვების,

გაუქმებისა და აღდგენის ძირითადი მომენტები.

ეს არის ისტორიული კანონზომიერება. ავტოკეფალიის საბოლოო აღიარებით აღსრულდა ქართველი ხალხის დაუცხრომელი სურვილი და საქართველოს ეკლესიას დაუბრუნდა იგივე პატივი და ღირსება, რითაც საუკუნეების განმავლობაში სარგებლობდა. ამიერიდან აღარ იქნება მსჯელობისა და განსჯის საგანი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, რაც არაერთხელ მომხდარა ბერძენთა მხრიდან. 1990 წელს კონსტანტინეპოლში მიღებული ავტოკეფალიის აღიარებისა და საპატრიარქო ტიტულის დოკუმენტებში ასახულია ქართული ეკლესიის ისტორიული და, რაც მთავარია, კანონიერი უფლება, რათა ქართული ეკლესია იწოდებოდეს ავტოკეფალურად, ხოლო მისი მეთაური ატარებდეს პატრიარქის ტიტულს. ავტოკეფალიის საბოლოო აღიარების შემდეგ დაიწყო სულიერი ფერისცვალება ქართველ ხალხში, რომელიც მტკიცედ იცავს დიდი გიორგი მთაწმინდელის ნაანდერძევს: "ვინაიდგან ერთი ღმერთი გვიცნობიეს, არა სადა უარ გვიყოფიეს."

დასკვნები

1. V საუკუნის შუახანებამდე ქართულ ეკლესიაში ერთი ეპარქიის არსებობა ძალზე საეჭვოა, თუნდაც ტერიტორიული პრინციპით: ერთ ეპისკოპოს ძალიან გაუჭირდებოდა მრავალი ქალაქისა და სამრევლოს მართვა. ქართლში V საუკუნის II ნახევარში არსებობდა რამდენიმე საეპისკოპოსო კათედრა, რომლებიც ძირითადად ალბათ დიდ ქალაქებსა და მსხვილ საეკლესიო ცენტრებში იყო წარმოდგენილი და იერარქიულად მცხეთის მთავარეპისკოპოსს ექვემდებარებოდნენ.

2. კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს უფლებები მეოთხე მსოფლიო საეკლესიო კრების 28-ე კანონის მიხედვით ძალზე გაიზარდა. ვახტანგ გორგასალმა საეკლესიო კანონიკის მიხედვით სწორედ კონსტანტინეპოლში გააგზავნა მიქაელ მთავარეპისკოპოსი, რათა მეფე-მღვდელმთავარს შორის ატეხილი დავა ისე გადაწყვეტილიყო, როგორც იმ პერიოდის საეკლესიო სამართალი მოითხოვდა.

3. აღსანიშნავია, რომ ქართული ეკლესიის პირველი მეთაურის ხელდასხმა მოხდა ბიზანტიის იმპერატორ ლეონ I-ის (457-474) მოღვაწეობის პერიოდში , მაშინ კათალიკოსად საკურთხებელი პიროვნება პეტრე, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი, ანტიოქიის პატრიარქი და ვახტანგ მეფე — ყველანი მართლმადიდებლები იყვნენ.

4. ქართლის ეკლესიის მეთაურის კურთხევის საკითხის გარკვევისას უმთავრესი მნიშვნელობა ენიჭება კონსტანტინეპოლისა და ანტიოქიის პატრიარქთა სარწმუნოებრივ მიმართულებას. ჯუანშერის მიერ დასახელებული იმპერატორი ლეონ I მართლმადიდებელი სარწმუნოების აღმსარებელი იყო, შესაბამისად მისი თანამედროვენი კონსტანტინეპოლის პატრიარქი წმიდა გენადი (458-471) და ანტიოქიის პატრიარქი მარტირიუსი (456-468) მართლმადიდებლობის მტკიცე დამცველები იყვნენ, ამიტომ შეუძლებელია, როგორც ამას ჯუანშერი გადმოგვცემს, კონსტანტინეპოლის მართლმადიდებელ პატრიარქს კათალიკოსად საკურთხებელი კანდიდატი ანტიოქიის მონოფიზიტ პატრიარქთან გაეგზავნა. საეკლესიო კანონებით ასეთი ფაქტი დაუშვებელია და მსგავსი შემთხვევა არ არსებობს ეკლესიის ისტორიაში.

5. ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურმა სიძლიერემ და წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის საერთაშორისო ავტორიტეტმა განაპირობა, V საუკუნის 60-იან წლებში ქართულ ეკლესიას მოეპოვებინა ავტოკეფალია. ბიზანტიასთან მიმართებით ვახტანგ მეფის საეკლესიო თუ საერო საკითხებში მჭიდრო კავშირმა ხაზი გაუსვა ქართული სახელმწიფოსა და ქართული ეკლესიის მართლმადიდებლურ ორიენტაციას.

6. 681 წლის მსოფლიო VI საეკლესიო კრებამ მცხეთის კათალიკოსი აიყვანა იმავე პატივსა და ღირსებაში, რომელშიც მსოფლიოს სხვა მართლმადიდებელი პატრიარქები იმყოფებოდნენ. ამავე დროს მცხეთაში დაიწყო წმიდა მირონის კურთხევა. ეს მოვლენები, რომლებიც ქართულ ეკლესიაში განხორციელდა, სრულიად კანონზომიერი იყო, თუმცა რამდენიმე საუკუნე მაინც დასჭირდა, რომ ქართული ეკლესია ორგანიზაციულად და ადმინისტრაციულად აღმოსავლეთში მართლმადიდებელთა ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენი გამხდარიყო.

7. საქართველოს ეკლესიის მამამთავართა სიაში ქართლის კათალიკოს წმიდა მამაის (731-744) მომდევნო კათალიკოსია იოანე III (744-760). ამ ფაქტს ადასტურებს X საუკუნის ძეგლი შატბერდის კრებული, რომელშიც ჩართულია "მოქცევაჲ ქართლისაიჲ". სწორედ იოანე III აკურთხა მცხეთის კათალიკოსად ანტიოქიის პატრიარქმა თეოფილაქტემ (744-750) VIII საუკუნის 40-იან წლებში.

ამასთანავე, იოანე ვერ იქნებოდა აფხაზეთის პირველი კათალიკოსი, რადგან აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საეკლესიო ცენტრები კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში შედიოდა. ამიტომ ბუნებრივია, საეკლესიო კანონიკიდან გამომდინარე, აფხაზეთის კათალიკოსის ხელდასხმა სწორედ კონსტანტინეპოლის პატრიარქისაგან უნდა მიეღო.

8. თეოფ ილაქტე ანტიოქიელის მიერ ნაკურთხი მცხეთის კათალიკოს იოანეს მიერ მოხდა ხელდასხმა იოანე გუთელი ეპისკოპოსისა, რასაც ადასტურებდა კიდეც "დიდი სვინაქსარი", რაზეც იმსჯელა XI საუკუნეში გიორგი მთაწმინდელმა.

9. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბრისას ერთი რამ სავსე ბით ნათელია: ბერძნული ეკლესიის მესვეურები თითქმის ყოველთვის ცდილობდნენ, "კანონიერი" საფუძველი მიეცათ, თითქოს ქართული ეკლესია დამოუკიდებელია, მაგრამ მას გარკვეული ვალდებულებები აკისრია ანტიოქიის საპატრიარქოსადმი.

ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიება მსახურებაზე, თუ საქართველოში ანტიოქიის პატრიარქის პირადი წარმომადგენლის გამოგზავნა. ძირთადად კი, როგორც ეს მეცნიერულმა გამოკვლევებმა აჩვენა, ეს არის ბერძნების ამბიციური სურვილი, რეალობა კი სულ სხვა ფაქტებს გვიდასტურებს.

10. XI საუკუნის 50-იან წლებში ქართული ეკლესიის მეთაურს პატრიარქის ტიტული ნახევარი საუკუნის მოპოვებული ჰქონდა. შესაბამისად, ამ ტიტულის მოპოვებაც საეკლესიო კანონების სრული დაცვით მოხდებოდა. ამიტომ 1054-1057 წლებში კონსტანტინეპოლში მიმდინარე მოლაპარაკებების დროს საქართველოს ეკლესიის მიერ "საპატრიარქო ღირსების იურიდიული ცნობის" აღიარება საეჭვოა.

11. ეკლესიის ისტორიაში უდიდესი საეკლესიო კანონისტების — პატრიარქ ფოტისა და იოანე ზონარას შემდეგ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე საუბრობს გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწე, შემდგომში ანტიოქიის პატრიარქი თეოდორ ბალსამონი. საყურადღებოა, რომ ბალსამონი ამ საკითხს ეხება 381 წლის მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრების მე-2 კანონის განხილვისას, შესაბამისად, ბალსამონის ცნობის დოკუმენტად აღიარება მისაღებია.

12. XI საუკუნეში ბერძნები თავადვე აღიარებდნენ, რომ ამ დროს ქართული ეკლესია არცერთ პატრიარქს არ ემორჩილებოდა, ამასთანავე ყოველი საეკლესიო წესი და რიგი მათ მიერ განეგება. ამასთან, ყველაზე მთავარი, ქართველები "თვით დაისმენ კათალიკოზთა" ანუ XI საუკუნის შუა ხანებში ქართული ეკლესია სრულიად დამოუკიდებელია და თვითონვე ქართველების მიერ ხდება კათალიკოსის ხელდასხმა. ამ ფაქტს კი თვითონ ბერძნები აღიარებენ.

13. ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას გიორგი მთაწმინდელმა დაასაბუთა ქართული ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობა, რომლის მიხედვითაც ქართული ეკლესია იმავე უფლებებით სარგებლობდა, რითაც ანტიოქიის უძველესი ეკლესია. უფრო მეტიც, ვინაიდან ქართული ეკლესია ანდრია მოციქულის მიერ იყო დაარსებული, არანაირი საჭიროება არ არსებობდა იმისა, რომ ქართულ ეკლესიას ანტიოქიიდან მიეღო უფლებამოსილება ამა თუ იმ საკითხის გადასაწყვეტად. ივერიის ეკლესია პირველი საუკუნიდანვე სამოციქულოა და შესაბამისად ავტოკეფალური.

14. XIსაუკუნის განმავლობაში აფხაზეთი საკათალიკოსო დამოუკიდებლად არსებობდა და მას არანაირი ვალდებულება არ აკავშირებდა მცხეთის საკათალიკოსოსთან. აფხაზეთის საკათალიკოსოს ფორმირება ეტაპობრივად განხორციელდა. თავდაპირველად მოხდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსგან გამოყოფა, შემდეგ გაჩნდა საჭიროება საკათალიკოსოს შექმნისა, რომელმაც X საუკუნის განმავლობაში გაატარა ღონისძიებები, რომელიც მნიშვნელოვანი იყო ეკლესიის გასაძლიერებლად. X საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში პოლიტიკურმა სიტუაციამ კვლავ ცვლილებები განაპირობა ქართულ ეკლესიაში. თუკი აფხაზეთის სამეფოს პოლიტიკურმა არსებობამ აფხაზეთის საკათალიკოსოს შექმნა განაპირობა, ქართული სამეფო-სამთავროების გაერთიანებამ და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამ დასავლეთ საქართველოსა და აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიების გაერთიანება გახადა აუცილებელი.

15. გაერთიანებულ საქართველოში XI საუკუნიდან აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებები დამცრობილია, ხოლო მცხეთის კათალიკოსის უფლებები, პირიქით, გაცილებით იზრდება. ერთიან საქართველოში აფხაზეთის საკათალიკოსომ შეინარჩუნა არსებობა. XV საუკუნიდან საქართველოს პოლიტიკურად დაშლის შემდეგ აფხაზეთის საკათალიკოსო მცხეთის საკათალიკოსოს გამოეყო. კათალიკოსთა ურთიერთმიმართება საგრძნობლად შეიცვალა. აფხაზეთის კათალიკოსის უფლებამოსილება გაიზარდა. საკათალიკოსო რეზიდენციამ შეიცვალა ადგილმდებარეობა და კათალიკოსის ტიტულატურაც შეიცვალა.

16. XV საუკუნეში საქართველოში შემოწირულობის ასაკრებად ჩამოსულ ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქ მიხეილს, ერთ-ერთმა ქართველმა მეფემ ბაგრატ VI-მ და დიდებულებმა საშუალება მისცეს, აღესრულებინა ხელდასხმა, რომელიც სავარაუდოდ, მცხეთის კათალიკოსის პრეროგატივა იყო. მართალია, ეს იყო ერთჯერადი აქტი, მაგრამ მისი საჭიროება ნამდვილად არ არსებობდა. რაც მთავარია, ეს აქტი მიმართული იყო სახელმწიფოებრივი რღვევისა და ეკლესიური ერთიანობის წინააღმდეგ. პატრიარქი მიხეილი შეეცადა კანონიერი საფუძველი დაედო მის მიერ ცაიშელ-ბედიელი იოვაკიმეს კურთხევისათვის, რათა გაემართლებინა თავისი საქციელი.

17. XVI საუკუნის 50-იანი წლებიდან ბიჭვინთაში მყოფი აფხაზეთის კათალიკოსი ძალზე რთულ მდგომარეობაშია. კათალიკოსები, ეპისკოპოსები ძირითადად ყოველთვის მეფის საიმედო და აქტიური მხარდამჭერები იყვნენ ქვეყნის ყველა უმნიშვნელოვანეს საქმეში. შესაბამისად, აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია უკვე მდებარეობდა ტერიტორიაზე, რომლის კონტროლზეც იმერეთის მეფეს ხელი აღარ მიუწვდებოდა. ამას დაემატა ქრისტიანი მოსახლეობის თანდათან შემცირება მთიელთა მოწოლის გამო და ეკლესია-მონასტრების დაცარიელება. ბუნებრივია, ამის გამო იმერეთის მეფე დააყენებდა საკითხს, რათა აფხაზეთის საკათალიკოსო რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გადასულიყო გელათში, საიდანაც კათალიკოსი უკეთ განახორციელებდა თავის ფუნქციებს. კათალიკოსის რეზიდენციის გადმოტანა იყო იძულებითი ღონისძიება, რომელიც ძირითადად პოლიტიკური სიტუაციის გართულებით იყო გამოწვეული.

18. 1811წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამ გამოიწვია მოციქულთა და მსოფლიო საეკლესიო კრებათა დადგენილების დარღვევა. ავტოკეფალიის გაუქმებით დაირღვა ასევე საუკუნეების განმავალობაში მიღებული საქართველოს საეკლესიო კრებათა დადგენილებები.

19. 1811-1814 წლებში გაუქმდა მცხეთისა და აფხაზეთის უძველესი საკათალი-კოსოები, რომლებიც რუსეთის ეკლესიაზე ბევრად ძველი ავტოკეფალური ეკლესიე-ბი იყვნენ. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათალიკოსოს გაუქმებით რუსე-თის ეკლესიამ ანალოგიურად დაარღვია მოციქულთა და მსოფლიო საეკლესიო კრე-ბათა დადგენილებები, როგორც მცხეთის საკათალიკოსოს გაუქმების შემთხვევაში.

20. რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებისათვის მიუღებელი იყო იმპერიის შემადგენლობაში ქართული ავტოკეფალური ეკლესიების არსებობა. 1811 წლიდან დაიწყო საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში ერთ-ერთი უმძიმესი პერიოდი, რომელიც მთელი 106 წლის განმავლობაში გაგრძელდა, თუმცა ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ ისტორიული სამართლიანობა აღდგა.

21. 1906წლის განმავლობაში პეტერბურგში გაიმართა რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირის სხდომები, რომლებზეც იხილებოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი. საეკლესიო კრების წინარე თათბირის

მეორე განყოფილებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა კანონიერად არ მიიჩნია, რადგან ავტოკეფალიის აღდგენა ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის იმპერიის ინტერესებს. მიუხედავად ქართველი მღვდელმთავრების მცდელობისა და დასაბუთებისა, რომ ქართული ეკლესია ავტოკეფალური და მათი მოთხოვნა კანონიერი იყო, შედეგი ვერ გამოიღო.

22. 1917წლის 12 მარტს მცხეთის საკათალიკოსო ტაძარში წაკითხულ იქნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის აქტი. აღნიშნული დოკუმენტის მიღება ავტოკეფალური მოძრაობის ლოგიკური დასასრული იყო. ავტოკეფალიის აღდგენის აქტში ხაზგასმით იქნა აღნიშნული, რომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილების გარეშე უკანონოდ იყო გაუქმებული. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაზე გადამწყვეტი როლი ითამაშა რუსეთში მიმდინარე პოლიტიკურმა მოვლენებმა. საქართველოს ეკლესიაში ამ პერიოდში უკვე მყარი ნიადაგი იყო მომზადებული ავტოკეფალიის აღსადგენად. ქართული ეკლესიის კანონიერი უფლებების აღდგენა ერის სულიერი მოთხოვნილებების აღსრულება იყო.

23. 1927 წლის 8 თებერვალს რუსეთის ეკლესიის სამღვდელო სინოდმა აღიარა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. უმნიშვნელოვანესი იყო სამღვდელო სინოდის აღნიშნული გადაწყვეტილება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენასთან დაკავშირებით, თუმცა აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული დოკუმენტის მიღება გაიოლდა, რადგან რუსეთის ეკლესიას აღარ მართავდა პატრიარქი ტიხონი. იგი ამ დროისთვის უკვე გარდაცვლილი იყო.

24. 1943 წელს რუსეთის ეკლესიამ კვლავ აღიარა საქართველოს ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალია, ამასთანავე აღდგა ევქარისტული კავშირი ორ ეკლესიას შორის.

1990 წლის 4 მარტს სტამბულში კონსტანტინეპოლის საპატრიარქომ საბოლოოდ აღიარა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, რომელიც აისახა შესაბამის დოკუმენტებში. პირველი დოკუმენტით აღიარებული იქნა საქართველოს უწმიდესი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობისა და მტკიცების სიგელი. მეორე დოკუმენტით განისაზღვრა, საქართველოს უწმიდესი ეკლესიის

მეთაურისათვის საპატრიარქო ტიტულის ცნობისა და ბოძების საპატრიარქო და სინოდის განჩინება.

აღნიშნული ორი დოკუმენტის მიხედვით საბოლოოდ იქნა აღიარებული კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს მიერ ისტორიული წყაროების საფუძველზე ქართული ეკლესიის სრულყოფილი ავტოკეფალია. ეს იყო ისტორიული კანონზომიერება, რომლის საფუძველზეც საქართველოს ეკლესიას დაუბრუნდა იგივე პატივი და ღირსება, რითაც საუკუნეების განმავლობაში სარგებლობდა. ამიერიდან საქართველოს ეკლესიიის კანონიერი ავტოკეფალია აღარ იქნება მსჯელობისა და განსჯის საგანი. წმიდა ანდრია პირველწოდებულის მიერ დაარსებული საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, მართლმადიდებლობის მტკიცე დასაყრდენს წარმოადგენს მთელ მსოფლიოში.

დასასრულ უნდა ითქვას , რომ ავტოკეფალიას, რომელიც უმნიშვნელოვანესი უფლებამოსილებაა ყველა ერისათვის, საქართველოს სასულიერო ხელისუფლების საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც დიდი როლი აქვს შესრულებული. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს პოლიტიკური და სასულიერო წრეები V საუკუნიდან მისი შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში თითქმის მუდმივად იყვნენ ჩართულნი, ამ ბრძოლამ მრავალი მოღვაწე აღზარდა, გამოაწრთო და გარდა სულიერ–კანონიკური ზეამაღლებისა დიდ ეროვნულ – პატრიოტულ სამსახურში ჩააყენა. მათ გარეშე ჩვენი ქვეყნის განმანათლებლური და ეროვნულ განმანთავისუფლებელი მოძრაობა იმ დონეს ვერ მიაღწევდა , რაც მას XIXსაუკუნის 60–იან და XX საუკუნის 90–იან წლებში ახასიათებდა.

გამოყენებული და დამოწმებული
წყაროები და ლიტერატურა

1. ახალი აღთქმა. უფლისა ჩვენისა იესუ ქრისტესი. საქართველოს საპატრიარქო. გამომცემლობა „ალილო„. თბ. 2005.
2. ასათიანი ნ. მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალეპოელის მიერ) „მეცნიერება“.თბ. 1973.
3. არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა–თარგმანი იტალიურიდან ალექსქნდრე ჭყონიასი. თბ. 1938.
4. ბადრიძე შ. ესტატე ბოილას ანდერძი.ჟრ. ცისკარი. 8. 1972
5. ბასილი ეზოსმოძღვარი. ცხოვრება მეფეთ–მეფე თამარისი.წგ.ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ.ტ.II.,,საბჭოთა საქართველო“ თბ.1959.
6. ბალსამონი თეოდორე. წიგნი გეორგიკა.ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ.ტომი VIII .ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩშვილმა. თბ.1970.
7. ბატონიშვლი ვახუშტი.აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. წგ. ქართლის ცხოვრება. ტ.IV.ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. „საბჭოთა საქართველო“. თბ.1973.
8. ბლასტარესი მათე. წიგნი გეორგიკა.ბიზანტიელი მწელების ცნობები საქართველოს შესახებ.ტომი VIII .ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩშვილმა. თბ.1970.
9. გიორგი მცირე. ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. „მეცნიერება„ თბ.1994.
10. გულაბერისძე ნიკოლოზი, უწმნდესი და უნეტარესი საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, აღწერა სუეტისა ცხოველისა სასწაულებისა, XIIს. მცხეთა. 2003
11. გაბიძაშვილი ე. რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა. საქ-ოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია. გამომცემლობა „მეცნიერება„ თბ.1978.
12. ეფრემ მცირე.უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენების .საქართველოს სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.თბ. 1959.
13. თაყაიშვილი ექ. სამი ისტორიული ხრონიკა. (ქართლის მოქცევისა, სუმბატისა ბაგრატიონების შესახებ და მესხური დავითნისა) ტფ.1890.
14. თაყაიშვილი ექ. არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი.წგ. პირველი.ტფ.1907.
15. თაყაიშვილი ექ.არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი. წგ.მეორე.ტფ.1914

16. ინგოროყვა პ. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა.ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის; კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. „საბჭოთა მწერალი„ თბ.1954.
17. იოვანე, ეფთვიმე და გიორგი ათონელების ბერძნული ცხოვრება.ბერძნული ტექსტი თარგმანითა და გამოკვლევებით გამოსაცემად მოამზადა მ. მაჩხანელმა.თბ.1982.
18. კაკაბაძე ს. მეფის კურთხევის წესი.მე-XIII ს.დასაწყისს შედგენილი. ტფ. 1913.
19. კაკაბაძე ს. სამართალი კათალიკოზისა და მისი შედგენის დრო. ტფ.1913.
20. კაკაბაძე ს. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები.I. ტფ. 1921.
21. კაკაბაძე ს. აფხაზეთის დიდი იადგარი.წგ. საისტორიო მოამბე. II. თბ.1925.
22. ნინიძე დ. ქართველთა მირონისა და ავტოკეფალიის საკითხი-სათვის .თბ.2005.
23. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ„.შატბერდის კრებული. X ს.მეცნიერება.თბ.1979.
24. მცირე ქრონიკები.კინკლოსების ისტორიული მინაწერები.ტექსტი გამოსცა შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა.გამომცემლობა „მეცნერება„თბ. 1968.
25. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვეთი. 33 . ბიჭვინთის ხატის 1568 წლის წარწერა.ლომინაძე ბ. თბ.1960.
26. ,, მატიანე ქართლისა“ .წგ.ქართლის ცხოვრება.ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ.ტომი I. „სახელგამი“.თბ. 1955.
27. მილაში ნიკოდიმოსი,ეპისკოპოსი, მართმადიდებელი ეკლესიის კანონები განმარტებებით. ტ.I . „ალილო „. თბ. 2007.
28. მეტრეველი ელენე. მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII სს.)თბ.1962.
29. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ„. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წგ.I .თბ.1964.
30. ჟამთააღმწერელი. წგ. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი II „საბჭოთა საქართველო“. თბ. 1959.
31. საბინინი მ. საქართველოს სამოთხე. სრული აღწერა ღვაწლთა და ქებათა და ვნებათა საქართველოს წმიდათა.პეტერბურგი. 1882.
32. ტაბაღუა ი. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVIსს) ,,მეცნიერება“ თბ.1984.
33. ქართლის ცხოვრება გამოცემული მ. ჩუბინოვისაგან. ნაწილი მეორე. პეტერბ.1854.
34. ქართლის ცხოვრება.ძველი სომხური თარგმანი.ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ი.აბულაძემ.თბ.1953.
35. ქართული სამართლის ძეგლები. II. საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.) ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი.დოლიძემ .„მეცნიერება„. თბ.1965.

36. ქართული სამართლის ძეგლები.III.საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIXსს.) ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი დოლიძემ. „მეცნიერება„. 1970.
37. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ. [წიგნი პირველი].ტფ.1890
38. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. წიგნი მეორე (1213 წლიდან 1700 წლამდე)ტფ. 1897
39. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. I. ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. „მეცნიერება„ . 1984.
40. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ- ეთნოგრაფიულ მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა.II. თბ.1964.
41. ცაგარელი ა.მოწმობანი მე- XVII-XVIII საუკუნეები.ოფიციალური მიწერ-მოწერებისა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ.ქუთ.1911.
42. ყაუხჩიშვილი. თ. საქართველოს ბერძნული წარწერების კორპუსი.I. დასავლეთი საქართველო. „ლოგოსი„. თბ.1999.
43. შანიძე.აკ. ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი.წგ.თხზულებანი თორმეტ ტომად.ტომი IX. „მეცნიერება„ თბ. 1971.
44. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ.1978.
45. ჯანაშია ნ.შუშანიკის წამება. ისტორიულ წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა.თბ.1988.
46. ხახანაშვილი ალ. გუჯრები. გამოცემა დეკ. დ. ღამბაშიძისა. Кут.1891.
47. ჯუანშერი. ,, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა მშობელთა და თვით მის დიდისა და ღმრთისმსახურისა მეფისაი“. წგ. ქართლის ცხოვრება. ტაქსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ.ტომი I. ,,სახელგამი.“თბ. 1955.
48. Акты собранные Кавказской Археографической комиссией. Т. I. ТиФ.1866.
49. Акты собранные Кавказской Археографической комиссией. Т. IV. ТиФ.1870.
50. Акты собранные Кавказской Археографической комиссией. Т. VI.ч.I.ТиФ.1874.
51. Житие Иоанна Готского. Журнал Министерства Народного Просвешения.№1.Петербург.1873.
52. Житие Иоанна Готского. Журнал Министерства Народного Просвешения.№8.Петербург. 1878.
53. Павел Алепксии. Путешествие Антиохискаго Патриарха Макарья В Россию В половине XVII века. Г. Муркос. Выпуск Первый. Москва. 1896.
54. Михаил Брек. Список Антиохиских Патриархов , Труди Киевской Духовной Академии. II. 1874.
55. Пурселадзе Д. Грузинские Церковные Гуджари. (Грамоти) Тиф.1881.
56. Такаишвили Е. Описание рукописей Обшества распастраненя грамотности среди Грузинского населеня. Т. II. Тиф. 1906-1912
57. Грузинский извод сказания о посте ,, араджаворь,, Мелкисеть-Бековь, Христианский восток. Т.5 випуск II. Петроград 1917.

58. Хаханов А. Правила VI вселенского собора. Москва.1903.
59. Иоселяни П. Послания Иерусалимского Патриарха. Доситея в Грузию.1866.
60. Жузе П. Грузия 17 столетий по изображению Патриарха Макаря.Казан. 1905.
61. Цагарели А. Памятники Грузинской старин святой земле и на синае. Праваславнии Палестинский сборних. T.IV випуск первий . Петербург.1888.
62. lives and legends of the Georgian saints. David Marshall Lang.London. 1965.

ლიტერატურა

63. აბაშიძე ზ.თადუმაძე მ. საქართველო-რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის ისტორიიდან. რელიგიის ისტორიის საკითხები. I.თბ. 2010.
64. ალექსიძე ზ. ვახტანგ გორგასლსა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსის კონფლიქტის გამო. ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან.თბ.1976.
65. ალექსიძე ზ. ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიკური საფუძვლები შუა სუკუნეების საქართველს საეკლესი მომოღვწეთა თვალთახედვით. ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. 341. თბ.2002.
66. ალიბეგაშვილი კ. საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია. ბიბლიოგრაფია. თბ.2011.
67. არაბიძე ი. ახალი წყაროები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიასთან დაკავშირებით(1920) ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. I.,,უნივერსალი„.თბ.2007.
68. არაბიძე ი. ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის (ოზაკომი) წვლილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის უფლებათა განხორციელების საქმეში. კრებული ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. თბ. 2007.
69. არაბიძე ი. საქართველოს საეკლესიო საქმეთა გადამწყვეტი კომისრის პროფესორ ბენეშევიჩის მოღვაწეობა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. 1 (3) თბ. 2008.
70. არაბიძე ი. ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ-უფლებათა განხორციელების საქმეში. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები.II.„უნივერსალი“ 2009.
71. ახალაძე ლ. აფხაზეთის ეპიგრაფიკა.თბ.2005.
72. ბალახაშვილი ვ. ღირსი გიორგი მთაწმინდელი(ათონელი 1000 (1009-2009)).თბილისი-ბორჯომი 2009.
73. ბენდელიანი მ. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება 1941-1945 წლებში. კულტურის ისტორიის საკითხები.VII. თბ.1999.
74. ბენდელიანი მ. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთი ფაქტის გამო 1918-1921 წლები. საისტორიო ძიებანი. IV.თბ.2001.

75. ბენდელიანი მ.მართმადიდებელი ეკლესია XX საუკუნის 30-40-იან წლებში.თბ.2002.
76. ბედიანიშვილი ა.ქართველი სამღვდელოება ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში.რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში „უნივერსალი“.თბ.2008.
77. ბერაძე თ.ეგრის-აფხაზეთის სამეფო წგ:სამეგრელო,კოლხეთი,ოდიში „ინტელექტი''.თბილისი-ზუგდიდი.1999.გვ.120-122.
78. ბერაძე თ.თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია XVI საუკუნეში წგ: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან აფხაზეთი გამომცემლობა „ინტელექტი“თბ.2007.
79. ბერძენიშვილი მ.ქალაქ ფაზისის ისტორიისათვის.თბ.1973.
80. ბერძენიშვილი.ნ. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წესწყობილება.თბ.1926.
81. ბერძენიშვილი.ნ. საქართველოს ისტორიის საკითხები.წგ. III.“მეცნიერება“.თბ.1966.
82. ბერძენიშვილი ნ. საქართველოს ისტორიის საკითხები.წგ.V. „მეცნიერება“.თბ.1971.
83. ბერძენიშვილი ნ. საქართველოს ისტორიის საკითხები.წგ.IX.“მეცნიერება“1971.
84. ბეზერაშვილი ქ. ქართული წერილობითი ტრადიცია ღვთისმშობლის შესახებ.რელიგიის ისტორიის საკითხები I.თბ. 2010.
85. ბუბულაშვილი.ე.ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საკითხები.თბ.1998.
86. ბუბულაშვილი.ე.საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი ანტონ II.თბ.2002.
87. ბუბულაშვილი.ე.საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესია ეგზარქოსობის პერიოდში.ავტორეფერატი.თბ.2006.
88. ბუბულაშვილი.ე. საქართველოს ეკლესიის სიწმინდეები.გამომცემლობა „ახალი ივირონი“ თბ.2007.
89. ბუბულაშვილი.ე.საქართველოს სამოციქულო ეკლესია.თბ.2008.
90. ბუბულაშვილი.ე. ქართველ-ავტოკეფალისტთა მიმართვა მსოფლიო პატრიარქს.ლოგოსი.2007.№4
91. ბოგვერაძე.ან.ქართლის პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური განვითარება IV-VIII საუკუნეებში.თბ.1979.
92. ბოლოტოვი ვ. ეკლესიის ისტორია მსოფლიო კრებების პერიოდში. ,,ახალი ივირონი“ თბ. 2009.
93. ბროსე.მ. საქართველოს ისტორია.ნაწილი პირველი.თბ. 1895.
94. ბურდული.გ.საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი.ქართველ მეცნიერთა ღვაწლი.1906 წელი.“უნივერსალი“თბ.2010.
95. ბურდული გ. რომელ ივერიის ეკლესიას ებოძა ავტოკეფალია.ეპისკოპოს კირიონის მოხსენება რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირზე. წგ. ქართული დიპლომატია.წელიწდეული 15 .გამომცემლობა „არტანიჯი“ თბ. 2011.
96. გამახარია.ჯ.აფხაზეთი და მართმადიდებლობა.თბ.2005.
97. გაგუა მ.შამბეზის სრულიად მართმადიდებლური მოსამზადებელი კომისიის ბოლო სხდომათა შედეგების ზოგადი მიმოხილვა.(ავტოკეფალიის მინიჭებისა და დიპტიქის საკითხებზე).გაზ.საქართველოს საპატრიარქო.2011 წელი.№20
98. გეგეშიძე დ.საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალია. წგ:ფილოსოფიური ძიებანი VI.თბ.2002.

99. გვასალია გ. ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ბიზანტიური მოდელის მოკლე მიმოხილვა.ქრისტიანობის კვლევებიIII.თბ.2009.
100. გვენეტაძე.ეპ.კათალიკოსთა ორთავეს საკითხისათვის.სასტორიო ძიებანი.II.თბ.1999 წელი.
101. გოგებაშვილი ი.თხზულებანი.ტ4.“ინსტიტუტის გამოცემა“.თბ.1955.
102. გოგოლაშვილი გ.“არა ცილი წამო“ ! ჩვენი მწერლობა 2011.
103. გოილაძე.ვ.ქართული ეკლესიის სათავეებთან.’’საქართველო“.თბ.1991.
104. გოილაძე.ვ.მირონის კურთხევის დაწესება საქართველოში . „უნივერსალი“თბ.2008.
105. გორგაძე ს. საქართველოს ეკლესია და მისი დასაწყისი.ჟრ. მოამბე.მაისი.თბ.1905.
106. გორგაძე. ი. გურგენიძე . ნ. ილია ჭავჭავაძე.ცხოვრებისა და შემოქმედების მატიანე. „მეცნიერება“.თბ.1987.
107. გონიკაშვილი მ .ბაგრატიონთა გადასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში.თბ.2002.
108. გვრიტიშვილი დ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. „საბჭოთა საქართველო“თბ.1965.
109. გურული ვ.საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება.თბ.2010.
110. დანელია კ. სარჯველაძე.ზ. ქართული ეპიგრაფიკა.თბ.1997.
111. დიასამიძე ბ.დასავლეთ საქართველოს ეკლესია.(I-IX საუკუნეები) ,,გამომცემლობა აჭარა“ ბათ.2001
112. ვარაზაშვილი ა. საქართველოს ეკლესიის ისტორიის და ავტოკეფალიის ზოგიერთი საკითხი. „ინტელექტი“თბ.1999.
113. ვარაზაშვილი ა. ქართველი ისტორიკოსები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლაში.თბ.2001.
114. ვარდოსანიძე ს.უწმინდესი და უნეტარესი სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი კირიონ II.ოზურგეთი 1994.
115. ვარდოსანიძე ს. საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესია 1917-1952 წლებში.“მეცნიერება“თბ.2001
116. ვარდოსანიძე ს.საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის საგარეო პოლიტიკა 1917-1947 წლებში.ჟურ.საქართველოს საპატრიარქო.№ 4.თბ.2001.
117. ვარდოსანიძე ს. სრულიად საქართველოს კათალიკოს პატრიარქი უწმიდესი და უნეტარესი ქრისტეფორე III (1927-1932).თბ.2009.
118. ვარდოსანიძე ს. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი ილია II.თბ. 2009.
119. ვარდოსანიძე ს.ქართველი მღვდელმთავრები (XX-XXI საუკუნეები) პირველი გამოცემა.თბ.2010
120. ვაშაყმაძე ზ. საქართველოს ეკლესიის 1905 წლის რეორგანიზაციის პროექტი თბ. 2010.
121. ვაშაყმაძე.ზ. საქართველოს ეკლესის დროებთი მმართველობა.თბ.2011.
122. ვაშაყმაძე ზ. ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა საქართველოში 1990-2010 წელი.თბილისი 2011.
123. ვაჭრიძე.გ. იმერეთის დროებითი მმართველობა .1810-1840წ.ქუთაისი.1999.

124. ზარიძე ვ. აფხაზეთი. ტაბუდადებული ისტორიის საკითხები. ,,ჯისიაი“.თბ.2004.
125. თამარაშვილი.მ.ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე.რედაქცია გაუკეთეს,წინასიტყვა დაურთეს და გამოსაწემად მოამზადეს ზაზა ალექსიძემ და ჯუმბერ ოდიშელმა.,,კანდელი“.თბ.1995.
126. თარხნიშვილი მ. ქართული ეკლესიის ისტორია. მასალები და გამოკვლევები. წერილები. „კანდელი“ 1994.
127. თაყაიშვილი ექ. ძველი საქართველო.ტ.II. ტფ. 1913.
128. თაყაიშვილი ექ. ძველი საქართველო.ტ.III. ტფ. 1913-1914.
129. თორაძე ვ.თორაძე ნ. საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის ისტორია. „ელფი“ თბ.2007.
130. გაზ.ივერია. 1906წ.№4
131. გაზ.ივერია. 1906წ.№15.
132. კარბელაშვილი პ.იერარქია საქართველოს ეკლესიისა. კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი.ტფ.1900.
133. კაკაბაძე.ს. საისტორიო კრებული.წიგნიII.თბ.1928.
134. კაკაბაძე ს. ვახტანგ გორგასალი. ,, ცოდნა“ თბ. 1959.
135. კაკაბაძე ს. ვახტანგ გორგასალი და მისი ხანა. გამომცემლობა ,,ნეკერი“ თბ.1994.
136. კვიციანი ტ. ნ. დურნოვო და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალის საკითხი.საისტორიო ძიებანი.თბილისი 1999.
137. კვიციანი ტ. რუსი სამღვდელოებისა და ინტელიგენციის პოზიცია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხში 1905-1907 წლებში. ავტორეფერატი. თბ. 2005.
138. კეკელიძე კ. კულტურული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ანარეკლი ძველ ქართულ ლიტერატურაში. თბ.1949.
139. კეკელიძე კ. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტIII. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.თბ.1955.
140. კეკელიძე კ.კანონიკური წყობილება ძველ საქართველოში.ეტიუდები.ტ IV. თბ. 1957.
141. კეკელიძე კ.ეტიუდები.ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან.ტ.VII საქართველოს სსრ.მეცნიერებათა აკადემია.თბ. 1961.
142. კეკელიძე კ.ეტიუდები.ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან.ტ.XII საქართველოს სსრ.თბ. 1973.
143. კეკელიძე კ.ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია.ტ. I. „მეცნიერება“ თბ. 1980 .
144. კელენჯერიძე მ. საქართველოს საკათალიკოსო ეკლესიის მოკლე ისტორია.ქუთ. 1918.
145. კიკვიძე აბ. საქართველოს ისტორია. 1801-1890. თბ.1977.
146. მართლმადიდებელი ეკლესიის მდგომარეობა საქართველოში. ჟრ. მნათობი.1990.№7
147. კუდავა ბ. დასავლეთ საქართველოს ეკლესია (IX-XI სს.)დისერტაცია. თბ. 2002.
148. კურდღელაშვილი შ. ქართული სტამბის ისტორიიდან „საბჭოთა საქართველო“.თბ. 1959.

149. ლომინაძე ბ. მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის.კრ– მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორისათვის . ნაკვ. 31.თბ. 1954.
150. ლომინაძე ბ.ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან. სენიორიები.I.„მეცნიერება“ თბ.1966.
151. ლომინაძე ბ. საქართველოს საპატრიარქო და მისი ავტოკეფალია . ჟრ. რელიგია 1992.№1-2
152. ლომინაძე ბ. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიწათმფლობელობა ძველი დროიდან XX ს–მდე(1917).ქუთ. 1997.
153. ლომინაძე ბ. საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის ადმინისტრაციული ორგანიზაცია V საუკუნეში. კრ. საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები. VII. „ცოტნე“ თბ. 1999.
154. ლორთქიფანიძე მ. ფეოდალური საქართველოს პოლოტიკური გაერთიანება (IX-X სს) თბ. 1963.
155. ლორთქიფანიძე მ. ქართლი V საუკუნის მეორე ნახევარში. „მეცნიერება“ თბ.1973.
156. ლორთქიფანიძე მ.ქუთაისი ერთიანი საქართველოს დედაქალაქი. კრ.„ ქუთაისი უძველესი დროიდან XIII საუკუნემდე“. „მეცნიერება“. „ქუთაისი“ . თბ.- ქუთ. 1994.
157. ლომოური ნ. ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან. „მეცნიერება“თბ.1975.
158. ლომოური ნ. საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია.წგ.საქართველოს ეკლესიის კალენდარი.თბ. 2000.
159. ლომოური ნ. ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვდრება საქართველოში. საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა. თბ.2009.
160. მამულია გ. ქართული ეკლესია V-IV სს . „მეცნიერება“. თბ. 1992.
161. მარი ნ. ქართველთა ეროვნება. ქუთ. 1905.
162. მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები. II. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ.1980.
163. მენაბდე ლ. ქართული კულტურის კერა ათონზე. თბლისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ.1982.
164. მეტრეველი ელ. ათონის კულტურულ საგამნანათლებლო კერის ისტორიიდან. თბ.1996.
165. მეტრეველი რ. პატრიარქი ერის სულიერი მამა. „არტანუჯი“. თბ.2008.
166. მსოფლიო საეკლესიო კრებები. (ისტორია,ღვთისმეტყველება,კანონები) თბ.2009.
167. მუსხელიშვილი დ. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში. თბ.2003.
168. მჭედლიძე გ. კეზევაძე მ. ქუთაის-გაენათის ეპარქია (ისტორია და თანამეროვეობა) საგამომცემლო ცენტრი ქუთაისი 2008.
169. ნინიძე დ. პროვინციის მეფეები.XIV–XV საუკუნეების საქართველო.თბ.1995.
170. ნიკოლაძე ევ. საქართველოს ეკლესიის ისტორია. ქუთ. 1918.
171. ოკუჯავა კ. თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია.XVII საუკუნეში. წგ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი. „ინტელექტი“. თბ. 2007.

172. ორჯონიკიძე ე. რუსული მმართველობის დამყარება საქართველოში(XIX ს-ის პირველი ნახევარი),, მეცნიერება“ თბ.1992.
173. პაიჭაძე გ. გიორგიევსკის ტრაქტატი და მისი ისტორიული მნიშვნელობა. თბ.1980.
174. პავლიაშვილი ქ.საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელური ეკლესიის ისტორია (1800-1945) ნაწ. პირველი. თბ.2008.
175. პაპასკირი ზ. აფხაზეთი საქართველოა. თბ. 1988.
176. პაპუაშვილი ნ. საქართველოს ეკლესია ორ მსოფლიო ომს შორის. თბ. 1996.
177. როგავა გ.საქართველოს ეკლესიის ისტორია „სამშობლო“ თბ. 1996.
178. როგავა გ. ქრისტიანული რელიგია საქართველოში „სამშობლო“ თბ. 1997
179. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტომი IV. ,,საბჭოთა საქართველო“ თბ.1973.
180. საქართველოს ეკლესიის ისტორია XX-XXIს-ბი. გამოსაცემად მოამზადეს,შენიშვნები დაკომენტები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ გურულმა.,, არტანუჯი“ თბ. 2007.
181. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები.რედაქტორი აკადემიკოსი როინ მეტრეველი.“ნეკერი“2000.
182. საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის.კირიონ II.’’ალილო“თბ. 2005.
183. საქართველოს მართმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი. თბ. 2007
184. გაზ. საქართველო. 1917 წ. №59.
185. გაზ. საქართველო. 1917 წ. №61.
186. გაზ. საქართველო. 1917წ. №67.
187. საითიძე გ.გზა ავტოკეფალიისაკენ. წგ. ნათელი ქრისტესი საქართველო.წგ.I თბ. 2003
188. სამაგლიშვილი კირიონი.ივერიის კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში.წგ.ქართული მწერლობა ტ. 23.“ნაკადული“თბ.2005.
189. სილოგავა ვ. პატრიარქი X საუკუნის საქართველოში. წგ.I ნათელი ქრისტესი საქართველო. თბილისი 2003.
190. სილოგავა ვ.ოშკი. X საუკუნის მემორიალური ძეგლი.თბ.2008.
191. ტყეშელაშვილი გ. გელათის საგანძური.“საგანძური“ ქუთ. 2006.
192. ტყეშელაშვილი ლ.საქართველოს მოწამე მღვდელმთავარნი დოსითეოსი და ეფთვიმე 1820 წ.გელათის სასულიერო აკადემია.გამომცემლობა „თბილისი“ 2005.
193. ტყეშელაშვილი ლ.გელათი.“მეორე იერუსალიმი,სხვა ათინა“გელათის სასულიერო აკადემია.ქუთ. 2007.
194. ფერაძე გ. ვარლამ ჩერქეზიშვილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის მებრძოლი. ჟრ. რელიგია.1998. № 7–8
195. ქავთარია მ. რამდენიმე საკითხი დომენტი კათათალიკოსის ბიოგრაფიიდან.კრ. ლიტერატურული ძიებანი XXIII „მერანი“ თბ.2002
196. ქორიძე თ.აფხაზეთის საკათალიკოსოს ისტორია (IX-XVI სს.)ავტორეფერატი.თბ. 2003.
197. ქორიძე თ. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს)საკათალიკოსოს საზღვრები XVI-XVII საუკუნეებში.საისტორიო ალმანახი.კლიო. თბ. 2001 № 12.

198. ქორიძე თ.XI- XV საუკუნეების აფხაზეთის კათალიკოსთა ქრონოლოგიური რიგი.საისტორიო ალმანახი.კლიო. თბ. 2002 № 15.
199. ქოქრაშვილი ხ.საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი და ქართველი სამღვდელოება (1905–1907). საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები VII.თბ. 2004.
200. ქოქრაშვილი ხ. კათოლიკოს–პატრიარქ კირიონ II–ის ეროვნული და საზოგადოებრივი პოზიცია.ახალი და უახლესი ისტორიის საკთხები.1(3). თბ.2008.
201. ქოქრაშვილი ხ.წგ.რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში.გამომცემლობა უნივერსალი.თბ. 2008.
202. შაკიაშვილი თ. ჟურნალი ,, საქართველოს საეჭზარქოსოს სასულიერო მახარებელი“ და საქართველოს ავტოკეფალიის საკითხი. საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები. VII. თბ. 2004.
203. შიოლაშვილი ნ. ისტორიულ ეთნოგრაფიული შტუდიები.V თბ.2002.
204. ჩერქეზიშვილი ვ. თხზულებანი. ტომი I .შემდგენელი და რედაქტორი დიმიტრი შველიძე.საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია.თბ. 2011
205. ჩხარტიშვილი ც. მღვდელ იოსებ ჩიჯავაძის წერილები. ქართული წყაროთმცოდნეობა . „უნივერსალი “ 2011–2012.
206. პროტო პრესვიტერი ალექსანდრე შმემანი.მართლმადიდებლობის ისტორიული გზა.2011.
207. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი№362.
208. ხუციშვილი მ. საქართველოს საეჭზარხოსოს რეაქციული ღონისძიებები.თბ. 1972.
209. ხუციშვილი მ. საქართველოს ეკლესიის სოციალ-პოლიტიკური პოზიცია XIX-XX საუკუნეებში. გამომცემლობა ,,მეცნიერება”თბ.1987.
210. ჯავახიშვილ ივ.ქართველი ერის ისტორია ტ I.თბ.1979.
211. ჯავახიშვილ ივ.ქართველი ერის ისტორია ტ II.თბ..1983.
212. ჯავახიშვილ ივ.ქართველი ერის ისტორია ტ III.თბ. 1982.
213. ჯავახიშვილ ივ.ქართველი ერის ისტორია ტ IV.თბ.1996.
214. ჯავახიშვილი ივ. ქართველი ერის ისტორია ტ.VII.თბ.1984.
215. ჯავახიშვილ ივ.ქართველი ერის ისტორია ტ VIII.თბ. 1984.
216. ჯანაშია ს.შრომები.ტI.თბ. 1949.
217. ჯანაშვილი მ.საქართველოს საეკლესიო ისტორია.ტფ.1886.
218. ჯანელიძე ო.საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია.თბ. 2009.
219. ჯაფარიძე ან.საქართველოს საეკლესიო კრებები წ.I .თბ. 2003.
220. ჯაფარიძე ან.საქართველოს საეკლესიო კრებები წ.II .თბ. 2003.
221. ჯაფარიძე ან.საქართველოს საეკლესიო კრებები წ.III .თბ. 2003.
222. ჯაფარიძე ან.საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია.“ალილო“ თბ. 2009.
223. ჯაფარიძე ან.დიპტიხი და დიასპორა. თბ. 2009
224. ჯაფარიძე შ.საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკთხი 1905-1907 წლების რევოლუციურ საქართველოში.ავტორეფერატი.თბ. 2003.

225. ჯაფარიძე შ. პოლიტიკური პარტიები და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი (1905-1907) კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები VIII. თბ.2000.
226. ჯიქური ო. რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა აფხაზეთში XIX საუკუნეში აფხაზეთი: ისტორია და პოლიტიკა. თბ. 2008.
227. ჯვარი ვაზისა.1987 №1.
228. ჯვარი ვაზისა.1981 №2.
229. ჯვარი ვაზისა.1990.N1.
230. Абашидзе. З.Диархиа Давида строителя ,,ნეკერი“. თბ.2010.
231. Анчабадзе.З. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв)Сухуми.1959.
232. Бакрадзе.Д. записки обшество лювителеи кавказскои археологии. Кн. 1 Тиф.1875.
233. Воронцов-Дашков- Всего даннеишая записка по управлению Кавказским Краемь.1907.
234. Гамахария Дж. по церковнои и этнополитическои истории Абхазии.Тб.2005.
235. Джавахов,И. Политическое и Социалное движение вь Грузии XIX в. С.п.б.1906
236. Джанавили, М. История Грузинская Церкви кн. I. Тиф. 1898.
237. Дурново,Н. Судби Грузинскои церкви. Москва.1907.
238. Дурново Н. Предпалагаемое решение Грузинского церковнаго вопроса. Москва. 1909.
239. Дурново Н. Историческии очерк. Автокефалних церквеи Иверскои и Имеретинскои. Москва1910.
240. Духовни вестник 1906г.№3,6,9,
241. Жорданя Ф. Краткая Историческая сведеня об Автокефалии Грузинскои церкви. Кут.1905
242. История Грузинскои иерархии. Москва. 1826.
243. История Православной церкви в XIX веке. Провославныи восток. москва.1998.
244. Иоселяни , Р. Краткая история Грузинскои церкви.1843.
245. Карташев А.В. Вселенские собори. клин.2002.
246. Кекелидзе К К вопросу об иерусалимскои происхаждении Грузинскои церкви. ეტიუდები. ტ.IV.თბ.1957.
247. Кекелидзе, К. Литургическая справка по вогросу об Автокефалии Грузинскои церкви-ეტიუდები ტ.VII.თბ. 1961.
248. Епископос Кирион, Краткии очерк истории Грузинскои церкви и Эгзархата за XIX столетие, Тиф.1901.
249. Митрополит Макари-история Рускои церкви кН. 4.Моск.1996.
250. Маррь, Н. история Грузии- С.Петербург.1906.
251. Маррь.Н. Историческии очерк Грузинскои церкви с древни временаи. Журнал. Церковная ведемоти.1907№3.
252. Пастир 1887№10
253. Ментешашвили, А. Историческии предпосылки современного сепаратизма в Грузии .Тб .1998

254. Савинин, М. История Грузинскои церкви до конца VI века. С.Петербург. 1877.
255. Сказкин.С.Д. История Бизантии Т.I.Москва.1967.
256. скурат, К. История Поместних провославних церквеи. Москва. 1994.
257. Соколов И.-Состаяние Монашества в Бизантиискои церкви.С.Петербург.2003.
258. Такаишвили, Е. Археологические зксредиция 1917г. Тб. 1952.
259. Ton“emelis, Правда обь Автокефалии Грузинскои церкви. Кут. 1906
260. Успенски Ф. История Бизантиискои империи Т.I.Москва 2001.
261. Цагарели А. Статъи и заметки по Грузинскому Церковному вопросу. С. Петербург. 1912.
262. Цинцадзе К. Автокефалия церкви Грузинскои . Тиф. 1905.
263. Цинцадзе К. историческая справка по вопросу об Автокефалъности Грузинской церкви. тиф.1906.
264. Broset.M. Histoire De La Georgie. Pariz. 1849.
265. ALLEN.W. A History of The Georgian People-London.1917.
266. Angold.Michael.The Cambridge History of Christianty.Eastern Christianity.Cambridge University.2008.
267. Lang David Marshall.The Georgians.Thames And Hudson. London .1966.

ელექტრონული რესურსები

268. http:// orthodoxwiki.org/Church of Georgia
269. http:// www.pravenc.ru
270. http:// theorthodoxchurch.info/blog/news/2012/02/
271. http:// www.britanica.com/EB /checked/topic/230317/Georgian-Orthodox-church
272. http:// www.encyclopedia.com/topic/Georgian Orthodox Church.aspx
273. http://ru.wikipedia.org/viki/